

Franjo Šuklje:
Iz mojih spominov

I. del

Gr. Sursky

IZ MOJIH SPOMINOV

I. DEL

SPISAL FRANJO ŠUKLJE

V LJUBLJANI, 1926

· ZALOŽILO KATOLIŠKO TISKOVNO DRUŠTVO

NATISNILA JUGOSLOVANSKA TISKARNA

IZ MOJH SPOMINOV

D246/3792

SPISAL ERANIO ŠUKLE

V. LUBIČNIK: 1926

· ZALOŽILO KATOLIŠKO TRGOVNO DRUŠTVO ·

· NADARILNA LUDSKA DRUŠTVA ·

Predgovor.

Dolgo sem se branil, spisati svoje „Spomine“.

Saj mi Slovenci dosihmal memoarnega slovstva malodane ne poznamo. Ako odštejem Vošnjakove memoare, skoro da nimamo nič memoaram vsaj od daleč podobnega. Vsled tega preti spisatelju lastnih spominov pred vsem nevarnost, da se mu bo ugovarjalo, češ, veliko preveč pišeš o samem sebi. In vendar zahteva naglašanje lastne osebnosti naravnost značaj te literarne vrste, ki hoče gledati zgodovinski razvoj skozi medij posameznega udeleženca.

Marsikdo mi bode očital, da sem preveč subjektiven v svojih ocenah, preveč oster v svojih izrazih. Toda iz memoar hoče in mora čitatelj razvideti tudi pisateljevo individualnost, značaj njegov v bistvenih njegovih potezih. Vsled tega se kažem, kakor me je Bog ustvaril, koščenega in bojevitega, ali ob enem iskrenega in odkritega. Vedoma ne delam krivice nikomur; vedno si prizadevam, zadostovati zgodovinski istinitosti.

Mnogo prijateljev me je nagovarjalo, naj obelodanim svoje „Spomine“. Doživel sem vso dobo slovenskega preporoda, počenši od Vodnikove stoletnice l. 1858; zgodaj sem se udeležil narodnega gibanja, kmalu sem stal v prvih vrstah naših narodnih borcev. Danes sem eden izmed zadnjih svedokov prezanimive te dobe. In kot tak sem se naposled le udal prijateljskemu pozivu, češ, grešil bi proti narodni dolžnosti, ako ne ugodim tem željam. Kajti prešinjen sem prepričanja, da tudi v politiki velja načelo organskega razvoja. Kedor hoče razumeti sedanost ter količkaj pravilno računati z bodočnostjo, mora znati, kako so nastale današnje razmere. Pomnožiti to prepotrebno znanje, namen je mojih „Spominov“. Zadovoljen bodem, ako svoj namen vsaj deloma dosežem.

Na Kamnu, marcija 1926.

Franjo Šuklje.

I. poglavje.

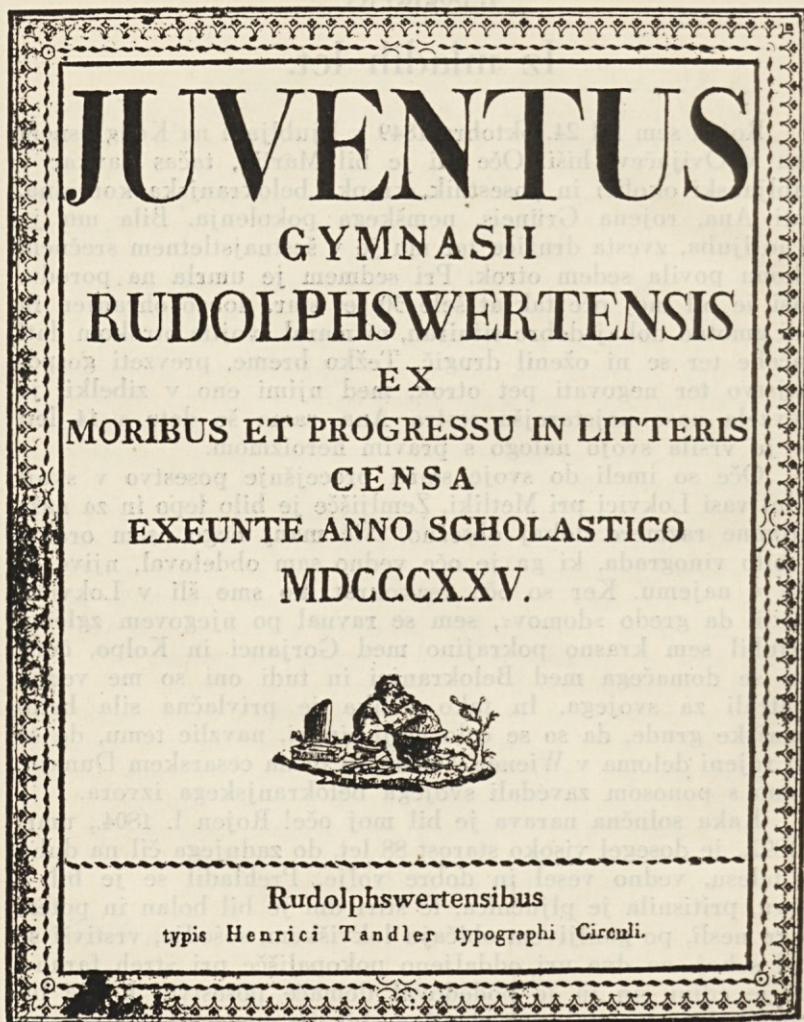
Iz mladih let.

Rojen sem bil 24. oktobra 1849 v Ljubljani na Kongresnem trgu v Ovijačevi hiši. Oče mi je bil Martin, tačas davkar v ljubljanski okolici in posestnik, krepka belokranjska korenina, mati Ana, rojena Grüneis, nemškega pokolenja. Bila mu je srčno ljuba, zvesta družica ter mu je v šestnajstletnem srečnem zakonu povila sedem otrok. Pri sedmem je umrla na porodu. Dasi je bil moj oče takrat šele 50 let star, dobro ohranjen in tudi gmotno dokaj dobro situiran, ni maral svojim otrokom dati mačehe ter se ni oženil drugič. Težko breme, prevzeti gospodinjstvo ter negovati pet otrok, med njimi eno v zibelki, je prevzela nase najstarejša sestra Ana, sama še dete s 14 leti ter je vršila svojo nalogo s pravim heroizmom.

Oče so imeli do svoje smrti precejšnje posestvo v svoji rodni vasi Lokvici pri Metliki. Zemljišče je bilo lepo in za naše skromne razmere dokaj obsežno. Nič manj nego osem oralov je bilo vinograda, ki ga je oče vedno sam obdeloval, njive so bile v najemu. Ker so oče vsakokrat, ko smo šli v Lokvico, dejali, da gredo »domov«, sem se ravnal po njegovem zgledu, vzljubil sem krasno pokrajino med Gorjanci in Kolpo, čutil sem se domačega med Belokranjci in tudi oni so me vedno smatrali za svojega. In tako velika je privlačna sila belokranjske grude, da so se celo moji sinovi, navzlic temu, da so bili rojeni deloma v Wiener Neustadtu in na cesarskem Dunaju, vedno s ponosom zavedali svojega belokranjskega izvora.

Kaka solnčna narava je bil moj oče! Rojen l. 1804., umrl l. 1892., je dosegel visoko starost 88 let, do zadnjega čil na duhu in telesu, vedno vesel in dobre volje. Prehladil se je bil v hlevu, pritislila je pljučnica, le štiri dni je bil bolan in potem so ga nesli, po ganljivem običaju lokviškem, sosedje, vrstivši se med seboj, na dve uri oddaljeno pokopališče pri »treh farah«. Bil je edini sin in je podedoval domače posestvo; ko je bil star 17 let, ni imel več starišev, bil je gospodar na svojem gruntu. Ali oče ga je bil dal v šole. Gimnazijo je začel pri frančiškanih v Karlovcu, nadaljeval je svoje študije na novomeški gimnaziji, ki je takrat imela le štiri razrede. Eden najmlajših gotovo ni bil v šoli, kajti ko je bil v IV. gimnazijskem razredu, je imel uže 21 let. Še hranim med svojimi rodbinskimi papirji letno poročilo novomeške gimnazije iz tega leta. Ker

baš letos obhajamo stoletnico in ker je to poročilo tako redko, da ga niti v novomeški gimnazijski biblioteki nimajo več, morda ne bode bralcem brez kulturnega interesa, ako jim podajam verno sliko tega dokumenta. Naslovna stran se glasi:

Potem na sledečih stranicah imena dijakov, najprej »prae-miferi«, dalje drugi »odličnjaki«, med njimi moj oče na tretjem mestu, končno ostali dijaki, »ajnzerji« in »cvajarji«, ti vsi s popolno klasifikacijo.

Iz tega dokumenta se razvidi čudno dejstvo, da so baš učenci iz metliškega okraja daleč nadkriljevali svoje sošolce. Med petimi odličnjaki se nahajajo nič manj nego trije Metličani, vsi, kar jih je tedaj bilo v četrti šoli. Najslabše so se odrezali novomeški »stadtkinderji«. Šest Novomeščanov je bilo v razredu, izmed njih so štirje ujeli dvojko in eden, Skolla Carolus, je imel celo v vedenju red »temere«, po našem, »predrzen«, ali celo »nesramen«.

In IV. Grammaticae Classe.

PRÆMIO DONATI SUNT:

Kraschovitz Antonius Carn. Moetlicensis.

Laschan Antonius Carn. Moetlicensis.

HIS PROXIME ACCESSERUNT:

Bruder Antonius Carn. e fano S. Michaelis.

Kovatschitsch Josephus Carn. Tschatesch.

Schuckle Martinus Carn. Moetlicensis.

Adscribi meruerunt Classi e x	Mori- bus.	Doct. Reli- gion.	Ling. Lati- næ Stu- dio.	Græc Ling. Stud.	Geog et Hist.	Arith meti- ca.
Andolscheg Antonius Carn. Reifnitz. —	1	1	2	2	2	2
Aussenig Antonius Carn. Seisenberg. —	1	1	1	2	1	1
Belle Franciscus Carn. Stoppitsch. —	1	1	2	1	1	1
Christoph Antonius Carn. Seisenberg. —	1	1	2	1	1	1
Dujak Mathias Carn. Reifnitz. —	1	1	2	2	2	1
Duller Michael Carn. Pretschna. —	1	1	2	2	1	2
de Fichtenau Adolph. Carn. Rudolphsw.	1	1	1	1	iem.	iem.
Fink Joannes Carn. e fano S. Mariæ. —	1	1	1	iem.	iem.	iem.
Gerlovitsch Andreas Carn. e fano S. Cru- cis. Stipend. Pleterjach. —	1	1	1	1	1	iem.
Jäger Antonius Carn. Rudolphswert. —	✓ 1	1	2	1	1	iem.
Janeschitsch Benjam. Carn. Tschernembl.	1	1	2	2	1	1
Kesche Joannes Carn. e fano S. Petri. —	1	1	1	1	1	1
Kosleutscher Joseph. Carn. e fano S. Viti.	iem.	1	2	2	1	2
Ruscher Franciscus Carn. Rudolphswert.	1	1	1	iem.	iem.	iem.
Marentsich Anton. Carn. Crainburg.	1	1	1	1	1	iem.
Medvet Mathias Carn. e fano S. Petri.	1	iem.	1	1	1	1
Merke Michael Carn. Treffin. repet.	1	1	1	1	iem.	1
Okorn Fidelis Carn. Crainburg. —	1	iem.	2	1	1	1
Petz Carolus Carn. Tschernembl. —	1	1	1	1	iem.	1
Primitz Joseph. Carn. e fano S. Viti. —	1	1	1	1	1	1
Puschautz Valent. Carn. e fano S. Georgii	iem.	1	1	iem.	1	iem.

* * *

Adscribi meruerunt Classi ex	Mori- bus.	Doct. Reli- gion.	Ling. Lati- næ Stu- dio.	Ling. Græc Stud.	Geog et Hist.	Arith meti- ca.
Raunacher Eduardus Carn. Rudolphsw.	1	1	1	1	1em.	1
Saitz Joannes Carn. e fano S. Mariæ. —	1	1	1	1em.	1em.	1
Schager Antonius Carn. Rudolphswert.	1	1	2	2	1	1
Schanda Franciscus Carn. Adelsberg. —	1	1	1	1	1	1
Skolla Carolus Carn. Rudolphswert. —	1em.	1	1	1	1	2
Smereker Vincent. Styru Lucis-Sylvanus.	1	1	1	1em.	1em.	1
Stuckl Joannes Carn. Tschernembl. —	1	1em.	2	1	1	1
Vessel Josephus Carn. Seisenberg. —	1	1	2	2	1	2
Zimmermann Math. Carn. Tschernembl.	1	1	2	1	1	1

Universim 35.

Iz Novega mesta je prišel oče v Ljubljano, kjer je dokončal gimnazijo, takrat obstoječo zgolj iz šest razredov, kajti namesto sedme in osme je bil tedaj »licej« s svojima dvema letnikoma »logiko« in »fiziko«. V teh so učenci imeli uže več prostosti in profesorji so jih uže nazivali gospode. Ta ureditev je obstajala do l. 1849.

Po končanih gimnazijskih in licealnih študijah je šel moj oče najprej domov, da bi živel kot poljedelec na lastnem posestvu. Ljubezen, znanje z mojo materjo, ga je prignala iz

domače vasi — v uradniški stan! L. 1834. je vstopil kot praktikant »zastojnik« pri ljubljanskem okrožju, tri leta kasneje je bil uže davkar v ljubljanski okolici. Nenavadni skok s praktikanta takoj na davkarja je bil takrat med uradniškim svetom nekaj tako izrednega, da so v stanovskih krogih mnogo govorili o tem naglem napredovanju. Ali moj oče je bil tako inteligentna in porabna moč, da je bil v istini vreden tega napredovanja.

Ko sem se mu jaz rodil l. 1849, potem ko je zaporedoma bil dobil štiri hčere, je bil še davkar. Štiri leta kasneje je bil imenovan upraviteljem v deželni bolnici. Veselje ni trajalo dolgo. Odpravila se je zasebna uprava, vselile so se nune usmiljenke, morali smo zapustiti udobno naturalno stanovanje. Toda še pred našo izselitvijo je umrla blaga moja mati na porodu. Morda sem jaz to izgubo najbolj občutil, da je zmanjkalo ljubeče materine oskrbe. Živ in krepak dečko bi pred vsem jaz bil potreboval materinega vodstva. Oče, preobložen z uradniškim delom se ni mogel toliko pečati z menoj, kolikor bi bil zahteval strastno nemirni moj temperament in starejše sestre so bile le preslabotne, da bi mogle strahovati mladega puntarja. Več ali manj sem bil prepuščen samemu sebi, toda eno lastnost sem podedoval po očetu, lastnost neprecenljive vrednosti, za katero mu ne morem nikoli biti dovolj hvaležen, čut dolžnosti namreč, zavest, to moraš storiti brezpogojno, ker to ti velewa tvoja dolžnost! Smelo trdim dandanes kot star mož, da se temu čutu nikoli nisem izneveril!

In ta stara Ljubljana, kaka je bila tedaj! Brojila je morda 18.000 prebivalcev, ki so živeli v božjem strahu in vdani pokorščini pod strogo avstrijsko vlado. Mesto samo ni bilo niti daleč tako obsežno kakor dandanes. Zadnja hiša proti Lattermannovemu drevoredu je bila Malitscheva krčma »Zur Stadt Wien«, ki je z velikim vrtom segala do tržaške ceste. Na drugi strani se je razprostirala vojaška oskrbovalnica, nemški »Militärverpflegsmagazin« ali kakor jo je bil krstil cenen ljubljanski dovtip »Verschleppsmagazin«. Tlak je bil grozovit, zlasti so mi tedanje »kamenite krogle«, s katerimi je bil tlakovan del mesta, še danes v bridkem spominu. Razsvetljavo so predstavljale redke borne svetiljke, v katerih je tužno brlelo repno olje. Tema po cestah je bila taka, da je vsakokrat, če smo otroci bili na obisku pri kaki znani rodbini, zvečer prišla po nas služkinja z gorečo hlevsko svetiljko, da nas je spremila do doma. Od štirih mestnih mostov so bili trije leseni, le frančiškanski je bil iz kamna. Vse skup borno podeželsko mesto, toda živelo se je dobro in po ceni in stanovništvo se je ponašalo s svojo imovitostjo. Ceste so bile napolnjene z vozovi, nebroj težko naloženih »parizarjev« je posredovalo promet med Ljubljano in Trstom, kajti železnica z Dunaja je držala le do Ljubljane, in istotako je vodila cesta s Hrvatskega preko Dolenjskega čez Ljubljano v zapadne alpske pokrajine. Takrat je glavno mesto s celo deželo imelo

veliko dobička od razvitega tranzitnega prometa. Cvetela je tudi živahna trgovina, poleg tega je donášala lepe dohodke Ljubljancanom sladkorna rafinerija, tačas menda največja v celi Avstriji. Bila je last bogate dunajske tvrdke Arnstein & Eskeles. Sirovi sladkor, izdelan iz sladkornega trsja, je dobivala preko Trsta; od tam so ga vozili po kolih do Vrhnike, tam pretovarjali na ladije ter plovili do ljubljanskega Brega, kjer je bil v baraki zacarinjen in oddan tovarni. Naravno, da je ljubljanska »cukerfabrika« dajala mnogo zaslužka nameščencem, delavcem in delavkam, voznikom itd. in posredno vsemu ljubljanskemu mestu. Več desetletij je cvetelo podjetje, ali ko se je v severnih deželah, zlasti na Češkem in Moravskem začela razvijati sladkorna obrtnost, ki je sladkor jemala iz sladkorne pese, je postajala konkurenca vedno večja, boj kolonijalnega sladkorja s pesnim sladkorjem vedno brezuspešnejši. Skoraj bi dejal, da je o pravem času za lastnike ljubljanske rafinerije izbruhnil oni velikanski požar, kateri je avgusta meseca 1858 vpepelil »cukerfabriko«. Osem dni je gorelo veliko šestnadstropno poslopje in ž njim vred zaloga 20.000 centov sladkorja. Ljubljanica gotovo nikoli ni bila tako sladka, kakor v onih dneh, ko so se kar celi potoki sirupa izlivali v njeno vodovje. Mikavno je bilo tedaj videti ljubljanske ženice, ki so trumoma pritekale s škafi in lonci, z zajemalkami ali da po domače povem, s »šefljami« in podobnim orodjem do struge Ljubljanice, da se preskrbe za dalj časa z brezplačnim sirupom. Da isti ni bil brez posebne primesi, ki se pač ne prodaja v delikatesnih trgovinah, je delalo štedljivim ljubljanskim gospodinjam kaj malo preglavice. Zastonj je pa le bil!

V narodnem oziru je kazala stara Ljubljana vsaj na zunaj povsem nemško lice. Ni čuda tedaj, da jo je mogel nemški pisatelj Seume, ki je kakih šestdeset let prej potoval skozi Ljubljano, nazvati »letzten Zipfel deutscher Erde«. Saj je v gosposkih rodbinah občevalni jezik bil nemški; slovenski ali »kranjski« smo govorili večinoma le z deklami, hišnimi hlapci in podobno služinčadjo! Iskre narodnega navdušenja iz l. 1848. so navidezno popolnoma ugasnile. »Cilindrov« je kar mrgolelo po ljubljanskih ulicah v dobi Bachovega absolutizma, zlasti uradniki so jih nosili redno tudi ob delavnikih. Po najbolj obljudenih mestnih trgih in ulicah si čital skoro izključno nemška imena trgovskih tvrdk. Tam so se svetila imena I. C. Mayer, Bernbacher, Pachner, Karinger, Aichholzer, Haymann, Katauer itd. Veliko nemškega življa, nemških trgovcev in obrtnikov, je pritegnil zlasti kongres iz l. 1821., ki je zbral v Ljubljani toliko kronanih glav in njih spremstva. Ni čuda, da so bili napisi po trgovinah in gostilnah zgolj nemški ali k večjemu dvojezični. Skozi več desetletij je bil v celi Ljubljani samo en čistoslovenski napis: »Metliško vino na prodaj«, na Bregu v sedaj dr. Tavčarjevi hiši in tega je razobesil — moj

oče nad vinotočem, kjer je točil vinski pridelek iz lastnih vinogradov!

Zlasti gospoda in »boljše« meščanstvo je govorilo doma in na ulici skoraj izključno nemški, a za Boga, kako nemščino! Sama tevtonska Tusnelda bi se morala zjokati, ko bi čula govoriti kako »iblansko frajlo« v ljubljanski nemščini! Danes je že izumrla ta spakedranka, le tupatam še slišiš kako žensko bitje starejših letnikov mučiti jezik »des Volkes der Dichter und Denker«.

Pri tem pa Ljubljančani nikakor niso slabo živeli. Leta 1857. se je otvorila železniška proga Ljubljana—Trst. Živo se še spominjam, ko sem v Lattermannovem drevedu zijal za otvorilnim dvornim vlakom, ki je vozil cesarja Franca Josipa preko notranjskega Krasa v Trst. Umevno je bilo, da je do tiste dobe vsak trgovec imel voz in konje. Med tednom jih je rabil v trgovini, ob nedeljah in praznikih pa je sedel z obitelji v kočijo ter se dal zapeljati v Vir k »Wassertrinkerju«, — tako so prekrstili poštenega slovenskega krčmarja Vodopivca — na špargeljne, kadar je zanje bil čas, in na »pohane piške«. Ali so jo pa udarili v Lavrico k Lenčetu ali na Grosuplje k očetu Rusu ali kam drugam, kjer je Bog roko ven molil in je oštir z domačim vinom — izraza »čviček« takrat še niso poznali — in okusnimi jedili znal postreči razvajeni ljubljanski gospodi.

V prvi polovici petdesetih let je bila Ljubljana pač prebogata izvirnih originalov, kakršnih jih dandanes ni več dobiti. Našel si jih v vseh stanovih, med bogatini in siromaki, med civilisti in med vojaštvom. Redki svedoki one minule dobe se bodo gotovo še spominjali sijajnega berača Ka j f e ž a, stoječega pred tedanjo enonadstropno »Mokarjevo« gostilno, kasneje »Hôtel Elefant«. Tudi v najhujši zimi je kazal svoje gole prsi, nikoli ga nisem slišal spregovoriti nobene besede, molče je sprejemal milodare, ki so mu jih dajali milosrčni pasantje. Tem bolj žlobudrava je bila beračica »Kurji želodček«, preganjana od nagajive šolske mladine, katero je včasih nagnala kar s kamni. »Stadttambour« Žan s svojo klasično »ibljanščino« je bil istotako original, in »Bettelvogt« s pino na glavi, in okolo desnega rokava ponošene črne suknje belozeleni trak kot znamenje, da je magistratni uslužbenec, s palico v desnici, s katero je ugnal berače in v beg zapodil prevzetne študentke, bi bila oba hvaležen predmet svinčniku karikaturista. Znana oseba je bila tudi »die lange Gerechtigkeith«, vojaški avditor Carabelli, mož neskončno dolg, suh in grd, na glasu, da je najhujši — recimo »b a b j e k«, ker domačega izraza za take čestilce kupljive Venere rabiti ne maramo. Ali vabljiva prikazen našminkane »Fischer-Peperl«, priletne hčeri upokojenega majorja, ki je izzivajoče vabljivo metala svoje oči izza črno pobarvanih obrvi po moškem svetu, zastonj zdihujoča po ljubezni drugega spola! Od »boljših« ljudi naj imenujem klasično postavo

veseljaka Danče Detele, očeta mojega prednika v deželnem glavarstvu, možakarja, ki je prav virtuzno znal uživati življenje in njegove slasti ter njemu nasproti požeruha bogatega Smoleta, brata onega Andreja Smoleta, kateremu je Prešeren postavil nesmrtni spomenik v večno lepi elegiji. In nadaljevati bi mogel to zbirko ljubljanskih originalov še dolgo, dolgo, da se ne bi zbal, preveč grešiti na potrpežljivost čestitega bralca!

Komaj sem bil star pet let, ko me je oče, ki je iskreno ljubil edinega svojega sina, začel jemati s seboj vsako jutro na Spodnji Rožnik. Nismo se ustrašili nobenega slabega vremena, že ob 6 zjutraj tudi v zimskem času smo jo mahali, ako treba, z gorečo svetiljko skozi gozd k stari »mežnarici« na Spodnji Rožnik. Hiša je bila pač drugačna kakor je dandanes, ko tam obratuje g. Čad. Navadna kmetška bajta, slamnata streha, v sobi velikanska peč! Tam se je zbirala vsako jutro kaj čudno sestavljena družba. V kotu je sedel oblastno kakor kak olimpični Jupiter dr. Mat. Kavčič, odvetnik ljubljanski, svoje dni eden izmed najuglednejših poslancev dunajskega, potem kromeriškega državnega zbora iz dobe 1848—49. Znamenitost njegova najbolj odseva iz zapisnikov kromeriškega ustavnega odseka, objavljenih po Ant. Springerju, predno je ta češki uskok pobegnil iz Avstrije na Nemško ter se tam prelevil v nemškega profesorja umetnostne zgodovine na lipskem vseučilišču. Ž njim skupaj sta posedala v tem zgodovinsko važnem odseku njegova rojaka dr. Mih. Ambrož in dr. Kranjc, kasneje ena izmed korifej pravniške vede. Uprav tragično je, da je pametna poravnava med nasprotujočimi si avstrijskimi narodi, uže dosežena v obravnavah kromeriškega ustavnega odseka, bila brutalno uničena po dvorni kamerili in slepem njenem orodju, mlademu cesarju Franu Josipu. Skoraj pa bi dejal, da Slovenci nismo bili nikoli bolje zastopani v parlamentu, nego po znameniti trojici Kavčič — Ambrož — Kranjc.

Pa še drugo veliko zaslugo sta si na dunajskem drž. zboru pridobila Kavčič in Ambrož. Njima dvema se je v prvi vrsti zahvaliti, da se je posrečilo na splošno zadovoljnost rešiti zamotano vprašanje gruntne odveze. Avstrijski Nemci še danes proslavljajo svojega Hans Kudlicha, češ on je osvoboditelj kmetov od grajske tlake, toda Kudlich, komaj polnoletni stud. med., je stavil le načelni predlog, le blestečo frazo je vrgel med ljudstvo, ono pretežavno delo pa, vživetvoriti to besedo, združiti nasprotujoče si interese v splošno zadovoljstvo, je prepustil tako bistroumnim, praktično izurjenim, trezno mislečim sodelavcem, kakor sta bila Slovenca Kavčič in Ambrož.

Oba sta danes pozabljena, po krivici pozabljena od nehvaležnega naroda. Kdaj pač se bo našel slovenski pravnik zgodovinar, kateri bi rojakom podal njih sliko v znanstveni monografiji!

Dr. Kavčič je bil navadno malobeseden, kadar pa je usta odprl in katero zinil, je obmolknilo celo omizje, in z napeto pozornostjo so sledili gospodje njegovim besedam.

In kdo vse je bil v tem omizju? Najprej naj imenujem ljubeznivega notarja dr. Jerneja Zupanca, moža finega izobraženja, ki mi je imponiral zlasti po dejstvu, da je uže v četrtem desetletju minulega veka bil napravil potovanje v Zed. države. Poleg njega je bil magistratni komisar Ljudevit Perona, šef mestne policije, uprav angel varuh študentom, kadar jih je mlada vroča kri spravila v konflikt z mestno hermandadjo. Njemu na strani krakovski čevljar in gostilničar Schwenner, eden »doprvakov« kasnejše Bleiweisove garde v prvaški dobi. Dalje rokovičar Horak, rodом Čeh, ki svojega izvora nikoli ni zatajil, ne v govoru niti v dejanju, pameten mož in vodja obrtnega gibanja na Kranjskem. Istotako veletržec Kripsper, kateri mi je posebno ugajal, ker je vedno nosil siv »kastor«, cilinder z mehкими dolgimi kocinami. In še več drugih, med njimi Kurzpl. Goldenstein, »akad. malheur«, kakor so bili krstili tega umetnika nagajivi Rožnikarji. Med temi poredneži je zavzemal odlično mesto moj oče.

A ti zajutrki pod Rožnikom so imeli zame še posebno atrakcijsko silo, ker sem imel tam prijatelja sošolca. Bil je to vnuk stare »mežnarice«, Franc Levec. Oba sva hodila v drugi normalni razred; skupaj sva jo mahala po končanem zajutрку v šolo. Izreden slučaj je nanesel, da sva bila sošolca od druge normalke počenši do končanih visokošolskih študij. Najino prijateljstvo, sklenjeno v zorni mladosti, je trajalo do Levčeve smrti l. 1916, torej nad 65 let. Poleg nepozabnega mi Janka Kersnika je stal Levec najbližje mojemu srcu. Živo sem čutil ž njim vso nezgodo, ki je zlasti v večeru njegovega mukopolnega življenja zadevala njegovo plemenito naravo. In danes še se zgražam nad nehvaležnostjo našega roda, ki je v par letih že čisto pozabil, kaj je pomenjalo v njegovi kulturni in politični zgodovini ime Frana Levca. »Praeceptor Sloveniae«, ta častni pridevek mu gre v neprimerno večji meri nego slični, ki so ga nemški luteranci svojedobno privoščili svojemu Melanchtonu!

S Spodnjega Rožnika, kjer je moj prijatelj redno v hlevu spal poleg svojega strica Lorenca, sva jo naravnost udarila v šolo, v drugo »normalko«, kjer je neusmiljeno gospodaril učitelj Merkuns svojim »štaberlom«. Dober učitelj je bil, ali prerad je tepel in preveč. Gotovo polovico učnega časa je porabil za telesne eksekucije, skoraj bi rekel, nekaj sadistične zabave je užival pri svojem »vzgojevalnem« delu. Naučili smo se pač nekaj pri tem šolskem trinogu, ali visoko nad njim je stal slavnι učitelj Martin Ivanetič. Kraljeval je v IV. normalnem razredu, razdeljenem takrat na tri oddelke. In v vsakem oddelku je bilo nad 100 učencev, pa kako disciplino

je znal vzdržati mož in koliko smo znali! Ivanetič, rodom Metličan, je bil velik, širokopleč, krepak, navzlic svoji teži čudno gibčen in nagel. Šaliti se nikakor ni bilo ž njim. Za tepež je imel posebno metodo. Kadar je dobil fanta pred se, ki ni znal svoje lekcije, je zagrmel nanj svoj »Rajtšul!« in delinkvent je moral bežati, kar se je dalo. Če je srečno pritekel do svojega mesta, se mu ni nič zgodilo; gorje mu pa, če ga je došel učitelj, kajti neusmiljeno so padali udarci po hrbtu grešnega učenca! Spartanska vzgoja, ali obnesla se je! Čudovito je bilo, koliko smo znali Ivanetičevi učenci! Zlasti smo bili jaki v računanju in v nemškem pravopisju smo se spoznali tako izborno, da bi nas smel zavidati vsak maturant tudi na predvojni gimnaziji. Navzlic njegovi drakonični strogosti smo Ivanetiča radi imeli, prikupil se nam je po svoji pravičnosti in po svoji šegavosti, v kateri je dobro znal zavijati svojo učiteljsko strogost. Lepo ga je bilo videti, če je iz šole šel, pozimi zaviti v svoj rujavi »Radmantel« ter obdan od krdela učencev, ki so prostovoljno spremljali svojega učitelja do njegovega doma. In nikakor ni preveč, ako rečem, da nobeden izmed tedanjih srednješolskih profesorjev ni po ljubljanskem mestu užival toliko ugleda, kakor normalnošolski učitelj Martin Ivanetič! Stritar mu je že postavil spominek, naj se velikemu svojemu prijatelju v vsej skromnosti pridružim i jaz!

Še sem pohajal ljubljansko normalno šolo, ko se je na svečnico 1858 vršila v Zg. Šiški pomenljiva narodna slavnost, stoletnica Vodnikovega rojstva in odkritje spominske plošče na njegovi rojstni hiši »pri kameniti mizi«. Znamenita slavnost, prvo znamenje probujajoče se narodne zavedenosti po desetletnem pritisku Bachovega absolutizma! V ospredju vprizoritve sta stala dr. Janez Bleiweis in dr. Lovro Toman, in Ljubljana je zrla z velikim začudenjem, da so to narodno slavnost s svojo prisotnostjo počastili sam cesarski namestnik grof Chorinsky in vrhunci ljubljanske birokracije. Enega pa je manjkalo, ki je sicer že l. 1848 prvačil med narodno mladino, Karla Deschmanna. Da njegova odsotnost ni bila slučajna, se razvidi iz dejstva, da v Vodnikovem albumu, izdanem po dr. Etbinu Costa, zastonj iščeš kak prispevek Deschmannov.

L. 1859 je izbruhnila vojska s Francozi in Piemontezi. Živo se še spominjam lepaka z naslovom »An meine Völker«, iz katerega sem izvedel, da je cesar Fran Josip napovedal vojsko Napoleonu III. in Viktoru Emanuélu. V tej vojski se je popolnoma udejstvila absolutna nezmožnost one visokoaristokratske klike, ki je po reakciji l. 1849 bila zavladala v Avstriji. Ljubljana je imela že pred izbruhom vojske priliko, v svojem zidovju pozdraviti tipičnega predstavnika vladajočih plemenitaških krogov. Novoimenovani vrhovni poveljnik naše italijanske armade, grof Giula y je počastil namreč potujoč v Milan tudi Ljubljano s

svojim visokim obiskom. Nastanil se je v škofovi palači ter tam prenočil, in vsa Ljubljana se je gnetla, gledat imenitno baklado in poslušat serenado, kojo so patrijotični Ljubljančani priredili Radeckyjevemu nasledniku. I jaz sem tedaj pasel svojo radovednost pod okni škofove palače. Tudi v cerkvi so nekateri gospodje menili, da morajo gojiti dinastična čuvstva. Posebno se je v to svrho trudil stolni prošt Supan, kateri je v svojih, seveda nemških pridigah gosposkemu delu mestnega stanovništva v vznešenih besedah dokazoval pravičnost avstrijskega boja. Besede so bile lepe, a zgodovina se je žalibog kruto malo brigala za vsa prerokovanja lojalnega gospoda prošta in naposled je vendar navzlic vsemu prikrivanju prodrla nevzdržna istina, da smo bili grdo tepeni pri Magenti, vsled česar se je nesposobni Giulay odstranil z bojišča, in pri Solferinu, kjer je zapovedoval cesar sam, z enakim uspehom in podobno sposobnostjo.

Pri tej priliki naj navedem dogodbico, pri kateri sem bil sam svedok in priča, ker kolikortoliko razsvetljuje tačasne družbene in kulturne razmere bele Ljubljanec. Moj oče je bil vaju, jemati me v toplih poletnih dnevih s seboj na sprehod na Glince. Najprej sva se kopala v hladni Gradaščici, potem sva jo krenila k Miklavovemu Franceljnu, kjer sva našla pod košatimi lipami stalno družbo ljubljanskih veseljakov pri polnih kozarcih in okusni pečenki. Posebno zabavo so imeli z gostilničarjem, splošno znanim pod priimkom: »der grobe Wirt«. Saj vam je bil Miklavov Francelj original prvovrstne pasme! Majhen, čokat, dobro rejen, rdečega lica, opravljen vedno v narodni noši, z irhastimi hlačami in visokimi škornji, žametast telovnik s srebrnimi gumbi, zeleno žametasto kapico na glavi, navzlic precejšnji trbušnosti vendar uren kakor podlasica, poleg tega pa nepresežen v svoji klasični grobosti! Najlepše ga je bilo videti, če je ob nedeljah pri lepem vremenu Ljubljančan v gostih trumah navalil na njegovo krčmo. To se vam je zadiral na tolpe prihajajočih gostov: »Hudič, ali nimate nobene druge oštarije? Da mora vrag vsako šalobardo ravno v moji krčmi spraviti!« itd. Njegovo rentaćenje seveda ni nič zaleglo. Nasprotno, čim bolj se je razkoračil, tem rajši so hodili Ljubljančani h »grobemu birtu«!

In tako je bilo zbrano gori omenjeno omizje nekega poldne pričetkom junija pod Franceljnovimi lipami ter se je v božjem strahu intenzivno razgovarjalo o vojnih operacijah. Kar prisopiha ves razgret tedanji načelnik ljubljanskega mesta, magistratni svetnik Guttman, ki je v dolgem meddobju med smrtjo župana dr. Burgerja in izvolitvijo dr. Mih. Ambroža načeloval ljubljanskemu mestu. Uže od daleč je kričal: »Meine Herren, großer Sieg bei Magenta, Napoleon mit knapper Mühe entronnen, 30.000 Franzosen gefangen! Heute abend wird Laibach illuminiert!« Vse pokonci in da se velika zmaga proslavi po starem kranjskem običaju: »Francelj, daj vino na mizo!« Ali

veselje ni trajalo dolgo. Še niso bili izčrpani bokali, ki jih je Francelj pridno nosil na mizo, kar pride nova štafeta z žalostno novico, da prvi telegram ni govoril istine, da niso Avstrijci zmagali pri Magenti, temveč da so bili poraženi. Bokali so se pa vseeno praznili, ne vem, ali so gospodje dalje pili, da potolažijo svojo patrijotično razburjenost ali pa radi žeje, prirojene našemu plemenu!

In vojska je bila izgubljena definitivno! V miru pri Villafranki smo odstopili zmagovalcem bogato Lombardijo, zrušil se je pa tudi oni osovraženi absolutistični sistem, kateri je dolgih deset let kakor môra tlačil avstrijske narode. To spoznavanje se je širilo tudi med Slovenci, vsaj med pičlim številom narodno probujenih, politično se zavedajočih. »Hvala Francozom, živio Napoleon!« je zinil morda tuptam kak narodnjak, seveda tako, da ga nikdo ni mogel slišati!

In že l. 1860 je izdal cesar Fran Josip svoj oktoberski diplom, ustaven operat, prežet federalističnih načel. Na poziv magistratnega gerenta Guttmana je Ljubljana s svečano iluminacijo praznovala pohlevni pričetek ustavne dobe. Jaz pa sem bil tedaj že zdavna — ponosen gimnazijalec!

Kajti l. 1859 sem bil prestopil prag čestitljive ljubljanske gimnazije ter začel srkati v sebe tajnosti latinske slovnice, koje je nam razodeval prof. Pogorelec. Tudi on eden iz bogate zbirke ljubljanskih originalov! Visok in suh, nad vse resen, — dvomim, če ga je sploh kdo videl smejati se — pedantično se oklepajoč navad in oblik zdavna minulih časov. Njegov nagovor je bil vedno še »Er«, na pr. »lese er«, »schreibe er« — gorje učencu, če je profesor to obliko kdaj zamenjal z novodobnim »Sie« — taka zamena je označila brez dvojbeno, da je fant prejel mastno »dvojko« ali celo še debelejšo »trojko«.

Baš nasprotno drug domačin med profesorji, učitelj prirodopisja, za silo pa poraben tudi za pouk vseh drugih gimnazijskih predmetov, rojak iz Trojan, Valentin Konschegg. Z vedami se ni več mnogo ukvarjal, praktično ga je pač najbolj zanimala kulinarska veda, znanje o dobri kuhinji in pošteni kleti. Poln dovtipov, dobrih in slabih, vesel družabnik, je bil povabljen v premožnejše hiše, kadarkoli so jedli »s ta veliko žlico«. Znano je bilo povsod, da se nikakor ni branil naturalnih prispevkov za svojo prehrano. Sam je spodbujal k sličnim dobavam, na pr. če je v spodnjih gimnazijskih razredih nagovoril učenca: »Sagen Sie mir oder richtiger, povej ti men', kdaj ste pa zadnjič kval' domá?« Ali pa še bolj odkrito sinu znanega graščaka: »Ja gib'ts bei Euch keine Reh' mehr?« In tak »avis au lecteur« se je povsod razumel! Učenci smo sploh vedeli, da so na profesorja in njegovo klasifikacijo ugodno vplivali razni darovi in nekako dobro se nam je zdelo, če smo videli profesorja s kakim očetom ali stricem jo mahati v Auerjevo ali Perlesovo pivnico, češ »ga že ima«! Ali naposled, kateri objek-

tivni človek bi zato v peklo obsodil dobričino Valentina? Kako mizerna je bila takrat profesorska plača! Na leto celih 800 goldinarjev pa dve dokladi po 100 goldinarjev, vsaka čez deset let! Več nego tisoč forintov na leto srednješolski profesor sploh ni mogel dobiti. In sedaj pomislite, mož je imel veliko družino, osem ali celo devet otrok, sam pa gourmand prve vrste, obdarovan s sijajnim apetitom in vzorno žejo!

Predno nadaljujem karakteristiko svojih profesorjev na ljubljanski gimnaziji, še kratek pogled na moje sošolce. Veliko jih je bilo, mnogo je bilo med njimi finih fantov in — radi smo se imeli med seboj! A konstatirati se dá uprav fundamentalna razlika od sedanje srednješolske mladine. Predvsem je očitno prevladoval kmetski živelj. Še v sedmi šoli, ko nas je bilo nakopičenih v eni sobani nič manj nego 75, nas je bilo izmed tega ogromnega števila le 9 gosposkih. Vse drugo je bil — kmet in posledice te sestave so bile zelo ugodne za šolski napredek. Uže radi tega, ker se je kmetski oče vsaj trikrat premislil, preden je poslal svojega sina v drage latinske šole. To mu je uže moral duhovni gospod govoriti na srce, češ »fant je brihtne glave, škoda bi bilo, da bi hodil za plugom, kar v Ljubljano ga dajte!« Večinoma so učinkovali podobni opomini s take strani na očete, vedno na matere. In tako so bili učenci kmetске provenience dejansko uže produkt neke izbire, dočim so gosposki očetje brez obotavljanja in brez pomisleka svojo mladino pošiljali v učene šole. Facit je bil, da je v mojih časih zlasti ljubljanska gimnazija razpolagala z izbornim materialom. Smelo trdim, da v svoji učiteljski praksi nikjer nisem naletel na boljše učence. Usoda me je gnala iz solnčne Gorice, kjer sem pričel kot suplent na realki in učiteljišču l. 1872, v Novomesto, odtod v Ljubljano in v Wiener Neustadt, zopet nazaj v Ljubljano in pričetkom l. 1885 na prvo gimnazijo v avstrijski državni polovici, na dunajsko akademično gimnazijo, toda pristočno izjavljam, da bolj darovitih in vztrajnih učencev, kakor so bili kmetski fantje iz škofjeloške, radovljiške, ribniške, šentviške in metliške pokrajine niti na Dunaju nisem imel!

Naravno tudi, da so bili študentje s kmetov o mojem času veliko starejši nego sedanji. Uže radi tega, ker se kmet nikakor ni prenaglil s svojo odločitvijo, potem pa se ni bilo študentu bati vojaščine. Odličnjaki so bili eo ipso oproščeni vojaške službe. Imoviti očetje so si mogli pomagati s tem, da so si za vsoto tisoč goldinarjev kupili nadomestnika za potrjenega sina. Pa tudi sicer, vsaj do l. 1866, je asentna komisija običajno študentom prizanašala. »Kaj je ta rekrut?« »Študent.« »Neka ide — untauglich.« Pa je bil študent rešen kosarne in korporalske palice! Odtod je prihajalo, da je v mojih časih petošolec izgledal kakor dandanes študent prvoletnik na univerzi, maturantje pa so bili podobni današnjim visokošolskim absolventom. Mladina je bila bolj zrela in rekel bi, bolj možata!

Pa še ena dokaj važna posledica je izvirala iz prevladanja kmečkega življa med gimnazijsko mladino: eminentno narodni značaj v razredih. Kar je prišlo s kmetov, je bilo brez izjeme slovenskonarodno. Nemci med nami so izginili nasproti pretežni večini, in če so uže bili drugega mišljenja, se z njim niso upali na dan. Narodnih prepиров o mojem času v šoli nismo poznali. Na čast svojim nemškim sošolcem moram poudarjati, da so bili skoraj vsi dobri tovariši, da so z nami se veselili, popevali slovenske pesmi in tudi v strogih preiskavah varovali naše tajnosti. Naš pevovodja n. pr. Ludwig Weiglein, kasneje sloveč pevec-basist na dunajski dvorni operi, je bil sin pristno nemškega poštnega ravnatelja! Izdajalca ni bilo med nami!

Ali vrnimo se k profesorjem! Tam je bila večina nemška, nekaj je bilo Čehov, domačini so bili v neznatni manjšini. Ravnatelj je bil Nečas, Čeh rodом in srcem. Mladina ga je naravnost oboževala, niti norčevala se ni iz njegovih včasih celo smešnih posebnosti. Bil je neznansko dolg in suh, gestikulacija njegova bi pri vsakem drugem provzročala buren posmeh bistrooke mladeži, pri njem pa se nikdo ni spodtikal nad njegovimi razvadami. Čutili smo namreč, da nas mož ljubi, da ima srce za nas in vračali smo to z iskreno hvaležnostjo. Velika žalost je zavladala po gimnaziji, ko so nam ljubljeneга ravnatelja na lastno prošnjo prestavili l. 1862 v njegovo ožjo domovino, v zlato Prago! »Major caritas«!

Naslednik njegov je bil fizik Mitteis, oče znamenitega pravnika profesorja na dunajski univerzi, potem profesorja na Lipskem, kateri je gotovo še v dobrem spominu starejšim našim juristom. Ravnatelj Mitteis je užival med nami velik ugled. Mož je bil resen, a skozinskoz pravičen. Ob enem večak v svoji stroki, pri katerem se je dalo kaj naučiti.

Izmed profesorjev je omeniti zlasti dva tipa. Stari gospod Peter Petruzzi, polnokrven Italijan, prežet moderne kulture. Žalibog ga nisem nikoli imel za učitelja in ko sem bil v tretjem gimnazijskem razredu, je ljubeznivi starček že stopil v zasluženi pokoj. Ali kako blagodejno je vplival na starejšo generacijo! Če so nas naši predniki, Stritar in Žvegelj, Erjavec in Mandelc in drugi tako vidno nadkriljevali v splošni izomiki, zlasti v poznanju modernih jezikov in njih slovstev, pridobljenem uže v gimnazijski dobi, je bilo to pred vsem zasluga, ki si jo je pridobil P. P. P. P. (Peter Petruzzi, profesor publicus), kakor ga je bil krstil študentovski dovtip.

In ta Italijan se je bil popolnoma udomačil pri nas ter živo čutil z našim narodom. Najlepši dokaz je sam podal v lepi razpravi, priobčeni v Vodnikovem albumu, kjer pripoveduje o osebnih vtisih, katere je zadobil v občevanju z Valentinom Vodnikom.

A kaj naj porečem o Karlu Melzerju, katerega sem imel za učitelja od prve šole do mature! Gotovo je bil Melzer najpopularnejša oseba v celem profesorskem zboru. Zanimiva je bila uže vnanjost njegova. Na gigantskem telesu ogromna glava, tako da je moral imeti posebno mero za svoje pokrivalo, ker pri nobenem klobučarju v Ljubljani ni bilo dobiti klobuka teh dimenzij, obraz kakor obla, pod nosom skrbno obrit, pod podbradkom obdan od goste brade, pravega »Greislerbarta«, kakor so na Dunaju rekli takemu kinču. Velik čudak je bil v vsakem oziru. Povsem nemoderna prikazen! V kaki meri, razvidi se iz razgovora, ki ga je imel z menoj mnogo let kasneje, ko sva bila uže tovariša na ljubljanski gimnaziji. Stopim nekega dne v konferenčno sobo in me vpraša Melzer: »Gospod kolega, ali ste uže danes čitali časnike?« Moj odgovor: »Da, ali ni nič posebnega notri.« »Kaj, nič posebnega, mar ste prezrli vest o železniški nesreči?« In dostavi: »Glejte, kolega, ponosen sem na to, da se v svojem življenju nikoli še nisem peljal z železnico!« Toda hudobni jeziki ugovarjajo, da mož ni govoril popolne istine, marveč da je enkrat le sedel na železnico ter se hotel peljati do prve postaje pod Ljubljano, do Zaloga, ali ko se je vlak začel pomikati, da je Melzer ves prestrašen obupno kričal: »Ustaviti, ustaviti!« Seveda se ni nihče oziral na njegove proteste in moral je vzdržati do Zaloga. Tam je razburjen izstopil in jo potem peš krenil do Ljubljane, kajti nobena moč na svetu ga ne bi več spravila nazaj v ta preklicani železniški voz!

Znal je Melzer prilično dosti, dokaj zanimivo je tudi preda val, a kaj, ko ga nihče ni poslušal! Najmirnejši izmed nas in najvzornejši so se med njegovo uro pripravljali na sledeče predmete, kar pa nas je bilo živahnejših in porednejših, smo uganjali razne vragulje, katerih me je še danes sram. K vsej nesreči je bil možak sila kratkoviden in ni poznal svojih učencev, dasi jih je večinoma poučeval uže toliko in toliko let. To so hudobneži po svoje izkoriščali. Ko je n. pr. nekda j v prenapolnjeni sedmi šoli k izpitu poklical sošolca Haurovega Jožeta, je ravno isti mirno vstal ter hladnodušno rekel: »Ist draußen.« In Melzer: »Also wenn der Joseph Hauer draußen ist, so werde ich einen andern rufen!«

Vsled lastne krivde se pri Melzerju nismo nič naučili, toda z eno izjemo. Zamaknjen v Prešerna, je vcepil tudi nam ljubezen in navdušenje za največjega genija, kar jih je rodila slovenska mati. Lepo ga je bilo videti, gromadnega moža, ko nam je ginjen deklamoval prekrasno elegijo: »Črne te zemlje pokriva odeja« ali z mogočnim glasom zaoril: »Molčé trobental bo, memento mori!« Marsikateremu izmed nas so se vtisnili ti spomini globoko v dušo in med te spadam tudi jaz!

Velika večina naših profesorjev so bili Nemci, kakor sem uže omenil. Povdarjati pa moram, da nam svojega narodnega mišljenja nikakor niso hoteli usiljevati ter da so se skrbno

izogibali slehernemu agitatoričnemu nastopu, kakor se je to kasneje tolikokrat zgodilo od njihovih naslednikov. Nikdar niso oni nas preganjali radi našega narodnega mišljenja, marveč obratno, prej smo mi profesorjem delali nadloge radi njih političnega prepričanja.

Pa še nekaj treba, da naglašam. Izobraženi možje so bili in po tem so se tudi vedli. Ne vem se spominjati, da bi bil tekom cele svoje gimnazijske dobe iz profesorskih ust čul le eno psovko! Mi fantje je sicer morda tudi ne bi bili pretrpeli. V tem pogledu pa, kaka sprememba! Dandanes, ko je vzgoja naše mladine vendar izključno izročena učiteljem naše krvi, našega plemena, kako ti frče po šolskem zraku žaljive označbe: »Krava in bik, butec in osel« in oni gospod, ki jih izpušča sedeč na katedru, se nikakor ne zaveda, da psovka nikoli ni bilo vzgojevalno sredstvo in da pred vsem treba, dvigniti v mladem človeku čut za lastno čast, ne pa ponižati tega častnega čuvstva ter ga žaliti!

Od onih profesorjev, katerim se imam največ zahvaliti v znanstvenem oziru, naj kratko omenim Jak. Smoleja in Adolf Weichselmanna. Oba izborna filologa! Smolej je bil naš rojak, tam blizu Tržiča doma, po domačem priimku smo ga klicali za »Pratkarjevega Jaka«. Weichselmann se je pa rodil tam gori kje na nemškem Češkem. Jezikovno napako je imel, trdih soglasnikov ni mogel izgovarjati, govoril je tedaj vedno: »Bringen Sie also die ,dega braebaracionum graegarum',« kar bi se seveda moralo glasiti »theca praeparacionum graecarum«. Ali dobro smo shajali ž njim in jaz za svojo osebo sem se pri njem naučil toliko grščine, da bi se v svoji drzovitosti še danes upal pred kako maturitetno komisijo.

In sedaj še naša dva kateheta! Na višji gimnaziji je učil verouk dr. Gogala, vreden duhovnik in plemenit človek, vsestransko omikan, zavedajoč se svoje lastne veljave. Silen ugled je užival pri mladini, tudi najporednejšemu paglavcu ni hodilo na misel, nagajati čislane mu možu. In če sem se jaz, ki me je bila pač v teh letih gola porednost, nekda predrznil, v njegova predavanja utihotapiti izmišljen citat iz francoskega Bossueta, dolg citat, ki ga je pri izpraševanju točno do zadnje besedice recital marljiv sošolec, ne da bi Gogala mogel ugovarjati, ni bila ta smelost nikakor naperjena proti njemu, temveč je bila le izliv mladostne srboritosti, nič več! Za takega ga je smatral tudi Gogala sam, niti ovadil me ni pri konferenci kot ponarejalca in falzatorja, le ko sva si deset let kasneje bila kolega, mi je rekel pri obisku: »No, vi ste bili, g. kolega, svoje dni pač pravi ptič, ali se še spominjate ponarejenega teksta?« Ko je bila po smrti škofa Pogačarja izpraznjena ljubljanska knezoškofija, je bil l. 1884 dr. Gogala že imenovan za škofa in Rim je bil uže pritrtil, pa ga nam je bolezen ugrabila. Uverjen sem, prenapla smrt njegova ni bila zgolj izguba

Franc Levec.

za katoliško cerkev, temveč obenem hud udarec za slovenski narod, ki je nujno potreboval tako razsodnih podpornikov.

Manj ugodna bo moja ocena o prof. Jos. Marnu. Bil je učitelj verouka in slovenščine. Mož učen v svoji stroki, resnično vnet za slovenščino (»Jezičnik« mu bo ohranil trajen spomin!), o tem nobenega dvoma. Ali kot učitelj materinega jezika je bil nad vse suhoparen, bolj je odbijal nego navduševal. Visoke postave je bil, sila rdeč v obrazu, navajen vedno agirati z dvignjenim palcem, zato se ga je pri mladini oprijel vzdevek »Pavc«. Ako nam je Melzer povzdigoval Prešerna, se je navduševal Marn za Koseskega, ki ga je hvalil na vse pretege. A opravil ni v tem pogledu nič. Estetičnega smisla pač ni imel, vsled tega pomanjkanja je prišlo med nama enkrat do konflikta, o katerem kasneje še spregovorim na drobno.

Še bi imel mnogo povedati o našem »fotru«, dru. Nejedlem, o »šostarju«, zvezdogledu Grünwaldu, o »lažnjivem Kljukcu«, prof. Höniku, a nedostaje mi prostora. Saj sem itak že grešil na bralčevo potrpežljivost, v svoje opravičilo morem le povedati, da se mi je ljubljanska gimnazija, na kateri se je šolalo toliko odličnih, za narod prezaslužnih mož, naposled vendar zdela vredna natančnejšega popisa. Morda se čestiti bralci ne bodo spotikali nad mojim naziranjem!

Medtem, ko sem pohajal prva dva gimnazijalna razreda, se je pa vršil v habsburški monarhiji pomenljiv prevrat. Grom topov pri Magenti in Solferinu je zrahljal trhlo poslopje avtokratične Avstrije, odklenkalo je Bachovemu absolutizmu, njegov duševni oče je odstopil, njegov finančni minister Bruck si je sam vzel življenje, odstranjen je bil prej vsegamožni generalni pobočnik grof Grünne, pali so stebri skozinskoz zgrešenega, narodom nad vse škodljivega sistema in poleg liberalne ideje se je uveljavljala povsod narodna ideja. Desetletje od 1849 na 1859 je kazalo mladega cesarja Frana Josipa v vsej njegovi nezmožnosti in neplemenitosti. Značaj njegov se je najbolj obelodanil v nehvaležnosti, s katero je korenito pokvaril vnanjo politiko svoje države, obenem pa usodno prejudiciral njenemu notranjemu razvoju. Kdo mu je bil rešil prestol, ogrožen po madžarskem puntu in po vojski s Piemontezi in italijanskimi uporniki? Neovržna istina je, da bi bila njegova krona sigurno izgubljena, da mu jo nista rešila — Rusin Hrvat! In zahvala njegova? Ko je ruski car Nikolaj I., ki mu je še l. 1851 zvesto stal na strani ter prisilil pruskega kralja do sramotne olomuške kapitulacije, ko so uže bili padli prvi streli, l. 1853 pričel vojsko s Turčijo, tlačiteljico balkanskih Jugoslovanov ter ulomil v turško ozemlje, je zasedla avstrijska armada, Rusom za hrbtom, donavske kneževine, današnjo Rumunijo ter na ta način prisilila Rusijo, umakniti se s turškega ozemlja. In posledica te bedaste politike? Avstrijska okupacija v Moldavi in Valahiji je stala Avstrijo 600 milijonov srebrnih goldinarjev

avstrijskega prisilnega posojila, stala jo je Radeckyjevo armado, katero je kolera podavila v rumunskih in galiških bolnišnicah, in v zameno za te kolosalne žrtve je prinesla Avstriji — smrtno sovražstvo Rusije, ki je stoprav omogočilo avstrijske poraze l. 1859 in 1866! In Hrvatom, ki so v vojskah l. 1848/49. nič manj od 40.000 mož izgubili v bitkah in lazaretih, kako se jim je hvaležnega izkazal Habsburžan? Vzemite v roke cesarski manifest iz l. 1850, v katerem izreka Fran Josip svojo ginjeno zahvalo hrabrim graničarjem za »nepozabne zasluge«, ki so si jih bili stekli za cesarsko krono in habsburško obitelj, in primerjajte, kako plačilo je dobila hrvatska požrtvovalnost za ves svoj trud in krvavi napor! Bachova bedasta germanizacija je praznovala svoje orgije tudi po hrvatski zemlji. Dobro je položaj pogodil dunajski dovtip rekoč: »V plačilo so prisodili Hrvatom tisto, kar so kot kazen bili naložili ogrskim puntarjem.« Takrat so po razočarani vojni krajini prepevali satirične stihe.

Bože živi Jelačića bana,
ki nam porez nosi,
soli in duhana!

In Jelačić sam, ta simpatična poosebljenost hrvatskega graničarja, pred kratkim še obožavani ljubljeneц svojega naroda, je umrl krvavečega srca nad kruto nehvaležnostjo dunajskega dvora!

Narodna ideja je pričela svoje zmagovito prodiranje v spremstvu zmagujočih bataljonov Napoleona III. Ta jo je izrabljaj v boju proti Avstriji. Prodirala je počasi tudi v Sloveniji in najbolj smo jo čutili v Ljubljani. Ustanovila se je l. 1861. ljubljanska »Čitalnica« kot skromno središče slovenske družabnosti. Napočila je »čitalnična« doba, kakor gobe po dežju so silili povsod po slovenskem ozemlju taka bralno-zabavna društva na površje. Naravno, da je bil predsednik ljubljanske čitalnice »očka Bleiweis«. Sploh je bila takrat, v šestem desetletju minolega veka Bleiweisova slava na vrhuncu. Neomejeno in neomajno je gospodoval redki ta mož med slovenskim narodom.

Pevci slovenski so do tja popevali v »Philharmonische Gesellschaft«. Tam so sodelovali pri nemških koncertih, peli nemške pesmi, le tupatam so jim v zahvalo vpletli kak domači zbor. Da so vztrajali toliko časa v tuji družbi in tuji službi, je morda pripomagal dejstvo, da so filharmoniki imeli za kapelnika Antona Nedveda, izbornega glasbenika, uglednega skladatelja in — vnetega Čehoslovana. Ali navzlic temu je nastopila v filharmonični družbi »itio in partes«, ločitev med slovenskimi in nemškimi pevci. Slovenci so začeli šteti svoje vrste, zavedali so se svoje moči, izstopili so »en masse« ter ustanovili pevski zbor ljubljanske čitalnice. Vodil jih je prikupljivi

Vojteh Valenta in kmalu je zaorila miloglasna slovenska pesem širom slovenske domovine.

Poleg pesmi telovadba! Skoraj ob istem času se je zasnoval »Južni Sokol«. Lepo ga je bilo videti. Čili fantje so bili, krepkejši in bolj zastavni nego njih tekmeči, ljubljanski »turnarji«. Učitelj telovadbe in borenja s sabljami je bil stari Hrvat Mandić, zastavonoša še danes živeči Fran Drenik, starosta dr. Etbin Costa. Kar zaljubljeno smo jih gledali mladi študentki, čudili se krepkim mišicam sokolskih predtelovadcev, divili se brutalni sili slovenskega Herkula, Tineta Vidica in kot ideal svoj sanjari o srečni dobi, ko bomo smeli i mi obleči sokolsko rdečo srajco ter se postavljati s sokolskim peresom na čepici. A kaj še dekleta, mestne in kmetske! Kadar se je oglasil sokolski rog in so strumno primarširale sokolske vrste, takrat se je marsikatero žensko oko zamaknjeno oziralo po »ta lepem Tissnu« in po moški krasoti sokolskega predtelovadca plem. Garzarollija. Zdavna minuli in vendar — lepi dnevi! Nehoté se meni starcu vriva otožna misel, zakaj je minula prelepa doba narodne sloge in zakaj se ne moremo več sinovi ene matere zediniti pod eno narodno zastavo!

Pevci in telovadci so bili najspretnejši razširjevalci narodne zavednosti. V dokaz majhen, sicer neznamenit dogodek iz lastnega življenja! Star sošolec in prijatelj mojega očeta ga je povabil na svatbo svoje hčere, ki jo je obhajala pri »Bobenčku« na Glincah. Oče so me vzeli s seboj. Na svatbi je nastopil moški kvartet: Garzarolli (I. tenor), Drenik (II. tenor), Valenta (I. bas) in Coloretto (II. bas). Njih repertoar je bil zelo skromen, saj takrat nismo še imeli bogvedi koliko slovenskih skladateljev in slovenskih pesmi. Zapeli so tiste domače: »Ko dan se zaznava«, Mašekov »Otok bleški«, Vilharjev »Po jezeru«, Riharjevo »Savico« in enako blago. A moj oče! Solze so se mu zaiskrile v očesu, in on, sicer tako umerjen, mož stare šole, mi poreče: »Fant moj, vse koncerte filharmoničnega društva mi odvaga — domača pesem!«

Širila se je narodna ideja in polastila se je tudi moje mlade duše. Pravzaprav čudno; saj sem bil po tedanji mestni navadi nemški vzgojen, sin nemške matere in vendar sem bil uže v teh letih prepričan slovenski narodnjak. Se je pač v meni oglašala krepka belokranjska kri, podedovana od milega mi očeta!

Znamenje moje orientacije je bilo tudi, da sem baš v tej dobi samovoljno spremenil svoje ime. Prišlo je pa to takole: Imeli smo tačas gimnazijci svoje tajno društvo. Shajali smo se na Poljanah ob gotovih dnevih, ozaljšani s trobojnimi pentljami v gumbnici, deklamovali, predavali, peli domorodne pesmi, bodrili svojo narodno zavest. Predsedoval je nam sedmošolec Umek - Okiški, uže takrat pesniško navdahren mladenič. Bil sem tedaj tretješolec in sem na nekem takem študentovskem

shodu deklamoval Prešernovo »Nebeško procesijo«. Umek kot predsednik me je sicer pohvalil, toda spotikal se je nad imenom. »Schukle« — je dejal — Schukle, to zvení preveč nemški, ali ne bi mogli popraviti tega svojega imena?« In premisli nekaj časa ter zine na enkrat: »Morda če bi kak ‚j‘ porinili notri!« In jaz se takoj poprimem tega modrega sveta ter odsihmal se začnjam pisati »Šuklje«. Še več, ko dobim semestralno spričevalo, hajd' na ravnatelja Mitteisa, kojemu suhoparno javim, da tega spričevala sprejeti ne morem, ker se moje imé glasi »Šuklje« in ne »Schukle«! In mož, ne da bi me zapodil, se je vdal moji smelosti, pisava je obveljala in še več, kar je danes mojih sorodnikov tega imena v Evropi in v Ameriki, vsi skoraj pišejo svoje rodno imé tako, kakor se je l. 1865 zljubilo nezrelemu paglavcu!

Seveda ta pisava nikakor ni utemeljena ter tudi nikakor ne odgovarja ljudskemu jeziku. Zgolj eno sem dosegel s »popravo« svojega imena: jezikoslovna uganka, etimološko raztolmačenje njegovo je postalo še bolj zamotano. Nekdaj sem se obrnil na Levstika, naj mi razjasni, kaj je z mojim imenom. A slabo sem naletel! »Pusti me z mirom« — me napodi Levstik — »uže par noči nisem mogel spati, ker sem tuhtal, odkod tvoje ime in kako bi se dalo razlagati. Nisem mogel pogruntati, a sedaj si ne maram več beliti glave!«

Seveda smo imeli tudi svoj list z duhovitim naslovom »Torbica«. Urednik mu je bil Ljud. Tomšič, pozneje priznan učitelj na Hrvaškem, eden najmarljivejših sotrudnikov njegovih je bil Fr. Levce. Posebno navdušeni smo bili od Levčeve pesmi »Vse drobno!« zlasti še potem, ko jo je uglasbil muzikalni součenec, Tržičan Hrabroslav Perné. Bili smo uže v četrti šoli, ko smo se neko popoldne zbrali v Stožicah »pri Urbančku«. V Ljubljano smo se vračali v strnjenih vrstah, pevci so navdušeno peli Levčevo pesem po Pernetovi glasbi:

»Vse drobno, vse drobno!«

Bratje prijatelji, na vrage,

ki že dolgo nas teró,

za rešitev Slave drage,

za domovje nam ljubo!

»Vse drobno, vse drobno!«

Ali baš klasični proizvod Levčeve vile je bil povod političski preiskavi. Nesrečnemu pesniku se sicer nič ni zgodilo, preiskava je bila ustavljena, toda — »Torbica« je nehala in njen urednik se je preselil v Zagreb. Levca pa kasneje zlepa nisi mogel bolj razljutiti, nego če si ga pobaral, ali ima še na razpolago kak eksemplar vzorne svoje himne »Vse drobno!« Z veseljem sem čul, da namerava naš dr. Ivan Prijatelj izdati Levčeve spise, vendar se bojim, da bomo navzlic natančnosti

izdajateljjevi zaman iskali v kompletni izdaji prvenca Levčeve Muze, znameniti »paian« »Vse drobno!«

Med tem časom je Avstrija eksperimentirala s svojo ustavo. Komaj je bil oktobrski diplom dne 20. oktobra 1860 proglasil ureditev na federalistični podlagi, ki je ugajala zlasti avstrijskim Slovanom, je preskočil povsem nestalni cesar Fran Josip v čisto nasprotno smer. Odslovil je Poljaka, ministrskega predsednika grofa Goluchovskega ter poveril državno krmilo velikonemcu Antonu bar. Schmerlingu. Le-ta, znan že iz l. 1848 kot minist. predsednik nemške zveze, je zveržil strogo centralistično februarsko ustavo, ki je bila objavljena 26. februarja 1861. Kako malo je takrat bilo politične zrelosti zlasti v Ljubljani, se vidi iz sledečega dejstva. Ob proglašenju federalističnega oktobrskega diploma je bila Ljubljana iluminirana, a iste luči, iste sveče morda so gorele tudi v počesčenje baš nasprotne februarske ustave! Reči moram, da smo mi paglavci na nižji gimnaziji ljubljanski pokazali skoraj več politične razsodnosti in stanovitnosti nego tedanji slavni ljubljanski magistrat. Kajti leto kasneje se je pripetil sledeči smešni dogodek. V tretji šoli smo bili, pa nam je razrednik prof. Melzer naznanil, da prihodnji četrtek ne bo pouka. »Zakaj pa ne?« smo zvedavo povprašali. »Ustavi na čast, kajti 26. februarja praznujemo obletnico februarske ustave.« Mi pobje pa ogorčeno: »Odklanjamo, ne maramo, te ustave ne priznavamo!« Naš protest naravno ni nič zalegel, zato pa je dunajski šaljivi list »Hans Jörgel von Gumpoldskirchen« pošteno okrtal »die Herren Buben aus der Laibacher Tertia!«

Ali odkod smo zajemali svojo politično modrost? Iz domačega časopisja sigurno ne, kajti cela slovenska žurnalistika je obstojala takrat iz tednika, Bleiweisovih »Novic« in iz Jernovega cerkvenega lista »Zgodnja Danica«. Pač pa iz galerije deželnega zbora, katero je predvsem polnil — ljubljanski gimnazijast!

Komaj je namreč po končanem pouku zapel šolski zvonec, uže smo hiteli, tekli, drveli v deželno sobano. Tam, v starem »lontovžu« na Turjaškem trgu je zboroval naš prvi ustavni deželni zbor. Niti svoje lastne dvorane ni imel. Javne seje so se vršile v veliki sobi, katera je dvajset let kasneje služila za uradno sobo deželnemu predsedniku baronu Winklerju. Preje sem netočno govoril o »galeriji« deželnega zbora; saj te sploh ni bilo, poslušalci so stali v zbornici, le priprosta lesena ograja nas je ločila od širokih hrbtov kmetskih poslancev. Le pri oknih na severni strani sta bila postavljena dva primitivna majhna odra, eden za deželnega predsednika, drugi za deželnega glavarja barona Codellija. In kako je izgledalo med poslanci?

Značilno za tedanje politične razmere na Kranjskem je bilo, da so Nemci imeli absolutno večino. Nerazmerno številno

je bila med njimi zastopana birokracija; med 36 izvoljenimi poslanci je bilo celih sedem c. kr. uradnikov! Po mišljenju je bilo 21 nemških, a le 15 narodnih poslancev. Deloma je bilo kričeče dejstvo, da so bili zastopniki slovenskega življa v deželi s 95% slovenskega prebivalstva v manjšini nasproti predstavnikom 5% nemške minoritete, posledica glasovite Schmerlingove volilne geometrije, deloma se pa dá razlagati z nezadostno politično zrelostjo našega naroda. Sicer pa se je tudi narodna manjšina le izjemoma v deželnozborskih razpravah posluževala materinega jezika. Običajno so govorili vsi, celo dr. Bleiweis in Lovro Toman nemški. Le tuptatam je kdo izmed njih zinil par slovenskih stavkov in študent, ki je tvoril pretežno večino občinstva, je z vidno naslodo užival tak sila redki užitek. »Slovenski govori,« smo si zašepetali v uho, in kar gorele so naše oči narodnega navdušenja!

Če danes prečitamo stenografična poročila prvega ustavnega deželnega zbora vojvodine Kranjske, pridemo naposled vendarle do zaključka, da so Nemci nadvladovali ne le po številu, temveč tudi po kvaliteti svojih poslancev. Zlasti ker je bil največja potencia tedanjega slovenskega razumništva, Karel Deschmann, še predno je bil sklican deželni zbor, prestopil iz narodnega tabora med vrste naših nasprotnikov.

Kako je izgledalo v narodni manjšini?

Visoko nad vsemi slovenskimi poslanci se je dvigala Bleiweisova klasična postava. Saj ga danes kot sivolasi starček čisto drugače sodim in cenim, kakor sem ga sodil pred 60 leti. Danes mi je jasno, da je bil mož kakor od božje previdnosti poslan med siromašni zaostali slovenski narod. In to navzlic vsem svojim zmotam in nedostatkom! Visoka vitka postava, gladko obriti, kakor iz kamna sklesani obraz, lapidarno kratek v svojih izjavah, nikoli ne prenagljen v svojih besedah in činih. Sam za se je bil menda racijonalist, vsaj nikoli nisem čul, da bi ga bil kak človek kdaj videl pri kaki božji službi, razen pri kaki oficijelni priliki. A to ga nikakor ni zadržavalo, da ne bi deloval z roko v roki s strogo katoliškim urednikom »Zgodnje Danice«, z Luko Jeranom. Z bistrim očesom je bil sprevidel, da je moč našega naroda zasidrana v zdravem kmetskem ljudstvu in ne v na pol ponemčenih, vobče kulturno zaostalih meščanih. Ali ključ do srca našega kmeta je imela takrat ter ga ima še dandanes naša duhovščina. In radi tega je Bleiweis uredil celo svojo politiko tako, da si je osigural naklonjenost in podporo slovenske duhovščine. Ta pa je bila — in te časti ji ne bo odrekel noben količkaj nepristranski opazovalec, — v istini odkrito narodna, najtrdnjša podpora Bleiweisove politike. Smelo trdim, nikoli ne bi bil mogel prodreti Bleiweis s svojo politiko, da ga ni požrtvovalno podpirala slovenska duhovščina!

Bleiweis je pa, navzlic ogromni popularnosti, ki čestokrat omami in zaslepi dotičnika, kaj hladnokrvno presojal meje svoje darovitosti. Nikoli se ni dal voliti v dunajski državni zbor, dasi bi se mu to sigurno omogočilo. Rajši je ostal v Ljubljani, nego se izpostavljal na Dunaju, kjer skoraj gotovo ne bi bil prišel do posebne veljave. Treznost je bila znamenita poteza v tem znamenitem politiku. Vsekako se mora priznati, da se je Bleiweis odlikoval z obilnimi lastnostmi, kakor jih je potreboval voditelj naroda v težkem položaju narodnega preporoda. Ni zastonj nanj bil zložil epigramatik prvega deželnega zbora, nemški poslanec pl. Strahl, sledečih stihov:

»Löwe oder Katze,¹
du fürchte meine Tatze!

In poleg »očeta Bleiweisa« — dr. Lovro Toman! Le redkokdaj je narava tako bogato obdarovala vnanjost kakkega politika, kakor je to bila potratno storila pri Tomanu. Škoda, da je bil telesno malce premajhen, sicer bi bil vprav vzor moške lepote. Glava imenitna, dasi močno plešasta, oko bistro, plamteče, krasna polna brada, viseča mu na široke prsi, glas polnodoneč — z eno besedo, mož kakor ustvarjen za veliko parlamentarno vlogo! Ali to pa je bilo tudi precej — vse! Za lepo, imponujočo obliko se je skrivala duševna plitvost, govori njegovi so obstojali iz nakopičenih votlodonečih fraz, kakor so bili v navadi izza l. 1848., jedra ni bilo v njih in stvarnega znanja. Seveda, mi, tedanji njegovi poslušalci, smo občudovali Tomana ter ga dvigali v deveta nebesa. Gorje vsakemu, kdor bi nam bil poskušal slikati Tomana v pravi luči. Malo let potem, zlasti ko smo kot akademiki na Dunaju slišali o oni nečedni kupčiji v parlamentu, ko mu je baje eno glasovanje vrglo nič manj nego 500.000 goldinarjev, smo seveda čisto drugače sodili o svojem nekdanjem ljubljencu!

Sicer pa je Lovro Toman vendar v dunajskih krogih zapustil več spominov, nego sem mislil. Izredno lep človek je bil, obenem lahkoživec in prijeten družabnik in še jaz, ki sem 14 let po njegovi smrti vstopil v parlament, sem našel starejše kolege, ki so mi pripovedovali o njem in celo ministrski predsednik grof Taaffe mi je pri neki priliki pravil, da se ga še vedno radostno spominja.

Bleiweis in Toman — okoli nju pa popolna pustinja! Dr. Ambrož je bil bolehen, ni se mu več ljubilo. Drugi narodni poslanci, vsi brez izjeme poštene ljudje, čestitljivi možaki, ali v duševnem oziru nikakor ne »lumina mundi«. Premalo je bilo predvsem delavcev za odseke med njimi. To se je šele zboljšalo, ko so v neki dopolnilni volitvi Kočevarji poslali

¹ Glej »Dodatke« I.

v deželno zbornico — L u k o S v e t c a ! Sicer je bilo pomanjkanje sposobnih poslancev ponajveč krivda Bleiweisova. Kakor marsikateri narodni vodja, je tudi »očka« skrbno na to gledal, da mu nihče iz njegove okolice ne zraste čez glavo. Okoli sebe je trpel zgolj osebnosti manjšega kalibra, ničle ali polovičarje. Le eno izjemo poznam, vzljubil je nemškega dr. Ethina Costa, iz njega je napravil ljubljanskega župana, deželnega odbornika, državnega poslanca, predsednika banke »Slovenija«, a nikakor ne v korist ne svojemu ugledu niti narodnemu blagru!

Dokaj bogatejša je bila, kar se tiče parlamentarne usposobljenosti, nemška večina. V grofu Ant. Aleks. Auer-spergu, znanem pod pesniškim psevdonimom Anastasius Grün, so imeli znamenitega govornika, ki je, meni se vidi, prav po krivici užival celo sloves odličnega državnika. Prvovrstna moč je bil skromni in zmerni dr. Jos. Suppan, poštenjak skozin-skozi, eden izmed onih tihih delavcev, ki so si trajne zasluge pridobili za ožjo svojo domovino. Potem sodni svetnik K r o m e r, dober jurist, rezek borilec v debati, sin ribniške kmetske hiše, a navzlic temu strasten nasprotnik vsega, kar je le od daleč dišalo po tisti preklicani slovenščini. Nikogar nismo mi mladiči bolj strupeno sovražili nego Kromerja, kadar je vstal, svoj veliki svinčnik vihtel proti narodnim poslancem ter čestokrat ne brez uspeha grmel proti narodnim terjatvam.

»Ruhe und Ordnung, Herr oder Pfaffe,
sonst donnern meine — Paragraphe!«

je o njem v svojih epigramih zapel hudomušni kolega svetnik plem. Strahl. In dobro ga je pogodil, tipičnega avstrijskega birokrata starega avstrijskega kova!

Med zastopniki kranjskega veleposestva se je kmalu odlikoval baron A p f a l t r e r n, takrat še mlad ošaben aristokrat, s pozo angleškega torya. Še tega in onega bi lahko narisal, ali oči in spomin so mi običali na markantni postavi Karla Deschmanna. Morda govorim baš jaz lažje o tem znamenitem možu nego večina pisateljev in politikov, kajti stal sem njemu nasproti uže od svojega rojstva sem v nekem posebnem razmerju. Brat je bil ženi mojega strica, tedaj po strogem pravu niti v svaštvu z menoj, toda navzlic temu smo ga doma vedno klicali s stricem, vedno, celo do njegove smrti sem ga vikal, dočim me je on dosledno tikal. Da je bil rodod čistokrven Slovenec, o tem ni bilo nobenega dvoma. Mati njegova, duhovita črnooka Vipavka ni do svoje smrti, ki je nastopila v visoki starosti, spregovorila niti besedice nemški. Sprva je bil Deschmann kot visokošolec in še dalje do l. 1860 odličen Slovenec, pesnik in učitelj svojemu narodu. Znanje njegovo je bilo naravnost stupendno, bil je eden izmed onih redkih polihistorjev, kakor jih današnji svet niti ne zmore več. Po stricu,

ljubljskem trgovcu, je bil podedoval lepo premoženje. To mu je omogočilo, da se je mogel posvetiti vedam, neoviran po gmotnih skrbeh in stanovskih bremenih. Za borno plačo 800 gld., katere si nikoli ni dal zvišati, je opravljal do svoje smrti posel muzealnega kustosa. Če se danes ljubljanski muzej ponaša s svojimi zbirkami, je to v prvi vrsti Deschmannova zasluga!

Kako pa je prišlo do tega, da je Deschmann zapustil narodno zastavo, uskočil v nasprotni tabor ter se iz žarečega narodnjaka prelevil v osovraženega kolovodjo kranjskih nemškutarjev? Kako rešiti to psihologično uganko?

Sodilo se je z mnogih strani, da se je Deschmannov prevrat vršil vsled žaljenega samoljubja in malenkostni ljubosumnosti na bolj popularnega dr. Tomana. Meni se dozdeva, da se s tako sodbo dela krivica Deschmannovi duši. Po mojem mnenju je bil neposreden povod njegovemu odpadu, da mu je naposled predsedal Bleiweisov rustikalni konservatizem in Jeranova tesnorsrčnost. Do duše sem uverjen, da je Deschmann istinito ljubil deželo in narod, toda prežet z modernimi idejami, goreč za razširjenje omike in prosvetljenosti, je obupal nad možnostjo, da bi pod takim vodstvom naš narod mogel doseči one cilje, koje je on stavil svojemu ljudstvu. Tragika Deschmannova izvira odtod, ker ni razumel, da mora politik delati »auf lange Sicht«, na dolge roke, da ni spoznal, koliko je vredna v politiki — potrpežljivost. Za dvajset let prezgodaj se je bil Deschmann rodil. Da bi bil on nas dočakal, ko smo l. 1883 bili izvoljeni v deželni zbor Janko Kersnik, dr. Maks Samec, dr. Hinko Dolenc in jaz, bi gotovo sedel med nami, on s svojim širokim znanjem, s svojo svetovno solidno izomiko bi bil postal naš vodja in usoda našega naroda bi bila morda milejša, gotovo pa drugačna. A te potrpežljivosti ni imel. Ubil si je v glavo, da more slovenski narod napredovati zgolj v tesni zvezi, v ozkem prijateljstvu z naravnimi svojimi neprijatelji, z Nemci, in na tej fundamentalni napaki se je uničil ta izredni mož. Podal se je na poševno ploščo in ko je začel iti navzdol, ni bilo več moči, da bi se ustavil. Celo njegovo delovanje je postalo nekaj paradokson: ker je v istini ljubil slovenski narod, je postal njegov zakleti sovražnik! Mož ne zasluži našega sovraštva, marveč globoko naše milovanje!

Od deželnega zbora se poslavljam za nekaj časa ter se ozrem na našo belo Ljubljano, ki je v teh letih, prav po malem sicer, vendar napredovala. Vidno znamenje je bilo, da se je zboljšala cestna razsvetljava. Menda l. 1863 se je uvedla plinova razsvetljava in precej ob istem času je premagal petrolej stara svetilna sredstva: lojeno svečo in njene »šnajcarje« ter tisto brlečo smrdljivo »leščerbo«. L. 1865, tedaj pred 60 leti se je našel podjetnik, — pogumni mož je bil Italijan, — Giuseppe Cimadori, ki je prosil ljubljanski magistrat za koncesijo, naj mu dovoli na javnih mestih postaviti svoje stalne »Broug-

ham« vozove. Prošnja njegova je bila sestavljena v bombastični nemščini. Zahteva se utemeljuje: »Der Zeitgeist bricht sich gegenwärtig in Anwendung der neuesten Erfindungen und Einführung der Bequemlichkeiten für das Publikum allgemeine Bahn«, tedaj — naj se prosilcu da koncesija, da sme postaviti po ljubljanskih javnih trgih »Brougham-Confortables«. Njena rešitev se je glasila seveda tudi nemški, dasiravno je bila tedaj občina v slovenskih rokah ter je županoval na ljubljanskem »rotovžu« predsednik »Južnega Sokola«, sam dr. Etbín Costa! Sicer pa — tako so nastali ljubljanski fijakerji!

Ljubljana se je začela nekoliko modernizirati, na mesto prejšnjega političnega mrtvila je stopil razmah narodne ideje, ki se je v prvi vrsti polastila gimnazijske mladine. Sicer pa smo se dobro imeli med šolskim letom, zlasti oni, katerim ni delalo preglavice vprašanje: »Kam pa v počitnicah?« Zame je bilo v tem pogledu kaj dobro preskrbljeno, kajti na več krajih sta čakala pri dobrih sorodnikih na vedno lačnega študenta pogrnjena miza in prijazen obraz! Posebno rad sem zahajal o »vakancah« na Notranjsko k senožeškemu župniku Jan. Pašiču in na Dolenjsko k teti Pašičevi, ki je imela v Trebnjem znamenito krčmo. Sorodstvo je bilo z očetove strani. Ime »Pašič« ni baš redko na Belokranjskem, tam v najbližji bližini žumberškega ozemlja od Štrekljevca počenši do Sp. Lokvice; »prima facie« bi sodil, da izvira to rodbinsko ime iz one srbske primesi, ki se je med Belokranjci zanesla po »vlaških« uskokih, naseljenih od poljanske doline do žumberških visokih ravnin.

Tako sem razdelil blaženi čas šolskih počitnic vsako leto vestno med Senožecami, Trebnjem in ob trgatvi med belokranjsko Lokvico. Povsod se mi je imenitno godilo. Po svoji naravi nemiren in podjeten sem hodil veliko okoli; na Notranjskem sem bil znan kot »farmanov študent«, v trebanjski okolici so me zvali »Pašičevega študenta«. Čestokrat sem na Notranjskem prisostvoval končnim izpitom ljudskih šol, toda odkrito povem, da me ni tja gnalo hrepenenje po razširjenju pedagoškega znanja, temveč predvsem — obilno kosilo prirejeno v župniščih za udeležnike »leksamna«. Oj ti stara konkordatska šola, kako živo si mi v spominih! Saj nazadnje nisi bila tako slaba, kakor so te razkričali tvoji liberalni nasprotniki! Istina je, da so bili učitelji tedaj malo šolani. Par srednješolskih razredov in potem dve leti v ljubljanski ali idrijski »preparandiji« in — učitelj je bil gotov! A sam sem poznal nekaj učiteljev, ki so navzlic svoji pomanjkljivi strokovni izomiki bili le kos svoji nalogi ter uživali velik ugled med prebivalstvom. Da imenujem le par imen: Zagorjan v Postojni, Sadar v Škofji Loki, Vavken v Cerkljah, Demšar v Senožecah, Turk v Šentvidu na Dolenjskem, — njih učni uspehi nikakor niso bili slabi, dasi se je njih metoda bistveno razločevala od sedaj veljavnega vzgojevalnega načina.

Vsaka dekanija je bila zase šolski okraj, vsak dekan »eo ipso« šolski nadzornik, vsak župnik »eo ipso« šolski ravnatelj. Končni šolski izpit je imel nekaj slovesen značaj, med poslušalci si zapazil vedno tudi podeželsko uradništvo, na čelu oblastnega okrajnega predstojnika »becirksforstejerja« in druge veljake. Po izpitu velika pojedina v farovžu, predsedoval je dekan, zbrani so bili duhovniki iz sosednjih župnij poleg domačih; teologi in drugi študentje ter učitelji so skrbeli za lepo petje. Njih narodno mišljenje je sililo na dan tudi v pesmih in se je proketo malo brigalo za kisle obraze nemškutarskega g. predstojnika in davkarja. In pevci »lemenatarji« niso prizanašali niti lastnim profesorjem bolj nemškega mišljenja. Tako so n. pr. v neki zbadljivki na nemškutarski Tržič z vidnim veseljem prepevali:

»Tam Klofutar, prvi je nemškutar,« in
Tam Globočnik kuha nemški močnik«

in refrên po vsaki kritici:

»To so sami izdajavci,
mišjerepci, ptičjeglavci!«

je krepko zaoril po veliki jedilni sobani in z vidnim ugodjem so prisluškovali velečastni gospodje dekan in župniki ter se nikakor niso zgražali navzlic temu, da je bil g. Lenart Klofutar prof. theol. v ljubljanskem lemenatu, Globočnik pa zelo vpliven katehet na ljubljanski gimnaziji.

Majhno smešnico iz onih časov! Bilo je menda l. 1863., ko sem prisostvoval končnemu izpitu na enorazrednici v Britofu, župnija vremška. Majhno pritlično poslopje, v eni sobi stisnjena šolska mladina iz čudovito lepe reške doline, dekan učeni Peter Hicinger, učitelj neki Jug. Izpit je bil hvala Bogu končan, dekan pohvali mladino, češ, pokazalo se je pri izpraševanju, da ste se nekaj naučili med letom. »Sedaj pa eno zapojte!« In učitelj Jug da znamenje in iz sto mladih grl obojnega spola zadoni — Vilharjeva budnica »Ne udajmo se!« Sedaj skoraj pozabljena, besede malo vredne, napev banalen, a tendenca krepka. Še mi poslušalci smo pritislili, lepo je bilo! Vsaj eno se mora priznati tedanji naši konkordatski šoli: protinarodna gotovo ni bila!

V deželnem zboru se je nadaljeval boj med narodno in med nemško strujo; kmalu je zadobila narodna manjšina znamenit prirastek v duševnem oziru. Miroslav Vilhar, priljubljeni pesnik »Mile lunice« in »Po jezeru«, kot poslanec pač čisto brezpomemben, je odložil mandat; umrl je l. 1871; krepkega moža je menda stisnila večmesečna ječa, v katero je bil obsojen radi tiskovnega pregreška, storjenega z »Naprejem«, kateremu je bil Vilhar nominelni, Franc Levstik pa dejanski

urednik. Na njegovo mesto so poslali postojnski volivni možje — dr. Etbina Costo. Mož je bil že dosegel čast ljubljanskega župana, »Južni Sokol« mu je poveril častno mesto staroste, sedaj so se mu odprle še duri deželne dvorane. Kaj je bilo na možaku, ki so ga kmalu eni v nebesa kovali, drugi neusmiljeno raztrgali in razdrapli? Komu je verjeti, njegovemu životopiscu Viljemu Urbasu, ki ga hvali na vse pretege, ali Jos. Stritarju, ki ga v »Dunajskih sonetih« šiba s pekočo ironijo? Uže ta silna različnost Costove ocene kaže jasno, da je bil naposled le nenavadna prikazen!

In tudi v svoji zunanosti! Ni bil slovenskega rodu, vsaj po očetu ne, v kojih žilah se je pretakala italijanska kri. Vzgoje je bil popolnoma nemške, celo frankobrodski »Freies Deutsches Hochstift« ga je štela med svoje člane. Malo let še pred svojim pristopom v narodno stranko je vzbujal splošno pozornost po svoji nenavadni noši. Na glavi mogočen »cilinder«, okoli vratu visoko segajočo snežnobelo ruto, črno suknjo ali frak na suhem nič kaj junaškem telesu, obraz pod nosom skrbno obrit spodaj z rumenkasto »kozjo« brado, lasje dolgi plavalasi, tako je Costa v petdesetih letih minulega stoletja hodil po ljubljanskih ulicah, tipus (ali karikatura?) nemškega profesorja-učenjaka.

Veliko se je bil učil, veliko je tudi znal. Bil je dober govornik, učen in spreten v polemiki, dokaj močan v patosu, a kazil ga je nesrečen glas, vprav petelinsko petje. Mučno ga je bilo poslušati, dokler se ga nisi navadil ter ni tehtnost vsebine nadkrilila zoprnosti njegovega organa. Navzlic temu govorniškem nedostatku in pomanjkljivemu znanju slovenščine je bila v tedanjih razmerah pritegnitev tega nadarjenega in naobraženega tujca vsekako izdatno ojačenje narodnih vrst v kranjskem deželnem zboru. Uže pred svojo izvolitvijo se je bil sicer prilagodil običajni noši: vsakdanji »frak« se je umaknil narodni »zurki«, znamenita bela ruta okoli vratu je bila vsaj izdatno reducirana, in »cilinder« je nehal biti vsakdanje pokrivalo. Mi »gimnazijski politiki« pa smo zrli z velikim dopadanjem na narodni kvartet v deželnem zboru: Bleiweis, Costa, Toman in Svetec. Navzlic ubitemu glasu je v tem četverospěvu kmalu prevzel Costa vlogo — prvega tenorista!

Toda med tem časom se je začela vnanja politika avstrijske države nekako čudno razvijati. Mislim, da po krivdi habsburške dinastije ni bilo nobene evropske države, ki bi bila tako slabo preskrbljena z diplomati in državniki, kakor baš stara Avstrija. Jemali so jih običajno le iz visoko-aristokratskih rodbin in tu je vladala velika sterilnost. Od domačinov poznam skoraj le dva v istini znamenita diplomata, Wallensteina in grofa Vavčava Kavčiča, morda še iz dobe cesarja Franca glaso-vitega Thuguta. Vsi drugi so bili tujci, kakor veliki princ

Evgen in kasneje potomec vestfalske plemenite hiše, grof (kasneje knez) Metternich. Tem velikim državnikom pa nikakor ni bilo prištevati Antona Schmerlinga, očeta februarске ustave. Zastopnik je bil avstrijske velikonemške politike. Zamaknjen v fato morgano avstrijskega primata v Nemčiji je moral stremeti po taki ureditvi mnogojezične habsburške monarhije, da bi vsaj na zunaj kazala nemško lice. Odtod tudi njegov skrajno krivični volilni red, kateri je n. pr. celo na Moravskem ustvaril nemško deželnozborsko večino v tako eminentno slovanski deželi. Ali vsa ta politika je bila zidana na pesek. Nasprotstvo pruskega kraljestva pod vodstvom velikega Bismarcka z ene, skrajna nezadovoljnost Slovanov in romanskih narodov, fanatični nasilni odpor Madžarov z druge strani je zrušil vse Schmerlingove kombinacije. Pretežni genij Bismarckov se je kar igral s Schmerlingom in njegovim ministrom vnanjih poslov Rechbergom. Na zelo lokav način je zapeljal glasoviti pruski »junker« našega Frana Josipa, da se je skupno s pruskim Viljemom podal v šlezvik-holštajnsko pustolovstvo. Ni bilo sram obeh velesil napasti pritlikavo kraljestvo dansko, in ko se je posrečilo, da sta premagali po trdovratnem hrabrem odporu ubogo dansko vojsko, ko sta Danevirk in Dipelj padla v roke Avstrijcem in Prusom, so se Avstrijci silno postavljali, češ kar sta zagrešila Magenta in Solferino, je popravljeno pri Oeversee-u! In osvojeni lepi deželi, bogati Holštajn in Šlezvik sta se razdelili v gasteinski konvenciji, prva se je izročila Avstrijcem v začasno upravo, drugo si je obdržal prekanjeni Prus. In baš iz tega »kondominija«, iz tega skupnega gospodarstva se je razvila vojska l. 1866, od voditelja pruske politike Bismarcka pripravljena z mojstrsko perfidnostjo. Tudi vojaško, ne samo politično, so obsedeli Avstrijanci. Kajti baš o priliki skupnega vojskovanja so se mogli Prusi natančno seznaniti z avstrijsko zaostalostjo, mogli so se do dobra uveriti o našem »šlendrijanu« ter spoznati puhloglavost, ki se je v avstrijski armadi šopirila pod krinko imenitnega junaštva!

Ali kmalu se je pokazalo, da se zaveznika nič kaj ne razumeta glede delitve vojnega plena, da sta povsem različnega mnenja o bodoči usodi privojenih vojvodin ob Labinem ustju. Vedno bolj grozeče se je dvigala nevarnost oboroženega konflikta med Avstrijo in pruskim kraljestvom ter z njim zvezano Italijo. To pa je vplivalo tudi na notranjo politiko avstrijske države. Položaj Schmerlingov je postajal dan za dnevom bolj kritičen. Proti njegovemu nesrečnemu centralizmu so nastopali Ogri in Hrvatje še z večjo odločnostjo nego avstrijski federalisti. Zastonj je vabil Ogre v takozvani »širši državni zbor«. Pač so erdeljski Romuni pod svojim voditeljem škofom Šagunom vstopili v dunajski parlament, tudi erdeljski Nemci (Sasi) so bili voljni, toda Ogri in Hrvatje so z vso odločnostjo odklanjali njegova vabila. Februarska ustava — to je bilo jasno —

se nikakor ni dala izvajati v celem namišljenem obsegu, ostala je na papirju. Mrtva je bila Schmerlingova ustava, tudi njen stvaritelj je moral pasti! 20. septembra 1865 je izšel cesarski reskript, ki je naznanil avstrijskim narodom, da je februarska ustava »odgodena«! »Prosta je pot,« tako se glasi konec glasovitega septemberskega reskripta. Ministrsko predsedstvo se je poverilo češkemu fevdalcu grofu Rihardu Belcrediju, fino izobraženemu državniku, načelnemu pristašu federalističnega ustroja avstrijske države.

Na septemberski reskript je odgovoril prvi deželni zbor Kranjski v veliki adresni debati, ki se je vršila dne 9. in 11. dec. 1865 v deželni dvorani. Večina adresnega odseka je izvolila poročevalcem grofa Ant. Aleks. Auersperga, ki je predlagal od njega sestavljen načrt adrese, prepojen z nemško-centralističnim duhom.

Ali med tem se je čimdalje bližje primikavala — vojska! Pomlad je bila, zelena pomlad l. 1866 in pričelo se je po Ljubljani vrvenje premikajočih se vojnih čet. Saj mobilizacija se tedaj, pred 60 leti, ni vršila tako hipno kakor dandanes. Ni bilo niti sence onega umetnega aparata, ki vam v eni noči dvigne na stotisoče, in tudi prometnih sredstev nismo imeli dovolj. Le pomislite, cela gornja vojaška krajina je morala peški iz Gospića in Otočaca, iz Ogulina in Slujna preko Karlovca in Novega mesta do Ljubljane! S kakim radostnim začudenjem smo jih gledali, visoke zagorele graničarje v njihovih rujavih suknjah, ozkih »žajznoranih« hlačah in črnim jermenjem čez široke prsi! Bili so kakor galebi oznanjevalci bodoče nevihte; kadar je bila granica na maršu, so ljudje vedeli, da stojimo neposredno pred vojnim izbruhom. Vse te bojne priprave so neznansko vplivale na mojo živo domišljijo in bojevito naravo. Morda sem bil v istini rojen za vojaka; takrat pa sem naravnost hrepenel po boju in noč in dan sanjal o vojnih lavorikah. A v boj me nikakor ni gnal dinastični čut ali kak črnožolti patriotizem, tega čuvstva je bilo kaj malo v moji sicer tako zavzetni duši, v zadnji instanci je bila le mlada neukročena življenska sila, ki me je iz šolskih klopi vrgla v bojni metež!

Resen konflikt, ki sem ga imel s profesorjem slovenščine Marnom, je bil le zadnji neposredni povod. Marn, zaslužen slovničar, nikakor ni bil nič esteta: sicer se mu ne bi mogla tako prikupiti vodena poezija Umek-Okiškova in njegov sedaj uže popolnem pozabljen epos »Abuna Soliman«. V njem opeva pesnik delovanje dolenskega rojaka, Ign. Knobleharja, znamenitega misijonarja in za črno Afriko odličnega geografa. S tem Umkovim eposom nas je Marn mrcvaril. Do grla smo ga bili uže siti sedmošolci, hud razred, broječ nič manj od 75 glav, stisnenih v eni sobi, med njimi dokaj starih, bradatih, pomahanih. Nazadnje nam dá učitelj celó domačo nalogo o tem predmetu, popis »Somenj v Chartumu«, ob enem z naročilom, naj označimo

vse pesniške lepote in kreposti Umkovega dela, kakor jih je bil nam uže na dolgo in široko razložil. To je bilo preveč! Jaz in moj srčni prijatelj Levec, oba razjarjena nad tem pritiskom, skleneva, da hočeva pisati po svoji pameti in grajati, česar noben izobražen človek ni mogel hvaliti. A le jaz sem se držal sklepa, Levčeva mehka narava se je naposled vendar ustrašila konflikta s profesorjem in ostrina njegove kritike se je potuhnila. Tem hujša in nepovoljnija je bila moja ocena; najprej sem skušal dokazati, da Knoblehar navzlic vsem svojim zaslugam nikakor ne more biti predmet in junak epične pesni, potem sem se spravil na posamezne hibe, na pr. da govori pesnik o »bledih trumah«, ko so zamorci vendar črni itd., z jedno besedo, moja naloga je bila baš nasprotje onega, kar je profesor hotel in bil naročil. Vname se prepir med nama, med učiteljem in učencem, jaz ne odneham, temveč zagovarjam trdovratno svoje herezije, razjarjeni profesor izgubi svojo hladnokrvnost ter me pozove, naj sam prečitam svojo nalogo. Vsekakor pedagogična pogreška, v tem slučaju tembolj ominozna, ker ko sem končal svoje berilo, je zaorila po razredu glasna pohvala mojih součencev!

Prepir s profesorjem je imel zame posledico, da me je konferenca obsodila na šest ur zavora ali »karcerja«. Ko mi razredni profesor Weichselmann naznani to obsodbo, mu odgovorim, da sem pripravljen predložiti nalogo učiteljskemu zboru, češ naj on sodi, ali je v istini kaj pregrešnega v njej. »O kaki nalogi ničesar ne vem — mi odvrne razrednik — ali prof. M. se pritožuje, da ste ga vi »štampali«! V tem pogledu sem se čutil nedolžnega. Mogoče, da sem v svoji razgretosti nekolikokrat močneje udaril z nogo, nego baš trebalo, ali Marn, ki mu je tudi kri vzkipela, je sodil to drugače nego je bilo mišljeno. Skliceval sem se na šolo, ki je glasno pritrdila mojim besedam. Po šoli se še enkrat oglasim pri razrednem učitelju ter mu povem, da smatram svojo kazen kot nezasluženo in krivično ter se ji vsled tega ne podvržem. Zastonj mi je prigovarjal, zastonj me tolažil, češ, sam bode skrbel, da vsled karcerja ne izgubim svojega odličnjastva: moj sklep je bil storjen in glasil se je: »K vojakom in v vojsko!«

Sedaj mi je šlo za vprašanje: Kam? ali na jug ali na sever? Brez pomisleka sem se odločil za sever. Proti Italiji se nisem maral bojevati, saj sem sodil kakor takrat ves svet, da bo maloštevilna avstrijska armada kar stisnena in pomandrana od silne italijanske premoči. Vsled tega se nisem dal asentirati pri domačem polku v Ljubljani, tembolj ker bi bil ugovarjal moj oče in lahko prečrtal moje namene. Tedaj v Maribor, k slavnoznanemu 47. temu polku, ki je itak moral na severno bojišče! Da nisem imel denarja za pot, me lahkomiselnega fanta nikakor ni oviralo. Saj sem imel svojo srebrno uro, to sem prodal za par goldinarjev in vse se mi zdelo v redu. S kaj pičlo potnino v žepu sem se potikal po ljubljanskih sprehajališčih. V

»zvezdi« sem srečal Le v c a, s katerim sem se baš — prvič in zadnjič v svojem življenju — bil skregal, tako da se uže nekaj dni nisva pogledala. Navzlic temu stopim k njemu, prožim mu desnico rekoč: »France, daj mi roko, saj ne vem, če se kdaj še vidiva!« Debelo me pogleda, niti njegovega odgovora nisem počakal, obrnem se ter nadaljujem svojo pot. Ponoči uže odrinem, zjutraj se uže oglasim pri mariborskem nabornem komandu. Takrat je bil izšel poziv, naj se mladež prostovoljno javi k vstopu v armado. Med drugim je bilo dovoljeno srednješolcu višjih letnikov, vsaj 16 let staremu in telesno sposobnemu, da more takoj vstopiti kot »kadet«. Spoznali so me kot dovolj krepkega, nič niso vprašali po očetovem dovoljenju, utaknili so me v vojaško uniformo in prisegel sem! Nič nisem pomislil na žalost očetovo, ki tri ali štiri dni ni nič vedel o usodi svojega edinega sina. Ko je po mojem pismu izvedel, da sem uže »c. kr. kadet« pri mariborskem polku, se je peljal takoj v Maribor, češ morda me še vendar pregovori, da se vrnem v gimnazijo. A nič nisem maral slišati o taki vrnitvi in oče se je vdal. S težkim srcem se je peljal nazaj v Ljubljano, preje pa je še govoril z mojim »abrihterjem«, starim »feldvebljem« M u r š e c e m ter se mu prikupil z desetakom in pestjo črnih »viržink«. In pridobljena je bila zame protekcija tega oblastnega funkcijonarja!

V Mariboru nas je bilo tedaj več takih prostovoljcev kadetov, vseh angažovanih »na dobo vojske«. Z dvema finima fantoma sem sklenil takoj prijateljstvo. Bila sta oba iz imenitnih dunajskih hiš, oba dokaj starejša od mene po letih in po študijah. Eden izmed njih, Karel vit. Gsiller, jurist v tretjem letu, drugi, Vesque baron Püttlingen, sin sekcijskega načelnika v vnanjem ministrstvu, medicinec. Gsiller je bil kasneje postal generalni konzul v Kairu, Vesque je postal vojna žrtev. Radi smo se imeli, tudi pri regimentu smo bili nerazdružni!

Ali mučilo me je vprašanje, bodem-li spoznan za toliko sposobnega, da me s prvim dopolnilnim transportom uže odpošljejo k regimentu, ki je tedaj uže bil v severni Moravski? Saj sem bil stoprav 25. maja oblekel cesarsko »belo suknjo« in 9. jun. je uže odhajal dotični transport! V največji razburjenosti sem pričakoval odločitev in na glas sem zavriskal, ko sem izvedel, da sem določen i jaz, da smem na bojišče.

In ko smo ob 6½ uri zjutraj dne 9. jun. odmarširali iz Maribora, 480 mož, stari rezervisti in mladi rekruti pod poveljem nadlajtnanta H a u p t m a n n a, ko je nas glasno pozdravljalo mariborsko občinstvo ter se je iz okenj na nas vsula prava ploha cvetlic, sem stopal ponosno med svojimi vojnimi tovariši, bolj vesel kakor da bi bil zadel veliko loterijsko srečko. Oj ti neumno človeško srce! Koliko mojih tovarišev je črez dobre tri tedne uže počivalo v s krvjo napojeni češki zemlji in kako drugače so se zasukale stvari, nego sem takrat sanjal, nezrel, komaj šestnajstletni pobič!

Janko Kersnik.

II. poglavje.

V vojski in — na Žabjeku.

Počasi, sila počasi se je pomikal vlak z našim dopolnilnim transportom proti Dunaju. Vozili smo razdaljo Maribor—Dunaj celih dolgih 20 ur! Ker ni dostajalo šarž, smo mi novopečeni kadeti dobili nalog, kot »vavonski nadzorniki« skrbeti za red v posameznih vozovih. Vagoni so bili najstarejše sorte, kratki, skrajno nekomodni in v vsakem natrpanih je bilo okolo 60 mož. Lehko si morete predstavljati, kakšno je bilo ozračje v poletni vročini v tako prenapolnjenem vozu! Noč je nastopila ali nismo čutili nobenega zboljšanja v sprijenem zraku. Nemogoče spati v tako okuženi atmosferi! A kaj za to! Predrzen kakor sem bil, razgrnem plašč na vavonski »platformi«, pod glavo tornistro in kmalu sem sladko spal na prečudnem ležišču. Sploh sem stavljaj pretirane zahteve na svojega angeljvaruha, kajti le enkrat naj bi se pošteno obrnil v spancu na drugo plat in zvrnil bi se na tračnice, pod kolesa dirjajočega vlaka.

Okolo 4. ure zjutraj smo prišli na Dunaj, kjer so nas izvagonirali na Matzleinsdorfskem tovrnem kolodvoru. Vso pot sem se veselil, da bodem si mogel Dunaj, ker smo imeli »Rast-tag«, vsaj nekoliko ogledati. Ali moj up je šel po vodi, kajti naš nadlajtnat me pokliče ter mi zapové, naj jaz peljem »kvartir-maherje« naprej do Moravske Třebove, kjer je takrat stal naš polk. »Ob sedmih gre vlak, bodite točni!« se je glasilo povelje. Kaj sem hotel? Urno v voz, popeljem se k sestri, ki je bila nastavljena kot družabnica pri stari grofici Esterhazy-Fribert, le za trenotek, toliko da jo še vidim, potem nazaj in s štirimi možmi, samimi starimi vojaki peš od začetka IV. okraja do Severnega kolodvora. Zgodaj sem bil na postaji, več nego pol ure pred napovedanim časom, ker sem hotel svojemu moštvu še plačati kozarček žganega, ali kako se prestrašim, ko izvem, da je vlak proti Mor. Třebovi ravnokar odšel! Nesrečni moj prijatelj Vesque, ki je »kvartirmaherje« peljal do Dunaja, je v svojem veselju, da zopet vidi svojce, netočno poizvedoval za odhod vlaka in napačni čas napovedal našemu poveljniku! Prava sreča, da ni bila na mojem mestu navadna »komisna šarža«. Le-ta bi si kvečjemu dal potrditi, da je bil dobre pol ure pred določenim časom na postaji, transport bi bil obtičal na Dunaju in ubogi moj tovariš bi bil strogo kaznovan. A navzlic svoji mla-

dosti sem bil kos položaju. Urno k prometnemu oddelku, povem tam svojo nezgodo, češ, 480 mož nas je in takoj moramo naprej in v istini, porinejo nas v osebni vlak, ki je baš odhajal v Krakov ter se peljemo ž njim do železniškega razkrižja v Břeclavi na moravski meji.

Tam sem se javil pri »etapni komandi«. A moj Bog, kak sprejem! Našel sem nekaj starih penzionistov, častnikov iz Radeckijeve dobe, v starikastih uniformah, s povsem nemodernimi zakrivljenimi sabljami, sila zadovoljnih, da so mogli svojo jezo izliti nad nedolžnim mladim kadetom. Nebroj najmanjših kosarniških psov se je razlilo nad mojo glavo, vse sem bil, le — človek ne! Naposled so mi zaukazali, naj nekaj ur kasneje odrinemo s tovornim vlakom do Brna. Niti etapne hrane nam niso dovolili, iz lastnega žepa sem moral plačati kosilo sebi in svojim možakom. Potem v pekočem junijskem solncu v nepokritem premogovnem vozu (lovrie) naprej do Gerspitza, odtod eno postajo peš ob železniškem tiru do Brna. Na ondotnem kolodvoru sem ukazal svojim veteranom, naj nastavijo puške v piramido ter naj se nihče ne gane s svojega mesta, jaz pa po neznanem velikem mestu, kjer je tedaj bilo nastanjeno armadno in korno poveljstvo, javit nas na pristojnih mestih. Oglasim se najprej pri nekem stotniku iz generalnega štaba, a tam sem bil drugače sprejet nego v Břeclavi. Ko je izvedel o vzroku mojega zakasnenja, me je zelo pohvalil, da sem z inteligentnim svojim nastopom popravil sitno nezgodo, ter je potem sam šel z menoj, da mi olajša in okrajša predpisane prijave. Ko je vse bilo v redu, zopet na kolodvor, kjer sem našel svojo četvorico, kadečo pipe, pri piramidi. Noč je uže nastopila, ob enajstih smo uže sedeli v vlaku ter jo krenili do Svitave.

Sopotniki so bili — zgolj vojaki najrazličnejših vrst. Neposredno pred vojno napovedjo je bilo, vsak dan smo smeli pričakovati, da se pričnó sovražni čini. Okolo polnoči je bilo, ko se pripeljemo v Svitavo. Tam iz vagona, vprašat žendarja, kje je cesta držeča v Mor. Třebovo, in hajd! naprej, v temni noči po neznani poti v štiri ure oddaljeno mesto k regimentu. Neznansko se je vlekla ta pot, le z zadnjim naporom svoje energije sem jo zdržal. Dan je uže bil, ko sem primarširal v Mor. Třebovo, a dočim so se mogli moji veteranci v nakazanih lušah takoj podati k počitku, sem se moral jaz kot njih poveljnik javiti pri brigadni in polkovni komandi. Ko je bilo to storjeno, sem se pač po nadčloveškem naporu kakor klada zvrnil na posteljo in spal, spal, dokler me niso s silo vzbudili iz trdnega spanca, ko je prišel čas, da gremo naproti prihajajočemu transportu. Godba je šla z nami, sam brigadir vojvoda Virtemberški se nam je pridružil, povsem pravočasno je došel naš transport in ginjen me je objel prijatelj Vesque, ko je iz mojih ust zaslišal, koliko napora me je stalo njegovo površno poizvedovanje.

Položaj naše vojske je bil takrat sledeči: naš vrhovni poveljnik Benedek je bil najprej združil svojo armado okolo Olomuca, potem je spremenil svoj načrt ter nas peljal na Češko, kjer je hotel defenzivno postopati proti udirajočemu sovražniku. Tragična oseba, nesrečni ta komendant! Mož izredne hrabrosti, s slavno preteklostjo iz italijanskih vojsk, izboren korni komendant, toda prešibek za težko nalogo armadnega poveljnika. Sam je čutil svojo nedostatnost, prosil cesarja, naj ga pusti na italijanskem bojišču, branil se naložene mu naloge, dokler mu Fran Josip ni zapovedal, da mora. In še eno! Dočim ga je moštvo vzljubilo in so se častniki gori do štabnih oficirjev navduševali nanj, so generali, večinoma potomci visokoplemenitih rodbin, črtili plebejca Benedeka ter se rogali njegovim robatim kosarniškim maniram.

Naša brigada je pripadala II. armadnemu voju, ki je formalno skrajno desno krilo. Da zavarujemo promikanje cele severne vojske z Moravskega na Češko, je moral naš voj na skrajno mejo, v siležke in severnočeške Jesenke, v tiste revne pokrajine, kjer nemški tkalci okolo Grulicha živé svoje borno življenje. Še smo bili vkvartirani po vaséh, hudega nam ni bilo, le patruliranje je bilo nekoliko naporno. V okolici Landskrona v nemškočeški vasi Rudelsdorfu dne 17. jun. naš stotnik javi kompaniji, da je vojna napovedana. To se je zgodilo z neko posebno svečanostjo: prečitali so se nam vojni artikeljni, naštela cela vrsta prestopkov, ki so bili vsi kaznivi s smrtjo, le z edino spremembo, ta z obešanjem na vešalih, oni z ustreljenjem. Potem se je nam natančno popisala uniforma pruskih vojakov, češ, če tako oblečenega vidiš, nič se ne obotavljal, nič ne premišluj, temveč kar — sproži!

In sedaj dalje po lepi bogati češki deželi. Nismo več nadlegovali z nastanjanjem po hišah, spali smo uže na prostem, pod milim nebom. Počasi smo se pomikali proti sredini češki, dne 27. junija v bivaku pri Solnici smo videli Benedeka, ki si je ogledal naš polk, dobro mu znan iz častnih bojev na italijanskih poljih. Naši fantje so ga navdušeno pozdravljali, on je odkimaval rekoč, prezgodaj! In uže drugi dan, 28. junija je bila izgubljena avstrijska stvar!

Kako to? Iz Solnic smo marširali 28. jun. ves drugi armadni voj v kakih 15 km oddaljeno mesto Opочно. Marš je bil naporen, solnce hudo pripekalo, potem naša prebedasta oprema! Na glavi težki »čako«, zmiraj plašč na sebi, čez prsi križ z belim jermenjem in težko torbo za patrone odzad pod križem — razumelo se bode, da marširanje v taki skrajno nepraktični opremi nikakor ni bilo nobeno »radostno potovanje«. Navzlic temu je bilo razpoloženje med moštvom jako povoljno, zlasti ker smo na kratkem počitku izvedeli veselo novico o naši zmagi pri Custozzi, in ko smo po 9. uri vmarširali v mestece Opочно, smo se kar radovali, da se bomo kmalu mogli meriti s sovraž-

nikom. Na zahodnem koncu Opočnega smo se ustavili, pred ondotno cukrarno grofa Colloredo-Mannsfelda. Na levi strani državne ceste, ki z Opočnega drži proti Jožefovemu, ob drevoredu starih kostanjev, je bil na travniku kmalu zbran celi drugi armadni voj, na desni strani drevoreda kavalerijska divizija princ Holstein-Glücksburg, štiri kirasirski polki, vsega skupaj 40.000 na boj pripravljenih mož. Kar naenkrat — grom topov! Nepopisna razburjenost pretresa čete. V prvič dobimo povelje: »Ladet«, to pot z resnimi patronami. Uže se določijo po tedanjem ekserciskem reglementu takozvane »Kettengliederführerje«, na vsake štiri možje en voditelj, nestrpno čaka vse na povelje: »Naprej!« Ali ure minejo, vedno jače postaja grmenje topov, vedno bliže prihaja, sedaj vidimo uže dim zapaljenih vasí, toda — povelja, naprej proti sovražniku in na pomoč borečim se tovarišem, tega povelja od nikoder ni! Imeli smo med seboj dokaj starih vojakov, ki so uže bili prestali vojsko l. 1859 proti Francozom, ti so začeli glasno mrmrati ter jezno vpraševati: »Na kaj pa čakamo?!« Evo, tu prihaja med nas poveljnik drugega kora, fcm. grof Thun s Hohensteina, s temno rdečim obličjem, očitno baš od bogato založenega zajutrka, za njim mnogoštevilni štab. Slučajno niso stali deset korakov od mene. Videl sem visoko gospodo, ko so s steklom gledali proti sovražniku, proti požarom, potem so se nekoliko zmenili, z glavami zmajali in naposled — se mirno vrnili, podali v cukrarno, bržkone dogotoviti še ne končane pojedine! Kar streslo je moje mlado srce, to očitno pomanjkanje vojaškega duha pri naših poveljnikih! Kako drugače je v sličnem položaju ravnal slavni francoski general Desaix! Na maršu je slišal grom topov iz bitke pri Marengu, kjer je avstrijska armada uže bila porazila Napoleona. Brez povelja je takoj spremenil smer svojega marša, pravočasno je še dospel na bojišče ter je spremenil avstrijsko zmago v najhujši poraz. A to je bil sin velike revolucije, junaški Desaix, mi pa smo imeli kot kornega komandanta nezmožnega puhloglavega avstrijskega aristokrata!

Uže je bilo proti eni uri popoldne, ko dobimo vendar le povelje »Naprej!« Slučaj je hotel, da je baš moja kompanija našega polka bila prva na maršu. Vse, kar smo videli, je dišalo uže po bitki v najbližji bližini. Jate beguncev, kmetje, ki so reševali svojo živino pred sovražnikom, jokajoče kmetice, ki so kričale: »Prusi jdou!« Še smo jim prigovarjali: »Ne bojte se, saj smo mi tu!« Ali naenkrat pridrvi častnik z generalnega štaba, češ bitka pri kraju in mesto proti Prusom morali smo nazaj v smeri proti Jožefovemu, kjer smo pri Novem plesu prebili noč, v hudi plohi, do kože premočeni, jezni na naše voditelje, ki so se na tak način norčevali z našo požrtvovalnostjo. In takrat v prvič se je moje duše polastila slutnja, da nas v tej vojski ne čakajo zmagovalne lavorike!

Kajti ta dan je bila zapečatená usoda Benedekove armade. Baš ta dan so bile blizu Skalic pomandrane tri avstrijske brigade od petih pruskih. Le nekaj vojaške podjetnosti v fem. Thunu in lahko bi bil vrigel 40.000 svežih neizčrpanih mož na bojno polje, v dveh pičlih urah bi mogli uže udariti na sovražnika in s svojo premočjo bi ga hitili nazaj v Krkonose ter črez mejo! Poguba avstrijska je bila ona bedasta protekcija, ki je polnila avstrijsko generaliteto z nesposobnimi plemenitaši!

Večkrat sem se razgovarjal o usodni zamudi Thunovi 30 let kasneje z vojnim ministrom Schönaichom. Takrat je bil on mlad lajtnant v 10. lovskem bataljonu, jaz mlad kadet pri Hartungovcih, oba v istem voju, oba očividca in svedoka. In oba sva se strinjala v prepričanju, da je 28. jun. uže bila izgubljena avstrijska vojska s Prusom!

Prihodnji dan pa smo mogli spoznati drugo slabo stran naše vojaške uprave, koruptno avstrijsko intendanturo. Svečano dane obljube, zadevajoče prehrano, so ostale na potrpežljivem papirju. Obljubljenó je nam bilo ob izbruhu vojne, da bo moštvo dobilo vsak dan črno kavo in količino vina. A kava se nam je odmerila v — vrečici nežganih zrn in kmalu smo se naveličali, nositi seboj nepotrebni ta balast. Porcijo vina pa smo prejeli, vsaj pri našem polku, le enkrat, neposredno predno smo 3. julija pri Kraljevem gradu šli v bojno črto. Vse je pogoltnila nenasitna lakomnost dotičnih vojaških uradnikov in grabežljiva goljufivost židovskih in krščanskih dobaviteljev!

In še več! Predpoludne 29. jun. se je razdelilo med nas kot nadomestilo za vinsko porcijo — žganje. Poskusil sem ostudni ta »fuzel«, takoj sem ga prepustil svojemu »pucarju«. Okolo 11. ure so zagrmeli topovi z nasipov trdnjave Jožefovo, streljali so na pruska krdela. Po ponočni plohi se je bilo zvedrilo, solnce je silno pripekalo, ko smo v neobičajno hitrem koraku skoraj tekli mimo utrdb naprej proti Kraljičinemu dvoru, kjer je pruska premoč davila avstrijsko brigado generala Fleischackerja. A sedaj so se mahoma pokazale pogubne posledice zavžitega slabega žganja! Možje so cepali kakor muhe, kmalu so bili cestni jarki polni marodnih vojakov. Z nami v brigadi je bil gališki polk šte. 57, Poljaki iz okolice krakovske, hrabri sicer, a bolj slabotni, mehki ljudje. Dočim so naši slovenski Štajarci, izbrani krepki fantje, še dokaj zdržali prehudi napor, je Poljakov vse polno ležalo na cesti in v jarku. A tudi mi, skrajno utrujeni, smo bili uže bolj podobni razkropljeni tolpi kakor urejenemu regimentu. Le najskrajnejša energija, trdna moralna sila, je mene še držala kvišku. Saj sem bil le šestnajstleten slabič in poleg tega bolj obremenjen od svojih starejših in močnejših tovarišev, kajti vlačil sem seboj 100 patron mesto 60 in poleg eraričnega »komis« perila še finejše lastno! Mimo nas so vozili uže vozove napolnjene ranjenih častnikov in vojakov, vsak trenutek sem mislil, da bodo začele frčati sovražne krogle nad

našimi glavami. A zopet nič! Naš nečloveški napor, ki je nas stal malo manj mrtvih in marodnih nego pravcata mala bitka, je bil zastonj, zopet smo bili — prekasni!

Ustavili smo se ob samotni krčmi, imenovali so jo nam takrat »Teufelsschenke«. Pred seboj smo gledali sinje gorovje Krkonosev, kakih 40 m pod nami je tekla L a b a. Toda za lepi razgled tedaj nisem maral, gledal sem, da sem dobil kaj za izsušeno grlo in lačni želodec. V istini se mi je posrečilo, za drag denar dobiti kozarec piva in košček sira. Potem sem padel ko snop in spal pod milim nebom spanje pravičnega.

Ob štirih zjutraj sem bil po koncu; sedel sem na svojem tornistru, vojaško kapo »Holzmütze« smo jo zvali — potegnjeno črez ušesa ter poželjivo sem gledal z zaspanimi očmi, kako se meso kuha v kotljah. Kar naenkrat pade pruska granata med nas ter odbije ного majorju plem. Formacherju od 63. regimenta Sachsen-Weimar. Vse takoj po koncu, niti trebalo ni, da so trobentači zatrobili signal »Vergatterung«. Meso je bilo uže napol skuhano, dovelj smo bili bedasti, da smo zvrnili kotle ter proč pometali njih vsebino. Potem pa hitro vun iz nevarne pozicije ter proti gozdu. Ni bilo dlje do njega nego kakih 1000 korakov, a Prusi so streljali zelo precizno in prava sreča je bila, da niso razpolagali z dobro municijo. Vendar smo izgubili na tej kratki razdalji dva častnika, oba ranjena po granatnih drobcih, in 40—50 mož. Ena granata je udarila v municijski voz, a ni eksplodirala. Korporal Horvat je s tremi možmi izpraznil voz, vsi štirje so bili odlikovani. Mi smo se razpostavili na železniškem nasipu ter čakali pruskega napada. Patrulje, sestavljene iz prostovoljcev, smo pošiljali črez Labo v Kukus, kjer je bila bolnica Usmiljenih bratov. Naravno sem se i jaz oglasil in peljal sem patroljo, seveda v pruskem ognju, ki nam pa nobene škode ni več prizadejal. Popoldne, proti 5. uri, so nas Prusi napadli v širokih in globokih kolonah. Stal sem s častniki naše kompanije na železniškem nasipu, dočim se je moštvo poskrilo pod nasipom. Ali naše topničarstvo je bilo dokaj bolje nego prusko. Precejšnjo izgubo so imeli Prusi, naposled so odnehali. Da bi bili znali, kako malo nas je bilo, da je le naša brigada branila splošni umik desnega armadnega krila, ki se je napotilo proti Kraljevemu gradu, bi gotovo bili, ne meneč se za žrtve, prodrli našo pozicijo.

Po noči smo se tudi mi in sicer tihotapsko poslovili. Nobenega signala, nobenega glasnega povelja, niti na glas govoriti nismo smeli. Posrečilo se nam je, prevariti sovražnika, ki je še drugo jutro obstreljeval zapašene naše postojanke. Tako sem srečno preстал »kanonado« pri Salneju, precej nedolžno prasko, a vendar sem se uže pri tej priliki seznanil s pruskimi krogli; nisem bil več popolnoma novinec v vojnem rokodelstvu.

Dan 1. jul. 1866 je bil neznansko pust. Pomikali smo se naprej s polževo hitrostjo, kajti pred seboj smo imeli vso

armadno prtljago, nepregledne vrste težko obloženih vozov, klavno živino itd. Kakih deset minut smo marširali, potem zastoj in trebalo je čakati eno uro in več. In občutek, da smo skrajna zadnja straža ter izgubljeni, kakor hitro nas zagrabi sovražnik! Prahu smo se pošteno najedli, kar cele prašne kepe sem s prstom iz ust jemal! Naposled smo bili celo veseli, ko se je dež ulil, vsaj nas je rešil prahu. Skrajno izmučeni smo prišli zvečer v Smiřice, kjer smo v zelo mnogobrojni družbi prebili noč okolo plamtečih grmad.

2. jul. smo se črez dan odpočili. Neki dogodek mi je šel do živega. Uže sem bil omenil, kako intimno prijateljstvo je združevalo našo kadetsko trojico Gsillerja, Vesquea in mene. Popoludne je prejel Vesque vest, da ga je vojvoda Virtemberski imenoval poročnika v svojem polku šte. 73. Častniške uniforme seveda ni imel, svoj svilnat »porte-epée je spremenil z zlatim, to je bilo jedino znamenje, da je bil dvignjen v častniški stan. Tesno sva se objela, slovo je bilo za vekomaj! Ni ga zadela sovražna krogla, a na umiku skozi Moravsko je ugrabil legar tega simpatičnega blagega mladeniča!

Zvečer je bilo izdano povelje, na novo nabasati puške in potem iz labske ravnine gori na sosedna nizka brda. Šel sem z lajtnantom bar. Devauxom nekaj korakov od kompanije, kar srečava ulansko patruljo. Devaux vpraša častnika, ki je zapovedoval četici: »Kamerad, kako daleč smo od Prusov?« Odgovor je bil: »Pičle pol ure!« Sedaj sem znal, da bo jutri vroč dan za nas vse.

In tudi brez te informacije bi bil kmalu izvedel, kaj nas čaka. Kajti kamor si pogledal na desno in na levo, nebroj plamtečih ognjev! Dež je lil kakor iz škafo, ležali smo v blatu in v lužah, spal sem vseeno tako dobro, kakor v najboljši postelji. Napočil je dan tretjega julija, ominozen dan svetovne znamenitosti. Proti osmi uri čuli smo prve strele, kmalu smo stali v dolgih kolonah, zastave so vihrale nad nami, pomikali smo se proti sovražniku. Takrat je imel pri Avstrijcih še vsak infanterijski bataljon svojo zastavo, ponosno sem korakal poleg nje. Ropot topov postaja čim dalje hujši, kmalu zažvižgajo pruski šrapneli nad nami, sedaj srečamo prve ranjence, polkovna godba svira marše, naposled silno jaki Radeckega marš, pred nami dolga češka vas Maslověd, in — na enkrat, povelje »Sturm«, sredi vasi smo, ki jo Prus zapusti brez odpora in se zateče v bližnji »Svipski les«. Lahek sem bil kakor pero, dolgokrak in lehkonog, udrem na dvorišče ene hiše, kjer se je na nasprotnem koncu baš pruski vojak odpravljal, takoj ustrelim, ali kje je uže bil moj nasprotnik! Morda bi ga bil zadel, ako bi bil puško zagnal v njega, toda razburjen, kakor sem bil, sem zadobil zgolj pošteno klofuto od svoje sila »trde« puške, mož pa se je zapodil v pšenično polje in srečno odnesel pete!

Sploh se je pa kmalu pokazalo, da smo bili mi Avstrijci navzlic osebni hrabrosti premnogih polkov, vendarle pravi otroci nasproti Prusom. Vprav značilno je za staro Avstrijo, da se nikoli ni nič naučila in če je kje videla kaj novega ter isto uvedla, da je bilo njeno posnemanje sigurno docela napačno.

L. 1859 so videli na italijanskih bojiščih, koliko so opravili Francozi s svojim drzovitim »jurišem«. Odslej je bila pri nas t. z. »Stoßtaktik« vse! Kar v gostih trumah z nasajenim bajonetom na boj »na nož«, brez pripravljalne strelne taktike, to je bilo glavno načelo naših generalov in častnikov. Tako daleč je segala ta pretiranost, da se je smatrala previdnost pri napadanju, skrb za poiskanje zavetij, štedljivost z dragocenim človeškim materialom naravnost kot znak sramotne strahopetnosti. Pri Custozzi seveda se je ta surovi način bojevanja obnesel iz jednostavnega razloga, ker se Italijan ni ustavljal »jurišu«, ter rajši prej — odkuril. A Prus je bil z drugega kova. Mirno nas je čakal v svojih dobroizbranih pozicijah, hladnodušno je streljal in streljal, kakor muhe so cepali naši ljudje pod pruskim ognjem, vsa hrabrost je bila »badava«, kajti zlomljen je bil naš napad, še predno smo prišli do zaželenega boja »na nož!«

In avstrijska puška v primeri s pruskim »cindnadelgewehrom«! Mi smo še kakor v starih časih bili oboroženi z »vorderladeri«. Najprej smo sneli iz patronske torbice, viseče pod hrbtiščem, patrono, odtrgali papir in v puškino cev stresli smodnik, potem nastavili kroglo ter jo z jekleno palico potisnili v cev, na to vzeli »kapselj« ter ga nataknil na »piston«, — stoprav sedaj smo mogli oddati strel. Med tem je Prus, oborožen z Dreysejevim »hinterladerjem« uže najmanj trikrat mogel ustreliti.

Vpoštevajte poleg tega še dejstvo, da je 180.000 Avstrijcem v bitki pri Kraljevem Gradcu stalo nasproti 210.000 Prusov, in jasno vam bode, da je bil boj uže odločen, še predno je padel prvi strel. Sovražno premoč je zgolj nekoliko odvagala okolnost, da smo imeli več topov tu, da je naša artilerija, takrat še po večini častnikov in moštva po narodnosti češka trupa, glede kakovosti daleč presegala sovražno topništvo.

Seveda so mi bila slična razmotrivanja povsem tuja, ko smo v širokih kolonah marširali na bojišče. Napajal sem svojo dušo z imenitnimi čutili, ki jih je prav pred šestdesetimi leti še nudil tedanji način bojevanja. Nobenih strelskih jarkov, nič težkih topov, nič strupenih plinov in pogubnih min, — še je bilo nekaj bojne romantike! Pač pa je nekoliko pojemale to poetično razpoloženje, ko udari prvi sovražni šrapnel v naše vrste ter ubije nekaj naših fantov.

Moja kompanija dobi nalog, iz zasedenega Maslovêda kot »plenklerji« proti Svipskemu lesu! Šli smo proti gozdiču, desno krilo naprej, tako da je bil moj »verižni člen« najbližji sovra-

niku. Takrat sem videl, da bi se iz mene dal napraviti dober vojak. Navzlic naravni razburjenosti sem takoj spoznal, da je bilo povelje zgrešeno. Naša pot je držala po kolovozu, ki se je počasi vzpenjal proti šumi; sprva zavarovan na obeh straneh po obronkih, dočim se je obronek na desni strani polagoma nižal ter naposled popolnoma prenehal. Sam pri sebi sem si dejal v svoji šestnajstletni pameti: »Saj nas Prusi tukaj lahko zajamejo, drugega ne treba kakor na eni strani malo ven iz gozda!« Ustavimo se ter začnemo »pucati« proti sovražniku. Videli ga nismo, kajti Prus je skrbno izkoriščal ugodni mu terên ter se skrival ob gozdnem robu. Moj »Kettenglied« je bil v prav majhni razdalji od sovražnika. Pri nas krik in vik, pri Prusih najstrožja disciplina, čuli smo zgolj povelja častnikov, signale in žvižg častniške piščalke. Sovražni ogenj postaja čimdalje silnejši, okolo ušes frče vedno bolj pogosto kakor nadležni brenceljni, krogle. Na enkrat signal: »Nazaj!« Pogledam in vidim, da naši beže v urnem teku proti Maslovědu. Tudi mi se moramo umakniti. Sprva počasi; prav kakor sem se bil učil iz reglementa, opominjal sem svojo trojico mož, naj se umikajo počasi ter naj še na umiku oddajo kak strel, ali razdalja od naših postaja vedno večja, dva mojih mož sta se že zvrnila, zadeta od sovražnih krogel, sedaj na noge fant, da še utečeš! Krvavo se je maščevala nerodnost naših častnikov, kolovozna pot nagnjena proti vasi je bila podobna lijaku in pruski streli so grozovito učinkovali. V tej silni nevarnosti zgrabim svoj tornister ter ga hitim v jarek, potem pa v divjem diru nazaj, dokler nisem končno dotekel svojih ljudi. Pa mnogo žrtev smo pustili na tej krvavi poti!

Iz Maslověda smo streljali na Pruse, ki so sedaj previdno začeli prodirati iz gozdnega zavetja. Kar pridrvi okolo 11. ure častnik na penečem konju ter zakriči: »Herr Oberst von Hartung!« Polkovnik, hraber mož, je bil pri nas in se odzove: »Hier!« Na to: »Herr Oberst Hartung, in dichten Schwärmen vorbrechen!« Ko začujem povelje, sem takoj bodalo nataknil na puško, in naprej smo šli, proti smrtonosnemu »Svipskemu lesu!«

Čudno, kako neizbrisni so taki spomini! Vse mi je še živo pred očmi, kakor da se je zgodilo včeraj in ne pred 60 leti. Sprva navdušenost ob prelepem prizoru! Slučajno smo bili na nekoliko vzvišenem terênskem valu, tako da smo imeli nekaj pregleda na obe strani, na desno in levo. Tam na hribčku na naši levici zgodovinski cerkveni stolp župne cerkve »Na Chlumu«, okolo nje nad 100 avstrijskih topov, ki so kakor besni obstreljavali sosedni nam gozd. Celih šest brigad ga je ob enem naskočilo, branili sta ga dve pruski brigadi, slavna divizija *F r a n s e c k y*, junaško se upirajoč naši premoči. Pomagala jim je pač le avstrijska zabitost. Napadli smo jih v gostih četah, noben strel ni padel iz naših vrst. »Sturm« je bil pričet na razdaljo 1100—1600 korakov, dež je lil kakor iz korcev, napredovali smo z največjo težavo po oni težki rodovitni češki grudi, skozi sama

polja, obsejana s pšenico in sladkorno peso. Srce mi je obtičalo, strah se me je lotil. Saj ne verujem niti najstarejšemu in najhrabrejšemu vojaku, ako bi trdil, da se nikoli ni bal smrtne nevarnosti. Naše izgube so postajale čim dalje grozovitejše. Šli smo mimo neke »bridke martre«, od naših fantov si slišal »Oj, sveta mati božja, pomagaj!« In brez najmanjšega zavetja, v hudem sovražnem ognju so molili nekateri »čako« naprej, kakor da bi mogli s pokrivalom zajeti sovražne krogle. A mahoma se spremeni položaj, kakor hitro smo uže tako blizu gozdnemu robu, da smo ga mogli naskočiti v teku. Vedno ostreje, vedno hitreje se je glasil pretresljivi avstrijski signal »Sturm!« Že smo pri gozdu, že se vesele naši spodnjestajerski fantje, pred katerimi sem dobil rešpekt v oni bridki uri, da obračunamo sedaj z nasprotnikom, a — kaka prevara! Le nekaj mrtvih, nekaj težko ranjenih, sicer nobenega odpora! A komaj napravimo še nekaj korakov, zopet stoji pruska fronta in z lahko valovitega terêna se ponavlja ista za nas pogubna igra!

Kaj bom dalje opisaval tragedijo v Svipskem lesu, kateri je bil daleč najbolj krvavi del kraljevograškega bojišča? Dalje in dalje smo potiskali, ne meneč se za močne izgube, sovražnika proti nasprotnemu gozdnemu robu, skoraj je bila vsa nepreobsežna šuma v naši posesti, kar postane pruski ogenj tako peklenški, da ga nismo več mogli vzdržati. Potem smo izvedeli, da so bili dobili Prusi izredna ojačenja, ker po 1 uri popoldne je uže dospel pruski prestolonaslednik s svojo armado ter navalil baš na desno krilo.

Pri umiku sem dobil strel v desna pljuča, začutim hud udarec, zvrnem se na glavo, ter hipoma mi mine zavest. Ko se zbudim, — niti pojma nimam, koliko časa sem ležal v nezavesti — slišim samo še zamolkle glasove topov, vidim posamezne pruske vojake švigati semtertja po gozdu ter se zavedam, da sem težko ranjen in ujet!

L. 1870 v nemško-francoski vojski, zlasti pa med svetovno vojsko so očitali Prusom grdo nečloveško ravnanje z ranjenci in vojnimi ujetniki, toda l. 1866 jih moram le pohvaliti v tem pogledu. Vedno še sem ležal na trebuhu, kakor sem bil padel, a sedaj pride neki pruski vojak, mi odreže tisti vražji »beli križ«, jermena črez prsa, me položi na hrbet, mi prinese tornister kot zglatvje ter me okreпча s požirkom vode. Kmalu potem prideta dva Prusa ter me hočeta pod pazduho peljati do obvezne postaje. Toda bolečine so bile prejake, prosim ju, naj me puste. V gozdu, kjer se je menjavala visoka rast z mlado zasado, je bila tudi gozdna senožet. Še so ležale tam kopice sena od prve košnje, na eno teh kopic me položita, tam sem ležal okolo 30 ur, do sedmih zvečer drugega dne. Prsni rani sta razboleli, kmalu se je javila groznica, kri sem začel po malem pljuvati in — ne prestando je padal dež! Mislil sem tedaj, da je po meni, da nikoli več ne vidim svojih ljudi. Hude ure za 16 letnega dečka, toda

koristne zame. Takrat se je utrdil moj značaj, takrat uže sem prestal svoj življenjski »zrelostni izpit«. In ko sem sedemnajst let kasneje kot mlad politik stal v najhujšem boju s svojimi političskimi zoprniki, ko so radikalna glasila kvasila o meni, češ da sem politično ubit in mrtev, sem se smejal ter sam pri sebi dejal: »Če me Prus ni »fental«, me tudi ta gospôda ne bo!»

Noč na bojišču, huda stvar! Okolo mene mrtveci in ranjenci v gostih trumah. Prav tik mene, tako da sta se najini trupli tiščali, neki lovski »oberjäger«, s sličnim strelom kakor je bil moj, samo nekaj višje skozi pljuča, junašk mož, ki je stojično prenašal svojo usodo, smrt črez malo dni. Ob mojem vznožju zopet lovec, zadet v zadnjico, po svojem narečju iz dunajske okolice, ki je v eno mer jadikoval: »Wann i nur beim Haus Österreich wär!« V temni noči z vseh strani zdihljaji, prošnje za pomoč, molitve! Tam Madjar »Istem, istem!«, tam zopet Italijan, »Ajuto« in »mamma mia«, v vseh jezikih mnogojezične države! In drugi dan, zopet neprestani nalive, okolo nas pa popolna tišina. In takrat se je nas polastila tista grozna misel, češ, zapuščeni smo v gozdu, armadi sta uže oddaljeni, ena na begu, druga zasledujoča prvi za petami, mi pa pozabljeni bomo poginili v gozdni samoti! Kakor odrešenike smo jih pozdravili, četo pruskih kirasirjev, ki so nam proti večeru 4. jul. s sanitetnim vozom prišli na pomoč. Od vseh strani sedaj vpitje: »pomagajte, mene vzemite!«

A kaj se je dalo napraviti z enim edinim lahkim lazaretnim vozom! Prostora je bilo v njem le za štiri ranjence, za dva lehkoro ranjena spredaj, za dva težkoro ranjena v zadnjem delu. Izbirali so med nami, stlačili so sedem težko zadetih v sanitetni voz. Trije so sedeli spredaj, dva s strelom v trebuh sta ležala, jaz pa in neki kadet od 30. lovskega bataljona. — še sva se predstavila eden drugemu, Lucchessi mu je bilo ime — revež je imel po granatnem drobcu razbito koleno, mi dva sva na pol sedela, na pol ven visela! Iskra vojaška konja, izprana gozdna pota, vsak hip sem priletel s svojimi prestreljenimi prsi ali na lesenj drog, ki je na dvojce delil ozadje voza ali pa na nasprotno plat, tako da sem mislil, sedaj in sedaj mi uide duša. Kake pol ure je trajala prijetna ta vožnja, dokler se voz ne ustavi pred gradom v Cerekvicah. Za Boga, kako je tedaj izgledalo v gradu in vasi! Grajsko poslopje, ne veliko večje od našega Tivolija, z gospodarskimi poslopji je bilo prenapolnjeno z ranjenci, nad 1.500 jih je bilo. Ležali so po vseh hodnikih, za nas novodošle nikjer prostora! Naposled so nas trojico spravili v teman dohod k stari kuhinji, v kateri so sicer svinjam kuhali. Sedaj so Prusi tam spravljali orožje in opremo, nabrano na bojišču. Položili so nas na tla, tlakovana z uže razbito opeko, malo slame nam nastlali, črez naše noge so stopali pruski vojaki, ki so nosili nabrane puške, sablje itd. v improvizirano shrambo. Ta noč je bila naravnost grozna, mnogo hujša nego ona na bojišču. Tako smo bili na tesnem, da smo se drug drugega tiščali. Nič zraka,

ker okna ni bilo v tem malem temnem prostoru, nobene obveze za naše rane, naše obleke popolnoma premočene, k vsemu temu še huda vročina — sedaj sem pač mislil, da poginem. In eden od mojih sotrpinov, po narodnosti banatski Romun od 51 pp., ustreljen skozi obe nogi, mehka narava, ki je celo noč tulil od bolečin!

Ob 5. zjutraj dne 5. julija je prišla rešitev. Naložili so nas na nosilnice ter spravili v operacijsko sobo. Kak prizor! Zdravniki, s prvotno belimi, sedaj črez in črez okrvavljenimi predpasniki, z zavihanimi rokavi, bolj mesarjem podobni, od neprestanega operiranja in rezanja uže docela utrujeni! Z menoj so imeli posebno težavo. Kajti kri, uže drugi dan tekoča iz neobvezanih ran, se je uže popolnem strdila ter je obdajala moje prsi kakor oklep. Niso mogli drugače priti do ran, kakor da so s toplo vodo namočili srajco ter jo potem s škargami v majhnih koscih odrezali. Star vojaški »Oberstabsarzt« preišče moje rani, s prstom otiplje votlino, povzročeno po prodirajoči krogli, konstatuje razbito rebro, ranjena pljuča, končno izstopno rano na hrbtu. Na to zahteva, naj mu povem ime, regiment, vojaški čin, starost. Ko izvé, da sem star šele nekaj nad 16 let, zine »Armer Junge!« ter me pošlje med častnike. Po svojem činu bi moral kot kadet med moštvo. Da sem se zdravil kakor častnik, je bila posebna udobnost, za katero sem še danes hvaležen vrlemu nadštabnemu zdravniku Spüringu, ki je potem vodil IV. težki lazaret v Cerekvicah kot zdravnik »en chef« ter me imel v svoji oskrbi dlje nego mesec dni.

Sprva sem bil med samimi pruskimi častniki. Edini avstrijski častnik, lajtnant Sauer-Czaky iz Nordendorfa, gojenec orientalske šole, ranjen v trebuh, je umrl na moji strani še tisti dan. Kar nas je bilo v sobi, vsi smo bili opasno ranjeni. Kajti Cerekvice so neposredno ob bojišču, četrt ure pešhoda, v Hnevčivesi so se še bili; naravno tedaj, da so od tam proč spravili, kar se je sploh dalo transportirati. Pruski častniki, ki so ležali po slamnicah v isti sobi z menoj, so mi imponirali. Resni možje, ki so junaško prenašali svoje bolečine, pomnožene po nepotrebnem po tedanji zastareli kirurgiji, koja ni poznala nikake aseptike. Mislim, da je malokateri izmed njih ozdravel, mirno so se vdali v svojo usodo in edino razvedrilo jim je bilo, da jim je dr. Spüring pri vsaki viziti kaj novega povedal o podrobnostih sijajne zmage.

Štirinajst dni kasneje sem bil zamenjan s pruskim »premier-lajtnantom«, ki je na sličnem mestu bil ranjen, in prenesli so me v sosedno sobo, kjer sem našel — polovico svojega regimentnega štaba. Položili so me na slamnito tik našega polkovnika plem. Weyracherja in meni nasproti je bila slamnica majorja Marnota. Svojemu obrstu sem se kmalu prikupil. Prehrana, prve dni seveda zelo pičila, se je kmalu zboljšala, posebno dobro smo bili založeni z vinom, zlasti odkar nas je obiskal

neki graščak z renskih bregov ter nam naznanil prijetno novico, da so »njegove kleti nam na razpolago«. Polkovnik kot najvišji v činu je bil sobni poveljnik. Kot tak je vsako jutro moral ugotoviti, koliko belega vina in koliko črnine, koliko čokolade in masla sleherni od nas poželi. In ko sem mu jaz naznanil svojo naprošeno porcijo, je vzkliknil: »Kadet ga pije kakor goba!« Ali — ustregel je moji žeji!

Iz Cerekvic, ki je mimogrede rečeno rojstna vas mojega prijatelja kmetijskega svetovalca Bohuša Skalickega, za nekaj dni v kraljičin dvorec, potem v Liberec, nemški Reichenberg. Tam sem ostal do koncem septembra in — dobro se mi je godilo! Dandanes, ko se še vsi s tiho grozo spominjamo žalostne usode vojnih ujetnikov v svetovni vojski, se sliši skoraj kakor neverjetna bajka, ako povem, da nikoli več v svojem življenju nisem živel tako udobno, kakor tedaj v privatni oskrbi v Libercu. V prvem hôtelu mi je mestni pomožni odbor najel lepo svetlo sobo; kar se tiče jedi in pijače, so me kar prosili gospodje, naj si le privoščim po svojem okusu ter naj nikar ne gledam na to, koliko stane, češ denarja imamo itak odveč! In to je bilo čisto naravno, kajti v tem bogatem mestu smo bili v privatni oskrbi zgolj trije avstrijski častniki in jaz, kadet! Liberec je bil namreč l. 1866 baš tako sovražen Prusom, kakor je bil trideset let kasneje navdušen za te sosede. Vsled tega so se Prusi držali načela, obdržati avstrijske ranjence v vojaških lazareti.

Med tem pa, ko sem na Češkem lečil svoje rane, se je razširila v domovini vest, da sem pri Kraljevem Gradcu — padel! Seznam izgub v 47. pp. me je navedel med mrtvimi, vsi dnevniki so to ponatisnili. Poleg tega uradnega razglasa je še tovariš Ljubljčan sporočil, da me je videl pasti, zadetega v glavo ali v prsi. Moji sošolci so imeli 15. jul. v cerkvi na Rožniku črno mašo zame, maševal je prof. M a r n, ministrirala sta Levec in Peter Petrovčič, zastaven fant, ki je pred leti umrl kot župnik v poljanski dolini. Še v sakristiji pred žalno mašo je vprašal Marn prijatelja Levca, ali pač ve za gotovo, da sem mrtev? Levec odgovori, da mora biti istina, ker se tako čita črno na belem po vseh listih. Pač veliko in povsem neutemeljeno, slepo zaupanje v verodostojnost časnikarskih novic! No, duhovnik in profesor je pravo zadel, rekoč: »Bo pa dvojen namen; ako je le ranjen, da ozdravi, ako pa je res mrtev, da mu Bog da sveta nebesa!«

Ali med tem časom, moj ubogi oče! Bil sem edini sin, pač poreden in razposajen, ali nikakor ne hudoben. Dober dijak, ki je kaj obetal, kakor hitro se vnese prevroča mlada kri. Pisma, ki mi jih je pisal, so prišla nazaj s črnim križem in opazko, da sem padel. Obrnil se je do polka s prošnjo, naj mu povedo, kaj je z menoj. Prejel je uradni odgovor, da je »dotični kadet 3. jul. ostal pred sovražnikom«. A to izjavo je dobil popoldne, dočim

se mu je bilo uže predpoludne dostavilo pismo, ki sem ga bil narekoval pruskemu podčastniku, v katerem mu javim, da ležim v bolnici, sicer težko ranjen, toda še živ! In žalost se je spremenila milemu očetu v veliko veselje!

Sredi oktobra sem prišel domov, rana v prsih mi je še delala mnogo sitnosti, dočim je ona na hrbtu uže bila zaceljena. Meseca novembra se je stvar izredno poslabšala. Ker sta bili dve rebri po krogli — dobil sem strel tako rekoč iz najbližje bližine — hudo razbiti ter so se vedno luščili novi koščki ranjenih kosti, se je naenkrat odcepil večji kos rebra. A še je bil priraščen in rana se je hotela pri mladem človeku z zdravo krvjo zaceliti. Poskušala sta dva zdravnika — bil sem tačas v Trebnjem pri teti — najprej preprečiti zacelitev, mučila sta sebe in mene z vsemi sredstvi tedanje zelo primitivne kirurgije. Naposled sta se lotila — noža, kar je vsaj meni bilo zelo neprijetno. Toda pod onim širokim koščkom rebra se je začel nabirati gnoj, ki ni mogel odteči. Situacija je postala opasna, dokler se ni zdravnikoma posrečilo, vsaj en del ominoznega drobca ekstrahirati. S tem sem bil rešen preteče nevarnosti ter sem mogel, sicer še z odprto sprednjo rano, nazaj v Ljubljano.

Ker sem bil prisegel le za vojno dobo, sem mogel zopet k svojim gimnazijskim študijam. Toda nikakor mi ni prišlo na misel, da bi šel nazaj v šolo, v VIII. razred k svojim sošolcem. Veliko sem bil videl, marsikaj sem skusil, privadil sem se zlate prostosti, katere nikakor nisem maral zamenjati s tesnobo gimnazijskega življenja. Niti kot privatist se nisem vpisal, le zrelostni izpit sem hotel napraviti s svojimi sošolci. Mature se nikakor nisem bal, študiral sem kaj malo, tembolj pa me je zanimala — politika! In le-ta je postajala baš takrat nad vse zanimiva!

Ko smo šli v vojsko, je ministroval v še nerazdeljeni Avstriji grof Rihard Belcredi ter se pošteno prizadeval, urediti državo po načelih za njo edino primernegea federalizma. Da je v vnanji politiki moral prevzeti vojsko s Prusijo in Italijo, ni bila njegova krivda. Dedič je bil ponesrečene Schmerlingove velikonemske politike, ki je bila direktno izzvala oborožen konflikt z obema sosedoma. Naposled poraz pri Kraljevem Gradcu ni bil nobena nesreča za Avstrijo, kajti tista dinastična politika Habsburžanov, ki je vsled neke rodbinske tradicije vedno stremila po nadvladi na Nemškem in v Italiji, je bila le v škodo lastnim narodom, kateri so morali žrtvovati kri in denar za tuje interese. A največja nesreča za državo je bila, da je cesar Fran Josip v svoji slepi maščevalnosti proti osovraženi Pruski še l. 1866. iz Saksonskega povabil tam nemogočega ministra barona Beusta ter temu »skrahiranemu« plitvežu izročil vodstvo vnanjih zadev. Smelo trdim, Avstrija je bila poražena šele oni dan, ko se je Beust, skozinskoz breznačelen, lehkomišeln in površen državnik, preselil v palačo na dunajskem »Ballplatzu«.

Sprva je bilo navzlic Beustovemu prihodu videti, kakor da bi Belcredi zmagal. Deželnozborske volitve so se za njegovo politiko ugodno končale; po mnogih deželnih zborih je prišla večina na pristaše federalizma in tako bi bil moral biti sestavljen tudi novi državni zbor, kajti takrat so še deželni zbori imeli pravico, pošiljati svoje zastopnike v državno zbornico. Seveda se je naenkrat predrugačilo tudi lice kranjskemu deželnemu zboru in z glasnim veseljem je gledal ljubljanski študent prav kmalu v redutni dvorani, kamor se je bil deželni zbor preselil iz »Lontovža« na predlog tedaj še narodnega Gariboldija, goste vrste narodnih poslancev. Odklenkalo je bilo nemškutariji, samo veleposestniki so še volili nemški, povsod drugod je zmagala narodna volja!

A naše veselje ni trajalo dolgo. Prevrat se je vršil tudi pri nestalnem cesarju. Vodila je tedaj Fran Josipa vroča želja, maščevati se nad Prusom. Da smo bili tako sramotno poraženi, so pripisovali dvorni krogi pred vsem nezanesljivosti ogrskih polkov, ki se niso marali bítí za interese svojih tlačiteljev. Tedaj le hitro poravnati se z Madjari, potolažiti ondotno nezadovoljnost, priti do sporazuma s tem jakim narodom, ki je bil l. 1849. krvavo dokazal svojo odporno silo! In Fran Josip je bil tako zaslepljen, da je najtežavnejši problem, kar jih je sploh imela avstrijska politika, v rešitev prepustil tujemu klativitezu Beustu, ki je bil svojo državniško nesposobnost uže jasno dokazal s svojim bojem proti Bismarcku. V največji naglici je skoval pogubonosno poravnavo z Ogri, uvedel se je dualizem, ki se je v svojih posledicah izkazal kot pravi grobokop habsburške monarhije. Še predno je prišlo do tega temeljnega prevrata, je Belcredi odstopil, uveljavil se je nov sistem, v svojem bistvu sloneč na tem načelu, naj bosta odslej dva gospodujoča naroda v avstrijski monarhiji, Nemci z ene, Madjari z druge strani. Vsi ostali narodi naj se klanjajo svojim novim gospodarjem.

Naravno, da niso pustili pri miru deželnih zborov z izrecno slovanskim značajem. Tudi komaj izvoljeni deželni zbor kranjski je bil razpuščen in znova so morali volivci na volišče. Toda to pot volitve niso več bile proste kakor pod federalistom Belcredijem, temveč občutil se je hud vladni pritisk. Kmetiski živelj, navzlic dejstvu, da so morali kmetje voliti zgolj po volivnih možeh in ne neposredno, vsak volivec en glas, se je še krepko in uspešno ustavljal vladni komandi. Drugače pa po mestih, zlasti v Ljubljani. Zopet se je pokazalo, da je meščanstvo manj zanesljivo v narodnem oziru ter da je pred vsem uradništvu pristopno vladnim vplivom. Ljubljana je bila na zadnjem deželnem zboru zastopana po dr. Lovru Tomanu in dr. Vinku Klunnu, možu dvomljive preteklosti in še bolj dvomljivega značaja. Ves vladni aparat je pritiskal na Ljubljano, zlasti so obdelovali volivce uradnike. Z vidnim uspehom; volitve so bile ustmene in glej.

»Novice« so udejstvile, da je bilo oddanih 140 uradniških glasov, med tem pa le 1, reci en glas za narodna kandidata. Zmagala sta v Ljubljani Nemca K a l t e n e g g e r in bar. W u r z b a c h, dr. Vinko Klun in dr. Lovro T o m a n sta našla zavetje v trgovski zbornici, ki je njima poverila mandate za deželni zbor.

Samo po sebi je umevno, da te spremembe v naši notranji politiki niso ostale brez učinka na vročerkvno mladino. »Nazadovali smo!« to dejstvo je nas skelelo in peklo. A še ne dovolj, izgubili so narodnjaki v Ljubljani tudi občinsko gospodarstvo in »Južni Sokol« je bil razpuščen. Stvar je prišla takole:

Umrl je član »Sokola«, zelo priljubljen med svojimi tovariši, ki so ga spremili na zadnji njegovi poti. Po pogrebu so ostali večinoma skupaj ter spraznili nekaj kozarcev »v njegovo opombo«. Potem so šli v kavarno, ki je bila tedaj na Glavnem trgu. Kar prihití ves razburjen starosta »Sokola« in mestni župan dr. C o s t a z vzklikom: »Sokolci, red naredite!« Na trgu je namreč nastal navaden poulični prepir med nemškim »turnarjem« in članom sokolskega društva in dr. Costa je bil tako nepreviden, da ni z magistrata pozval redarjev, ampak se obrnil na »Sokole«. Ti pridrvé iz kavarne, posežejo v prasko, premikastijo Schantlovega hlapca, ki je pomagal dotičnemu »turnarju« ter ranijo tudi tega. Samo po sebi bagatelna stvar, toda zelo dobrodošla vladi in ljubljanski nemškutariji, ki je nemudoma izrabila poulični tepež in županovo nepremišljenost, češ Nemci v Ljubljani niti svojega življenja niso več varni radi slovanske surovosti in kršenja uradne oblasti od strani občinskega predstojnika. To je bil povod, da je vlada dvignila narodni mestni odbor, odstranila narodnega župana ter razpustila »Juž. Sokola«. Najbolj prizadeti člani so bili obsojeni na več mesecev zapora. Priznati se mora, da vsi ti ukrepi in obsodbe niso bile v pravem razmerju s storjeno krivdo. Slovanska javnost je bila razburjena nad takim postopanjem, najbolj seveda mi študentje, katere je itak mladost in nezrelost gnala v pretirane nepremišljene sklepe.

Pa še nekaj nas je istočasno razgrevalo: udeležba Slovencev na potovanju v Moskvo. Tam se je otvorila etnografična razstava, na katero so se odpravili tudi zastopniki avstrijskih Slovanov, na čelu jim dr. Fran Ladisl. R i e g e r, vodja češkega naroda. Udeležba iz Slovenije ni bila mnogoštevilna, naše odposlanstvo je obstajalo le iz dr. Jan. Bleiweisa, ljubljanskega meščana Ivan Vilharja in odvetn. koncipijenta dr. Hudeca. Ali odvagalo je dejstvo, da se je potovanja udeležil sam »očka«, priznan zastopnik slovenskega ljudstva. Podtikali so »moskovskim romarjem« najsovražnejše nakane proti avstrijski državi ter v ominoznem izletu videli sad panslavistične agitacije. Kotajoči se »ruski rubelj« je postal odslej stalna fraza v govorih in člankih naših nasprotnikov. Videl ga sicer nisem nikoli, priznavam pa, da smo se takrat preveč ogrevali za pravoslavnega »carja« in »silno državo«. Ruska himna je postala mahoma

Kanonik Karel Klun.

najbolj popularna pesem in podnevi in ponoči smo sanjali o »severnem stricu«.

Takšno je bilo naše razpoloženje, ko smo polagali zrelostni izpit. Prestal sem ga »z odliko«, v plačilo za to so mi oče dovolili, da smem napraviti daljše pešpotovanje skozi planinski svet do Monakovega in nazaj skozi Tirolsko. Načrt imel sem uže pripravljen dlje časa, potni list je bil preskrbljen in tudi za družbo sem se dogovoril z ljubim prijateljem, Jurčičevim sošolcem, Petrom Prijatljem, ki je bil takrat baš končal drugi letnik teologičnih študij v ljubljanskem semenišču. On je šel preko Dunaja, zmenjena sva bila, da se dobiva 15. avgusta ob obali Gmundenskega jezera na Gornje Avstrijskem.

A prišla je naša odhodnica, ki smo jo slavili v Vodnikovih rojstni hiši, pri »kamniti mizi«. Povabili smo nekaj naših profesorjev, odklonili so naše povabilo. Morda so se zbili morebitnih demonstracij razgrete mladine, toda prav verjetno je, da bi bila njih prisotnost vsaj omejila, ako ne popolnem preprečila, izbruhe naše mladeniške neprevidnosti. Jaz sem imel »veliko besedo«. Sicer skoraj najmlajši v razredu sem si pridobil vendar poseben ugled med sošolci ter bil z Levcem nekaj priznani kolovodja. Mnogo se je govorilo, mnogo in lepo pelo, mnogo pilo, — moj temperament je všel z menoj! Saj so tudi drugi kolegi po mojem zgledu slavili in napivali veliki Rusiji, carju samodržcu, »severnemu stricu«, »slovanski ideji«, toda vse sem prekosil jaz, ko sem pozno ponoči, razgret po obilnem alkoholu, vzkipevajoč slovanškega navdušenja daljši govor končal s pozivom: »Pijmo na propad Avstrije!«

Sam sem uže bil pozabil na utemeljitev svojega predloga, dobro se ga pa še zaveda prijatelj iz mladih let, Jak. Aljaž, abiturijent iz prejšnjega leta, ki je prisostvoval našemu »valetu«. Kakor on pravi, sem najprej iz zgodovine dokazoval, da je bila Avstrija vedno sovražnica razvoju in vzletu slovanškega življa, mi pa da ne odnehamo v ljubezni do našega roda, da hočemo živeti in umreti za zmago slovanstva, torej moramo želeti — propad Avstrije!

Logika teh izvajanj ni bila slaba, tudi istinitosti njih podstavk ni bilo ugovarjati, ali skrajno neprevidna so bile in lehkomiselna. Seveda smo se vsi zanašali na to, da smo bili pri zaprtih durih, sami med seboj in par zanesljivih prijateljev ter da »izdajavca ni v našem krdelu«! Toda baš v tem pogledu naš račun ni bil pravilen. Eden izmed sošolcev, čigar ime sem stoprav čez mnogo mnogo let izvedel, pametnejši fant, nikakor ne zadovoljen z našimi izbruhi, je o stvari pravil »lažnjivemu kljukcu«, nič kaj ne »obrajtanemu« prof. Hönigu in ta je naravnost tekel ovadit nas na — policijo!

Preiskava se je začela, zaslišavali so moje sošolce in druge priče, celo tiralico so izdali za menoj, jaz sem pa med tem časom jo uže mahal po cesti in še rajši po stezi, kaj malo se meneč za

nevarnost, katere niti poznal nisem. In šel sem nevedoma po načrtu, kateri je moral zmešati moje zasledovalce. Preko Senožec, kjer sem pri stricu župniku dosegel ojačenje svoje potne blagajne, v Trst, odtod ob obali do Devina in potem pozno na večer skozi »vallone« v Gorico. Baš ta dan sem bil v največji nevarnosti, da me ne zaloti orožništvo. Komaj pol ure potem, ko sem bil zapustil gostoljubno krčmo, se oglasi par zvedavih žandarjev ter povprašuje po meni. Računala sta, ko me nista več našla, seveda na to, da jo hočem pobrisati preko italijanske meje v blaženo Italijo in niti na um jima ni prišlo, da bi bil krenil proti severu v Gorico, po samotnem kraškem svetu in v mraku. In tako sem bil vsaj za hip rešen svojih zasledovalcev!

In tedaj naprej, s potno palico v roki, v vsej jasnosti lepega poletja skozi soško dolino in čez Predil na Koroško, Solnograško, čez Radstadtske Ture na Gornje Štajersko in Gornje Avstrijsko, kjer sem 13. avgusta točno ob napovedani uri na Gmundenski esplanadi pozdravil čakajočega rojaka in sopotnika Petra Prijatelja. Drugo jutro po barki, otovorjeni s soljó, za par krajcarjev čez jezero v prav prijetni družbi, kajti dočim je moj tovariš, velik slikarski talent, v svojo študijsko knjigo risal pokrajinske motive jezerskega obrežja, sem jaz na vso moč »dvorišil« prelepemu — gornjeavstrijskemu dekletu. V vsej nedolžnosti sicer, a ugajala mi je nad vse in menda i jaz njej nisem bil nevšeč.

Potem dalje skozi Ischl mimo Mondseea proti Salzburgu. In tu se je pripetila nama dokaj smešna dogodbica. Peter, dasi starejši po letih in študijah, je bil sicer naiven ljubezniv dečko, »anima candida« v vsakem pogledu. 14. avg. 1867. je bilo, drugi dan imel se je vršiti v Salzburgu shod francoske in avstrijske cesarske dvojice, in Peter, v svojem srcu tako vnet občudovalec habsburških veličanstev kakor jaz grd skeptik, je ves čas uže fantaziral, češ »kako srečen bodem, cesarja bom videl in cesarico! Naša pot je držala po državni cesti mimo Fuschlskega jezera, skozi čisto nezanimivo pokrajino, takrat še zapuščeno in samotno. Naenkrat začne Peter tožiti, da ga »neznanski kolje po trebuhu«. »Za oni grm stopi, saj vidiš, da nobene žive duše ni blizu,« se je glasil moj nasvet. Baš sva bila pod majhnim klančkom; Peter se ravna po mojem navodilu, jaz pa stopim na nasprotno stran ceste, vzamem iz žepa svoj »notes« ter začnem beležiti; kar naenkrat mimo naju odprta kočija s štirimi konji, cesarskim grbom in pozlačenimi kolési ter notri cesar Fran Josip in Elizabeta, za njima pa več vozov s cesarskim spremstvom. Jaz, ko vidim gospôdo, snamem klobuk, Peter pa, navzlic skrajno deranžirani opravi, iz grma pokonci in, kar le more glasno »živio, živio!« Začudeno sta ga gledali, najvišja dva in njih dvorna okolica, dočim on ni prenehal z razodevanjem svojih dinastičnih čutil. »Peter, zdaj si pa zopet »naštimal eno kunštno,« sem ga pokregal, on pa: »Oh, kaj češ, ko sem bil tako srečen, da sem

videl cesarja in cesarico!« In vzel je svoj svinčnik in svojo knjigo za osnutke ter narisal kamen, na katerem je čepel, ko je vprvič videl cesarja in cesarico!

Dasiravno mlajši po letih sem bil vendar veliko zrelejši po skušnjah in torej je obveljala moja, kadar je trebalo kaj novega si izmisliti. Tedaj sem jaz določil, da ne greva spat v prenapolnjeno mesto, temveč sva prenočila pri kmetu na senu in sladko spala pod gostoljubno kmetsko streho. Drugi dan, prišedša v čestitljivo stolico solnograjskih nadškofov sva se oglasila najprej pri oo. Frančiškanih, o katerih sem vedel, da imajo za novica mojega bivšega sošolca H a u r o v e g a Jožeta. Vesel je bil naju in preskrbel nama dobro kosilo v študentovski sobici. Baš sva obirala veliko telečjo kračo, ko se odpró duri in se prigiblje vitek in šibek študent z drobno culico na hrbtu. »Glej no, Peter, kak kranjski obraz,« rečem po tihem svojemu tovarišu in potem klanjajočemu se novodošlecju z oblastno gesto: »Odkod ste pa?« »Tega ne bosta znala, gospôda, to je daleč odtod, jaz sem iz Rudolfovega,« je bil ponižen odgovor. »Hudič« — mu rečem po slovensko, — »to ste pa Kranjec!« in nekako dobro se nam je zdelo, to srečanje v tujini! Najprej v slavno klet solnograjskih oo. benediktincev in potem, ko smo v naglici krstili svoje novo prijateljstvo, proti kolodvoru, da si ogledamo Nj. francoska in avstrijska veličanstva.

Mimogrede bodi povedano, oni novomeški študent, s katerim sva se seznanila pri frančiškanih v Salzburgu, je bil moj prijatelj Msgr. J a n č a r, kasneje več nego 40 let župnik nemškega viteškega reda, »parochus teutonicus« na Dunaju. In ko smo v njegovem dunajskem župnišču z ranjkim kanonikom K l u n o m in Vilj. Pfeiferjem tarokirali, sva jima večkrat pravila, na kak način in pri kateri priliki sva se vprvič sestala in seznanila.

In videli smo vsi trije, ko so se v velikem dvornem vozu skupaj s postaje pripeljali Evgenija in Elizabeta, Napoleon III. in Fran Josip I. Takrat je ves svet imel oni 15. avgust za dan zgodovinske znamenitosti in brez dvojbe je visoka ta četvorica snovala daleč segajoče namere in načrte. Skupna obramba nasproti dvigajoči se Prusiji, politična zveza, ojačena po rodbinski — saj je ves svet govoril, da je bil takrat sklenjen projekt, zaročiti mladega francoskega prestolonaslednika s hčerjo avstrijskega cesarja. Ali kaj premorejo človeški sklepi in načrti proti oni silni roki, ki mogočno vlada nad nami! Uže tri leta kasneje je bil Napoleon siromašen vojni ujetnik, njegova krasna žena v prognanstvu, njih edini sin črez malo časa ubit v oddaljeni Južni Afriki od sulic in pušic divjega plemena! In avstrijska cesarska dvojica? Elizabeto je čakalo morilno bodalo italijanskega fanatika, cesarju Fran Jospu pa je usoda prizanesla le v toliko, da sam ni doživel razpada svoje države in izgona starodavnega habsburškega rodu!

Iz Salzburga sva jo udarila najprej na Bavarsko v Berchtesgaden in k obalam divjeromantičnega »Kraljevega jezera«, potem preko Traunsteina in Rosenheima v Monakovo. Če me je na potu navduševala krasota mogočnega Watzmanna in bajeslovnega Untersberga, me je objemal v bavarski prestolnici čar večne lepote, ki odseva iz mnogobrojnih umotvorov stare dobe, italijanske »renaissance« in sodobne nizozemske šole kakor tudi umetnikov naših časov, vse to nakopičeno v »Gliptoteki« in obeh »Pinakotekah« od umetniškonadahnenih bavarskih vladarjev. Cel teden sem se mudil v Monakovem. Toda nisem se bavil zgolj z znamenitostmi slavnoznanih monakovskih zbirk, temveč prav z razumom sem študiral drugo monakovsko posebnost, sloveče — monakovsko pivo. Liter izbornega Gambrinovega soka je stal v onih blaženih časih celih šest krajcarjev — celo pri svoji zelo reducirani blagajni sem si ga mogel privoščiti!

V Monakovem sva se ločila, Peter je šel prej domov, jaz sem še nekaj dni ostal. Potem pa črez Partenkirchen in Zirl na Tirolsko, v deželo, ki je imela zame od nekdaj posebno privlačno silo.

Pri tej priliki si dovoljujem opazko. Mari ni škoda, da so uže pred več desetletji popolnem opustili staro lepo navado, v moji mladosti sploh razširjeno, da je v velikih počitnicah slovenski študent vzel potni les v roke ter jo udaril po domovini in dalje, čestokrat tudi preko avstrijskih mejnikov. Dandanes sili vse na hribe, pešpotovanje po dolinah in ravninah se prezira in zaničuje. Nočem ugovarjati planinskemu športu in drage volje priznavam njegove dobre strani. Ali zakaj ne eno in drugo? Večtedensko pešpotovanje je tudi krepčalo telo in obilica vtisov je širila duševno obzorje potujočega dijaka. Na me je posebno ugodno vplivalo, kadar sem sam marširal po širokem svetu. Bil sem silen pešec, z menoj je bilo težko korakati. Toda samemu mi ni bilo nikoli dolgčas. Vse me je zanimalo: od vaškega stolpa počenši do gnojišča sem vse opazoval. Takrat sem se navadil, gledati in ocenjevati! Morda sem se na takem potovanju več naučil za življenje, kakor v zaduhlih sobanah ljubljanske gimnazije.

Istina je sicer, da je bila taka dijaška turistika omogočena zgolj po gostoljubnosti tedanje duhovščine. Nobena sramota ni bila, če je študent z količkaj dobrim spričevalom potrkal na župniška vrata: običajno je bil župnik celo vesel, da je mogel mlado kri pritegniti k svoji mizi ter je fantu rad dal prenočišče in skromen zajutrek. Vem, da taka gostoljubnost dandanes ni več mogoča pri sedANJI draginji in nepovoljnem gmotnem položaju naše duhovščine, toda to bi se dalo nadomestiti z osnovo posebnih skladov, »ferialnih fondov« in, kar posebno naglašam, s sistematičnim celoletnim štedenjem naših fantov samih. Manj cigarete, manj alkohola! in marsikateri dinar bi se lahko na stran dal za ferialno potovanje! Uverjen sem, da bi bilo mogoče, s pametno organizacijo in sodelovanjem vseh prizadetih faktorjev zopet

odpreti naši mladini zasuti vir praktične vzgoje in nedolžne zabave, ki ga jaz vidim v te vrste potovanju.

Skozi Tirolsko sem po nekaterih prav zabavnih dogodbinah prikorakal na Koroško. Tam izvem na svoje veliko veselje v Bleibergu, da se tu nahaja eden mojih najljubših prijateljev, teolog Adolf Harmel. Kako je on prišel v one kraje? Harmel, ki je bil eno leto pred menoj, rodom Idrijčan, je bil sin takozvanega »kunstmajstra«. Oče je imel v idrijskem rudniku skrbeti za »Kunst«, to je za ono črepalnico, s katero se voda iz jame ven spravlja. Baš ta mehanizem se je bil pokvaril v Bleibergu in starega Harmela so pozvali, da zopet uredi ta stroj. Celo leto se nisva videla z Adolfom, ker je bogoslovje študiral v Gorici; tembolj sva se veselila nepričakovanega svidenja. Mojega razpoloženja tudi nikakor ni zmanjšala vest, da me na ondotni pošti čaka denarna pošiljatev, s katero so moj oče priskočili na pomoč osušeni moji blagajni. A kaj početi? Vabil nas je Dobrač, še tisto popoldne sva lezla po strmem pobočju gori na vrh, s katerega imaš divnolepi razgled na Koroško in na gorske veličane Julijskih planin z jedne, visokih Tur z druge strani. Ni čuda, da naju je navdušila veličastna panorama. Še pod tem vtiskom sva vzela v roke spominsko knjigo nahajajočo se v »Schutzhausu« ter v njej obelodanila fulminanten poziv na Koroške Slovence, naj se vzdramijo iz smrtnega spanja, naj pogumno pričnejo boj za svoje naravne pravice itd., kar sploh zmore fantazija mladih narodno navdušenih fantov. Zadovoljna s svojim činom prenočiva gori na Dobračevem vrhu, potem doli in naravnost v rudnik. Ko sem si ga bil ogledal in potem zaužil malo hrane, sem pa sklenil, da nemudoma odidem. Prijatelj Harmel me je spremil nekaj časa, potem se ločiva in jaz krenem skozi Podkloster in dalje po stezi na Kranjsko, kjer sem pri Razingerrju v Podkorenu prav dobro večerjal in še boljše spal.

A kaj se je drug dan zgodilo z Harmelom? Uže sem povedal, da je bila za menoj izdana policijska tiralnica, v kateri je bila seveda popisana moja vnanjost. Slučajno so se pa znaki več ali manj ujemali tudi z Harmelovimi. Oba sva bila visoka, stasita, oba črnolasa in z markantnimi potezami, sploh, nekaj podobnosti je bilo med nama. Sigurno je bil najin »Hetzaufwurf« iz spominske knjige, ki sva ga oba junaško podpisala s polnim imenom, tudi uže javljen v Bleiberg. Drugo jutro tedaj je Harmel, vajeen zgodaj vstajati, uže slonel pri oknu, kar vidi, kako se približa voziček, odzad gospod z uradniško čepico na glavi, spredaj zraven kočijaža birič. »Aha, nekoga iščejo!« reče Harmel sam pri sebi. Začudi se, da se koleselj ustavi baš pred njegovo hišo, še bolj začudeno pa gleda, ko se duri odpró, ko vstopita sodni uradnik in birič ter mu prvi položi roko na ramo z besedami: »V imenu postave, Vi ste aretirani!« Zastonj se je branil, češ da ni on tisti, ki ga iščejo, nista verjela, nista odnehala. Lastni cče je moral priti ter potrditi, da je osumljenec njegov sin,

goriški bogoslovec in povsem nedolžen na zločinu, ki ga je moja grešna duša zakrivila pri »kameniti mizi« v Gornji Šiški!

Srečno sem jo primahal nazaj do Ljubljane, docela sem izvršil svoj potni načrt in gladko sem utekel raznim svojim zasledovalcem, orožnikom in biričem. Seveda v Ljubljani jim ni bilo več mogoče uteči. Pozno ponoči sem bil prišel domov, a že na vse zgodaj se mi je predstavil še v postelji ležečemu sodni sluga. Na moj poziv se je legitimiral s sodnim poveljem, da me mora tirati do sodišča. Tu ni kazalo upirati se in skupaj sva marširala — »na Žabjek«. Cenjeni čitatelj, ki Ljubljano pozna ter je viden monumentalne justične palače, ne bode morda vedel, da se je takrat, l. 1867 preiskovalni sod še nahajal v nizkem enonadstropnem poslopju na malem trgu, ki ga je bila oficijelna nemščina krstila za »Froschmarkt«, dočim smo ga domačini klicali »Žabjek«. Tu me postavijo pred preiskovalnega sodnika, svetnika Gertscherja, moža znanega po juridični bistroumnosti, obenem po po svoji strogosti in nemškutarski »zarukanosti«. Kot zapisnikar je funkcioniral mladi dr. Ahazhizh, ki je takrat služil svojo enoletno sodnijsko prakso. Grdo sva se sprva gledala z Gertscherjem, zlasti ko sem hotel sam narekovati zapisnik, kar sem tudi dosegel. Skoraj šest ur je trajalo moje prvo zaslišanje. Mož se je na vso moč prizadeval, da bi v kavzalni stik z mojo zadevo spravil slovenske prveke ter svetu dokazal, da je bila zarota resne stranke, kar v resnici ni bilo drugega kakor otročja budalost nezrelega študenta! Toda krepko sem se mu stavljaj v bran, na njegovo zvedavo pitanje, kaj »vendar razumem pod besedo slovanska ideja«, sem odgovarjal s sila globokimi filozofičnimi definicijami, in naposled sem se mu moral celo prikupiti. Kajti ko mi je koncem dolgega zaslišanja naznanil preiskovalni zapor ter sem pravnemu praktikantu dru. Ahazhizhu diktiral svoj priziv, sem celo gori in doli korakal po sobi, Gertscher je vse to mirno gledal in niti strop se ni udril nad menoj!

Končano zaslišavanje; peljejo me v pritličje, kjer sem moral oddati svojo uro, žepni nož in tistih par krajcarjev, kar sem jih bil še prinesel s popotvanja, potem pa pod dobrim varstvom v — celico št. 1. Dejali so mi, da je ta celica namenjena boljšim osebam, skoraj bi rabil nemško označbo »Respekts-personen«. Pred menoj, da sta tam sedela in premišljevala pesnik Miroslav Vilhar ter politik in časnikar Peter Grasselli, oba obsojena radi tiskovnih »zločinov« na nekaj mesecev zapora. »Takim veljakom ne smeš delati sramote,« sem dejal sam pri sebi, in menda sem ta sklep tudi srečno izpeljal.

Osemnajst dni sem stanoval »na Žabjeku« in ne morem reči, da bi se mi bilo prehudo godilo. Od narave imam ta dar, da se precej lahko prilagodim položaju. Tako se je zgodilo tudi tukaj in nazadnje sem se bil celo skoraj privadil na ono »duhtečo« posodo, »kibljó« imenovano, ki sicer tako silno žali este-

tični čut in nosne živce. Niti prevesel nisem bil ko so me izpustili iz zapora. Šel sem naravnost v Belokrajino, k očetu na lokviški dom. Ljubeznivo so me sprejeli. Še danes sem jim hvaležen, da me niti z jedno besedo niso opomnili, odkod sem prišel in kaj sem pregrešil!

Ali med tem je uže nastopil oktober in zadnji čas je bil, da se vpišem na dunajski visoki šoli, kjer sem se hotel posvetiti pravoznanskemu študiju. Kako pa priti tja? Saj sem bil v kazenski preiskavi in brez sodnega privoljenja nisem smel menjati svojega bivališča! Moral sem tedaj k tedanjemu predsedniku deželne sodnije g. L u s c h i n u pl. Ebengreuthu, prositi ga dovoljenja. Gospod, po svojem rojstvu pristen sin ribniške kmetske hiše, tam od Nove Štifte doma, po svojem mišljenju seveda trd Nemec, poleg tega pobožen, je imel name prav lep nagovor, navajal med drugim tudi svetopisemsko parabolo o talentih, naposled mi je vendar milostno dovolil, da smem na dunajsko vseučilišče.

ln tako sem bil kmalu vpisan slušatelj prava »almae matris vindobonensis!

III. poglavje.

»Vivat academia!«

Na Dunaju sem našel polno znancev iz ljubljanske in novomeške gimnazije, z drugimi slovenskimi študenti sem se kmalu seznanil. Dokaj je bilo med njimi finih krepih darovitih fantov. Zlasti se je moglo udejstviti mnogo nadarjenosti iz Jurčičevega razreda, ki je l. 1865, tedaj pred 60 leti bil prebil zrellostni izpit. Da jih naštejem le nekoliko imenujem poleg Jurčiča Celestina, Artelja, Luka Lavtarja, Jul. Glovackega in Ferdinanda Ullricha. Od Štajercev naj navedem nekaj posebno postavnih fantov: Jos. Srneca, Fran Firbasa, Zelenika, Lojze Gregoriča in meni posebno simpatičnega Fric Babnika. Novomeščane sta častno zastopala Francelj Skaberne in Ludovik Golia, njih ljubljanski vrstnik bil je Joža Ogrinec. Medicinci slovenski so bili večinoma gojenci c. kr. Jozefinuma, zavoda zasnovanega za vzgojo vojaških zdravnikov. Bili so vojaško opremljeni in organizirani, toda zavod je razpolagal z dobrimi, deloma celo izbornimi profesorji ter z bogatim kliničnim gradivom in lepimi zbirkami, tako da je bila ta strokovna šola najmanj enakovredna s posvetno medicinsko fakulteto. Nekaj uže radi tega, ker so bili precej izbirčni pri sprejemu, potem pa ker je strožja vojaška disciplina naravnost silila bolj nemarne dijake, da so se resno lotili in pravočasno napravili svoje izpite in rigoroze. Med slovenskimi Jozefini imenujem Gustav Stergarja, krasnega moža in odličnega liričnega tenorista, potem njegovega novomeškega sošolca dr. Unterlugauerja, iskrenega Slovenca navzlic nemškemu imenu, poštenega idealista, potem celo vrsto prej novomeških gimnazijcev, kakor so bili brata Ljubič, Povše, in drugi. Moj razred sta zastopala Košmelj in Lackner, tudi nekaj slovenskih Štajercev je bilo v Jozefinumu, tako da se je precej slovenskega žylja učilo medicinske vede na crarične stroške v specijalnem, po cesarju Jožefu II. ustanovljenem zavodu. Od »stare garde« naj imenujem Jarneja Brezovarja, izbornega muzika, pametnega filologa, a žalibog preveč veseljaka! Posebno pa moram poudariti, da se je od nas dokaj starejši Josip Stritar, naveličan vednega odgojevanja v imovitih rodbinah, zopet povrnil med nas študente ter se začel resno pripravljati na profesorski izpit. Brezdvomno jè užival Stritar med nami poseben ugled, klanjali

smo se njegovemu bogatemu znanju in svetovni njegovi izomiki, ob enem pa tudi njegovemu ko zlato čistemu idealizmu. Tudi o njem so veljale Göthejeve besede:

»Denn hinter ihm in wesenlosem Scheine
lag, was uns alle bändigt, das Gemeine!«

Naš dijaški materijal je bil tedaj vsekako dober, a kaj je to zaleglo, ko je bilo vse razpršeno in razdrapano, brez vsake organizacije, brez središča, ki bi moglo združiti in izuriti sile pojedincev za narodno delo! In tu se je zgodilo čudo, da sta dva novinca prvoletnika vzela stvar v roke, pogumno se lotila organizatornega dela ter ga naposled tudi srečno izvedla. To sva bila mi dva, Levec in jaz. Posrečilo se je nama, premagati apatijo starejših tovarišev. Utihnili so pesimisti, ki so nama vedno odsvetovali, češ, »čemu se trudita, ko vendar ničesar stalnega ne bosta dosegla!« Prodrla sva!

Mnogo je pripomoglo v to svrho najino medsebojno razmerje. Prijatelja sva si bila izza otroških let, natančno sva se poznala, eden drugemu je mogel zaupati, ker je naju vezala in spajala istinita ljubezen. Naravni najini darovi so se čudovito dopolnjevali. Levec modrejši, umerjenejši, jaz bolj energičen, impulziven, obenem z organizatornim talentom. V meni je vsekako bilo več motorne sile, Levec pa, mnogo previdnejši od mene, je bil čestokrat zavora v najinih akcijah. In dober stroj mora imeti poleg motorja še krepko zavornico, da se vožnja srečno izteče.

Istina je, da se je najin načrt, organizirati slovensko akademično mladino v krepko procvitajočem društvu, ni obnesel na prvi hip. »Sava«, — tako smo bili krstili prvo slovensko akad. društvo — je kmalu izgubila svojo svežost. Nadomestil jo je »Jug«, v kojem smo bili združeni s Hrvati. In tu moram poudarjati, da je bila takrat na Dunaju zbrana elita hrvatske mladine. Naši kolegi, starejši in mlajši, so bili Stjepan Spevec, Kršnjavi, Tade Smičiklas in Vjeko Klaić, Milan Amruš, Pliverić, Kostrenčić, Vrbanić in Kišpatić, Luka Marijanović, Divković, Miško Posilović in toliko simpatični Zahar in dr. Lehko rečem, cela generacija kasnejših znamenitih učenjakov, politikov in slovstvenikov! Navzlic temu se poskus ni obnesel. Zasnovano je bilo društvo na strogo paritetični podlagi, v predsedstvu smo se vrstili, en mesec je načeloval Hrvat, drugi mesec Slovenec. Od Hrvatov je bil predsednik Tade Smičiklas, rodod žumberčan iz sela Reštovo pri Šošicah, kasneje imeniten zgodopisec, mi Slovenci smo si pa izvolili Jos. Srneca, solidnega in modrega fanta, le nekoliko preresen je bil za nas in premalo ognjevit. Toda kmalu se je pokazalo, da se le nismo prav ujemali. Formalizem hrvatskega popivanja s slavnimi »križevačskimi statuti«, z »fiškušem« in »vunbaciteljem« nas je dolgočasil in hrvatska

gostobesednost, umetnost z mnogimi lepimi besedami ničesar povedati nam je presedala. Večne dolgotrajne debate v pravilih so postajale dolgočasne, čutili smo eni in drugi, da na ta način ne gre. Sad tega spoznanja pa je bila ustanovitev akademičnega društva »Slovenije«!

O dunajski »Sloveniji«, njeni vlogi v slovstvenem in političnem življenju imamo danes zelo natančno, naravnost izčrpno razpravo od prof. dr. I v a n P r i j a t l j a, objavljena v »Ljublj. Zvonu« iz l. 1924. Naslanja se pred vsem na bogato korespondenco Levčevo z njegovo nevesto Jerico. Prečital sem razpravo z živim zanimanjem in skoraj ničesar ne morem ugovarjati. Tuptam kako dopolnilo in semtertja kaj več kolorita, s katerim razpolaga pač svedok in sodelavec iz one dobe, od katere nas loči več nego 55 let, kojega pa ne more imeti zgodovinar, ki polstoletja kasneje zajema iz pustih zapisnikov in nezanesljivih časnikarskih informacij.

Predno govorim o dunajski »Sloveniji«, hočem dr. Prijatlja popraviti, oz. dopolniti z ozirom na to, kar piše o svoje dni glasovitem »Collegium nocturnomatutinum«. Nikakor nismo bili nobeno društvo ter nismo zasledovali nobenih slovstvenih ali političnih ciljev. Bili smo namreč zgolj omizje razposajenih študentov, kateri smo pod načelnštvom študentskega originala Jarnej B r e z o v a r j a pretiravali študentske burke. Uganjali smo neštete bedastoče, a priznali so nam, da so bile naše neumnosti prežete z istinitim humorjem ter da nismo bili nikdar surovi, mnogokrat naravnost duhoviti. Norca smo se delali iz celega sveta in tudi sami iz sebe. Ko smo bili nekdanj sklenili, da napravimo veliko zabavo, smo poslali plakat z vabilom k dekanu juridične fakultete, da ga on podpiše in da se potem objavi na črni deski. Umetniško ga je izdelal naš »artifex collegialis«, — genialni I v a n K o s, ki je bil najprej vpisan na filozofični fakulteti, potem rajši sedel skup z židovskimi paglavci v neki zasebni trgovski šoli in kmalu se preselil na Rusko, odkoder se je vrnil v domovino kot bogat mož. Mene so poslali po podpis. Oglasim se pri juridičnem dekanu vlad. svetniku prof. dr. H a e u s l e r j u. Izročim mu plakat, spisan zgolj v slovenščini, kar je takrat še bilo dovoljeno na dunajski univerzi. Dekan me naprosi, naj prevedem vsebino v nemščino. Ko sem to storil, me vpraša: »Kaj pa je to, »Collegium nocturnomatutinum«? Nikoli še nisem čul tega imena!« A jaz ga hitro potolažim, češ »Mi pravzaprav nismo društvo, temveč le znanstveno omizje, sestavljeno večinoma iz jezikoslovcev«. Na to nas dobričina pohvali ter metne svoj podpis na naš lepak. Ponosno odkorakam. Točno ob 10. uri se pribije naše vabilo na črno desko z dekanovo opombo: »Vidi Häusler, d. z. Dekan.« To so se gnetli študentje okolo črne deske, ugibali in si glavo belili, kako društvo je to, mi »kolegijanci« pa smo jih gledali z vidnim zadoščenjem in nemalo nadutostjo!

Slavnost se je v istini vršila ter je sijajno uspela. Navzoči Stritar mi je kljub svoji resnosti še tisti večer in potem še v kasnih letih kot sivolasi starček zagotovil, da se nikoli v svojem življenju ni tako imenitno zabaval kakor takrat med nami »kolegijanci«.

Imeli smo psa, klicali smo ga »Don Quichota«. Naši slovenski tovariši so dejali o nas, da smo vsi prismojeni, edini pameten med nami pa da je naš pes! In zares je bila imenitna pasja mrcina!

»Collegium nocturno-matutinum« je trajal komaj 4—5 mesecev, potem je prenehal. Edini jaz sem še ostal iz onega veselega kroga, vse druge bratce pokriva črna zemlja. A danes še rečem, da nikdar ne obžalujem svoje udeležbe pri tej študentovski burleski. Epizoda je bila, vsekakor zanimiva. Vendar pa, hvala Bogu, da ni dolgo trajala! Par mesecev vzdrži krepek študent tako dobo norosti, protiravanje njeno na daljši čas bi neizogibno vedlo do duševnega in telesnega pogina.

Kmalu potem, ko se je razšel »collegium nocturno-matutinum«, smo ustanovili »Slovenijo«. In ni dolgo trajalo, je naše akademično društvo, uže priznan zastopnik slovenske visokošolske mladine, zadobilo ugled in veljavo na dunajski univerzi. Razmere so bile takrat na Dunaju prav ugodne za slovenskega študenta. Dunaj je tedaj plaval v rožicah! Liberalizem je dosegel absolutno nadvlado, lehkomiselni Dunajčan se je zanj navduševal in mi študentje smo noreli za njim. Nastopila je doba takozvanega »narodnogospodarskega vzleta«, širilo se je navidezno bogastvo, denar je kar na cesti ležal in posredno je tudi slovenski študent postal deležen dozdevnega blagostanja. Veljali smo za dobre »inštruktorje« in obilno plačanih lekcij ni manjkalo. Sicer pa je bilo takrat življenje po ceni. Bila je doba najhujše lahkostivosti in brezpametne potrate; vse je sanjalo o denarju, pridobljenem brez truda in napore, zgolj špekulativnim načinom. Prijetne te sanje so trajale tako dolgo, dokler se ni omamljeno prebivalstvo na »črni petek«, dne 8. maja 1873 probudilo iz svojega sedemletnega sanjarenja ter s strahom in grozo sprevidelo, da so bile le milne pene, kar je toliko časa imelo za istinito zlato in bleškajoče se biserje!

Kako je bila sploh mogoča ta prevara? Z jedne strani je dala povod drzoviti špekulaciji inflacija novčanic, ustvarjena s tem, da je Avstrija vojsko l. 1866 plačala z emisijo državnih novčanic, ki so krožile v komadih po 1, 5 in 50 gld. poleg navadnih bankovcev. Potem v letih 1867 in 1868 izjemno dobre letine zlasti na Ogrskem, ki je tedaj še izvažala svojo pšenico in druge cerealije. Na lastne oči sem l. 1867 na Bavarskem videl dolge vlake, obložene zgolj z ogrsko pšenico! To dvojje je izkoriščal v prvi vrsti žid in njegova špekulativna spretnost je bila podprta po politični konjunkturi, po prodiranju liberalne ideologije, ki je tako hudo vplivala na dunajskega »spießerja«, da je naposled v

vsakem židu videl obenem mučenika in junaka liberalne misli. Skoraj bi dejal, da je tedanji Dunaj zelo spominjal na velikansko norišnico!

Kaj pa s tvojo pravdo? utegne vprašati ta in oni čestitih bralcev. Septembra 1868 je bila končna obravnava, zagovarjal sem se sam. Sreča moja je bila, da sem stal pred kranjskimi sodniki. Vsled tega sem bil tožen po § 65 a kaz zak. radi motenja javnega miru in ne po § 58 radi veleizdaje. Kajti poziv: »Pijmo na propad Avstrije« v zvezi z vsemi drugimi okoliščinami, s petjem ruske himne, z napitnicami na »severnega strica«, »vse-slovansko idejo« itd. bi se prav lahko dal subsumirati pod pojem veleizdaje. To se vidi iz analognega slučaja, ki zadeva češkega poslanca dr. Pacaka. Le-ta, kakor mi je sam pravil, je dobil veliko ustanovo in v svojem veselju je povabil k sebi nekaj svojih znancev in tovarišev. Tudi tam se je dokaj pilo, dokaj govorilo in Pacak se je odlikoval s svojo zgovornostjo. Našel se je izdajica in Pacak, tožen radi veleizdaje, je bil obsojen od deželnega sodišča na pet let težke ječe, praški nadsodnji pa se zdela obsodba še premila ter jo je zvišala na celih 10, reci deset let!

Dejstvo je bilo povsem jasno, zanikati ga nisem mogel, skušal sem se braniti, kolikor se je dalo. »Laibacher Zeitung« pravi v svojem poročilu: »Obtoženec se je sam zagovarjal dokaj spretno.« Obsojen sem bil na dva meseca težke ječe.

Nekaj dni pred mojo končno obravnavo sem se udeležil 8. septembra 1868 prvega slovenskega tabora v Ljutomeru. Prezanimivo je bilo tedanje gibanje »taboritov«. Pričeli so s sličnimi shodi štajerski rodoljubi, pred vsem dr. Josip Vošnjak in dr. Rad. Razlag, najpopularnejša govornika pa sta bila dr. Valentin Zarnik in župnik od Sv. Barbare v Halozah Božidar Raič. Ljubljanski »prvaki« so začetkom prav nemilo gledali na osnovo in potek taborov, kar nič jim ni bilo po volji samolastno postopanje štajerskih voditeljev, ki so jih prirejali na lastno pest, ne da bi si prej izprosili milostno dovoljenje »očka« dr. Bleiweisa. Ali utis uže prvega tabora je bil naravnost globok in kar se tiče zanimanja ljudstva za narodnostna pitanja, nepopisen. Študenta je bilo polno na ljutomerskem taboru; posebno dobro je bila zastopana dunajska akademična mladina. Na čelu povorke, ki se je premikala iz ljutomerskega trga na taborišče, sva korakala dva študenta z zastavami: jaz za dunajsko, stud. med. Makso Samec za graško dijaštvo. Videli smo v taborih neko prikrito manifestacijo proti Bleiweisovemu vodstvu in politiki njegovih pristašev, s katerimi smo bili sila nezadovoljni.

Sicer pa je bilo nekaj značilnega za tedanjega visokošolca, zlasti za dunajskega akademika, da se za dnevno notranjo politiko niti zmenil ni. Glej čudo, mi, ki smo kot gimnazijci kar »šturмали« deželnozborsko galerijo, smo popolnem prezirali

obravnave državnega zbora. Politiko slovenskih državnih poslancev, ki sta jih vodila Lovro Toman in Luka Svetec, smo odločno obsojali, prvič ker so se upirali odpravi konkordata, tedaj kot strumni liberalci, potem pa kot Slovani radi njih omahujočega in neodkritega postopanja v ustavnih vprašanjih.

Svojo nevoljo smo poslancem izražali v formelni nezaupnici. Seveda so prizadeti z mirno vestjo lahko prezirali tako izjavo, saj med nami ni bilo niti enega volivca in nazadnje imajo vendar zgolj ti pravico, razpolagati z mandati ter deliti zaupnice in nezaupnice. Toda takrat je bilo še nekoliko drugače v tem pogledu. Komaj dvajset let je bilo poteklo od znamenitega l. 1848, ko je dunajska »aula« kar gospodarila v naši državi in ko je dunajski študent odločal v najvažnejših vprašanjih. Norost je bila, priznavam, ali vendar je še dvajset let potem nekaj sijaja ostalo visokošolskemu dijaštvu. »Cives academici« smo bili in kot taki smo se čutili močne in oblastne.

Oglejmo si nekoliko bližje tedanji notranji položaj! Po Belcredijevem padcu je bila ustanovljena nemško-liberalna vlada. Pod Beustovo zaščito, še pred koncem l. 1867 je bilo imenovano novo ministrstvo pod predsedstvom kneza Carlos Auerperga, kočevskega vojvode. Nova vlada, ki so jej dali naslov »meščanskega ministrstva«, je združila najimenitnejše poslance levičarje v sebi: Herbst in Giskra, Hasner, Brestel, Berger in Nace Plener so zavzeli najvažnejša vladna mesta. Čehi so uže zdavna bili pričeli s pasivno opozicijo, nad nje je »svobodomiselnost« ministrstvo spustilo generala Kollerja, ki je s surovo silo hotel zlomiti odpor trmoglavega naroda. Ali čim dalje bolj se je videlo, da se Avstrija s samimi Nemci ne dá vladati. Proti sebi je ministrstvo imelo nemške konservativce, ki jih je vodil tirolski poslanec, Nace baron Giovanelli. Poljake, pod vodstvom znamenitih parlamentarcev Krczewnowicza, Zybliekiewicza in Ziemiałkowskega, par Rumunov s Petrinom, nekaj Italijanov in jugoslovensko skupino, v njej Slovenci s dr. Tomanom in Svetcem. Vsa ta opozicija je bila pač razmeroma maloštevilna v primeru s premočjo nemškoliberalne večine, tudi ni bila notranje zvezana in brez skupnega organa. Zelo smo zamerili študentje našim poslancem njih nestanovitnost. Govoriti proti novi ustavi, dokazati škodljivost teh zakonov, v tretjem branju pa zanje glasovati, tega mi študentje nismo razumeli. Posebno pa je nas ogorčila vest, da se je tedaj vršila neka kravja kupčija z gorenjsko železnico. Dr. Lovro Toman je baje od Beusta dobil koncesijo za progo Ljubljana—Trbiž, pri kateri je država garantirala vso gradbeno glavnico, ter je to koncesijo eno uro kasneje uže prodal za veliko svoto denarnemu konsorciju. Še nekaj let potem mi je v čitalniški restavraciji potrdil to govorico gospod »Favce« — tako so namreč Ljubljanačani zvali predsednika trgovske zbornice V. C. Supana. Čutil se je zelo pri-

krajsšanega; v sveti jezi mi je pravil v mešani govorici, en stavek nemški, drugi slovenski, da je on imel vse delo, ves napor, njemu da so dali malenkost »der T o m a n hat alles andere eingesteckt!« — In to se je za malo zdelo slovenskemu študentu! Ali baš o tem času, ko so se slovenski poslanci nam tako zamerili, sem jaz bil prestopil iz pravniške fakultete v modroslovno. Morda nisem prav storil, ker bil sem rojen jurist in izgledi za mladega narodnega odvetnika so bili tedaj pri nas sijajni. Toda motila me je moja obsodba, zbal sem se, da bi me ne zavirala v zasnovi eksistence, torej sem se hotel posvetiti vedi, katere ne bi bila omejena na gotovo državno ozemlje. Izvolil sem si zgodovino in ž njo združeno zemljepisje, a pri tem sem odločno odklanjal srednješolsko karijero ter vedno le mislil na to, da končam svoje študije na Nemškem ter se tam habilitiram ali prestopim v kako biblioteko ali kak arhiv. Zakaj sem opustil svojo namero, hočem prav kmalu pojasniti.

»Slovenija« se je začela lepo razvijati in je hkrati postala neko slovstveno in politično središče. Prvi njen predsednik je bil stud. jur. Ferdin. Ullrich, uprav reprezentativna postava. Bil je iz darovitega Jurčičevega letnika, ki je dal toliko izbornih moči našemu narodu. Lep fant je bil, velik in močan, uže iz domače rodbine vaju olikanih oblik, skrajno nevaren ženskemu spolu. Pri tem bogat talent, žal prelahkomiseln, prelén za naporno delo, preveč vdan pijači in ženskam! Mož, ki je bil po posebnih vnanjih svojstvih naravnost poklican, igrati eno izmed odvažnih vlog v slovenski povestnici, se je nazadnje skoraj izgubil. Mnogo let je služboval brez drugega državnega izpita kot večni »doktorand« in »divji« koncipijent v raznih pisarnah, naposled se je toliko ohrabil, da je vendar položil drugi in tretji državni izpit in notarsko skušnjo, a silne njegove moči so bile izčrpane in malo nad 50 let je bil star, ko so ga pokopali na mariborskem pokopališču.

Pomembnost naših akademičnih krogov v slovstvenem pogledu je postajala vedno bolj očita. Nova literarna struja se je začela na Dunaju in njen ustanovitelj je bil Josip Stritar. Kažipot nam je bil in učitelj, njegova pomembnost za slovstveni razvoj slovenstva je bila eminentna. Poleg njega Josip Jurčič, ustanovitelj slovenskega romana, ki mojemu spridenemu okusu še dandanes mnogo bolj prija nego večina novodobnih romanov. In v najožji pisateljski zvezi z obema Franjo Levce, mož, ki ima neprecenljive zasluge za svoj narod, kateremu je s kipečo ljubeznijo služil celo dolgo življenje in ki se sedaj prokleto malo meni za svojega mentorja! Pod temi tremi veličinami Fran Celestin in ljubeznivi humor Jožeta Ogrinca! Med nas pride Fran Levstik, ki je 1871 pribežal iz Ljubljane, iskat si zavetja in košček kruha pri velikolaškem rojaku in prijatelju, malo prej moj ljubljenelec Janko Keršnik, eno leto za njim karakteristični glavi Ivan Tavčar

in Fran Detela! Je-li tedaj pretirano, če se mi, redki ostanki iz one vesele dobe z opravičenim ponosom oziramo nazaj v one čase, ko je dunajska »Slovenija« dejansko bila slovenski Parnas!

Podpiralo je našo veljavo dejstvo, da smo v istini razpolagali z imenitnimi pevci. Morda slovenski študent na Dunaju nikoli ni tako lepo popeval kakor v mojih časih. Zlasti so se odlikovali naši tenoristi; pri Prešernovih »besedah«, ki smo jih po stari tradiciji prirejali vsako leto, je imel pevovodja poseben križ z razdelitvijo tenorskih solov, da se ni prezrl kak z lepim tenorjem obdarovani člen zbora ter ni žalila njegova pevska tenkočutnost. Sicer pa naši pevci niso bili samo na glasu v dunajskih slovanskih krogih. Takrat je še bilo nekaj splošne študentske zavednosti med akademiki in narodna nasprotja daleč niso bila tako izražena in ostra kakor pozneje. Naši fantje so peli tudi v »Akademičnem Gesangvereinu« in pri velikem koncertu tega imenitnega pevskega zbora je bil v solo-četerospevu le en Nemec in kar trojica Slovencev! (pl. Rus I. ten., Stanko Stergar II. ten. in Eduard Krasovec II. bas).

Kjer je dobro petje, tam je veselje domá! In žalosti ni bilo med nami. Nekaj je bilo prav šegavih dečkov med nami, zlasti Jaka Hafner, »stara bajta« z mnogimi semestri je bil poln dovtipov. Le enega naj povem, ki gotovo ni spadal med najslabše. Bilo je uže koncem l. 1870, ko se nas je večja družba večinoma starejših študentov zvečer redno shajala v znanem restavrantu blizu Ringa. Večkrat se je nam pridružil novinec, ravnokar došel iz Gorice, dolga preklja, dober fant, a še zelo naiven. Odlikoval se je z nenavadnim apetitom, ki pa ni bil žalibog v nobenem razmerju z njegovimi denarnimi sredstvi. Vsled tega si je naročil po navadi čašo piva, zraven pa podavil kar po 8—10 žemelj. Ker se ni upal povedati pravega števila, nas je naprosil, naj prevzamemo mi vsak en del njegovih kruhov. Bili smo tako usmiljeni. Dokaj smo se smejali njegovi nerodnosti in ker smo si radi dajali priimke, smo si izmislili zanj častni priimek »Simplicius«. Bilo je baš zvečer 1. marca in Štefana Široka — tako se je zval naš primorski prijatelj — ni bilo med nami, bržkone radi denarnih težkoč, kar pridrvi Jak. Hafner ter nam pové, da je jutri Štefanov god. Mi ugovarjamo, saj je Štefan o božiču, toda Hafner nam pojasni, da ne gre za Štefana protomarternika niti ne za ogrskega kralja svetnika, temveč za Simplicija. V istini se uverimo iz koledarja, da je 2. marec posvečen sv. Simpliciju. Takoj je bit predlog stavljen, naj se kaj primernega kupi za njegov imendan. In kot najprimernejše darilo se je spoznalo zadostno število »eciva. Takoj napravimo med seboj zbirko in nabralo se je okolo 5 gld. Meni so poverili nalogo, naj mu izročim poklonjeno darilo. Sprejel sem ter obenem naročil prisotnemu Janku Kersniku, naj bo drugo jutro ob 6. uri pri peku na križišču Ungar- in Beatrixgasse in sicer »en grande tenue«, v plesni obleki, »frak, claque in lack«, kakor se spodobi za tako slavnostno odposlanstvo. V istini,

ob določenem času prestopiva prag pekarske prodajalne ter kupiva za 5 gld. peciva. Neverjetno, koliko žemelj, kifeljcev, prest. slanih rožičkov itd. se je dobilo za ta denar! Zahtevala sva še primerni »nameček« in ko sva ga dobila, pozoveva še pekovskega učenca, da nama занесе blago v košari v nasprotno hišo, kjer je stanoval naš »prijatelj Štefė«. V veži sem še poučil fanta, naj ostane resen ter naj na moj migljaj iztrese košaro tjā, kamor mu pokažem s kazalcem. Potem gori v III. nadstropje, do Širokovega stanovanja! Pozvonim, dlje časa je trajalo, predno nam je odprlo mlado, približno šestnajstletno bledolično deklė v sila nepopolni obleki. Debelo je zijala, ko vidi pred seboj dva elegantno opravljena gospoda, ki povprašujeta po g. Široku. »Der Herr Doktor schlaft noch!« je bil plahi njen odgovor. Ali uže smo bili v stanovanju, vstopimo v večjo sobo, kjer je še v posteljah in na tleh ležala cela številna rodbina, še nekaj korakov in mi stojimo v tesnem kabinetu pred ležiščem našega slavljenca. Pozdravim ga imenom našega omizja, v izbranih besedah mu čestitam ob njegovem imendanu, proseč ga, da izvoli sprejeti malo darilce v znak našega iskrenega velespoštovanja. In sedaj dvignem kazalec in na posteljo se vsuje iz pekovske košare prava ploha žemelj, kifeljcov itd. Širok je bil tako iznenaden, da niti besedice ni znil. Sedaj še dva globoka poklona in vsi trije smo odkorakali!

Ves teden Štefeta ni bilo med nas. Ko zopet pride, ga vprašamo, kaj je počel s to obilico peciva. »Ah, prav mi je prišlo,« se odreže. »Vsa familija je živela z menoj; ko je kruh uže bil prestar, so pa knedeljne delali iz njega in podobna jedila, siti pa smo bili vsi!«

Med tem časom je Ulrich zapustil Dunaj in na njegovo mesto smo izbrali Levca predsednikom »Slovenije«. Organizacija se je ojačila, naš ugled na univerzi je očitno rasel. Tudi to nam ni škodovalo, da je v Avstriji zopet prišlo do prevrata v notranji politiki. »Meščansko ministrstvo« je bilo padlo, po nekaterih mimoidočih epizodah je cesar poveril sestavo kabineta tedanjemu gornjeavstrijskemu namestniku grofu Hohenwartu. V Fran Josipovi Avstriji itak ni bilo nič stalnega nego sprememba. Strogo liberalni-centralistični vladi je sledila Hohenwartova federalistična vlada. V njej sta sedela dva pristna Čeha, naučni minister Jireček in justični minister Habietine. »Slava, slava und dreimal Slava!« je bil uvod besnega uvodnika, s katerim je glavno glasilo liberalne stranke, dunajska »N. Fr. Presse« napadalo novo ministrstvo, na boj hujskajoč dunajske »špisarje« proti osovraženim federalistom.

Ali ob istem času se je spremenilo lice evropsko, v grozovitem boju je podlegla Francoska proti organizirani nemški sili in Bismarck je osnoval nemško cesarstvo. Spolnila se je srčna želja nemških idealistov, zedinjena je bila Nemčija od bavarskih planin do obal nemškega in vzhodnega morja. Ni čuda, da je to veliko zgodovinsko dejstvo močno vplivalo na pretežni

Grof Hohenwart.

del dunajskega nemškega dijaštva. Stoprav sedaj je strogo nemškonarodno mišljenje zmagovito prodiralo med akademiki nemške narodnosti. Študentovska zavednost je podlegla narodnemu razkolu!

V tem položaju je bila v prvi vrsti potrebna organizacija. Brez dvoma smo bili Slovenci med vsemi nenemškimi dijaki najbolj organizirani in po vsej pravici smem trditi o samem sebi, da sem jaz organiziral slovenske študente. Ko je vlada razpustila »Akad. Leseverein«, sem vodil dejansko jaz dotično akcijo, vsled katerè je na njegovo mesto stopila »Akad. Lesehalle«. »Slovenijani smo strogo disciplinirani nastopili, sicer smo se morali združiti »ad hoc« s prav neprijetnimi družabniki, z židovskimi akademiki, a drugače ni šlo! Jaz sem v onih dneh vodil deputacijo k grofu Hohenwartu in naučnemu ministru Jirečku, ki je izprosila, da se je imovina razpuščenega »Lesevereina« prepustila »Lesehalle«. Uže iz taktičnih razlogov ne bi bilo umestno, da bi kak Slovan kot predsednik stal na čelu prvemu društvu akademične mladine dunajskih visokih šol, izvolili smo torej žida Österreicherja, a podpredsedniško mesto se je izročilo meni. V akademičnem »Krankenvereinu« sem zavzemal mesto prvega tajnika. Posebno pa se je izkazala veljava naše »Slovenije« o priliki svečane bakljade, ki so jo študentje in doktori priredili na čast slavnemu profesorju Š k o d i, ki je takrat obhajal svojo sedemdesetletnico. Izbral se je slavnostni odbor 40 članov, sestavljen iz študentov in zdravnikov, toda v celi štiridesettorici bil je samo e n Slovan, in to sem bil jaz kot zastopnik »Slovenije«. Mojemu prizadevanju se je posrečilo, da sem z energičnim nastopom preprečil namero nemških študentov, ki so hoteli na takrat še popolnem nezazidanem »Glacisu«, na mestu, kjer se je potem zgradila vseučilišna palača, vreči na kup ostanke bakelj ter okolo te grmade zapeti novo nemško himno »Wacht am Rhein«.

Da smo se pa »Slovenijani« mogli polastiti take vloge, nam je bilo omogočeno zgolj po kolegijalni požrtvovalnosti naših članov. Najbolj se je to izkazalo ob Škodovi slavnosti. Saj je baklja, 2 metra visoka stala 1 gld., za tedanje čase in za skromna sredstva slovenskih študentov uže precejšnja svota. A tu smo bolje situirani člani podpisali večje zneske ter na ta način pomagali revnejšim tovarišem, da so se mogli udeležiti bakljade. Živo mi je še danes pred očmi, kako smo v slavnostnem odboru napovedali število bakelj za posamezna akademična društva. Šlo je po vrsti, pričelo se je s »kulêrji«, s tako zvanimi »buršenshafti« in »kôri«. Izjavili so: »Silesia« 18 bakelj, »Saxonia« 15 itd., a kar zazijali so, ko sem jaz proglasil »Slovenija« 65! Lepi so ti spomini in naravnost ginjen sem bil, ko mi je moj nesrečni nepozabni prijatelj L e v e c v svojem zadnjem lastnoročnem pismu ne dolgo pred svojo smrtjo v elegičnem pismu doslovno pisal: »Fantje od fare smo pa vendar bili, da malo takih!«

In še danes rečem: Koliko bi mogel naš slovenski rod doseči, ako bi, upoštevajoč razpredeljenje po svetovnih nazorih, vendar v skupnih zlasti gospodarskih vprašanjih združil svoje moči, skupno nastopal, slovo dal neplodnemu in neosnovanemu prepiru!

Morda bo koga zanimalo izvedeti, kaki so bili tedenski »komerzi« dunajske »Slovenije« pod Levčevim in po njegovem odhodu, pod mojim predsedstvom? Strogo sva se držala načela, da se je vsak »komerz« moral začeti s kakim predavanjem, znanstvenim ali slovstvenim. Saj naši duševni proizvodi niso bili Bog ve koliko vredni, vendar pa je trebalo za nje nekoliko resnobe, nekoliko truda in študija, obenem pa so le-ti operati bila neka obramba proti nevarnosti, da iz »komerza« nastane navadno dijaško pijančevanje.

Ko je bil končan resni del, smo prestopili k zabavnemu. Otvorili smo ga redno s krepkim staročastnim študentovskim »Gaudeamus igitur!« Nemara se bo tu zgražal kak cimentiran »narodnjak«, češ glejte jih, narodne mlačneže, celo svoje shode otvarjajo z n e m š k o, dasi po besedilu latinsko pesnijo! »Ništa za to!«, »Gaudeamus« je bil simbol študentovske solidarnosti, vedno še kljubujoče narodnemu separatizmu. Naši fantje so jo imeli v čislih, navzlic temu, da so bili skozinskoz vneti za slovansko in slovensko stvar, navdahnjeni stvarne ljubezni do svojega naroda, kipeči onega žarnega idealizma, ki je in ostane prerogativa zlate mladostne dobe. In vsi po vrsti, z jedno samo izjemo, smo dokazali v kasnejših letih, zlasti o priliki najhujšega nemškega pritiska, da smo znali varovati svojo značajnost ter tudi trpeti za »narod in svobodo«, za koje smo se navduševali v akademičnih svojih letih.

Ugodno je bilo, da smo imeli v »Sloveniji« vsako jesen kvalitativno dober prirastek. Zlasti maturantje iz l. 1870 in 1871 so se odlikovali po svojih vrlinah. Med prvimi naj navedem poleg Kersnika vendo zabavnega Juleta Polca in Frana Višni-karja. In leto kasneje sprejeli smo »Slovenijani« v svojo sredo Ivana Tavčarja, Franca Detelo in Karla Slanca, same odlične talente. Novomesto nam je pošiljalo pred vsem izborne pevce, med njimi Ervin Rusa in Stanka Stergarja, iz Gorice smo dobili poštenjaka Naceta Gruntarja, ki smo ga takoj krstili za »Siornaca«, potem nadarjenega skladatelja Kocijančiča in solidnega Lesjaka. Z Angleškega pa se je vrnil med nas visoko naobraženi Pavel Turner, uže po svoji vnanjosti vprav angleški »gentleman«, po svojem bistvu pa lepa harmonična zveza značajnosti in idealnega narodnjaštva. In k vsemu temu še naša »stara garda«, Stritar, akademični veterani Jaka Hafner, Fran Pegan, Franc Skaberne! Lepa družba in čvrsto krdelo, zlasti ko so bili uvrščeni v strogo organizacijo!

In v to svrho sem se prizadeval in sicer z vidnim uspehom. Pred vsem sem neizprosno terjgal od vsakega člana, da je redno

zahajal na tedenske »komerze«. V tem pogledu sem bil naravnost »terrorist« in še danes še čudim, da so moji tovariši mirno prenašali moje načelstvo. Nekdaj se razgovarja stud. jur. P e k o l j s kolegom V i š n i k a r j e m, kar mene zagleda od daleč. »Sedaj pa zbežim, Šuklje prihaja!« Na to V i š n i k a r: »Zakaj se ga pa tako bojiš?« »Slabo vest imam, pri zadnjem »komerzu« me ni bilo in on me bo grozno zmerjal, če me dobi v roke!«

Pa je bilo le prijetno na komerzih, zlasti na zabavnem delu. Vedno smo imeli kake goste, zastopnike češkega »Čtenaškega spolka«, srbske »Zore«, hrvatskega »Velebita« in slovaške »Tatre«. Med češkimi kolegi, ki so prihajali v »Slovenijo«, je bil tudi potomec staroslavne češke plemiške rodbine, grof V a c l a v K o u n i c, takrat »spolkov« starosta. Mnogo let kasneje sva bila zopet kolegi v dunajskem državnem zboru, kjer je bil goreči ta rodoljub pripadnik mladočeške stranke.

Da smo imeli v »Sloveniji« imenitno petje, sem uže povedal. Za pesni so sledili govori in napitnice. V govorništvu pač Slovenijani nismo bili prvovrstni mojstri, zlasti Hrvatoma je beseda mnogo gladkeje tekla nego okornejšim Slovencem, a naposled je bilo povprek več stvarnega jedra v naših bolj treznih besedah nego v lepih dolgoveznih »govorancih« naših bratov preko Sotle. V debatah sem bil kaj strog gospod! Drastično je to popisal ranjki dr. S l a n c. Pravil je, »večkrat sva se zaletavala v šukljeta mi dva, T a v č a r in j a z, a otresal se je naju kakor medved ter s svojima šapama potlačil nagajiva mladina!«

Vzemite pa vse skup, lepi časi so bili! Denašnji študentovski rod jih več ne pozna ter jih bržkone nikoli poznal ne bode!

* * *

Navzlic temu, da sem bil v onih letih eden najbolj eksponiranih in zaposlenih študentov, sem se pa le mnogo bavil s svojo stroko, z zgodovinsko vedo. Sploh se je počenši od poletja 1869 vršil v meni očividni prevrat. Prej sem bil sila razvpit kot ponočnjak in razgrajalec, skoraj bi rekel, bližal sem se tipu »zalumpanega« študenta. Drastično mi je to povedal prijatelj J u r č i č, ki je tedaj uže kot urednik »Slov. Naroda« bival v Ljubljani. Sreča me v Zvezdi ter mi reče s svojim suhim humorjem: »Šuklje, kaj sem slišal o tebi! Kar tega verjeti ne morem!« Jaz na to: »Kaj pa?« On pa: »Pravili so mi, da si ti — p o s t a l s o l i d e n!«

In kako je prišlo do te spremembe? Dvoje milih oči, v katere sem bil pregloboko pogledal! Moja kasnejša žena je prišla na Dunaj, da streže težko obolelemu bratu, mojemu prijatelju in tovarišu. Slučaj, izredno srečen slučaj je hotel, da so meni poverili nalogo, sprejeti jo na kolodvoru ter spremiti jo do bratovega stanovanja. Tako je prišlo do bolj intimnega občevanja. Spoznal sem njeno deviško dušo, zaljubil se v dekleta ter sam pri sebi sklenil: »To in nobene druge!« In na samem sebi sem skušal ono čudovito oblast, ki jo ima čista ljubezen na moža. Prevrat se je

vršil v meni: iz akademičnega divjaka sem postal resen znanstven delavec. Baš takrat sem bil prestopil iz pravniške na filozofsko fakulteto, absolviral sem jo v šestih semestrih in takoj se javil k strokovnemu rigorozu ter obenem k profesorskemu izpitu. Stari profesor A s c h b a c h me je dobrohotno opozoril, da utegne biti prežgodaj, takoj se podvreči rigorozu; prav resno mi je odsvetoval to naglico. Ni me pregovoril, a danes še hranim spričevalo, da sem prestal ta »strogi izpit«, kakor se je glasila stara formula »per unanimia cum applausu« t. j. »enoglasno z odliko« in med mojimi izpraševalci je bil tudi profesor A s c h b a c h!

In takrat se je rešila tudi moja kazenska zadeva. Večkrat so mi prigovarjali oče, naj vložim v kabinetni pisarni prošnjo za pomiloščenje. Zaman! nič nisem hotel slišati o koraku, ki se mi je zdel zame poniževalen. Saj itak nisem nameraval, nastopiti kot srednješolski učitelj v državni službi! A sedaj mi je bilo na tem, da čimpreje pridem do kruha ter ustanovim svojo lastno domačijo. In nekega dne na sprehodu mi razodene moja izvoljenka svojo željo, naj zaprosim cesarja za pomiloščenje. Kar sem odklonil očetu, tega nisem mogel odkloniti dekletu! Uže par dni kasneje sem stal v dunajski »burgi« pred cesarjem. O tej moji avdijenci se je svoje dni razširjala cela legenda, njej nasproti hočem povedati preprosto istino. Ko sem cesarju pojasnil, radi česa sem prišel prosit ga, me je najprej vprašal, če sem služil »pred sovražnikom«. Ko potrdim vprašanje ter dostavim, da sem bil v bitki pri Kraljevem Gradcu težko ranjen, poizveduje cesar, ali hočem vstopiti v državno službo? I to sem potrdil, na to cesar: »Bodem si dal poročati o stvari ter se nadejam, da bom mogel ugoditi Vaši prošnji!« Ko sem odšel od svoje prve avdijence pri cesarju Fran Josipu, sem vedel, da dobi moja prošnja »veliko signaturo«, kar je značilo, da bodem gotovo rešen kazni in njenih posledic.

Naravno, da se v tej dobi, ko sem imel dela in skrbi z izpiti, nisem več mogel veliko se baviti z notranjo politiko in njenim vrtoglavim valovanjem. Hohenwartovo ministrstvo je padlo, še predno je mogel resni ta državnik izvršiti svoj namen ter Avstrijo postaviti na edino primerno federalistično podlago. Imel je sicer v avstrijski državni polovici sigurno na svoji strani večino narodov in parlamentarno večino. Ali ljuto ga je napadala nemško-liberalna stranka, ki je nad vse sovražila razen njega še njegovega trgovinskega ministra, velikega učenjaka profesorja Sch ä f f l e j a, ker je ta poznal in primerno vpošteval gnilobo in spridenost samopašne te družbe. Ž njo sta se zvezala vnanji minister Beust in Madžari z ministrskim predsednikom A n d r a s s y j e m na čelu. Še je bil Hohenwartov vpliv tako jak, da je cesarja spravil do tega, da je priznal državnopravne pravice slavnega češkega kraljestva ter v septemborskem reskriptu (septembra 1872.) svečano obljubil Čehom, da se bo dal kronati

s krono Sv. Vavla. Ali kaj je zalegla taka »cesarska« beseda? Malo tednov kasneje je padel Hohenwart, odstopil je s celim kabinetom, intriga je zmagala nad državniško poštenostjo in razsodnostjo!

Nikoli ne pozabim, ko mi je dobrih 22 let kasneje, uže v tz. »koalicijski dobi« grof Hohenwart pravil zgodovino svojega padca. Svojo povest je sklenil z markantnimi besedami: »Das Unglück für Österreich ist, daß sein Kaiser ein Mensch ist ohne Charakter!«

Po Hohenwartovem padcu so bili zopet nemški liberalci pozvani, da sestavijo vlado. Zopet je bil imenovan ministrskim predsednikom potomec turjaške rodbine, knez Adolf Auer-sperg, v svojem kabinetu je imel večino nemškoliberalnih profesorjev, tako da so vlado označili kot »profesorsko ministrstvo«. Ali vsi ti gospodje, deloma sloveča imena v svojih strokah kakor Unger in Glaser so imeli baš tako malo besede kakor njih dozdevni šef knez Auersperg, kajti duša in glava kabineta je bil minister notranjih zadev, liberalni birokrat baron Lasser iz Zollheima, tako da je dunajski dovtip krstil vlado »Kabinet Lasser genannt Auersperg«. In sedem dolgih mršavih je let vladala nesrečna ta sistema, dokler je ni strmoglavila nerazsodnost in razcepljenost lastne stranke z ene, odločna odpornost opozicije in splošna nezadovoljnost z druge strani.

Toda baš v kritičnem času, ko je zopet nasprotnik prevzel državne vaje, je izbruhnil boj v slovenski narodni stranki. Prej enotna se je razbila v dva tabora: Staro- in mladoslovenci so se strastno napadali. In dunajska akademična mladina je bila nekak motor v celém mladoslovenskem gibanju!

Razkol je nastal ob najneugodnejšem času. Gotovo je bila velika napaka, da je narodna stranka šla na dvoje baš v trenutku, ko je nam Slovincem spričo nemške zmage bolj nego kdaj trebalo složnega postopanja. Odkrito to priznavam, tembolj pa me zadeva dolžnost, poiskati in pojasniti vire, iz katerih je nastalo nasprotje med Staro- in Mladoslovenci. Kajti premalo je sklicevati se zgolj na to, da je tak razkol tedaj ležal tako rekoč v zraku, da se je nekaj sličnega skoraj ob istem času vršilo na Češkem, kjer so se od Staročehov ločili Mladočehi ter da je tako gibanje izšlo iz liberalizma, zmagujočega takrat po celi kontinentalni Evropi. Tako tolmačenje je po mojem uverjenju prešibko in preplitvo.

Vpoštovati namreč treba pri porodu mladoslovenske, t. j. liberalne stranke tudi lokalne faktorje, ki so igrali veliko vlogo pri tem duševnem prevratu. Celo to gibanje je bilo obenem reakcija, odpor proti dr. Bleiweisu in njegovi bližnji okolici. Bleiweis je bil avtokrat ter je naravnost odklanjal vsako sodelovanje z mladim darovitim naraščajem. Kar je zbiral okolo sebe sotrudnikov, so bili večinoma ničle ali vsaj polovi-

čarji srednjovrstne pasme. Izjema v tem pogledu je bil edini dr. Etbin Costa, mož svetovno izobražen in delaven, toda »tuje gore list«, ki je slovenskemu narodu veliko več škodoval nego koristil. Po neverjetni lehkomyiselnosti svoji je zapravil l. 1867 narodnjakom s pouličnim izgredom dragoceno pozicijo, posest glavnega mesta ter potem kot ustanovitelj in organizator nesrečne »Banke Slovenije« z njenim polomom silno oškodoval naš gospodarski razvoj in politični ugled narodne stranke.

Mi akademiki smo bili skrajni skeptiki glede njegovega narodnega mišljenja. Poznali smo njegovo nemško preteklost, uverjeni smo bili, da je v naš tabor prešel iz osebnih nagibov, pritrdjevali smo zlobnim besedam, ki jih je proti Costi zapel nemški doktor K e e s b a c h e r, ko ga je, pač poučen po Deschmannovem sarkazmu, v satiri »Eine Thierfabel aus Krain« predstavljal kot »petelina«, rekoč o njem:

»Dem deutschen Bären gilt dein Grimm,
Weil du nach Ruhm gelehzt
Und beifallos mit heisrer Stimm
Im deutschen Wald gekrächt.«

In kakor sploh konvertiti je izrabil dr. Costa vsako priliko, da javno pokaže svoje narodnokonservativno mišljenje. S svojim intransigentnim postopanjem je še bolj poglobil prepad, ki je čim dalje bolj zazeval med Bleiweisovo politiko in med nazaranjem dunajske študentske mladine.

Istina je pa tudi, da smo se bili takrat vdali nemškemu liberalizmu. Zlasti name je močno vplivala liberalna ideologija. Skoraj ni moglo biti drugače. Med profesorji so bili liberalci v pretežni večini. Še je bilo nekaj katoliško konservativnih mož med njimi, ali ti »rari nantes in gurgite vasto« so bili kakor na pr. Arndts in Philipps pač znameniti učenjaki, v svojih predavanjih pa težkoprebavljivi in dolgočasni. In med mojimi učitelji srčno dobri, a nad vse naivni dr. A s c h b a c h, veren mož in nasprotnik liberalcem, in v primeri z njim slavni Teodor S i c k e l, protestantovsk Prus, odločen nasprotnik katoličanstva! Mojster besede je bil, najsuhoparnejši predmet je znal oživiti, govoreč v paleografiji t. j. v nauku o starih pisavah, o posameznih oblikah kake črke je bil v stanu, kar celo kulturno sliko podati pri tej priliki. In v kakih izrazih je dajal duška svojemu verskemu antagonizmu! Nekdaj je nanesla beseda na razširjevalca krščanske vere na Nemškem, na sv. Bonifacija in on ga je označil s pikro besedo: »Bonifaciüs, der Deutschland an Rom verkauft hat!« Ni čuda tedaj, da sem Dunaj ostavil kot odločen nasprotnik katoliške duhovščine in vnet privrženec liberalnih idej.

Drastično je to nekdanj označil prijatelj Jurčič. Nisem bil trenutno posebno dobre volje, ko me Jurčič pobara: »Šuklje,

kaj pa danes tako sivo gledaš? Mari nisi dobil tistih dveh kaplanov, ki si jih vajen pozobati pri zajtrku?»

In kot tak »prekucuh« sem šel z Dunaja v Gorico, kjer sem takrat prevzel suplenturo na ondotni realki. Našel sem tam nekaj dobrih prijateljev iz študentske dobe, *Levec* je bil na gimnaziji, *Glovacki* na učiteljski, potem je na realki poučeval znameniti pisatelj in veliki naravoslovec *Fran Erjavc*, poleg njega na tem zavodu ali na gimnaziji *Vodušek*, prof. *Lazar*, *Šantelj*, *Čebular*, *Plohl* in še nekaj starejših gospodov slovenskega pokoljenja. In baš v Gorici je prišlo do prvega boja med Staro- in Mladoslavenci. Najprej v »Čitalnici«, kjer smo mi »Mladi« začeli s pasivno resistenco. Prišli smo pač k čitalničnim zabavam, a demonstrativno se izogibali vsakemu plesu, na veliko žalost mlajšemu ženskem spolu, ki je bridko pogrešal svoje brhke plesalce, in na veliko jezo starejših gospodov, zlasti odbornikov, ki so se deloma sami z junaškim obupom vrgli na plesni parket ter v potu svojega obraza vrteli svoje plesalke, spremljani od škodoželjnih pogledov mladoslavenskih upornikov.

Čitalnico smo naposled docela bojkotirali, zato pa smo sklenili, prirediti narodno slavnost v takem obsegu, kakor je slovenska Gorica dosihmal še ni videla. Peščica nas je bilo delavcev, a pokazali smo toliko gibčnosti in iznajdljivosti, da smo dvignili celo slovensko Goriško ter pritegnili mnogo slovenskega občinstva iz Trsta in njegove okolice. Izmed domačinov so nas imenitno podpirali *Viktor Dolenc*, ustanovitelj »Edinosti«, veseli in nadarjeni *Ernest Klavžar* ter dva brata *Ferfila*, zelo porabna dečka. Slavnost vprizorjena na čast *Prešernu* ni bila omejena zgolj na Slovence, temveč posrečilo se je nam, da smo pritegnili elito goriškega mesta. Prišel je deželni glavar grof *Fran Coronini*, šef politične uprave baron *Rechbach*, mestni župan grof *Karol Coronini*, polkovnik 52 p. p. s celim častniškim zborom, mnogo slovenskega in italijanskega razumnštva, tako da je bila velika dvorana italijanske »societa filodrammatica« nabito polna. Svirala je kompletna vojaška godba, pevski zbor, dopolnjen z najboljšimi pevci z dežele in s Trsta, je štel okoli 60 mož, vrh tega smo še iz Ljubljane povabili dva odlična solista, tenorja *Razingerja* in baritonista *Nolija*, z jedno besedo, postavili smo se s svojo prireditvijo! Skrbeli smo tudi za primerno olepšanje prostorov ter šli tako daleč, da smo nad hišnim uhodom dali napraviti v reklamne svrhe veliko plinovo solnce. Staroslavenskih krogov, med njimi celo čitalničnega predsedstva, niti povabili nismo, kajti boj med dvema tokovoma v slovenski javnosti se je bil uže pričel in ena prvih večjih prask se je odigrala baš v solnčnati Gorici.

Izpit za srednješolsko profesorstvo sem položil pričetkom julija 1873, septembra meseca istega leta sem uže bil imenovan

pravim gimnazijskim učiteljem na novomeški gimnaziji. Prosil sem za to službeno mesto, ker je bila moja nevesta Novomeščanka. 29. nov. 1875 je bila najina poroka, dosegel sem, kar sem si želel iz vsega srca. Star sem bil komaj 24 let, ko sem prestopil prag zakonskega življenja, toda iskreno kažem, da se nikoli nisem kesal zgodnje ženitve. Našel sem v svojem skoraj 50 letnem zakonu največjo srečo, kar je more sploh biti prisojene na tem svetu!

Novomesto je bilo tedaj pač vprav tip nemškutarskega gnezda. Vladala je birokracija in ta je bila skoraj izključno nemškega mišljenja. Le par izjem je bilo in še ti gospodje so bili plašljivci, ki se niso upali na dan s svojo barvo ali pa so prenizko stali na uradniški lestvici, da bi se mogli količkaj uveljaviti. Edini pogumni narodnjak je bil okrajni zdravnik dr. Žiga Bučar, zelo priljubljen tudi kot veščak v medicinski stroki. Toda ko se je govorilo, da bo pri prvih neposrednjih državno-zborskih volitvah nastopil kot kandidat narodne stranke, ga je vlada takoj premestila v nemško Kočevje. Z njim so novomeški Slovenci izgubili svojega poglavarja; kar je ostalo narodnega življa, je bilo preslabotno, da bi se moglo ubraniti nemškega pritiska.

To se je takoj pokazalo, ko so se vršile dne 16. in 25. oktobra 1875 volitve v državni zbor. V prvič, še enkrat naglašam, se je volilo neposredno. Z očitnim prelomom ustave sta ministrstvo in levica oropala deželne zastope njih ustavne pravice, izvoliti iz sredine deželnih poslancev njih zastopnike v osrednji parlament. Dalekosežna ta sprememba je bila na prvi pogled le ugodna za Slovence, ker je direktna volitev pomnožila število slovenskih poslancev, ali zelo je oškodovala odporno silo federalistične opozicije ter bila v svojih posledicah skrajno kvarna narodnim našim interesom.

In baš v tem trenutku je vzplamtel na celi črti zagrizeni boj Starih- in Mladihslovencev. Vsaka stranka je postavila svojo kandidatno listo. »Stari« so priporočali na Kranjskem za kmetske občine grofa Jos. Barbo (Ljublj. okolica, ribniške itd. kmetske občine), grofa Hohenwarta (notranjske kmetske občine), dr. Poklukarja (gorenjske kmetske obč.), notarja Irkiča (krški okraj itd.), in trebanjskega župana Em. Tomšiča (kočevske, trebanjske itd. kmetske obč.) V mestih so predlagali za Ljubljano Ivana Vilharja, za gorenjska mesta in trge dr. Etb. Costo, za dolenske Janeza Horaka.

Mladoslovenska lista je priporočala za kmetske občine sledeče kandidate: Petra Kozler, dr. Razlag in Vilj. Pfeifer. Za volilni okraj Trebnje in za okraj gorenjskih kmetskih občin kandidatov niso postavili.

Iz mestne skupine kandidirali so v Ljubljani dr. Razlaga navzlic temu, da je bil ta svoj mandat dobil že v notranjskih

kmetskih občinah, ter za gorenjska mesta dr. Val. Zarnika. Za novomeško skupino ni bilo mladoslovenskega kandidata.

Najzanimivejša je bila borba na Notranjskem. Tam se je posrečilo strmoglaviti kandidata volilnega odbora »Slovenije«, grofa Hohenwarta. Izvoljen je bil Razlag z veliko večino 102 : 57. Hrupno veselje, ki so ga izražali nemški listi kakor »N. Fr. Presse« in graška »Tagespost« nad porazom osovraženega »Fundamentalgrofa« bi nas moralo poučiti, kaki politični otroci so bili naši voditelji dr. Val. Zarnik in dr. Jos. Vošnjak, da so izvojevali Razlagovo zmago. Sicer se je po Bleiweisu ta pogrška popravila še isti dan v gorenjskih občinah, ker je dr. Poklukar še pravočasno odstopil ter bil na njegovem mestu izvoljen grof Hohenwart.

Še so Mladoslovenci zmagali v krških kmetskih občinah z Viljem Pfeiferjem proti povsem nepoznanemu Irkiču in dr. Vošnjak v ožji volitvi s pomočjo nemškutarskih glasov proti dr. Ulagi, ali v drugih volilnih okrajih je bila skupna narodna stvar sramotno poražena. »Inter duos litigantes tertius gaudet,« t. j. »če se dva prepirata, se tretji v pest smeja,« je obveljala tudi tu v polni meri. V trebanjskih kmetskih občinah je dobil vodja kranjske nemškutarije Deschmann nič manj nego 90 volilnih mož na svojo stran, dočim jih je kaplan dr. Šterbenc, ki so ga v zadnjem hipu postavili na mesto obolelega trebanjskega Tomšiča ujel le 26. V novomeški mestni skupini je prodrli krški bogataš Martin Hozhevar z 241 glasovi proti 108, ki jih je ulovil ljubljanski rokavičar Horak. V gorenjskih mestih je zmagal dr. Jos. Suppan z 542 glasovi proti 109, ki jih je dobil dr. Etb. Costa in 67, ki so se izrekli za dr. Val. Zarnika. Najgrši pa je bil izid volitev v Ljubljani, kjer je dr. Adolf Schaffner združil nase 539 glasov, dočim je Bleiweisov kandidat Ivan Vilhar ujel le 124 glasov. Dr. Razlag je že prej izjavil, da se ne poteguje za ljubljanski mandat, navzlic temu je dobil pri volitvi 50 glasov. Po vsej pravici se je mogel ponašati organ nemške manjšine »Laib. Tagblatt«,t da se je vršil prevrat po deželi ter da ljudstvo zapušča narodno trobojnico!

Pri tej priliki pa se je dobro videlo, da narodna zavednost še ni pognala trdnih korenin med našim narodom. Sicer se ne bi bilo dalo raztolmačiti dejstvo, da je n. pr. med 16 volilnimi možmi kranjskogorskega sodnega okraja glasovalo 15 za nadutega križkega barona Apfalterna ter je bil za slovenskega kandidata odan le en glas.

Vso sramoto tega poraza sem čutil v svoji duši. Dasi ne posebno rad sem vendar glasoval za Horaka, a po volitvi sem spisal članek za »Slov. Narod«. Omenjam, da je bil ta članek, ki je bil objavljen 26. okt. 1873, sploh prvi, kar sem jih kdaj spisal v slovenskem jeziku. Urednik Jurčič ga je objavil na prvem mestu ter me takoj nagovarjal, naj večkrat kaj

spišem za list. Pisava tega članka je tako karakteristična za mentaliteto tedanje dobe, da ga v celoti priobčim v »Dodatku«.

Življenje v Novem mestu je bilo dokaj prijetno in služba na ondotni nikakor ne prenapolnjeni gimnaziji razmeroma lahka. Živel sem v srečnem zakonu, moja sreča se je podvojila, ko sem postal oče. Ravno kar sem urejal gimnazijsko knjižnico, ko pridrvi moja dekla, pristna Dolenjka ter me spravi na noge s pozivom: »Gospod, le hitro domov, enega fanta že imajo, drugi pa ravno na svet hodi!« Moja ženka me je namreč razveselila kar z dvojčkoma, žal je drugi sin umrl takoj po porodu.

In sedaj sem se kot rodbinski oče zavedal, da mora konec biti dijaškemu veseljačenju ter da mora zame prenehati tista študentovska pesem: »Vivat academia!«

IV. poglavje.

Profesor in aktivni »narodnjak«.

Že sem povedal na koncu tretjega poglavja, da služba na novomeški gimnaziji ni bila težavna. Dostavljam, da je bila celo zanimiva v marsikaterem oziru. Polovica učiteljskega zbora je še bila sestavljena od frančiškanov. Med njimi je bil o. Bernard Vovk, odličen učitelj matematike in fizike; bil sem pri marsikateri maturi, a naravnost rečem, da toliko znanja iz teh samoposebi težkih predmetov niti na akademični gimnaziji na Dunaju, ki je vendar bila na glasu prve avstrijske gimnazije, nisem več videl. Poleg Vovka imenitni o. Ladislav Hrovat, »pater Lacko«, kakor so ga klicali njegovi učenci. Pravi original, mož ki je sam dokaj znal, le škoda, da je bil z dijaški predober ter ni mogel vzdržati prave discipline. Tudi o. Rafael Klemenčič, lep mož, velik in težak, svoje dni gotovo ni bil slab v zgodovinski stroki, toda z leti se je zanemaril in že zdavna pred mojim prihodom polenaril in pokmetil. Izmed ostalih frančiškanov o. Burkhard Schwinger! Mnogo anekdot je krožilo o »pater Burkhardu«, toda če od njih odbijemo, kar je primaknila legenda, je preostalo še dovolj, da ga smatramo za komično prikazen prve vrste!

Tudi z dijaškim materijalom se je dalo shajati. Med onimi, ki so se kasneje bolj odlikovali, naj imenujem našega geo- in meteorologa prof. Ferdinanda Seidla, zagrebškega univ. prof. dr. Mušiča, predsednika notarske zbornice Aleks. Hudovernika in svojega kasnejšega svaka in srčnega prijatelja Mat. Zamida, ki je po mojem uverjenju najboljši upravni jurist, kar jih je Slovenija kdaj imela. V istih letih je študiral na novomeški gimnaziji tudi Nace Žitnik, kasneje moj ljubi tovariš v državnem in deželnem zboru; slučaj je nanesel, da ni bil nikoli moj učenec.

Iz vsega je razvidno, da bi se dokaj prijetno dalo živeti v »dolenjski metropoli«, kakor so napol v šali bili krstili majhno mesto na bregovih zelene Krke, toda vsaj za me ni bilo ondotno življenje. Ne znam, odkod to izvira, toda v istini pospava in omehkuži milo novomeško ozračje duševno razvitega človeka. Mari prihaja odtod dejstvo, da v novomeškem ozidju naravnost peša literarna in znanstvena produkcija navzlic številnemu akademično naobraženemu osebju, ki je tu natlačeno po raznih uradih in šolah? Naposled mi je tuda začela presedati po večini

nemško misleča družba, v katero sem bil obsojen. Končno pa še neugodna sprememba, katero sem dočakal v ravnateljstvu svoje gimnazije, ko je bil direktorjem imenovan nezmožen in pri tem še smešno pokvarjen Čeh Fischer.

Kakor odrešenje se mi je tedaj zdelo, ko sem bil avg. 1875 iz Novega mesta premeščen na ljubljansko gimnazijo.

Ko sem se tja preselil, sem našel kar celo krdelo prijateljev in znancev, med njimi posebno mnogo bivših »Slovenijanov«. Ni čuda, da me je odmah dobila politika v svoje kremplje! A takoj sem moral udejestviti, da je »narodna Ljubljana« takrat kazala sila žalostno lice.

Bleiweisova politika je bila videti skrahirana. Sicer je oni nesrečni boj med »starimi« in »mladimi« uže bil izgubil svojo ostrino, pogubne njegove posledice pa so od dne do dne postajale bolj vidne in občutljive. Malo pred mojim prihodom je ugrabila smrt dr. Costo. Redkokdaj je imela slovenska stvar bolj učenega in bolj darovitega pristaša, toda navzlic gotovim vrlinam je baš on zelo škodoval našemu razvoju. Jasno se je to kazalo pri njegovi stvoritvi, nesrečni banki »Sloveniji«. Prvi poskus je bil, naš pritlikav narod vpeljati v moderno gospodarsko gibanje; ideja sama po sebi zdrava in dokaj utemeljena, toda po nerodni izpeljavi povsem ponesrečena. Tudi Costo je bil omamil duh dunajskega »gospodarskega vzleta«. Dasiravno v zadnjih svojih letih pretiran klerikalec, od Stritarja v »dunajskih sonetih« krvavo bičani »klečeplaz«, je posnemal v organizaciji banke »Slovenije« povsem način in metodo razvpitih dunajskih židovskih bank. Tudi pri nas je bil kot predsednik izbran »zgospodarjeni« aristokrat »Altgraf« Salm-Reiferscheid, graščak v celjski okolici, mož, ki nikoli ni kazal najmanjšega zanimanja za tujo mu slovensko stvar, le radi tega da bi blesteče njegovo ime privabilo lehkoverno slovensko ljudstvo. In potem, mesto da bi se banka »Slovenija« lepo držala domačega ozemlja ter tam urejala v prvi vrsti zavarovanje našega ljudstva, postopajoč previdno ter s početka z malimi koraki, mesto tega takoj polet v oddaljena velika mesta, ustanovitev dragih podružnic v Pragi, na Dunaju in v Budimpešti, zgolj zasnove, ki so veliko požirale, toda malo ali nič donašale. Costo je bil gotovo osebno popolnoma čist in korekten, toda njegova okolica v banki je zapravljala in kradla, kar se je dalo. Še ni bil njen ustanovitelj zatisnil svojih oči, uže je bila zapečateni usoda banke »Slovenije«. Polom njen je bil grozovit udarec za narodno našo politiko!

In v istini, naš položaj v mestih in deloma tudi na kmetih se je vidno slabšal z dne do dne. Nemška stranka, pod vodstvom Deschmanna, ki sta ga podpirala modri dr. Jos. Suppan in dr. vitez Kaltenegger, je postajala vedno močnejša in drzovitejša. Na Dunaju je vladalo ministrstvo »Lasser genannt Auersperg«, dolgih sedem let se je vzdržala sistema liberalnega

doktrinarstva navzlic hudemu gospodarskemu polomu, povzročenemu po »črnem petku«, ko je borzna katastrofa počeniš z 8. majem l. 1873 porušila papirnato stavbo dunajskega »švin-delna«. Glavni steber nemštva v Sloveniji je bil nemškocentralistični birokratizem. Na čelu deželne vlade je stal kot deželni predsednik baron Widmann, zelo imovit kot zet multimilijonarja poslanca in tovarnarja Skene-a. Odločilno besedo je imela ljubljanska Kazina. V tem svojem gnezdu so sklenili gospodje svoje protinarodne načrte, tam so se skovali najrazličnejše denunciacije zoper uradnike, ki navzlic vsemu pritisku od zgoraj niso hoteli zatajiti svojega narodnega čutstva. K vsemu še ona nesramna konfiskacijska praksa, ki je zabranila narodnemu časnikarju vsako prosto besedo, celo vsako stvarno kritiko »ustavoverne« sisteme. Vladni teror je bil tako silovit, da danes niti pojma več nimamo o sličnem položaju.

In učinek je bil temu primeren. Povsod po deželi se je širil vpliv nemške stranke. Kmet se je sicer še držal, toda umetno izumljeni volilni red in sestava volilnih okrajev sta tudi na kmetih ogrožala nadvlado ogromne narodne večine. Uradništvo, večinoma nemško misleče, se je sedaj posebno razkoračilo, ker je smelo za uspešno agitacijo pričakovati plačila »in bonis aut honorificis«. Posebno neznčajne so se skazali stradajoči, sramotno plačani učitelji; najhujši panslavisti so se nankrat našli sredi nemške stranke ter na komando deželnega šolskega nadzornika Rajka Pirkerja in pod vodstvom vadniških učiteljev Sime, Eppicha in drugih veljakov se navduševali za kulturno misijo nemškega življa med našim narodom.

In po naših mestih in trgih? Povsod odpad od narodne zastave, povsod naraščanje nemških pristašev! Posebno hudo se je izkazalo nazadovanje narodne stranke v Ljubljani, kjer je pri deželnozborski volitvi dne 7. sept. 1874 zmagal dr. Schrey nad skupnim slovenskim kandidatom dr. Moschetom s 404 proti 136 glasovom! Ista Ljubljana, ki je še deset let prej z navdušenjem postavila kot svoja načelnika in župana dr. Mih. Ambroža in dr. Etb. Costo!

Isto žalostno sliko je kazalo l. 1875 slovensko družabno življenje v glavnem mestu. Vse je bilo razpršeno, pomandrano, zdrapano! A tu se pojavi poskus neke organizacije, ki je takoj dobila tudi politični pomen: ustanova literarno-zabavnega kluba, ki je kmalu navzlic svoji tajnosti postalo neke središče in očišče pogumnejšim narodnim silam. Vsled nezadostnih informacij povestničar te dobe dr. Ivan Prijatelj ni mogel dovolj točno in natančno poročati o tej družbi in njenem dalekosežnem vplivu. Naj ga tu dopolnim, kar mi bode tem lažje, ker sem baš jaz sprožil to idejo ter dal novi tvorbi pravec in organizacijo.

Stvar je nastala takole: Bilo je nekega popoldne v pozni jeseni l. 1875, ko sem sedel v kavarni s prijateljem Jurčičem.

Bridko je tožil o obupnem položaju, o splošni strahopetnosti in popolni desorganizaciji. Na to sem mu razvijal svoj načrt, na kak način bi se celo pod vladujočim nemškim terorjem dala zbrati neka »sveta družina« narodnih borcev ter uriti in pripravljati za aktivno narodno delo. Nobenih pravil, nikakih pravnih oblik, nič kar bi spominjalo na društvo ter nas spravilo v konflikt z društvenim zakonom, — temveč priprosto krčemsko omizje, toda v posebnem, za druge nepristopnem lokalu, s strogimi toda nepisanimi pravili ter omejeno zgolj na osebe, ki so v vsakem pogledu zanesljive in zaupanja vredne! Jurčiču je bila moja misel sila všeč, nemudoma sva jo razodela najboljšim prijateljem kakor Levcu in Kersniku, seznam onih, ki smo jih mislili povabiti na pristop, je bil takoj sestavljen in uže prvo soboto smo imeli svoj prvi sestanek. Z mirno vestjo lahko rečem: Nobenih pravil nismo imeli in vendar nisem sedel v nobenem društvu, kjer bi se tako strogo držali gotovih, jasno določenih dasi nikjer zapisanih norm, kakor se je vršilo v našem klubu!

Napačno je bil informiran dr. Prijatelj, ko je kot ustanovitelja tega kroga imenoval poleg mene dr. Ambrožiča. Le-ta je bil docela nedolžen pri tej formaciji. Pač je bil klubov član, kot tak je v naši družbi »praznil kozarce« in pri petju krepko pritiskal s svojim basom, a dalje ni segalo njegovo sodelovanje. Tudi število »klubujočih« je bilo precej večje od 23, kar jih je namreč videti na skupni naši fotografiji. Marsikdo je bil prav živahen član kluba, ki ga zastonj iščeš na naši sliki.

Po skupnem dogovoru sem jaz, ne da bi bil izrecno izvoljen, »tacito consensu omnium« do svoje premostitve v Wiener Neustadt predsedoval klubovim večerom. Takoj sem izdal navodilo, da se mora vsak večer pričeti s slovstvenim ali znanstvenim predavanjem, po katerem naj se otvori debata. Še le, ko se je ugodilo tej dolžnosti, naj se prične zabavni del. Kakor se vidi, isto načelo, katero se je bilo izborna obneslo v dunajski »Sloveniji«. Vrsto predavateljev sem otvoril jaz z razpravo o rodbini Borgia, tako glasoviti v zgodovini rimskih papežev. Naglašam, da smo imeli tekom celega leta vedno svoja redovita predavanja. Le enkrat se je zgodilo, da sem bil jaz primoran, ker je izostalo napovedano predavanje, uskočiti za odsotnega predavatelja. Izbral sem si kot temo — nemški pravopis in posrečilo se mi je, da sem celo temu nad vse pustemu gradivu izvalil nekaj zabavnosti, tako da se poslušalci nikakor niso preveč dolgočasil.

Silno strogi so bili sprejemni pogoji. Če se je oglasil kdo, ki je hotel biti sprejet v našo družbo, se je odredilo glasovanje z listki. Ugodilo se je njegovi želji le tedaj, če ste se dve tretini glasov izjavili za njegov sprejem. A če je le en listek imel besedico »veto«, je bil neusmiljeno odklonjen. Le enkrat se je pripetil tak neljub slučaj. Slikar prof. Franke je bil priporočil

svojega prijatelja, ki je uže osem let kasneje igral dokaj imenitno vlogo v domači politiki. Odredim tedaj tajno glasovanje. A naenkrat mi potrka na ramo eden izmed skrutinatorjev, prof. Wiesthaler, ter mi zašepeče v uho ominozno besedo »Veto!« Takoj ustavim skrutinij in ubogi Franka je moral v sosednjo kavarno, kjer je odklonjenec čakal, obvestit ga o negativnem izidu njegove prošnje.

Marsikomu se bo videlo tako postopanje kot neosnovana ekskluzivnost. Opravičiti pa se dá po nenavadnem položaju, v katerem smo zborovali. Mrgolelo je takrat po Ljubljani plačanih in prostovoljnih vohunov in ovaduhov, in pogoj uspešnemu zborovanju je bil absolutna zanesljivost klubovih članov in trdno medsebojno zaupanje!

Važno je bilo, da sta nas na neki klubovi seji pozvala klubista Fr. Drenik in Vojteh Valenta, da kaj ukrenimo v korist propadajoči ljubljanski »Čitalnici«. Odmah nas je pristopilo šestnajst mož in čitalnične zabave so dobile takoj drugo lice. Saj je bilo med nami nekaj finih fantov, med njimi se je posebno odlikoval po svoji moški lepoti in uglajenosti družabnega nastopa Janko Kersnik. V njegovi oceni se pač popolnoma strinjam s Prijateljevo sodbo.

Največ smo pa koristili »Čitalnici«, njenemu ugledu in dviganju duševnega ravnotežja narodne družbe z javnimi predavanji, ki smo jih po klubovi inicijativi imeli v čitalničnih prostorih, takrat v Šelenburgovi ulici v Souvanovi hiši. Prvi sem predaval jaz o »devici orleanski«. Čitalnica je bila nabito polna izbranega občinstva. Tudi predavanji mojih prijateljev Wiesthalerja in slikarja Franketa sta bili prav dobro obiskani in vsi trije smo želi dokaj pohvale.

Prišle so na spomlad l. 1876 dopolnilne volitve za ljubljanski mestni zastop in čisto naravno, da smo se »klubisti« navzlic nevarnostim, grozečim od vlade in nemške stranke, krepko udeležili volilne agitacije. In energična agitacija je bila krvavo potrebna! Saj se je narodna stranka, zapeljana od kujajočega se Coste, od l. 1869 poprijela nesrečne abstinenčne politike ter do l. 1875 brez boja prepuščala vse tri volilne razrede nasprotnikom! Niso se zmenili skozi dolgih šest let za modri francoski izrek: »Les absents ont toujours tort,« po domače »odsotni nimajo nikoli prav!« Vsled tega se je bila lotila smrtna apatija celo tretjega volilnega razreda, dasi je imel med širokimi sloji slovenski živelj ogromno naravno večino. Vendar je še l. 1875 tam bil prodril vsaj en nemški kandidat, dočim so si ostale mandate pridobili narodnjaki le s prav pičlo večino. L. 1876 smo se vrgli celo na I. razred, kajti v II. razredu, domêni uradništva, smo vedeli v naprej, da je slovenska zmaga povsem izključena. Vso svojo moč smo naperili torej na I. razred in bil sem med najdrzovitejšimi agitatorji. Šli smo od hiše do hiše, me meneč se za to, če smo bili tupatam vsaj moralno — ven vrženi. »Stric«

Deschmann me je tudi pošteno vzel na piko ter me je opisal v drastično pisanem članku v nemškutarskem listu, kako se je med agitatorji pehal profesor Š. »langbeinigen Spinnen vergleichbar«, a šlo je za jako malo glasov in z jednim kandidatom smo celo prodrli!

Tudi sicer sem se izpostavljaj več nego je bilo dovoljeno odvisnemu gimnazijskemu profesorju in rodbinskemu očetu. »Laib. Tagblatt« ni prenehal s svojimi ovadbami nasproti narodnemu delu uradništva ter se je v svojih številkah z dne 28. in 29. jan. 1896 spravil zlasti na nas slovenske profesorje, dolžeč nas, da zapeljujemo mladino, ki jo hujskamo na boj proti Nemštvu. Članek me je zbodel, spisal sem odgovor ter ga na vsezgodaj nesel Jurčiču na stanovanje. Ležal je še v postelji. Prečital je moj uvodnik ter mu je bil zelo všeč. Povprašam ga, ali bi bolj vplival, če ga podpišem s polnim imenom. Seveda je to potrdil, obenem pa mi je odločno odsvetoval tako smelost, češ zakaj se izpostavljati vladni osveti in nemški maščevalnosti. Toda vedel sem, da treba dati vzgled omahujočim državnim nameščencem, in — ker strahopetnost nikdar ni bila moja slaba stran, je v istini na mojo odločno zahtevo članek izšel z mojim podpisom. Zatulili so nemški nasprotniki in morda bi me bili takrat uže kaznovali za mojo predrznost ter me iztirali iz probujajoče se Ljubljane, da nisem baš tedaj nevarno zbolel na vnetju členka in pokostnice. Skoraj da sô mi morali zdravniki odrezati nogo, mesece in mesece sem moral ležati, kar me je naravno za nekaj časa odstranilo s politiškega bojišča.

Ali za Ljubljano in slovensko domovino sem bil vendar izgubljen vsled neke neprevidnosti takrat še narodnega deželnega odbora. Brez moje vednosti me je namreč deželni odbor predlagal »primo et unico loco« ministru kot zastopnika učiteljstva v deželnem šolskem svetu. Ko mi je zunaj na cesti stari g. dr. Bleiweis pravil o tem sklepu, sem ga takoj prosil, naj umaknejo svoj predlog, sklicujoč se na dejstvo, da sem še premlad za tako važno mesto. Moj ugovor pa ni obveljal, predlog ni bil preklican. In zgodilo se je, kar sem predvideval. Ministrstvo se je prav lahko izmuznilo iz zagate. Baš sem se odpravljaj v šolo, kamor sem se vedno vsled posledic svoje bolezni moral voziti in sicer na lastne stroške, kar vstopi stari šolski sluga Francelj ter mi izroči velik kuvert, zapečaten z velikim pečatom deželnega šolskega sveta. Odprem ga ter čitam svoje premeščenje na gimnazijo v Wr. Neustadt, kamor se naj odpravim nemudoma.

Proti takojšnji preselitvi sem se hotel odločno upirati; v stvari sami sem pač vedel, da noben ugovor ne bode koristil. Sicer pa nisem bil jaz edini, ki ga je zadel tak izgon iz domovine. Mojo usodo sta kmalu delila dva druga profesorja: Glaser je bil premeščen iz Kranja gori na skrajni šleški severozahod v Weidenau, Artelj pa, darovit součenec Jurčičev in izboren

Dr. Fr. Lad. Rieger.

učitelj klasičnih jezikov, je moral v Krkonoše, v Arnavo med najbolj zagrizene »nemške Pemce«. Izmed mladih pravnikov je bil premješčen dr. Škofic, eden najboljših »Slovenijanov«, bistroumen pravnik in neustrašen kremenit narodnjak, iz Ljubljane v Kostanjevico, potem pa je padla vladna šapa zlasti na poštne uradnike, katere so razkropili po celi monarhiji do oddaljene Bukovine! V istini, nemalo moštva je trebalo v onih časih, da si vztrajal pri narodni trobojnici!

Dr. Prijatelj pripoveduje v svoji znameniti knjigi, da se je mladim sodnim uradnikom očitalo, da se pajdašijo z Jurčičem. Istina, a tudi mojemu tovarišu prof. Wiesthalerju se je nekaj sličnega pripetilo. Nekdaj ga je pred se pozval sam deželni predsednik ter mu predbacival, da prijateljsko občuje »mit dem ärgsten Feinde der Regierung, dem Prof. Šuklje«. Wiesthaler je bil dovolj možat, da je odločno odgovarjal terorističnemu poskusu.

Moja poslovitev od ljubljanske gimnazije se je izvršila z neznansko naglico. Niti v šolo nisem več smel, da bi slovo vzel od mladine, ki mi je bila na srce prirastla. Toda tako hitro me le niso spravili iz Ljubljane, kakor so mislili in nujno želeli ljubljanski nemškutarji. In to se je zgodilo na sledeči način:

Po svoji premestitvi sem se podal na Dunaj, naravnost v naučno ministrstvo. Debelo je gledal minister, ko sem po dveh bergljah prikorakal do njega. Dejal sem mu, da nisem prišel prosit, da hočem le sklicati se »a ministerio male informato ad melius informandum«. »Ako imate kaj proti meni, izvolite naprtiti zoper mene disciplinarno preiskavo!« Ministra Stremayra je bila sama prijaznost in sladkoba. »Niti najmanjšega povoda za disciplinarno preiskavo ni proti Vam, nasprotno, znani ste mi kot izboren učitelj, ali razmere v Ljubljani Vam ne ugajajo in Vi morate prepustiti naučni upravi, da presodi te razmere.«

Drugi dan sem bil zopet pri ministru in zopet sem govoril povsem odkrito. »Prevzvišenost ste bili tako dobrohotni, da ste se včeraj pohvalno izrazili o mojem učiteljskem poslovanju. Ako torej ne bi mogel dalje delovati v ožji domovini ter na gimnaziji svojega rodnega mesta, potem prosim, dajte me na Dunaj, kjer imam priliko, izobraževati se v svoji stroki!« In minister mi to svečano obljubi z izrecnimi besedami: »Prva apertura na Dunaju je Vaša!« Pa jaz revež takrat še nisem imel dovolj skušenj, da bi vedel, kako malo se je zanašati v politiki na ministrske obljube!

Mnogo bolj sem opravil pri srednješolskem referentu dvornem svetniku Križeku. Takoj sem dobil dopust do koncem prvega semestra, v drugem tečaju pa so mi naložili zgolj sedem ur tedenskega pouka. V Ljubljano se vrnivši, rešen za tri mesece šolskega bremena, sem se mogel nemoteno baviti s študijem, obenem pa sodelovati pri reorganizaciji narodnega življenja.

Sredi februarja sem zapustil Ljubljano. Slovo ni bilo lahko, posebno težko sem se ločil od svojih učencev, med katerimi sem zlasti obračunal peto šolo. V istini nadarjeni fantje so bili in marsikateri izmed njih je tudi v življenju držal, kar je bil obetal v šoli. Imenujem iz tega razreda izbornega Bežeka, ki je potem kot ravnatelj na ljubljanskem učiteljišču v duševni zmedi tako nesrečno poginil. Drugi teh fantov je bil Stritof, kasneje gimnazijski ravnatelj v Ljubljani, potem prelat Andrej Kalan itd. Tudi z nemškimi fanti sem dobro shajal, sploh sodim, da sem bil med dijaki splošno priljubljen, navzlic temu, da sem strogo vzdrževal disciplino ter veliko zahteval od svojih dijakov.

Sijajen razred je bil tudi osmi, ki ga pa nisem imel niti dva meseca ne. Malo jih je menda še ostalo, med njimi navajam dva možaka, sedaj dobra moja prijatelja, vladnega svetnika Črnič in bivšega ravnatelja Kranjske hranilnice, dr. Anton Schöppel, ki sedaj na svoji dolnjski grajščini Vrhovo pri Šentjerneju uživa blaženi mir med resnimi študijami in skrbjo za obdelovanje posestva.

V Wr. Neustadtu je bilo zame posebno ugodno, da sem na zavodu našel rojaka, malo mlajšega od mene, znanca še iz dunajske »Slovenije« dr. Franca Detela. Lahko rečem, da sva v daljni tujini prav častno zastopala slovenski živelj. Znala sva si priboriti ugled in dober sloves, ne le med tovariši, temveč tudi med občinstvom. Sicer je bilo v primeru s prenapolnjeno ljubljansko gimnazijo službovanje na zavodu z zelo pičlim številom učencev, kakor smo jih imeli na gimnaziji, sila lahko. Kolegi, na polovico redovniki iz bogatih nižjeavstrijskih cistercijskih samostanov, so bili zelo prijazni gospodje, na katerih je bilo pač več veseljaštva nego verske askeze. Razumeli smo se prav dobro in če sva prišla v ondotni samostan »Neukloster« na kegljanje, se je po samostanskih hodnikih razlegal glas: »Die slavischen Brüder sind da, Cyrill und Method!«

Svoj zlati čas sem dobro izrabil za svojo duševno izomiko ter tudi za slovstveno produkcijo. Bil sem že spisal in v »Zvonu« priobčil nekaj znanstveno popularnih razprav, sedaj me je pozvala »Slov. Matica«, naj za njen letopis spišem životopis Frana Palackega, ki je bil leto prej umrl. Lotil sem se hvaležne te naloge z vso vnemo in mislim, da je nisem rešil nepovoljno. A pri tej razpravi se mi je nekaj pripetilo, kar je značilno za ozkosrčnost tedanje »Matice«. Opisujoč znanstveni pomen tega velikega Čeha, ki je v istini ustvaril preporod že izgubljenega češkega naroda, sem bil naravno primoran, vglobiti se tudi v njegovo znamenito kontroverzo s Konstantin Höflerjem, profesorjem zgodovine na praški univerzi. Le-ta, Nemec iz rajha, kot povestničar plitev in malo objektiven, po mišljenju sovražnik Slovanom, ob enem pa na glasu iskrenega katolika, si je stavil

nalogo, ovreči Palackega zgodovinske trditve ter poveljčavati vpliv nemške kulture na razvoj češkega kraljestva. Boj med tema učenjakoma je postal tem ostrejši, ko je Höfller začel izdajati v poročilih dunajske akademije znanosti »fontes rerum hussiticarum«, vire o husitski dobi. A tu ga je zgrabil Palacky ter z neusmiljeno roko razdrl vso veljavo Höfllerjevo med učenim svetom. Höfller niti od daleč ni bil kos takemu nasprotniku ter je naravnost sramotno podlegel neovrznim Palackyjevim dokazilom. Najhujše pa je bilo za nemškega profesorja, ko mu Palacký dokaže, da srednjeveških rokopisov niti čitati ne zna. Storil je to na ta način, da je v svoji razpravi »Konst. Höfller und der Hussitismus« na eni strani priobčil najznamenitejši vir o pravdi, sodbi in smrti mag. Husa, poročilo Petra z Mladenovic, kakor ga je čital in prijavil Höfller, z druge strani pa, kakor se glasi v istini. Höfllerjev glas kot zgodovinar je bil naravnost uničen, vsa strokovnjaška kritika je stopila na stran Palackega. Vso to kontroverzo sem preštudiral, sam prečital vse dotične srednjeveške vire, stalo me je to dokaj tednov napornega dela in prav ponašal sem se baš s to partijo svoje razprave.

Toda kako debelo sem gledal, ko dobim v roke svojo tiskano razpravo ter zastonj iščem kontroverzo Höfllerjevo ter svojo dobro podprto sodbo o njej! Ni je bilo, vse je izginilo! In stoprav sedaj sem izvedel, da je bil prof. Keržič postavljen kot preiskovalec in cenzor mojega dela ter da je on iz pregorečega verskega čuta črtal vse tiste odstavke! Najbolj me je razljutilo dejstvo, da niti obveščen nisem bil o predstoječi amputaciji svojega duševnega deteta!

Neprostopvoljen in jako nerad sem zamenjal belo Ljubljano z Wiener Neustadtom, danes pa moram reči, za moj duševni razvoj je bilo šestletno bivanje v razmerno majhnem nižjeavstrijskem mestu največjega pomena. Nikakor mi ni škodovalo, da sem bil na enkrat dvignjen iz ljubljanskega ozračja, iz njegovih malenkostnih prepirov in vsakdanjih prask, iz ljubljanske megle, ki je ljudem vid jemala ter zelo neugodno vplivala na razsodnost in globino mišljenja. In tla v Wr. Neustadtu so bila zame prav ugodna. Dejansko je bilo mesto prava »šolska naselbina«. Gimnazija in deželna realka, deželni pedagogij in strojniška šola, povrh še velika vojaška akademija, vsled tega obilo profesorjev najrazličnejših strok in vrst, mnogo med njimi jako omikanih in živahnih, vsi pa med seboj v ozkem stiku. In k temu še neposredna bližina Dunaja, kamor te je brzovlak zapeljal v pičli uri! Kraj tedaj nikakor ne slabo izbran za moža, ki je hotel in mogel duševno delati!

In to sem nameraval tudi iz vnanjega razloga! Prisiljena preselitev me je silno razburila. Da bi bil še samec, nikoli se ne bi bil vdal nasilstvu, temveč hladnodušno bi vladi tja vrgel naslov in dostojanstvo c. kr. gimnazijskega profesorja ter bi si kje drugod poiskal vsakdanji svoj kruh. Kot zakonski mož in

rodbinski oče brez vsakega premoženja pa sem se moral pokoriti dunajskemu diktatu, nastopiti nakazano službo. Toda sam pri sebi sem sklenil, napeti vse svoje sile, da se rešim srednješolskega jarma. Dvojna pot se je nudila moji razgreti fantaziji: vseučiliška profesura in — politika. A slutil sem v obojnem slučaju pomanjkljivost svojega znanja ter z vso energijo sem se vrgel istodobno v najrazličnejše študije, da čim hitreje dopolnim svojo nedostatnost. Filozofijo in grščino, le-to ker sem se hotel baviti z bizantiškimi pisatelji z ozirom na njih važnost za jugoslovansko povestnico, narodno gospodarstvo in finančno vedo poleg vsakdanje priprave za šolski puk — vse to sem študiral istočasno ter z izredno vnemo. In pri vseh teh naporih mi je preostajalo še toliko časa, da sem mogel spisati obširno študijo v nemškem jeziku pod naslovom »Zur Geschichte der Septemberereignisse 1793«, nekaj poljudnoznanstvenih razprav za »Zvon« ter končno nemalo uvodnikov za prijatelja Jurčiča in njegov nenasitni »Slov. Narod«.

Naravna posledica intenzivnega znanstvenega dela pa je bila počasna sistematična preustrojitev mojega naziranja in čutenja. Prišel se je v meni notranji proces, ki je trajal nekaj desetletij ter potom istinite evolucije celega človeka korenito predrgučil. Z mirno vestjo lahko zatrjujem danes, ko imam za seboj svojo bodočnost, ko v visoki starosti ničesar več ne pričakujem od življenja, ko za svojo osebo ničesar ne želim in ničesar ne iščem, izvemši tisto blagodejno srečo v rodbinskem krogu, da noben vnani ozir ni nikoli vplival na moje svetovno naziranje. Prišel sem v Wr. Neustadt še kot pristen liberalec, odločen protivnik vsakega pozitivnega veroizpovedanja, prepričan pristaš materijalističnih nazorov. A ko sem se intenzivno bavil s Kantovo filozofijo, sem se uveril iz njegove teorije o spoznavanju, da materijalizem, kakor ga uči na pr. B ü c h n e r v svojem »Kraft und Stoff« nikakor ni kos kriticismu in skoraj sram me je bilo, da sem se bil slepo vdal tako plitvemu umovanju. Z druge strani sem se ugloobil v svojo vedo, v zgodovino in kmalu sem prišel do čisto različnega pojmovanja na pr. o srednjeveški dobi. Tista liberalna ocena srednjega veka, ki v njem vidi le dobo duševne omejenosti, duševne tmine, je izgubila v meni vso veljavo ob jasnem protislovju, da tako zaostala doba vendar nikoli ne bi mogla proizvajati onih neminljivih umotvorov, ki še danes navdušujejo slehernega čutečega ogledalca. In še več! Tudi oni študij, ki sem ga, nemoten po dnevnem malenkostnem političnem boju, posvetil narodnogospodarski in finančni vedi, me je čim dalje bolj prepričal, da liberalni nauki sloné na napačni podlagi. Sčasoma se je v meni zasvetila resnica, da pretirani enostranski individualizem ne more osrečiti narodov ter da treba človeško družbo smatrati tudi s s o c i j a l n e g a vidika. Rezultat vsega tega notranjega pretvarjanja je bil, da sem nehal biti liberalec ter se prelevil v demokrata. Nikakor še nisem postal prepričan

katolik, a začel sem spoštovati vsako versko prepričanje ter pojmovati zlasti zgodovinsko veličino katoliške cerkve. Nemalo je k temu pripomoglo dejstvo, da sem po svojih kolegih cistercijancih stopil v intimnejši stik z onimi velikimi samostani, ki so bili v Nižji in Gornji Avstriji prava središča duševne izomike ter so svojo kulturno pomembnost ohranili do današnjega dne.

Naj navedem tu posamezen slučaj! Na našem gimnaziju so bili kot privatisti vpisani gojenci samostanskega konvikta iz Heiligenkreuza pri Badenu. Vsak semester so morali k pismenim izpitom v Wr. Neustadt. Poleti je bilo to pač malenkost, drugače pa pozimi, meseca februarja. Cela ta družba je morala v zimskem mrazu še v temni noči na vozovih do približno 11 km oddaljene badenske postaje, odtod po železnici v Wr. Neustadt, kamor so revčki prišli premrazeni in zaspani, potem k pismenemu izpitu in še tisti dan zopet nazaj v samostan. In tu sem jaz predlagal v konferenci, naj gre rajši kak profesor kot komisarij v Heiligenkreuz, ki naj nese seboj zapečatenе kuverte z dotičnimi nalogami ter naj tam fante nadzira pri izdelovanju nalog. Moj predlog je bil sprejet, deželni šolski svet mu je pritrdil, in mene so določili za komisarija. Slučajno sem imel seboj tedaj novo knjigo, prvi zvezek epohalnega dela Hypolita Taine-a: *Les origines de la France contemporaine*. Čital sem med nadzorovanjem baš oni odstavek, v kojem sloveči francoski zgodovinar pojasnuje, odkod ona izredna darežljivost, s katero je v prejšnjih dobah francoski narod tako bogato obdaroval katoliško cerkev in njene zavode. Čital sem blestečo to apologijo v ozidju samostana v Heiligenkreuzu, na mestu, ki je še danes živa priča one kulturne in družabne funkcije, katero je vršila katoliška duhovščina tekom mnogih stoletij. Mogočen vtis je to bil ter trajno je učinkoval na moje duševno razpoloženje!

Ali med tem, ko sem jaz živel v prijetnem »prognanstvu« v oddaljenem Wr. Neustadtu, se je pripravljala in naposled tudi izvršil politični prevrat v Avstriji in na Slovenskem. Sprva bilo je pač videti, da bo nemška furija kar pomandrala razcepljeno, med seboj nesložno slovenstvo. Še smo imeli večino v deželnem zboru in deželnem odboru kakor tudi v trgovski zbornici, toda njeni dnevi so bili šteti. Najprej je padla trgovska zbornica v sovražne roke. Pod Widmannovim pokroviteljstvom je vodil dotične volitve glasoviti plem. Vesteneck, vladni tajnik in grajščak v Mirni na Dolenjskem, brezvesten mož brez pravnega čuta, moralna propalica. Delalo se je po njegovem navodilu z vsemi sredstvi, s kupovanjem glasov, z grožnjami in nasilstvi tako, da se je naposled dosegel zaželeni cilj: trgovska in obrtna zbornica, od nekdanj trdnjava narodne zavednosti, je padla nemškutarjem v roke! To je bilo pač slabo znamenje za bližajočo se deželnozborske volitve! Saj je trgovska zbornica sama volila dva poslanca v deželni zbor, ta dva mandata sta bila torej izgubljena. In tista nesrečna Costova zapuščina, banke-

rotna banka »Slovenija«, pri kateri je bila izgubljena cela delniška glavica, krvavo zasluženih 300.000 gld. je ležala kakor môra nad narodno stranko. Nič ni zaleгло, da je prenehal boj med »Starimi« in »Mladimi«, da sta šli obe stranki skupno v boj za svoje kandidate, Deschmann je kaj premeteno izkoriščal usodno afero skrahirane banke, njega je z divjo strastjo podpiral najnevarnejši sovražnik slovenske ideje, silno vplivni birokratizem, ves uradniški aparat je bil pokonci in povsod po deželi so semintja švigali uradniški agitatorji, kupčija z glasovi se je vršila z nesramno predrznostjo in naposled so zmagali Nemci! Tudi tu se je še držal hrabri slovenski kmet, v kuriji kmetских občin je bilo izvoljenih 15 narodnjakov in le v kočevsko-ribniški skupini je prodrł Nemec, okrajni sodnik Ledenigg, toda mesta so kapitulirala, edini mestni okraj Kranj — Škofja Loka nam je ostal ter volil svojega vrlega župana Karla Šavnika. 5 odstotkov nemškega prebivalstva si je podjarmilo slovensko večino 95 odstotkov!

Ali dnevi nemške premoči so navzlic temu navideznemu uspehu vendar bili šteti. Znova se je dokazala stara istina, da so liberalni Nemci vedno bili skrajno slabi politiki, kateri so se od nekdanj odlikovali s posebno spretnostjo, strmoglavit svoj lastna ministrstva. Ministrstvo Auersperg II. je imelo prebito malo mirnih trenotkov, zlasti odkar mu je v grofu Hohenwartu vzrastel nad vse nevaren protivnik. Njemu se je posrečilo, v klub »stranke prava« »Club der Rechtspartei« združiti konservativne poslance iz nemških planinskih dežel, Jugoslovane, Rumune in nekaj zastopnikov moravskih Čehov. Sprva so oni slovenski poslanci, ki so bili izvoljeni na podlagi mladoslovenskega programa, dr. Vošnjak, Vilj. Pfeifer in Nabergoj, še poskušali samotariti, potem so uvidevali nesmiselnost svojega samotarenja ter pristopili Hohenwartovi skupini. Poljski klub je sicer ohranil svojo samostalnost, izvirajočo uže iz državnopravnih nagibov, toda pod vodstvom Grocholskega se je razvilo tesno prijateljsko razmerje med poljsko in Hohenwartovo skupino.

Nikoli se ni lepše in jasneje izkazala državniška usposobljenost Hohenwartova, nikoli ni sijajneje govoril nego v tej dobi! Kako osramočeni smo bili mi mladini, ki smo bili svoje dni ponosni na to, da je bil naš Razlag pri notranjski volitvi podrl protikandidata Hohenwarta! Prav za prav je dr. Razlag v nekem pogledu tragična oseba. Sam po sebi gotovo simpatična prikazen, mož čistih rok in neoporečnega rodoljubja, ki si je ohranil naivnost svojega idealizma sredi kosmatega materializma tedanje koruptne parlamentarne večine; a bil je vendar povsem nedostaten kot politik, brez državniške nadarjenosti, naposled slepo orodje v rokah nemških levičarjev, ki so ga zlorabljali za svoje namene. Potisnili so ga v ospredje kot poročevalca o enem od njih cerkvenih zakonov, s kojimi so si hoteli

zasigurati naklonjenost širokih slojev, omamljenih po liberalni frazeologiji. Dočim mu je dunajska žurnalistika slavo pela, se je razširjal propad, ki je bil sčasoma nastal med njim in ostalimi slovenskimi poslanci. Odrekel je tudi kot deželni glavar; končno se je odpovedal javnemu življenju ter je umrl l. 1880, osamljen in skoraj pozabljen od naroda, kateremu je vendar le hotel pomagati!

Toda nemška hegemonija v Avstriji se je bližala zatonu in ž njo skupaj je šlo za kožo tudi nemški stranki v Sloveniji. Njen padec je bil neposredno posledica nerodnosti, s katero se je liberalna večina v dunajskem parlamentu protivila novemu kurzu vnanje politike. Uže iz Metternichove dobe sem je stremila avstrijska monarhija vedno po tem, da se na balkanskem polotoku ohrani turška nadvlada neokrnjena in neomajana. Kaj za to, če so pod surovo turško silo zdihovali krščanski narodi južno od Save in Donave, saj so bili po krvi Slovani in s to pasmo Dunaj nikoli ni računal! Ta politika je ugajala tudi nemškoliberalnim parlamentarnim krogom in nič kaj jim ni prijala, ko je naenkrat z dunajskega dvora začel pihati drug, Turkom neprijazen veter. Cesarsko potovanje po Dalmaciji je bilo v nekem oziru spodbuda za naše brate v Bosni in Hercegovini, ki so se začeli dvigati proti Turkom. Vstaja je buknila, Turki so jo hoteli zatreti s kruto silo, zadušiti z ognjem in mečem. Zgodovinsko dejstvo je bilo, da je Avstrija nekaj časa naravnost podpirala balkanske vstaše. Mal dokaz za to sem doživel, še ko sem bil profesor v Ljubljani. L. 1876 je bilo, ko je dr. Zarnik pozval mene in nekaj drugih, ki smo vsaj za silo lomili francoski, naj pridemo v čitalnico, kjer se nam bo predstavil francoski častnik, ki je kot topničar uslužben pri črnogorskem knezu. Mož nam je razodel svojo nalogo, češ, topove sedaj imamo in strelivo, ali primanjkuje nam topničarjev in radi bi privabili nekaj topničarsko izšolanih prostovoljcev v Cetinje. Pri tej priliki nam je povedal, da so svoje strelivo nemoteno dobivali preko črnožoltih mejnikov. Pri belem dnevu je šel s svojim municijskim transportom mimo avstrijskega carinskega urada. Dotični poveljnik finančne straže je kar odpoklical svoje ljudi in francoski častnik je svoje municijske tovore nezacarinjene v božjem miru spravil čez avstrijsko mejo. Tako je bilo v početku balkanskih nemirov. Ali Avstrija se ni nikoli mogla znebiti svojega polovičarstva. Da bi se na Dunaju spominjali še svojih velikih tradicij iz slavne dobe princa Evgena ter sami v roko vzeli in vodili protiturško gibanje, morda bi bila usoda habsburške države drugačna. Cesar Fran Josip pa je odklonil ponudbo ruskega carja Aleksandra II., ki mu je ponujal zapadni Balkan, ako se zaveže Avstrija z Rusijo k skupni akciji. Za to pa se je Avstrija na berolinskem kongresu, kjer je angleška zavist Rusijo in balkanske Slované oplenila vojnih pridobitev, komaj pridobljenih v San Štefanskem miru, pridružila ruskim nasprotnikom ter kot

plačilo za to prejela evropski mandat, da sme okupirati ter na nedoločen čas upravljati Bosno in Hercegovino.

To je bila Andrassyjeva politika, katere se je s celim srcem oklepal Fran Josip. V tej pridobitvi je videl nadomestilo za one lepe dežele Lombardijo in Benečijo, katere je bil izgubil v krvavih vojskah l. 1859 in 1866.

In proti tej okupacijski politiki se je upirala velika večina vladujoče levice v dunajskem parlamentu. Herbst, Ign. Kuranda, dr. Sturm so odločno pobijali zahteve »bosanskih kreditov«, le nekaj zmernejših levičarjev, med njimi Eduard Sueß so obsojali tako postopanje ter resno svarili svoje liberalne somišljenike, naj nikar ne segajo v to sršenovo gnezdo! Bojazen, da bi se s pomnožitvijo slovanskega življa v monarhiji prej ali slej razrušil dualizem, sezidan na podstavi, da onstran Litve absolutno gospodari Madžar, tostran Litve pa Nemec, je premagala vse pomisleke. Ministrski predsednik Adolf Auersperg je dal svojo ostavko, ki je bila sprejeta 7. oktobra 1878. Nekaj dni preje mu je naznanil njegov padec z veliko »gesto« Hohenwart, ko je v debati vrgel proti ministrski klopi govorniško petardo z besedami: »Ich habe den Kampf gegen das Cabinet bereits aufgegeben, weil es mir widerstreitet, einem Sterbenden die letzten Lebensstunden zu verbittern«.

Auersperg je padel, po prehodni dobi Stremayrjevi je bil poklican kot ministrski predsednik cesarjev pajdaš iz otroških let in najintimnejši zaupnik grof Taaffe. Spremenil se je vladni sistem v avstrijski polovici, spremenil pa tudi v Sloveniji, zlasti na Kranjskem. Obetale so se nam proste volitve in pri teh je bilo neizogibno, da se razruši nemška nadvlada, zgrajena na prevari in nasilstvu. Nova doba se je nam Slovencem odpirala, ko nam je Taaffe namesto Widmannovega naslednika, dokaj objektivnega Kaline poslal kot deželnega predsednika Andreja Winklerja, moža naše krvi, zavednega narodnjaka!

Med tem pa, ko se je v ožji domovini pripravljal ta veliki prevrat, sem bival v Wr. Neustadtu, s pravo strastjo zasledujoč vse te dogodke. Vedno sem bil v stiku s svojimi prijatelji, zlasti s Kersnikom, Levcem in Jurčičem. Marsikateri članek sem poslal v »Slovenski Narod« in Jurčič je bil prav vesel mojega sodelovanja. Seveda sem hodil v žurnalistiki po lastnih potih in nekaterikrat izzval odločen odpor pri enem delu slovenskega občinstva. Posebno se mi je takrat zamerilo, da sem o tedanji ustanovitvi slovenske univerze imel svoje posebno mnenje. Ker se mi je še mnogo let kasneje predbacivalo ono stališče ter mi je še dr. Ivan Prijatelj to v zlo štel, hočem tu prostodušno razviti svoje pomisleke proti tačasnemu zahtevi, v akcijski slovenski program sprejeti terjatev slovenskega vseučilišča.

Pomembnost takega zavoda za narodni kulturni razvoj mi je bila dobro znana, morda bolje nego večini onih, ki so ga naj-

glasneje zahtevali. Ali baš radi tega, ker sem bil do duše uverjen o znamenitosti take pridobitve, sem moral ugovarjati slehernemu poskusu, p r e z g o d a j in predčasno ustvariti stavbo, ki bi morala biti sklepno delo narodne izomike. Niti spodnje gimnazije nismo imeli in uže smo v istem hipu zahtevali univerzo! In od vseh turbulentnih zagovornikov samonasebi opravičene, trenutno in še za dokaj časa pa neizvršljive terjatve se nihče ni vprašal, kako pa bomo zmogli to veliko stvar? Drage volje verjamem, da se marsikak srednješolski učitelj, marsikak podeželni pristav ali notarski kandidat kar nič ne bi obotavljal, ako se mu prisodi blagodneči naslov vseučilišnega profesorja in ž njim združena letna plača. Toda naslov bi imeli, »profesorji« pa ne bi bili! Recimo, da bi se od strani vlade, ozir. države ugodilo naši zahtevi ter z močmi, kakor so nam bile takrat na razpolago v istini zasedlo stolice slovenskega vseučilišča, ostale bi te znanstvene nikakor ne zadostujoče učne sile po veljavnem zakonu na svojih mestih zasidrane in pritrjene do sedemdesetega leta svoje starosti ter pokvarili in v nič dejali bi nam cele generacije akademične mladine. Normalen porod sem hotel in branil sem se s p l a v a ! Slab podjetnik tisti, kdor si pri svojih podjetjih ne stavi vprašanja, bodem-li podjetje v istini mogel zmagati s svojimi močmi? To načelo velja v politiki morda še bolj nego v gospodarskem življenju.

In ako še pomislim, da je bil naravni povod in izhodišče cele dolgovezne časnikarske borbe sestava a k c i j s k e g a p r o g r a m a , ki bi ga imela naša delegacija predložiti T a a f f e j u povodom ustavaškega shoda v Lincu, da se mora dalje tak program omejiti na glavne točke, kojih neposredna hipna izvršitev se išče pri vladi, potem šele prav vztrajam na svojem stališču, češ ako bi se danes ponovil isti položaj, kakor smo ga imeli l. 1879 mi Slovenci, ne bi niti za pičico drugače postopal in drugače ravnal.

Dandanes so dejanske razmere neprimerno bolj ugodne za zasnovo in ohranitev slovenske univerze nego so bile pred skoraj petdesetimi leti! Med tem časom se je jako izdatno pomnožilo število onih znanstvenikov, ki bi po svoji slovstveni kvalifikaciji mogli priti v poštev kot vseučilišni profesorji. Deloma je dokaj pomagalo v to svrhu tiho a sistematično delo prejšnjih slovenskih parlamentarcev, ki smo še pod staro Avstrijo dosegli od naučne uprave, da so bili nekateri nadarjeni Slovenci, absolventje avstrijskih visokih šol, poslani z državnimi štipendijami v inozemstvo, da na ondotnih univerzah dopolnijo svoje študije ter razširijo svoje duševno obzorje. Ni majhno število takih štipendijatov, ki sedaj častno izpolnjujejo v Ljubljani profesorske stolice! Dalje pride v tem pogledu v poštev dejstvo, s katerim se seveda ni moglo računati pred polstoletjem, da je vsled razpada caristične Rusije in boljševiške revolucije toliko ruske inteligence razkropljene po širokem svetu, od katere je znamenit

del pribežal v Jugoslavijo ter tudi ljubljanski univerzi dal nekaj dobrih profesorjev in docentov zlasti v strokah, s katerimi smo se mi Slovenci dosihmal žalibog mnogo premalo bavili.

Vendar je pa povsem jasno, da je naša mlada država po prevratu v lahko umljivem duševnem vzletu tudi pri ureditvi visokega šolstva preveč napela svoje sile in prekoračila meje, začrtane po gmotni in po duševni zmožnosti. Z jedno besedo, i jaz uvidevam, da imamo v Jugoslaviji preveč visokih šol. Bolje manj univerz, pa te dobro dotirane v denarnem oziru in predvsem po izbranih znanstveno visokostoječih profesorjih in docentih!

Seveda se načeloma upiram tisti nam Slovencem imanentni nerodnosti, da hočemo celo svoje znanstveno izobraženje pridobivati na enem in istem mestu, kolikor mogoče blizu svoji rojstni hiši! Poznam vsaj nekoliko znanstveno literaturo velikih kulturnih narodov in tu se mi le vidi, da zavzemajo Nemci v tem pogledu še dandanes, ne morda po svoji izvirnosti, pač pa po bogastvu svoje znanstvene produkcije prvo mesto. A to prednost so si pridobili večinoma s tem, da na Nemškem študent od nekdaj hodi za profesorjem, da posluša en semester odličnega učenjaka v Göttingenu, drug semester v Monakovem, potem kako leto v Berolinu itd. In nekaj sličnega bi tudi jaz svetoval našim študentom. Tudi z državno političnega stališča nam bode le koristilo, če se naš študent domačega čuti tudi v Zagrebu in Beogradu ter obratno hrvatski in srbski študent v Ljubljani!

Volitve za državni zbor so bile razpisane ter so se vršile po kmetskih občinah 24., po mestih in trgih 30. junija 1879. Tokrat so volilci korenito popravili, kar so bili zagrešili pri ominoznih državnozborskih volitvah l. 1875 in deželnozborskih l. 1878. Obe narodni stranki sta postopali zajedno, v lepi slogi ter dosegli popoln uspeh. Niti z enim kandidatom ni prodrla nemška stranka, celo njih kolovodja Deschmann je v Ljubljani propal. Kaj rad bi bil tudi jaz nastopil kot kandidat, toda nekaj mesecev mi je še manjkalo do dovršenega 30. leta. Po avstrijski ustavi se je pasivna volilna pravica pričela stoprav z dovršenim tridesetim letom, moral sem tedaj še — čakati. Tolažil me je prijatelj Jurčič s pismom, o katerem takoj spregovorim, rekoč: »Saj si še le komaj 30 let star, do 70. leta se boš še vsega »nadelal«.

To pismo, datovano z dne 24. januarja 1880 ter pisano iz hiralnice pri Sv. Jožefu, kamor se je zatekel Jurčič v svoji hudi bolezni, je tako značilno za moža in za celo njegovo dobo, da ga dobesečno priobčim v »Dodatkih«. V njem se zrcali ona jasnost, s kojo je mož gledal naše politične razmere baš tako, kakor pristni humor, ki Jurčiča ni zapustil niti v dolgotrajni dobi telesnega trpljenja. Izreden človek je bil in v slabotnem njegovem truplu je tičala povsem možata osebnost. Morda je bila največja izguba za naš narod, da je gmotno pomanjkanje

primoralo velikega pesnika in stvaritelja slovenskega romana, vdinjati se »lajdri politiki«. Ali priklenjen na častniško galejo je presegal nas vse, ki smo se takrat bavili s slovensko politiko, po zdravi razsodnosti in točnosti političnega razuma. Marsikaj bi se bilo izvršilo drugače, da nam ni kruta usoda ugrabila moža v cvetu njegove moške dobe!

V tistem času sem bil sploh dokaj zaposlen v politiki ter sem pridno sodeloval pri »Slov. Narodu«, uže z ozirom na bolnega urednika, ki je potreboval podpore sotrudnikov. A radi tega nikakor nisem zanemarjal svojih študij. Uglobil sem se zlasti v zgodovino velike francoske revolucije ter sem marljivo izkoriščal slovstveno gradivo, ki sem ga dobival iz dunajskih knjižnic in ljubljanske biblijoteke. In v tem pogledu sem našel v Ljubljani celo več nego na Dunaju. Morda ni neumestno, ako opozorim pri tej priliki naše znanstvenike na zaklade, ki jih baš za to dobo hrani ljubljanska študijska knjižnica. Tu se nahajajo sodobni francoski zgodovinarji, kakor *Thibaudau*, bogata zbirka memoár, dragocena knjiga *Mercierjeva* »*Tableau de Paris*« in »*Nouveau tableau*«, zbirka prezanimivih člankov v feljetonističnem slogu itd. Odkod to nenavadno slovstveno bogastvo baš v Ljubljani? Rešitev te uganke je povsem priprosta. Ljubljanska državna biblioteka je imela to posebno srečo, da je bil med francosko okupacijo njen knjižničar francoski zgodovinar in romanopisec *Charles Nodier*, ki je zanjo nabavil vestno vse, kar bi moglo služiti povestnici velike te dobe.

Sad mojih dotičnih študij je bila moja nemški spisana razprava »*Zur Geschichte der Septemberereignisse*«, v kateri sem kritično obdelaval zgodovino onih monstroznih umorov l. 1792, kjer so v prvih dneh meseca septembra tolpe nahujskane, opijanene, fanatično razgrete druhali napadale pariške jetnišnice ter tam poklale na tisoče ubogih jetnikov, ne glede na stan, spol, starost, ne glede tudi na razloge, radi katerih so bili v zaporih. Mikala me je predvsem rešitev kontroverze, ali so bile te grozovitosti izbruhi ljudske razburjenosti, provzročene po vlomu zavezniških armad, katere so pod vojsvom vojvode brunsviškega vzele Verdun in se pomikale proti Parizu ali pa je vse skup bil sad zločinskega hujskanja in premišljenega diaboličnega načrta? Razprava je izšla zaporedoma v dveh letnih gimnazijskih poročilih, ker je bila za en gimnazijski program preobsežna. Dal sem pa napraviti takoj celotni separatni natis, žalibog le v 50 iztisih. Sam sodim, da je dotična razprava bilo najboljše, kar sem bil sploh kdaj napisal zgodovinskega. Svoje iztise sem razdelil med znance in prijatelje in celo tak bedak sem bil, da niti odgovoril nisem, ko sem iz Berolina in od drugod dobival pozive, naj vpošljem kak eksemplar v pregled in razsojo. Zgolj dunajski »*Gymnasialzeitschrift*« sem dostavil en iztis, katera je potem objavila kratko ugodno oceno iz peresa graškega univ. profesorja *Losertha*. Ko sem mnogo let kasneje svoje delo dal prečitati

tedanjemu justičnemu ministru grofu Frid. Schönbornu, se je isti pač sila pohvalno izražal o mojem delu, ki je po svojem bistvu bil napol pravnškega značaja.

Slučaj je ob istem času nanesel, da sem zašel na sicer meni povsem tuje polje slavistike. Zelo presenečen sem bil namreč, ko dobim od »Slov. Matice« v Ljubljani povabilo, naj prevzamem ob Kopitarjevi slavnosti v Repnjah, rojstnem kraju tega znanstvenega orjaka, slavnostni govor. Bil sem takrat odbornik »Slov. Matice«, poleg tega mi je nujno prigovarjal prijatelj Levec, naj ne odklonim častnega poziva, premagal sem tedaj svoje naravne pomisleke ter sprejel namenjeno mi nalogo. K sreči sem prejel poziv še tako pravočasno, da sem mogel vsaj v naglici seznaniti se nekoliko natančneje z deli nesmrtnega rojaka. Toda odkrito bodi povedano, nič kaj lahko mi ni bilo pri srcu, ko sem kot nestrokovnjak moral predelati težko znanstvenost, ki jo je bil Kopitar, »monstrum scientiarum«, kakor ga je nazival prvak nemškega jezikoslovstva Jak. Grimm, nakopičil v svojem »Glagolita Klotzianus«. Tem bolj razvneli so me klasični »Zbrani spisi«, ki so s ponosom na tega velikega sina matere Slovenije navdajali mojo narodno dušo.

Kopitarjeva slavnost v Repnjah septembra 1879! Vzlet oživljene narodne zavesti je privabil navzlic skrajno slabemu vremenu na tisoče poslušalcev v malo gorenjsko vasico na znožju Šmarne Gore. Tudi z daljnih mejá slovenske zemlje so prihiteli buditelji slovenskega ljudstva, tako zaslužni Einspieler s Koroškega, Božidar Raič iz vinorodnih Haloz, Janko Nabergoj iz tržaške okolice. Jaz sam sem se bil uže iz Wiener Neustadta s svojo rodbino pripeljal v domovino, kjer sem na Dolenjskem preživel svoje počitnice. V Trebnjem sva se zmenila s tedanjim privatnim docentom na graški univerzi dr. Nace Klemenčičem, da se peljeva skup v Repnjo. Zlata duša, ranjki Nace! Močan in zdrav, pravi slovenski hrust, ob enem pa šegav in vedno dobre volje, pristni tip dolenjske solnčnate narave! Seveda na prvi pogled tuj človek nikoli ne bi pogodil v tem veseljaku onega globokega znanstvenika, za katerega ga je uže tedaj, v njegovih mladih letih, poznal znanstveni svet. »Klemenčič ist mein bester Schüler!« je rekel v ministrstvu o njem njegov učitelj, slavni Boltzmann, eden največjih fizikov celega sveta. In tak mož navzlic vsem svojim vrlinam ni mogel postati reden profesor na graški univerzi, zgolj radi tega ne, ker se je profesorski senat iz politične mrznje z vsemi štirimi branil, da se ne bi oskrnil nemški značaj graške visoke šole po prisotnosti »eines verfluchten Windischen!« Moral je kot ordinarij na univerzo v Innsbruck, kjer si je sijajni učitelj kmalu pridobil splošen ugled in družabno veljavo. Velika izguba je bila za vedo in za slovenski narod, ko je pred 22 leti Klemenčič, od kapi zadet, preminul v Trebnjem, kjer je med svojimi domačimi hotel uživati svoje počitnice!

Ali takrat, ko sva se peljala v Repnjo, l. 1879, sva bila še oba mlada, krepka in prevzeta. Klemenčič je zapregel očetovega »sirca«, sam je kučiral pohlevni kmetski voziček, na katerem sva se zibala po prašni dolenski cesti. Ni šlo prehitro, ker je bilo pri naju preveč pristne dolenske žeje in — ob cesti dolenskega cvička. Vendar se srečno pripeljeva do Ljubljane, a tam se iznenadoma pokaže nepričakovana zapreka. »Sirec« nikoli še ni bil v nobenem mestu in znameniti ljubljanski tlak, one velike savske »špičaste kroglice«, vredne konkurentinje beograjske »kalderme«, ki se je začel na Karlovski cesti proti cerkvi Sv. Florijana, je konja tako prestrašil, da se nikakor ni mogel odločiti, da bi se podal v tako nevarnost. Prigovarjanje, opomini z bičem — nič ni izdalo, »sirec« se je branil ljubljanskega tlaka! Kmalu se je zbirala šentflorjanska mladina okrog najine »kripce«, smejala se, ubijala svoje šale, dokler ni Nace stopil z voza, konja zagrabil za uzdo ter ga srečno speljal do Starega trga. Odtod je potem šlo gladko naprej, tlak se je zboljšal, »sirec« pa se je začel privajati mestnim osnovam in težavam.

Drugi dan — dež, neprestano dež, včasih se menjajoč s pravcato ploho! Pri Kopitarjevi rojstni hiši v steno vzdana spominska plošča, pod njo majhen odrček za govornika, a nesreča, oder naravnost pod kapom! Bil sem v slavnostni opremi, s frakom in kar zraven spada, govoril sem seveda gologlav ter odklonil tudi dežnik. Saj bi bilo naravnost smešno, da govorim kot slavnostni govornik pred več tisoč poslušalci — pod dežnikom! Seveda sem bil moker kakor miš, poleg tega pa še ta čuden občutek, da sem, stoječ na skrajno majhnem odru neprestano izpod kapa dobival vodne curke na odkrito glavo! Mnogokrat sem nastopil v svojem življenju kot govornik v državnem in deželnem zboru, v vsakovrstnih javnih korporacijah in na ljudskih zborovanjih, pri slavnostnih prilikah in pred odprtimi grobovi, sigurno pa nikoli ne pod tako čudovitimi razmerami kakor baš na Kopitarjevi slavnosti. Vendar sem premagal vse težave: moj govor je bil sprejet z veliko pohvalo, pri slavnostnem obedu v Vodich se je pela slava in hvala meni kot govorniku in od mene vedno visoko čislani Božidar Raič me je pri tej priliki počastil s tem, da mi je bratovščino napil. Orjaški mož je bil, pravi velikan! Ko me je objel in poljubil, sem imel utis, kakor da bi se sosedna Šmarna Gora zvalila čez me. In vendar sam ne spadam med pritlikavce in slabiče!

Toda ko smo slavili v Repnjah Kopitarjevo slavnost, je bil centralistični liberalizem uže strmoglavljen in sila spretni in premeteni grof T a a f f e je vladal v Avstriji. L. 1879 je T a a f f e uže trdno držal v svojih rokah državno krmilo, Čehi so se odpovedali svoji nesrečni abstinenčni politiki, nove volitve so kabinetnemu prvosledniku dale večino, dasi pičlo večino, in sedaj je prišel tudi zame čas, da se vrnem — v domovino!

Naravno, da je spremenjeni položaj vsekako vplival tudi na prebivalstvo nemškega Wr. Neustadta, katero je po svojem političnem mišljenju pripadalo dvema strankama: meščanstvo liberalni, delavstvo socijalnodemokratski. Vmes je vegetirala »obrotna« stranka, ki je potem postala jedro krščanskosocialni skupini. Ali vse te stranke, tako razlikovite v svojih namenih in ciljih so le bile edine vsaj v eni točki: v češčenju — cesarja Jožefa II! L. 1880 obhajala se je baš stoletnica, odkar je najpopularnejši Habsburžan nastopil vlado. Povsod po nemški Avstriji so proslavljali njegov spomin. Da niso slavili pristnega Jožefa, ki je pred strokovno oceno in pod secirnim nožem zgodovinske kritike nikakor ne junak svobode, temveč zagrizen samovladec, trdosrčen in površen, — o vsem tem se niti sanjalo ni liberalnemu filistru, ki je po vseh velikih in malih nemških gnezdih prirejal slavnosti cesar Jožefovemu spominu ter mu stavil spomenike. Tudi na naši gimnaziji je hotel ravnatelj po zgledu drugih srednjih šol prirediti šolsko slavlje, toda odločno sva se v konferenci upirala temu jaz in tovariš Detela ter v istini preprečila ravnateljev namen. Kajti žalibog je bila gola istina, da sva midva že bila politično okužila tri svoje tovariše redovnike, vse po rodu Čehe ter močno vplivala na trojico nemških kolegov cistercijanov. Razpolagala sva z večino učiteljskega zbora. Tudi pri napovedani mestni razsvetljavi so ostala okna najinih stanovanj temna in — vendar cela! Navajam vse te drobnarije le kot dokaz, da poštenega narodnega prepričanja ni treba prikrivati. Verjemite mi, tudi v tem pogledu bi bilo mnogo bolje, da ne bi imeli v lastnih vrstah preveč plašljivcev, omahljivcev in petoliznikov!

Ali vendar, čas je bil, da so me poklicali nazaj v slovensko Ljubljano. Sploh so pričeli nas prognance zopet klicati nazaj. Septembra meseca 1881 sem bil zopet »iz službenih ozirov« premeščen na ljubljansko gimnazijo. Prijatelji in tovariši so mi priredili lepo odhodnico. Iz prisrčnih besed, s katerimi so se od mene poslovljali tudi politični nasprotniki, se je videlo, da se je »slovanski zagrizenec« — moji kolegi so me šaljivo klicali »Krawallschani«, — vendar vsaj nekoliko prikupil tudi nemškemu občinstvu.

V. poglavje.

V novih bojih.

Bil sem zopet v domovini. S početkom oktobra l. 1881 sem nastopil zopet svojo službo na dobro mi znani ljubljanski gimnaziji, toda kmalu sem jo moral prekiniti. Bolan sem uže prišel v Ljubljano. Moj nenavadno krepak organizem se je dlje časa krčevito branil hude bolezni, opravljal sem svoj profesorski posel, dasi sem se komaj zavedal. Naposled me je bolezen premagala, komaj da so me spravili do doma. Še danes ne vem, kaj mi je bilo, dasi je šlo za življenje ali smrt. Tudi zdravniki niso vedeli, kam opredeliti mojo bolezen. Nazadnje so se izrekli za možganski »tumor«, — dejstvo pa, da sem prebolel strašne napade, ovrže njih diagnozo. Ali sila dolgo je trajalo, dokler sem okrevail. Kake štiri mesece sem ležal, dopust sem potem dobil za celo šolsko leto. Popravil sem se šele v zdravem gorenjskem zraku. Od aprila l. 1882 sem bival v prijazni šturmovi hiši v Poljčah in neznanstvo dobro mi je storilo to bivanje. Z nepopisnim veseljem sem užival prekrasno gorenjsko spomlad. Še se spominjam, ko sem prve dni junija nekega lepega jutra napravil sprehod okoli blejskega jezera. Omamila me je božanska krasota pokrajine, ves zamaknjen v čar gorenjske narave sem na glas deklamoval Preradovićeve stihe:

»V tvom polju daj mi groba,
tvojim cvijećem grob mi kiti!«

Iz gostoljubnih Poljič sem se podal na Brdo, k najmilejšemu svojih prijateljev, Janku Kersniku. Zadnji ostanki moje bolezni so se izgubili v njegovi družbi, v dražestnem krogu plemenite njegove obitelji. Veliko sva si imela povedati, načrte sva kovala o svojem predstojećem političnem delovanju, sanjala o bodočnosti ter z nehlinjeno tužnostjo se spominjala svojega skupnega prijatelja Jurčiča, ki je še pred mojim odhodom iz Wr. Neustadta zapustil ta svet. Instinktivno sva čutila, kako bova pogrešala moža, jasno njegovo pamet in umerjenost njegovo v političnih bojih, ki so naju čakali. Dobro je bilo, da se nama takrat o njih intenzivnosti in odurnosti niti sanjalo ni!

Na jesen l. 1882 sem uže zopet bil v šoli, kmalu sem se pričel javiti v politiki. Najprej so me izvolili v občinski zastop mesta ljubljanskega.

Kandidovan sem bil v II. volivnem razr., 27. aprila 1885 je bila volitev. Ta razred je bil po tedanjem volivnem redu povsem »uradniški«, odločeval je v njem javni nameščenec. Pod prejšnjimi vladami je bil nepristopna trdnjava nemškoliberalne stranke, a tedaj so se uže jasno pokazali sadovi preudarjene politike deželnega predsednika Winklerja. Ljubljanski Nemci so obupali nad zmago ter brez boja prepustili narodnjakom bojno polje. Vzdržali so se volitve, izvoljeni smo bili več ali manj soglasno narodni kandidatje dr. Papež (276 glasov), inž. Žužek, katehet Mir. Križnar, dr. Hinko Dolenc, Tomek, trgovec Ledenik in jaz (268 glasov). Ker sem imel najmanj glasov, se je glasil moj mandat slučajno le za eno leto. Toda »mestni oče« sem bil le in nikakor nisem mislil lenariti v mestnem zboru. Uveljavil sem se kot član olepševalnega odseka, kjer smo po moji inicijativi začeli graditi nova pota iz Tivolija proti Gornjemu Rožniku, ter v šolskem odseku. Tu sem z velikim trudom dosegel vsaj nekoliko poboljška sramotno plačanim ljubljanskim učiteljem ter preuredil vprašanje učnega jezika na mestnih ljudskih šolah. Kmalu me je še doletela druga čast: mesto ljubljansko mi je poverilo svoje zastopstvo v deželnem šolskem svetu.

Ali med tem časom so se vršile uže volitve v deželni zastop. Dolgo je pustil Taaffe hirati klavрни deželni zbor, izvoljen po Vesteneckovi metodi, javno dezavuiran po državnozborskih volitvah l. 1879, ki so se končale s popolnim porazom kranjske nemškutarije. Navzlic temu jih je nad vse previdni dunajski državnik pustil nemoteno vladati v deželnem dvorcu do l. 1883, ko se je dežela Kranjska pripravljala na 600 letnico svoje pripadnosti k habsburški monarhiji ter na cesarski obisk. Prav v zadnjem trenutku je bil razglašen razpust deželnega zbora vojvodine Kranjske in po vsej deželi so se pričele priprave za deželne volitve. Agitacija je bila živahna, a ni več šlo za boj proti nemškemu tlačitelju, temveč za odločitev med raznimi strujami v narodni stranki. Nov boj se je pričel, s prva še ne v odkritih bojnih vrstah, temveč nekako v podzemeljskih rovih, z minami in v vijugastih skrbno skritih jarkih.

A kak je bil tedaj politični položaj na Slovenskem?

Ko je l. 1882 umrl stari Bleiweis, je proglasil Zarnik njegovim naslednikom Luko Svetca, kakor da bi se dostojanstvo narodnega voditelja dalo podeliti ali podedovati! Seveda se to imenovanje nikjer ni priznalo in novoprolašeni politični vodja pač ni bil po tem, da bi si sam priboril voditeljevo mesto. Velikih mož takrat nismo imeli; kar se je gibalo v politiki, počenši od dra. Jos. Vošnjaka in taborskega govornika dra. Val. Zarnika, je bilo blago prav srednje vrste. Najbolj markantna oseba je bil med tedanjimi politiki sigurno kanonik Karel Klun. Pač ni lahko, pogoditi bistvo tega moža ter označiti njegovo politično osebnost. Prijetne zunanosti, rudeč kakor zrelo

Dr. Mattuš.

jabelko in polnoličen, fine roke in drobne noge, za katere bi ga smela zavidati vsaka aristokratinja, vedno smehljajočega se obraza, uprav čudna zmes ribniške lokavosti in osebne dobrohotnosti — tak je bil Karel Klun, dejanski voditelj tedanje katoliškokonservativne stranke. On je v svojih rokah imel vse niti, z njimi je hotel dirigirati zlasti potek deželnozborskih volitev, ali načrte so mu deloma prekrizali politični začetniki, ki so si z vso silo hoteli priboriti vstop med narodne zastopnike. I jaz sem bil med njimi!

Še je obstajala zasnova narodnega centralnega volivnega odbora, ki je pod Bleiweisovim predsedstvom prav diktatorično razpolagala z izidom volitev. Jaz za svojo osebo sem hotel kandidirati v skupini dolenskih mest in trgov, na dobro mi znanem terênu, in imel sem utemeljeno prepričanje, da večini volivcev ugaja moja kandidatura. Razen mene so kandidirali Janko Kersnik v kamniških kmetskih občinah, dr. Hinko Dolenec v postojnskih, dr. Maks Samec v mestni skupini Kamnik-Tržič-Radovljica in dr. Ivan Tavčar v ljubljanskih kmetskih občinah. Kersnik, Dolenec in Samec so našli milost pri centralnem odboru, mene in Tavčarja je zavrgel. Slednji, nezadovoljen s tem ukrepom, je napravil svoj »pronunciamiento« ter se podprt od županske zveze neposredno obrnil na volivce. Jaz pa, ki sem uže takrat imel nekaj pojma o izrednem pomenu potrpežljivosti v politiki ter vrh tega visoko cenil, morda precenjeval važnost strankarske discipline, sem, s težkim srcem sicer, svoj odstop od kandidature objavil v »Slov. Narodu« z dne 8. junija 1883.

A niso bili vsi tako poslušni in tenkovestni in čuda, disciplina se je rušila na flagranten način baš po — Klunovi stranki! Pač sta bila proglašena kot oficijelna kandidata Janko Kersnik v kamniških in v notranjskih kmetskih občinah dr. Hinko Dolenec, toda to je jima kaj malo pomagalo, kajti od župnišča do župnišča je romal poziv kanonika Kluna, naj mesto teh preklicanih liberaluhov rajši volijo druge bolj zanesljive kandidate. K vsej sreči je Kersnik, ki je imel tudi med duhovščino dobre prijatelje, pravočasno izvedel o nakani ter je na volivni dan po zelo intenzivni agitaciji vendar le s 42 glasovi prodril proti prof. Mir. Križnarju, ki jih je bil dobil le 36. Tudi dr. Dolenec je zmagal v Postojni in Klunova premetena taktika se ni posrečila. Toda mene je silno podžgala jasna ta nelojalnost. Slučajno sva se dobila s kanonikom Klunom v uredništvu »Slov. Nar.«. Razjarjen mu očitam njegovo postopanje, on me zavrne z navadnim svojim nasmehljajem in jaz, še bolj razljučen po njegovi hladnokrvnosti, mu zabrusim v obraz: »Ker Vi tako postopate, tako rušite disciplino, prekličem svoj odstop in videli boste, kako bo sfrčal Vaš kandidat!« In storil sem tako! Par ur kasneje sem v Sp. šiški v znani »Ančnikovi« hiši z Levcem in par drugimi prijatelji dogovoril ves bojni

načrt. Slučajno prisotni obrtnik in trgovec Viktor Rohrmann, rodom Novomeščan, je bil tako prijazen, da mi je dal svojo kočijo na razpolago ter me sam spremljal na potovanju. In tako sem na volivni dan bil na bojišču.

In kaka je bila ta prva moja volivna bitka! Takrat je še veljala ona Schmerlingova gorostasnost, da so v skupini mest in trgov morali vsi volivci v en volivni kraj, ki je bil po vsej priliki vedno tako izbran, da je vlada nanj mogla računati. Na pr. Kamničani so morali iti volit skozi Kranj v takrat nemškutarski Tržič, dasi je bil Kamnik dokaj bolj obljuden ter bil poleg tega sedež okr. glavarstva, česar v Tržiču ni bilo. In v Novo mesto so morali Črnomaljci in Metličani, Krčani, Kostanjčani in Višnjani, na take razdalje in po tedanjih še nepreloženih cestah, po tistih strmih klancih. Koliko težav in koliko stroškov! A lepo jih je bilo videti, ko so prihajali okinčani vozovi mojih volivcev v dolgih vrstah v Novo mesto. Stopil sem med nje, zlasti svoje belokranjske rojake sem podkuril in dvignil s krepkimi nagovori, nepopisna je bila navdušenost, sijajna je bila zmaga! Novomeški prošt, Peter Urh, od centralnega volivnega odbora postavljeni kandidat je dobil — glasovanje je bilo takrat še po imenih — le 90 glasov, dočim se je name združilo 206 glasov.

Volitev bila je 15. junija, novoizvoljeni deželni zbor je bil sklican na 26. junija, neposredno pred cesarskim obiskom. Tako sem bil izvoljen v adresni odsek in tam se mi je poverila naloga, da sestavim adresu, s katero naj imenom dežele njen zakoniti zastopnik, deželni zbor, proslavi vladarja. Moj načrt je bil od odseka sprejet z malimi nevažnimi spremembami, in zbornica mu je soglasno pritrdila, ko sem kot poročevalec predložil in priporočal njegovo besedilo. Pri tem se mi je pripetila mala nerodnost. Nevešč sem bil nekaterih parlamentarnih oblik in tako sem bil pozabil, da moram kot poročevalec podpisati delo svojih rok, svoje pismeno poročilo. Deželnozborski tajnik Pfeiffer pa je bil dovolj zloben, da me ni opozoril na to pogrешko in tako je romalo moje poročilo med svet zgolj s podpisom odsekovega načelnika, tovariša Grassellija in brez poročevalskega podpisa, kakor da bi se poročevalec bil sramoval svoje ditirambične lojalnosti.

V deželnem zboru nisem bil jaz edini, ki je prišel notri proti volji centralnega odbora. Ista je bila s poslancem belokranjskih kmetskih občin, s črnomaljskim okrajnim sodnikom Ed. Devom. Izvoljen je bil proti semiškemu dekanu Alešu, sicer vele-spoštovanemu in zaslužnemu rodoljubu. Na izid te volitve je vplival pred vsem antagonizem med črnomaljskim in metliškim sodnim okrajem, iz kojih je bilo sestavljeno to volivno okrožje. Volili so dejansko Črnomaljci proti Metličanom in ker je prvih več, so prodrli s svojim kandidatom.

Redutna dvorana, kjer je počenši z l. 1865 zboroval deželni zbor Kranjski, se je baš popravljala, zbog tega sta se prvi seji dež. zbora vršili tam za gradom, v starem strelišču, v onih prostorih, kjer smo v blaženih gimnazijskih letih hodili »po premije«!

Prišli so slavnostni dnevi šeststoletnice združenja Kranjske dežele s habsburško hišo, prišel je cesarski obisk in ž njim vred tista zmes hlinjenega in pristnega patrijotičnega navdušenja. Ne morem tajiti, tudi mnogo, mnogo istinite gorečnosti za cesarja se je javljalo pri tej priliki. Na lastne oči sem videl, kako so na cesti pokleknila kmetska dekleta, ko se je cesar mimo njih peljal v svoji kočiji. Toliko časa in tako sistematično se je v šoli in v cerkvi, v časopisih in društvih širila avstrijska legenda o nedosežnih vrlinah habsburških vladarjev, da so naposled v istini imeli starega vladarja neglede na njegova resnična svojstva za vzor vseh kreposti.

Opetovano sem bil pri tej priliki sprejet od cesarja. Takrat, ko se mu je predstavil na kolodvoru deželni zbor, potem ko sem vodil deputacijo dolenjskih mest ter mu izročil prošnjo Dolenjske za željno pričakovano železnico, dalje ko mu je odposlanstvo »Slovenske Matice« z njenim predsednikom županom Grassellijem poklonilo spominsko knjigo in končno, ko mu je profesorski zbor ljubljanske gimnazije bil predstavljen. Pri tej predstavi si je senior nas profesorjev, stari Valentin Kon-schegg dovolil na cesarsko vprašanje, koliko časa služi, šaljivi odgovor: »Majestät, ich bin noch ein Professor aus dem Antediluvium«, ali Fran Josip ni razumel nobene šale ter je vidno ogorčen nesrečnemu šaljivcu pokazal hrbet.

Omenil sem Matično spominsko knjigo. Meni se je poverila od odbora naloga, urediti to knjigo ter zanjo spisati glavno razpravo. Naslov ji je bil: »Spomenik šeststoletnice začetka Habsburške vlade na Slovenskem«. Moja razprava obsegala je 122 strani v leksikalnem formatu. Poleg mene so napisali razprave za to knjigo Navratil o slavnem čebelarju in spretnem slikarju Janši, ki je na poziv cesarice Marije Terezije na Dunaju v terezijanskem vrtu v slovenskem jeziku, seveda s tolmačem, ljudem predaval o čebeloreji, in tedanji kaplan J. Lavrenčič o ustanovitvi ljubljanske škofije.

Moja razprava bila je pisana strogo znanstveno z vsem kritičnim aparatom. Skrbno sem se izogibal vsemu bizantinskemu hvalisanju, videti je bilo in brati se je dalo med vrsticami, da mi je mnogo bolj ugajala blesteča prikazen češkega kralja Přemysla Otakarja nego osebnost srečnejšega tekmeca, suhoparnega habsburškega Rudolfa. Razprava je bila dobra in povsem samostojna, navzlic temu se je pol leta kasneje, ko je uže razsajal ljuti boj med »radikali« in »elastiki«, v njo zakadil tržaški gymn. prof. Jesenko ter mi po krivici očital, da sem izpisal in prepisal dunajskega profesorja Otakarja Lorenza. Jesenko, ki je pač mnogo bil čital in dokaj znal, je

bil v svoji polemiki strasten in neizbirčen, v svoji strokovni produkciji pa nekritičen, čestokrat površen in nezanesljiv. Kasneje spregovorim še kaj več o svoji praski s tem gospodom.

V moje nemalo zadoščenje pa je kmalu na to priobčil laskavo oceno moje razprave temeljit poznavalec te dobe, maloruski univ. prof. dr. Milkowicz v svoji knjižici »Zur Geschichte der neuesten Geschichtsliteratur in Krain.« kjer govori o moji razpravi tako-le:

»Noch ein Werk muß hier besprochen werden, welches in eben diese Geschichtsperiode Österreichs gehört. Es ist die große Abhandlung Prof. Šukljcs, welche den Titel führt: ‚Avstrijsko medvladje in ustanovitev Habsburške vlade na Avstrijskem (1246 do 1283)‘. Erschienen ist diese Abhandlung im ‚Spomenik o obletnici začetka Habsburške vlade na Slovenskem.‘ In der slovenischen Sprache verfaßt ist die genannte Abhandlung leider nicht jedermann zugänglich. Wie ganz anders liest sich dieses Werk (Milkowicz primerja namreč mojo razpravo s knjigo dr. Anton Mella: ‚Die historische und territoriale Entwicklung Krains vom VIII. bis XII. Jahrh.). Die geschichtliche Entwicklung fließt würdevoll wie ein breiter tiefer Strom. Das Werk hascht nicht nach Effekten, es will uns durch außerordentliche Neuigkeiten nicht überraschen. Es werden uns Bilder vorgeführt, sowie sie sind, ohne Zuthaten und doch — gerade deshalb fühlt man sich mächtig ergriffen. Man hört den großen Gang der Geschichte.

Prof. Š. hat auch trotzdem, daß dieser wichtige Abschnitt der österreichischen oder besser gesagt, der Weltgeschichte sehr tüchtige Bewahrer fand, seine selbständige Meinung zu wahren gewußt... Das Werk Š. bleibt eine Zierde der slovenischen Geschichtsliteratur.«

Prekinjeno zasedanje deželnega zbora se je jeseni nadaljevalo, prva seja bila je v redutni dvorani. Kako lice je imel tedanji deželni zastop? Pričnimo z narodno stranko!

Še je bila združena v enem enotnem klubu, kakor v nekdanjih Bleiweisovih časih, ali dejanske enote ni bilo več. Poleg slovenskih konservativcev, katerim je bil kanonik Klun duševni vodja, je bilo zastopano narodno napredno krilo in tudi v njej si mogel ugotoviti staro in mlado strujo. Med ožjimi pristaši Klunovimi si pač zastonj iskal večjih talentov. Dr. Poklukar, soliden Gorenjec, je bolj učinkoval po svoji mogočni postavi in impozantni bradi; govoril je malo, a molčal tako modro, da se je nehoté mislilo, koliko globokih mislí tiči za njegovo molčečnostjo. Zelo pošten človek je bil Oton Detela, sicer dokaj brezpomemben v politiki in v upravi. Tudi o Janezu Murniku niti najboljši prijatelj ne bi mogel trditi, da je njegova duševna potentnost v pravem razmerju z veliko vlogo, ki jo je igral v deželnem odboru in v trgovski zbornici. Menda je bil prvi Slovenec, odlikovan z naslovom »cesarskega svetnika«. Ali takrat so imeli naši ljudje še neznanski respekt pred tem

blestečim naslovom; toliko da niso mislili, da cesar v posebno zapletenih kočljivih vprašanjih pokliče svojega »cesarskega svetnika«, da mu z dobrim svetom pomaga iz zadrege. Omenjati pa moram pri Murniku njegovo soprogo, živahno, duhovito gospo, polno impulzov in življenske sile, ki je hkrati postala središče in voditeljica ljubljanskega narodnega ženstva.

Od narodne napredne struje je imenovati dr. Jos. Vošnjaka in dr. Val. Zarnika. Prvi ima gotovo svoje velike zasluge za probujo slovenskega naroda in temu cilju je žrtvoval s sijajno nesebičnostjo celo svojo eksistenco. Današnjemu koristarstvu se tak značaj pač sme postaviti kot blesteči zgled. Kaj zaleže proti taki čisti osebnosti dejstvo, da njegova duševna znamenitost ni bila tako visoko razvita. Vloga njegova je bila po čitalnicah in taborih, pri narodni organizaciji, a ne v velikih parlamentarnih debatah. V dunajski državni zbornici si ni mogel priboriti večjega ugleda.

Njegov pristaš dr. Tine Zarnik je bil iz drugega kova. Nihče mu ni mogel odrekati izvirnega talenta, združenega z naravno zgovornostjo, ki je tembolj vplivala na narodno maso, ker je bila prežeta z dovtipno žilico. Dokaj je bil čital, obvladal je več svetovnih jezikov in poznal njih slovstvo. Ali vsi ti prirojeni in pridobljeni darovi naposled niso nič izdali, ker je bil »junak taboritov« — nepopisno len! A tudi najsjajnejši talent usahne in gre v nič, ako ga vedno ne vežbaš in uriš. Nikjer pa splošno to načelo ne velja v toliki meri, kakor baš v politiki. Pomanjkanje vztrajnosti in napete marljivosti se kaže tudi v Zarnikovem slovstvenem delovanju. Pričetkom šestdesetih let minulega stoletja eden izmed najpopularnejših in najzvestejših sodelavcev Bleiweisovih »Novic«, obmolkne na enkrat in tudi pri »Slov. Narodu« je kaj redkokrat pomagal uredniku celó v njegovih najhujših stiskah. Politika mu ni bila resno delo, zahtevajoče duševne napetosti, temveč gola zabava; govoril ni v deželnozborskih razpravah za stvar, temveč za to, da bi se galerija smejala njegovim včasih dokaj robatim dovtipom. Za večji politični koncept je bil Zarnik nesposoben.

Pri zadnjih volitvah sta prodrla tudi dva poslanca, ki po rojstvu in vzgoji nista spadala k nam. Bila sta to ljubljanski odvetnik dr. Alfonz Mosché in kabinetni tajnik Schneidvitz Treuenfeldski, graščak zapriški pri Kamniku. Mosché, elegantna prikazen, socijalno naobražen, toda površen in brez pristnega narodnega prepričanja. Pridružil se je narodni stranki ter si s tem ustanovil cvetočo odvetniško pisarno. Slovenščino je grdo mrcvaril, sicer se je odlikoval z neprimerno samosvestnostjo. Previsoko mnenje, ki ga je imel o lastni osebi in njenih narodnih zaslugah, je provzročilo, da je uže l. 1889 pri novih volitvah izgubil svoj ljubljanski deželnozborski mandat. Po tem porazu se mu ni več posrečilo, priboriti si mesto v domači politiki.

In vit. Schneid! Mnogo so pričakovali od njegovih zmožnosti, še več od njegovega vpliva in osebnih zvez. Naši ljudje so bili kar »panani« od naslova »kabinetni tajnik Nj. veličanstva«. Predstavljali so si takega dvornega uradnika kot nad vse vplivnega oblastnika, ne vedoč, da so taki gospodje v istini hlapčevali na cesarskem dvoru ter bili za svoje čestokrat mučno, dolgočasno delo kaj slabo plačani. Na vsak način pa je bil Schneid darovit mož s političnim konceptom in imel je svoje posebne namene, ko se je na Kranjskem dal voliti v državni (1879) in deželni (1885) zbor. Mi vsaj v našem ožjem krogu smo bili uverjeni, da ga je mikalo — mesto deželnega predsednika. O tem še spregovorim kasneje.

V deželnem zboru smo imeli še ljubljanskega Petra Grassellija, nadarjenega moža, spretnega govornika, nevarnega debaterja, tembolj ker je razpolagal s skelečo ironijo in pristnim humorjem. Le škoda, da svojih izrednih darov v parlamentu ni maral izkoriščati.

Manjšo vlogo je igral v deželnem zboru dr. Karel Bleiweis, sin velikega svojega očeta. Izmed novo vstopivših narodnih poslancev moram poleg Kersnika na prvem mestu imenovati kamniškega župana dr. Maks Samca, poštenjaka skozinskozi, izobraženega in globokega moža. Od kmetskih poslancev pa je bil najbolj karakteristična oseba Primož Pakiž, pravi tip prebrisanega in šegavega Ribničana.

Kako pa je izgledala nemška levica? Reducirana je bila na izvoljence velikega posestva, tam so iskali in našli pribežališče matadorji kranjskega nemštva, v drugih volivnih kurijah propadli Deschmann, dr. plem. Schrey in dr. Adolf Schaffer. Ali duševnega vodstva niso imeli v tej skupini, niti ponosni gospodar križki baron Apfalter n ga ni več imel, kajti vajeti je uže bil vzel v roke sin trdne kmetske hiše, Josip baron Schwegel. Kolikor meni znano, je bil to prvi Slovenec, ki se je v avstrijskem vnanjem ministrstvu po izrednem talentu in še bolj izredni sreči povzpел do visokega mesta prvega sekcijskega načelnika. Pot do tja je bila huda in strma, olajšal si jo je s tem, da je od sebe vrgel — kar je bilo na njem slovenskega. Vsaj na videz, kajti meni vsaj se je dozdevalo tekom najinega 32 letnega, čestokrat intimnega občevarja, da je v skritem kotičku njegovega srca vendar še vedno tičalo nekaj onega žveglja, ki je svoje dni pod psevdonomim Radonič opeval krasote slovenske domovine.

Dveh precej markantnih politikov si pogrešal v tedanjem zboru, dasi sta uže dokaj močno vplivala na razvoj slovenskega javnega mnenja. Dr. Ivan Tavčar je bil propadel pri volitvah v ljubljanskih kmetskih proti staremu davčnemu uradniku Luka Robiču in nič mu ni koristilo, da se je v volivnem oklicu preveč ponižal pred duhovščino. In vendar mu je šlo mesto v deželnem zastopu uže tedaj. Sijajen govornik, dasi ni-

kakor ne velik politik, plameč rodoljub, pošten skozinskozi, tudi tedaj, če ga je burna njegova narava vrgla na napačno pot, povsem iskren in brez zavratnosti, pesnik tudi v politiki, — tak je bil T a v č a r, uže po svoji moški lepoti markantna prikazen. Name je vedno močno vplival, odkar sem ga poznal. Tudi v dobi najsilnejšega osebnega boja mu nikoli nisem mogel biti sovražen.

Drugače z I v a n H r i b a r j e m. L. 1883 do one usodne verifikacijske debate sva si bila osebno dobra, od tistega dne počenši so se ločila najina pota in nikoli niso več prišla skupaj. Tako dolgotrajno nesoglasje nalaga pisatelju dolžnost, da je previden v svoji oceni. Opuščam za sedaj njegovo karakteristiko: povem le toliko, da ga sedanji slovenski svet uže precej tako sodi, kakor sem ga sodil jaz uže pred 40 leti.

Toda opis deželnega zbora iz l. 1883 bi bil nepopoln, ako ne bi obsegal obenem osebe vladnega zastopnika, deželnega predsednika barona Andrej Winklerja. Malo je mož v naši politični zgodovini, o katerih bi mogel govoriti s tako iskrenim velespoštovanjem kakor o možu, ki je skoraj skozi vso dobo T a a f f e j e v e g a ministrovanja vladal v deželni hiši na Turjaškem trgu. Rojen l. 1825 v preprosti kmetski hiši tam visoko gori na trnovanski planoti se je povzpел Winkler v upravni službi kvišku zgolj po lastni zaslugi, po solidnem znanju, neumorni marljivosti in skrupulozni vestnosti. Slovenščino je povsem nadvladal, kar je bilo v oni dobi nekaj silno redkega, a tudi v svojem srcu je bil iskren narodnjak, tembolj ker mu je bil zoprն vsak narodni »humbug«. Velika pridobitev je bila za slovensko stvar, da je T a a f f e pričetkom svoje vlade poslal nam Slovincem za deželnega predsednika na Kranjsko rojaka, ne le po pokolenju, temveč po prepričanju, in pravo je pogodil ljubljanski mestni župan Grasselli, ko je na pozdravnem večeru deželnega predsednika izustil značilne besede: »In da nam ni vlada ničesar drugega storila, nego izročila načelnštvo deželne uprave v roke deželnega predsednika barona Winklerja, dovolj je vzroka, da smo vladi iz srca hvaležni!«

Narodni nasprotniki so to takoj čutili in z vso besnostjo so se v svojem časopisju in v parlamentarnih debatah zaganjali v osovraženega dež. predsednika. Vedeli so, da jim Winkler pri vsej svoji pravičnosti in skromnosti vendar dosledno uničuje one stebre, na katere so bili Nemci sezidali stavbo svoje nadvlade. In stvar je sila preprosta! Na Kranjskem in drugod po Avstriji je bil merodajen S c h m e r l i n g o v volivni red: krivičen skozinskozi, toda dobro premišljen, umetno zasiguran. Na Kranjskem je bilo veleposestvo (10 mandatov) Nemcem zagotovljeno, isto tako kmetske občine (16 mandatov) narodnjakom, kvečjemu v narodno mešanem volivnem okraju Kočevje—Ribnica je bila zmaga nemških kandidatov vsaj mogoča. Odločevala o deželnozborski večini je tedaj kurija mest in trgov s svojimi 10 mandati, tu pa je zopet odločeval — u r a d n i k ! Istina je,

dasi ne vesela in ne častna, da je razpolagal z deželnozborsko večino na Kranjskem oni, ki je razpolagal z — birokracijo. Saj je bilo prebivalstvo naših mest in trgov, ne izvzemši Ljubljane, takrat uže samo po sebi hudo ponemčeno. Ko je bil Winkler poslan v deželo, je našel po vseh mestih in trgih, izvzemši edini vedno narodni Kranj, občino v nemškutarskih rokah. Vodilne glave pa po vseh uradih so bili zakrknjeni nemškutarji, vprav zakleti, strupeni sovražniki narodnemu gibanju. In kako se je položaj spremenil v razmerno kratki dobi vsled Winklerjeve spretnosti! Skromni mož, na videz boječ in od sile previden, je z lahko roko dvignil enega izmed birokratskih mogotcev za drugim, kmalu so na tleh ležali stebri nemške nadvlade v slovenski deželi, brez hrupa se je vršil odločilen prevrat v naši domovini. Winklerju se je posrečilo, odstraniti deželnega glavarja vit. Kalteneggerja, ki je bil premeščen na Dunaj, iz Idrije je moral rudarski svetnik Onderka, odpravil je dež. šolskega nadzornika Zindlerja, iz dežele je izginil dež. poslanec zloglasni Vesteneck, ki se je vedno stegoval po deželnem glavarstvu ter imel za tasta aktivnega ministra v Taaffejevem kabinetu, in celo na sodnem polju se je pripetilo nekaj, kar je vzbujalo nemalo pozornost med starimi nemškomislečimi sodnimi uradniki: ko je namreč šel v pokoj predsednik ljubljanskega deželnega sodišča, Gertscher, neoporečen vesten uradnik, a zaklet protivnik slovenstva navzlic svojemu slovenskemu izviru, ni dobil nobenega reda, temveč odpravljen je bil s cesarskim priznanjem. Malenkostno, v istini, ali malenkostni so bili tudi naši ljudje, in — vplivalo je!

Tako je bilo lice deželnemu zastopu, kateri se je 17. sept. 1883 zopet zbral v redno zasedanje. Prve seje so bile povsem nezanimive, tudi v odsekih je delo le počasi napredovalo. Kar se tiče mene, moram omeniti, da sem v seji z dne 3. oktobra utemeljeval svoj samostojni predlog: »Deželnemu odboru se naroča, da v prihodnji seziji deželnemu zboru stavi nasvete o ustanovi poljedelske — oziroma vinorejske šole na Dolenjskem.« Predlog je obveljal soglasno, utemeljevanje je ugajalo poslancem in občinstvu. Toda uže tri dni kasneje je izbruhnil boj, pokazalo se je ostro nasprotje v narodni stranki sami, ki je divjalo nad dve leti. Borba »na nož« je nastala med »elastiki« in »radikali«!

Radi česa? Danes, ko je poteklo dolgih dvainštirideset let od one usodne verifikacijske debate z dne 6. oktobra 1883, si zopet stavljam to vprašanje in odgovarjati moram, da nobenega pametnega povoda ni bilo za izbruh te dolgotrajne škodljive borbe. Ob enem pa udejestvujem po natančnem vestnem preiskovanju okolnosti in nagibov, da je boj bil usiljen meni in mojim somišljenikom ter da vsaj njegovega početka nikakor nisem zakrivil niti jaz niti kdo izmed mojih političnih in osebnih prijateljev.

Vnanjih povodov je bilo dvojje: Vprašanje potrditve volitev iz velikega posestva in neznatna postojanka v deželnem proračunu, svotica 600 gld. za neobligatni pouk iz drugega deželnega jezika.

Kar se tiče prvega vprašanja sem smatral verifikacijo oziroma razveljavljenje kakenga mandata vedno za stvar vesti. Pri takih prilikah postaja parlament sodišče in objekt njegove sodbe ni zgolj dotični poslanec, temveč ob enem tudi volivci njegovi in njih pravica, da so zastopani po možu svojega zaupanja. Bil sem morda edini poslanec, ki je pri deželnem odboru preštudiral volivni akt kranjskega veleposestva. Na tej podlagi sem prišel do prepričanja, da je volitev veljavna, da so tudi spodbijani mandati Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja bili pridobljeni »rite ac legitime«, in tedaj se nikakor nisem mogel izreči za njih razveljavljenje. Vest mi je to branila in kakor se v politiki čestokrat sklepajo kompromisi z najrazličnejšimi strankami in začasne zveze z najbolj oddaljenimi političnimi osebnostimi, eno vendar stoji za slehernega poštenega politika: S svojo vestjo nikoli ne sklepaj kompromisov!

To je bilo uže tedaj moje subjektivno naziranje o stvari, nikakor pa nisem vsled tega zahteval, da bi se vsak izmed narodnih poslancev moral pokoriti mojim mnenjem.

Imeli smo stvar v klubu. Sprva je bilo vse za potrditev vseh mandatov, potem pa je Svetec kot poročevalec odsekov iztaknil dovolj formalnih nepravilnosti, da je mogel v klubu nasvetovati razveljavljenje mandatov poslancev Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja, ki so bili pri prvi volitvi dobili po 50 glasov. Pač je poročevalec celo pri utemeljevanju svojega predloga izustil, da bi »baš na isti način mogel dokazati veljavnost izpodbitih mandatov kakor njih neveljavnost! To stališče mi nikakor ni uga-jalo. Izprosim si tedaj besedo ter skušam, na podlagi preštudiranega akta dokazati, da nimamo dovolj tehtnih razlogov, da bi mogli ovreči dotične volitve. Omenjal sem tudi politične momente, vsled katerih bi bilo potrditi te mandate. Debata ni dovedla do gotovega sklepa. Klun in njegovi gospodje niso marali pokazati barve, šli smo narazen brez klubovih direktiv za prihodnjo sejo.

Drugo jutro sem po svoji navadi zarano zajutrkoval na Zg. Rožniku ter sem se ob kaki 7. uri vrnil domov. Čudno sem gledal, ko me moja žena iznenadi s poročilom, da je deželni predsednik uže dvakrat bil poslal po-me ter da me prosi, naj ga nemudoma obiščem. To me je tembolj osupnilo, ker nisem bil do tja v nobenem ožjem stiku z bar. Winklerjem. Zlasti o verifikacijski zadevi nisem — in to moram potrditi s svojo moško besedo — nikoli niti besedice spregovoril ž njim. Gotovo je bil po-

dasi ne vesela in ne častna, da je razpolagal z deželnozborsko večino na Kranjskem oni, ki je razpolagal z — birokracijo. Saj je bilo prebivalstvo naših mest in trgov, ne izvzemši Ljubljane, takrat uže samo po sebi hudo ponemčeno. Ko je bil Winkler poslan v deželo, je našel po vseh mestih in trgih, izvzemši edini vedno narodni K r a n j, občino v nemškutarskih rokah. Vodilne glave pa po vseh uradih so bili zakrknjeni nemškutarji, vprav zakleti, strupeni sovražniki narodnemu gibanju. In kako se je položaj spremenil v razmerno kratki dobi vsled Winklerjeve spretnosti! Skromni mož, na videz boječ in od sile previden, je z lahko roko dvignil enega izmed birokratskih mogotcev za drugim, kmalu so na tleh ležali stebri nemške nadvlade v slovenski deželi, brez hrupa se je vršil odločilen prevrat v naši domovini. Winklerju se je posrečilo, odstraniti deželnega glavarja vit. Kalteneggerja, ki je bil premeščen na Dunaj, iz Idrije je moral rudarski svetnik Onderka, odpravil je dež. šolskega nadzornika Zindlerja, iz dežele je izginil dež. poslanec zloglasni Vesteneck, ki se je vedno stegoval po deželnem glavarstvu ter imel za tasta aktivnega ministra v Taaffejevem kabinetu, in celo na sodnem polju se je pripetilo nekaj, kar je vzbujalo nemalo pozornost med starimi nemškomislečimi sodnimi uradniki: ko je namreč šel v pokoj predsednik ljubljanskega deželnega sodišča, Gertscher, neporečen vesten uradnik, a zaklet protivnik slovenstva navzlic svojemu slovenskemu izviru, ni dobil nobenega reda, temveč odpravljen je bil s cesarskim priznanjem. Malenkostno, v istini, ali malenkostni so bili tudi naši ljudje, in — vplivalo je!

Tako je bilo lice deželnemu zastopu, kateri se je 17. sept. 1885 zopet zbral v redno zasedanje. Prve seje so bile povsem nezanimive, tudi v odsekih je delo le počasi napredovalo. Kar se tiče mene, moram omeniti, da sem v seji z dne 3. oktobra utemeljeval svoj samostojni predlog: »Deželnemu odboru se naroča, da v prihodnji seziji deželnemu zboru stavi nasvete o ustanovi poljedelske — oziroma vinorejske šole na Dolenjskem.« Predlog je obveljal soglasno, utemeljevanje je ugajalo poslancem in občinstvu. Toda uže tri dni kasneje je izbruhnil boj, pokazalo se je ostro nasprotje v narodni stranki sami, ki je divjalo nad dve leti. Borba »na nož« je nastala med »elastiki« in »radikali«!

Radi česa? Danes, ko je poteklo dolgih dvainštirideset let od one usodne verifikacijske debate z dne 6. oktobra 1885, si zopet stavljam to vprašanje in odgovarjati moram, da nobenega pametnega povoda ni bilo za izbruh te dolgotrajne škodljive borbe. Ob enem pa udejestvujem po natančnem vestnem preiskovanju okolnosti in nagibov, da je boj bil usiljen meni in mojim somišljenikom ter da vsaj njegovega početka nikakor nisem zakrivil niti jaz niti kdo izmed mojih političnih in osebnih prijateljev.

Vnanjih povodov je bilo dvoja: Vprašanje potrditve volitev iz velikega posestva in neznatna postojanka v deželnem proračunu, svotica 600 gld. za neobligatni pouk iz drugega deželnega jezika.

Kar se tiče prvega vprašanja sem smatral verifikacijo oziroma razveljavljenje kakenga mandata vedno za stvar vesti. Pri takih prilikah postaja parlament sodišče in objekt njegove sodbe ni zgolj dotični poslanec, temveč ob enem tudi volivci njegovi in njih pravica, da so zastopani po možu svojega zaupanja. Bil sem morda edini poslanec, ki je pri deželnem odboru preštudiral volivni akt kranjskega veleposestva. Na tej podlagi sem prišel do prepričanja, da je volitev veljavna, da so tudi spodbijani mandati Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja bili pridobljeni »rite ac legitime«, in tedaj se nikakor nisem mogel izreči za njih razveljavljenje. Vest mi je to branila in kakor se v politiki čestokrat sklepajo kompromisi z najrazličnejšimi strankami in začasne zveze z najbolj oddaljenimi političnimi osebnostimi, eno vendar stoji za slehernega poštenega politika: S svojo vestjo nikoli ne sklepaj kompromisov!

To je bilo že tedaj moje subjektivno naziranje o stvari, nikakor pa nisem vsled tega zahteval, da bi se vsak izmed narodnih poslancev moral pokoriti mojim nazorom.

Imeli smo stvar v klubu. Sprva je bilo vse za potrditev vseh mandatov, potem pa je Svetec kot poročevalec odsekov iztaknil dovolj formalnih nepravilnosti, da je mogel v klubu nasvetovati razveljavljenje mandatov poslancev Deschmanna, dr. Schreya in dr. Mauerja, ki so bili pri prvi volitvi dobili po 50 glasov. Pač je poročevalec celo pri utemeljevanju svojega predloga izustil, da bi »baš na isti način mogel dokazati veljavnost izpodbityh mandatov kakor njih neveljavnost! To stališče mi nikakor ni ugažalo. Izprosim si tedaj besedo ter skušam, na podlagi preštudiranega akta dokazati, da nimamo dovolj tehtnih razlogov, da bi mogli ovreči dotične volitve. Omenjal sem tudi politične momente, vsled katerih bi bilo potrditi te mandate. Debata ni dovedla do gotovega sklepa. Klun in njegovi gospodje niso marali pokazati barve, šli smo narazen brez klubovih direktiv za prihodnjo sejo.

Drugo jutro sem po svoji navadi zarano zajutrkoval na Zg. Rožniku ter sem se ob kaki 7. uri vrnil domov. Čudno sem gledal, ko me moja žena iznenadi s poročilom, da je deželni predsednik že dvakrat bil poslal po-me ter da me prosi, naj ga nemudoma obiščem. To me je tembolj osupnilo, ker nisem bil do tja v nobenem ožjem stiku z bar. Winklerjem. Zlasti o verifikacijski zadevi nisem — in to moram potrditi svojo moško besedo — nikoli niti besedice spregovoril z njim. Gotovo je bil po-

učen o dogodkih v klubovi seji prejšnjega dne; kdo ga je informiral, tega do danes ne vem. Slutil sem takrat, da bržkone dr. Papež, ki je zelo pogostoma zahajal k dež. predsedniku.

Takoj sem se podal k baronu Winklerju. Prijavim se, vstopim in ga vidim v največji razburjenosti. »Slabo stoji!« — s tem vzklicem, vihteč roke me je sprejel. Skusim ga pomiriti, razjasnim mu, da še nič ni izgubljeno, da še nobenega sklepa ni bilo v narodnem klubu, da bi mogel še osebno vplivati na posamezne poslance ter na ta način pripraviti ugodno rešitev verifikacijskega vprašanja. »Ali odkod dobiti drugega poročevalca?« me zavrne deželni predsednik. »Tega preskrbim jaz,« se glasi moj odgovor. »Kersnika poiščem takoj, on bode prevzel to kočljivo nalogo.« Poslovim se ter hitim h Kersniku, v »Hotel Europa«, kjer je ljubi moj srčni prijatelj še mirno spal v gorki postelji.

Odkod Winklerjeva razburjenost? Povsem jasno mu je bilo, da postane njegova pozicija v deželi nemogoča, kakor hitro bi brez zadostnih pravnih razlogov razveljavili ogrožene mandate. Toliko je bil mož dosegel za narodno stvar, v tolikih slučajih je osrednja vlada, zanašajoč se na njegova poročila in zahteve, privolila zlasti v odvažne osebne spremembe in sedaj bi se na najeklatantnejši način dokazalo, da se narodna stranka sama nič ne ozira na njegov položaj, da je tedaj v istini brez vpliva med narodom! V istini, bolje ne bi mogli prizadeti gospodje dokazati svoje politične nerazsodnosti, nego z načrtom, ki bi imel za gotovo posledico padec edinega narodnega deželnega predsednika, kar smo jih Slovenci sploh imeli. In kaj bi bili dobili v zameno za to veliko izgubo? Burno debato, pravo »dušno pašo« za oni del galerije, ki se zabava na praznih demonstracijah in nič več! Kajti razveljavljeni poslanci bi se sigurno bili vrnili pri drugi volitvi, med drugim, ker je državno sodišče par mesecev kasneje iz seznama upravičenih volivcev črtalo dva narodna glasova, dve vdovici, ki sta volili kot posestnici dveh v deželno desko vpisanih ljubljanskih hiš. Jaz za svojo osebo sem hrepenel po stvarnem delu na gospodarskem polju, prepotrebem uže radi tega, ker se od l. 1877 sem v deželnem gospodarstvu ni storilo čisto nič. Dežela pa je bila krvavo potrebna miru in v svojem zastopu združenja vseh sil v gospodarske namene.

In še nekaj, kar je bila živa potreba! Schmerlingov volivni red je zahteval nujno popravo. Seveda korenita sprememba njegova je bila izključena, ali to se je vendarle dalo doseči, da se uvede tajno glasovanje v mestni kuriji, da se odpravi predprava tistih »glavnih volivnih krajev« ter odslej vsako mesto in vsak trg v mestni kuriji voli doma, in končno, da se volivna pravica po analogiji državnoborskega volivnega reda raztegne tudi na »petakarje«. Da dosežemo te spremembe, s katerimi se je garantirala narodna večina v deželnem zastopu,

smo morali pa veleposestnike pridobiti vsaj v toliko, da so pri glasovanju ostali v dvorani, kajti brez njih ni bilo one kvalificirane večine, ki jo terja zakon za spremembo volivnega reda. Tedaj tudi s tega stališča je zahteval narodni interes, da se vzdržimo jalove demonstracije ter potrdimo dotične mandate.

V svesti si tedaj, da zastopam pošteno stvar, spravim na noge svojega pobratima Jančka, češ: »Fant, pokonci, ti boš danes poročevalec!« Ni se dolgo obotavljal, sam je uvidel, da politična razsodnost ne pripušča druge rešitve. Skupaj sva hitela v redutno dvorano, v klubovo posvetovalnico, kjer se je odigral dramatičen prizor. Dva predloga sta bila stavljeni, Svetec v, da se razveljavijo mandati, moj, da se potrdijo. Svetec, ki je ob enem predsedoval klubu, je hotel glasovanje urediti tako, da bi se najprej glasovalo o njegovem predlogu in uže sem videl nekatere manj večje kmetske poslance, ki so hoteli dvigniti zanj roko, tu pa posežem vmes, zahtevam prednost za svoj predlog, ki meri dalj. Načelnik pristane, glasuje se o mojem predlogu in glej — velika večina je na moji strani! Svetec vrže razjarjen konvolut volivnih aktov na mizo, zavpije ogorčen: »Odlagam poročevalstvo ter odstopim kot klubov načelnik!« in zapusti klubovo sobo s svojimi pristaši vred. V njih odsotnosti smo potem referentom imenovali Janka Kersnika.

Pred durmi so nas uže čakali radovedni poslanci iz veleposestva. »Also annulliert?« — vpraša nas križki baron Apfalter. »Nein, verifiziert!« — se glasi naš odgovor. Tega gospodje sami niso pričakovali, kar debelo so nas gledali in jasno je bilo videti, da bi rajši imeli drug izid.

O debati sami ne bom govoril. Karakteristično je bilo za njo, da se je Klunova stranka ni udeležila ter da so tudi poslanci nekdanj Bleiweisove garde molčali izvzemši dr. Poklukarja, kateri pa ni imel srečnega dneva. Ves odij sva prevzela na svoje rame jaz in prijatelj Janko. Naravno, da sva oba govorila popolnoma nepripravljena ter nemalo razburjena. Živčna razdraženost se je javila zlasti pri meni; tako se mi je pripetilo, da sem enkrat mesto »narod na Kranjskem« rabil izraz »Kranjski narod«, očitno zgolj »lapsus linguae«, ki ga je Zarnik z velikim zadovoljstvom izkoriščal. Galerija seveda ni mirovala, jasno je izražala svojo nevoljo nad menoj in poročevalcem. V svojem učinkovitem sklepnem govoru je Kersnik med drugim spregovoril te besede: »Oni častiti gospodje, kateri se danes tako vztrajno ustavljajo verifikaciji, so vzrastli v svojem političnem delovanju na Kranjskem in Štajerskem v vedni hudi opoziciji, v vednem naravnem negiranju, — no, jaz menim, da je treba tu nekaj mladostne elastičnosti, da se pokorimo težavnemu položaju, da bode mogoče tudi kaj dobrega storiti slabim tradicijam nasproti. Treba je nastopiti pot, ki vodi k uspešnemu delovanju.« — Besedo »elastici-

teta« so pograbili naši nasprotniki, postala je označba za zmerno narodno stranko, ki se je rodila ta dan in v tej debati. Naš »nom de guerre« je bil odslej vsaj skozi nekaj let »elastiki« in — nismo ga odklanjali, nismo se ga sramovali!

Glasovalo se je po imenih, oddanih je bilo 50 glasov, od teh je bilo za razveljavljenje 6, za potrditev 24. Izmed narodnih poslancev so potrdili volitev sledeči: dr. Bleiweis, Deu, Grasselli, Klun, Kersnik, dr. Mosché, Murnik, dr. Papež, Pfeifer, dr. Poklukar, dr. Samec, dr. Sterbenec, vit. Schneid in Šuklje.

Zmaga je bila pridobljena, ali — vojne troške sem plačal jaz. Dolgi dve leti narodne proskripcije, doba polna napadov in žalitev, zopetna ločitev iz domovine — vse to je bila zame posledica te zgodovinske seje. Toda zlomilo me ni in ne upognilo, ker sem bil do duše uverjen, da sem služil narodni koristi, ko sem preprečil usodno politično nerodnost! In danes, po preteku dolgih 42 let, rečem naravnost: Marsikaj sem doživel kot aktiven politik tekom dolge dobe svojega parlamentarnega delovanja, marsikak lep uspeh mi je pripadel kot govorniku in parlamentarcu, a najbolj ponosen sem na ono toliko zakleto, obrekovano in opsovano vlogo, ki sem jo kot parlamentarni novinec moral prevzeti o priliki verifikacijske debate l. 1885!

In istinita pridobitev je bila zame neomejeno zaupanje bar. Winklerja. Odsihmal se je največ zanašal na me, moja beseda je močno vplivala nanj. Naravno, da se s tem nikakor nisem prikupil starejšim poslancem, koje sem nehoté potisnil iz dosedanjih zaupnih pozicij. Nastala je zavist in neke baže ljubosumnost, kar je čestokrat zelo obtežilo moj uže samoposebi dokaj neprijetni položaj.

Sad nove, recimo »elastične« taktike se je kmalu pokazal. Srečno smo spravili pod streho novelo k deželnemu volivnemu redu, s katero smo odpravili vsaj nekatere kričeče krivice starega volivnega zakona. V dotični debati dne 16. okt. 1885 sem se oglasil k besedi tudi jaz ter označil v daljšem govoru svoje in svojih ožjih somišljenikov stališče. Vsekako je bila sprememba volivnega reda pridobitev za narodno stranko. Uverjen sem pa bil od nekdanj, da je nedostaten vsak program, ki se omejuje zgolj na politične, zlasti jezikovne težnje. Jasno mi je bilo, da treba pred vsem dvigniti gospodarski položaj našega naroda, kajti le imovit narod se zaveda svojih prirojenih pravic ter hode znal obraniti jih. Med najhujše ovire gospodarskemu napredku je trebalo postaviti stanje naših prometnih sredstev. Pričel sem svojo akcijo za odpravo tega nedostatka tam, kjer so bile razmere najslabše: pri cestah po Dolenjskem. Zahteval sem preložitev ceste čez Gorjance in na moje veliko zadoščenje je dež. predsednik takoj po mojem govoru izjavil, da bode v mojem smislu predlagal ministrstvu, da se izvrši nasvetovana preložitev.

Sploh pa so se obravnave deželnega zbora od one eksplozije v verifikacijski debati vršile v naravnost idiličnem miru. In ta idila ni bila prekinjena niti tedaj ne, ko je bil deželni zbor zagrešil drugo narodno »izdajstvo«, ko je namreč v svojem proračunu sklenil o m i n o z e n k r e d i t »600 gld. z a n e o b l i g a t e n p o d u k d r u g e g a d e ž e l n e g a j e z i k a n a v e č r a z r e d n i h l j u d s k i h š o l a h«. Živ krst ni črnil nobene besede, celo dr. Z a r n i k je molčal kakor grob, ko je dr. P o k l u k a r kot poročevalec finančnega odseka nasvetoval to »pogubno« postavko. Jaz takrat sploh nisem bil niti član finančnega odseka, navzlic temu se je leta in leta divja agitacija zaganjala v mene, češ, da sem jaz oni »fautor nequitiae«, ki ima na svoji kosmati vesti neopustni ta zločin!

V istini, razsoden človek ne bo mogel z lahka razumeti, kako je mogla iz tako ničevih razlogov nastati večletna ljuta borba med možmi, ki so si bili med seboj vendar le osebni prijatelji in politični somišljeniki. Nikjer in nikoli se ni politična nesposobnost slovenskega naprednjaštva jasneje obelodanila nego v tem žalostnem in maločastnem poglavju naše narodne zgodovine. Ali odgovornost za nastale homatije ne zadeva, vsaj ne po pretežnem delu mene ali mojega pobratima K e r s n i k a. Boj je nama bil vsiljen, mi smo se le branili proti divjim napadom, storili smo pa to tem lažje, ker smo ob enem branili častitljivo osebo deželnega predsednika, ki take zahvale pač ni zaslužil od svojega naroda. Nikoli ne pozabim, kar mi je dr. I v a n T a v č a r mnogo, mnogo let kasneje rekel o tedanjem boju med »radikali« in »elastiki«. Še je bil mestni župan ljubljanski, še je redno zahajal v pisarno, ko ga obiščem v mestni hiši. Razgovor se zasuče na ono dobo, kar mi on poreče: »Prijatelj, danes vem, da si takrat ti imel prav in ne mi, ali odpusti — mladi smo bili!« Bila je to beseda moža poštenjaka, ki je imel dovolj poguma, jasno priznati svojo zmoto, če je spoznal, da ni bil na pravi poti.

Ali očitvidno smo bili mi, pripadniki zmerne struje, v zelo ogroženem položaju. Kaka škoda za nas, da J u r č i č a ni več bilo med živimi! Kakor njegov najintimnejši prijatelj K e r s n i k sem bil tudi jaz do duše uverjen, da bi bil stal na naši strani. Njegovi razsodnosti, njegovemu treznemu političnemu razumu bi se bržkone bilo posrečilo, v kali zadušiti grozeči razdor v napredni stranki, s svojo avtoriteto bi bil ugnal besnečega Z a r n i k a, pomiril vzkipevajočega T a v č a r j a in brzdal mene, kadar sem, premagan od eksplozivnega svojega temperamenta, preveč strasti polagal v svojo polemiko. J u r č i č je bil mož za to, da spravi v sklad javljajoče se raznolike struje. Pač je bila uže daleč za nami doba jednotne narodne stranke. Radikalna, katoliškokonservativna in zmernonapredna smer so bile uže ustaljene, ali morda bi on znal posredovati zlasti med radikalno in zmerno stranko, tako da bi obe krili, vsako po svoje, sodelo-

vali v prilog skupnemu cilju, z različnimi sredstvi, a v jednotnem duhu. Vsaka teh smeri je potrebna v razvitem narodnem organizmu. Glavna težkoča pa je, spraviti jih do tega, da skupaj zidajo in ne, da jedna podira, kar je druga baš z velikim trdom postavila!

Boj se je začel, kak sem bil jaz v tem momentu? Dr. Ivan Prijatelj mi priznava talent, objednem pa nič manjši temperament in še večjo nestalnost značaja. Njegovi sodbi je povsem pritrdil dr. Drag. Lončar. Še veliko neugodnejše so sodili drugi. Nekateri so mi očitali, da zasledujem v politiki zgolj sebične namene ter da po drugem ne hrepenim, kakor kvišku se splaziti po uradniški lestevici, drugi pa so mi podtikali, da iščem v politiki izključno le — denar!

Kaj je na tem? Kar se tiče zadnjih dveh očitanj, rečem lahko z mirno vestjo, sedaj v visoki starosti, ko sem dopolnil 76. leto, ko sem se prostovoljno za vedno poslovil od velike varalice politike, da celo moje življenje sijajno ovrže neosnovane te klevete. Mar ni to največja bedastoča, očitati meni tako nizkotno kruhoborstvo, ko sem bil vendar dolgih 21 reci in piši enindvajset let uradnik devetega čina, navzlic temu, da sem moral skrbeti za ženo in veliko rodbino, navzlic temu, da sva bila oba, jaz in moja žena, brez vsakega premoženja ter navzlic temu, da sem bil kot gimn. profesor na izbornem glasu, v parlamentu pa znan in čist kot marljiv, vesten poslanec! Le jedno besedo bi me bilo stalo in izdatno bi se bil mogel pomakniti naprej v činu. Pri neki priliki sem imel pričetkom devetdesetih let minulega stoletja razgovor s tedanjim naučnim ministrom baron Gautschem. On mi poroče: »Aufrichtig gesagt, Sie sind eine seltene Erscheinung. Es gibt Leute mit Talent und ohne Charakter, und Leute mit Charakter, aber ohne Talent, Sie aber haben beides.« In pomenljivo je dostavil: »Haben Sie keinen Wunsch?« Ne vem, ali bi bilo mnogo poslancev v mojem položaju, ki bi na mojem mestu na ta povsem neprikriti poziv dali ministru odgovor, ki sem ga jaz bil dal Gautschu. Rekel sem: »Danke, Excellenz, ich habe das Vertrauen meiner Wähler und bin damit zufrieden.« Kruhoborci ne govore tako!

In pohlep po denarju! Bil sem malodane 25 let državni poslanec, šest let bil šef urada, ki je bil ob enem veletrgovina in obrtno podjetje, kot tak sem imel v izobilju priliko, da bi si bil lahko služil denar po strani, ne da bi kdo mogel iztakniti dotičnih virov in načinov, a danes lahko rečem: Hvala Bogu, da sem si vedno ohranil čisto vest in snažne prste! Nobenega bogastva ne bodem mogel zapustiti svojim otrokom in vnukom kot plod delavnega in trudapolnega dolgega življenja, ali eno stvar, ki jo višje stavljam od posvetnih zakladov: neomadeževano ime!

In kaj je z onim nestalnim značajem, ki mi ga predbacivata dva tako resna in poučena pisatelja kakor Prijatelj in Lončar?

Vedno sem bil sam svoj, hodil sem svoja pota. Nikoli mi niso imponirali tisti možakarji, ki se ponašajo, da se v 25 letih nikakor niso spremenili, da še danes vztrajajo pri onih načelih in nazorih, ki so jih imeli pred 25 leti. Dozdeva se mi namreč, da se ti gospodje v tej dolgi dobi ničesar novega niso naučili. V tem pogledu mi sila ugaja moška beseda, ki jo je izustil Bismarck v debati v nemškem parlamentu, rekoč: »Ich habe stets gestrebt, Neues zu lernen und wenn ich dadurch in die Lage kam, eine frühere Meinung berichtigen zu müssen, so habe ich das sofort getan, und ich bin stolz darauf, daß ich so gehandelt habe!«

Smelo trdim, da sem vedno skušal, urediti svoje besede in svoja dejanja po lastnem živem prepričanju. Nikakor pa ne zanikam, da sem — in tu mislim, da isto stori vsak misleč človek — čestokrat bil primoran, revidirati svoje nazore, spremeniti svoje prepričanje, kakor hitro se mi je videlo, da ni več utemeljeno, da ne drži več. Kdo ima pravico, spotikati se nad spremembo, ki mora postati v tem slučaju zgolj posledica npravnega procesa, etični postulat?! Glavne poteze mojega političnega značaja so bile stalne: nikoli se nisem izneveril ne narodni niti napredni ideji. Naglašam to zadnje, naprednjak sem ostal in pristaš svobodnih načel tudi tedaj, ko sem v kasnih svojih letih prišel do spoznanja, da se verno katoličanstvo in navdušenost za idejo človeškega napredka in zlate svobode nikakor ne izključujeta!

Ali jedno priznavam, preoster sem bil in nič konciljantnosti ni bilo v mojem značaju. Včasih mi je zmanjkalo tudi potrebne uglajenosti, lastnosti, ki je deloma prirojena, deloma sad mnogoletnih izkušenj. Imel sem pa dokaj bister pogled za politične realnosti. Fantasta ni bilo nič v meni in praznih demonstracij nikakor nisem maral. Odtod čudna prikazen, da sem jaz, sam po sebi vprav revolucionarna narava, takoj po svojem vstopu v aktivno politiko postal pristaš in zagovornik zmerne struje. Predobro sem uvideval, da v tedanjih razmerah z drugo taktiko ne prodremo. Trebalo se je le uglobiti v mišljenje narodnih mas, kakor je tedaj bilo zlasti na Kranjskem, in jasno je moralo biti treznemu opazovalcu, da med prebivalstvom ni nobenega razpoloženja za radikalne metode. Isto tako pa sem dobobra ocenil pomembno dejstvo, da je lokalna uprava na Kranjskem bila izročena deželnemu predsedniku naše krvi in našega mišljenja. To okoliščino hotel sem izkoriščati v prid narodne stvari in radi tega sem šel brezobzirno v ogenj, ko so nerodni napadalci hoteli omajati Winklerjevo stališče. Namen

moj je bil stvarno utemeljen, grešil sem pa tuptam s strastnostjo, s ko sem odbijal nasprotnike. »A corsaire corsaire et demi« (»Za enega morskega roparja poldruga«) veli francoski pregovor. Naši gorenjski fantje so včasih dejali v svojih tepežih: »Le po glavi, da siromak ne bo šepal!« Istina je, da sem segel v bojni vročini semtertja predaleč, toda pozabiti se ne sme, da sem bil ljuto napadan ter čestokrat po krivici žaljen v svoji moški časti.

Sklenila sva s Kersnikom takoj po sklepu deželnega zbora, da hočeva neposredno stopiti v stik z volivci ter na volivnih shodih izzvati razsodbo ljudstva nad svojo politiko. Priredila sva volivni shod v Mengšu dne 18. novembra 1883. Shod je bil lep, udeležba obilna, uspeh za naju nad vse zadovoljiv. Prijatelj Kersnik je z naravnost nepobitnimi razlogi utemeljeval naše postopanje v verifikacijski debati. Tržaška »Edinost« je v 95. številki dne 28. novembra 1883 prijavila njegov govor na mengiškem volivnem shodu, iz katerega naj navedem sledeči markantni odstavek:

»Res je, da je verifikacijski odsek, katerega ud sem bil tudi jaz, v svoji prvi seji sklenil ovreči volitev treh poslancev velikega posestva. Ko se je bil pa per nefas razglasil po novinah ta sklep, došlo je verifikacijskemu odseku nekaj ulog in naznanil, iz katerih smo sprevideli kot juristi, ne kot strankarski politiki, da vendar ni vse povsem tako, kakor se je kazalo prej — in da nam bode morda še težko, zagovarjati prvo stališče. Tedaj je verifikacijski odsek, in reči moram, v polnem soglasju z jednoglasnim sklepom narodnega kluba sklenil verificirati volitve in odsekov predsednik, poslanec Svetec je izdelal dotično poročilo v sporazumljenju z vso našo stranko.

Vprašanje, v katerem smo se ločili, če prav se do tedaj ni razgovarjalo, bilo je le, ali pride verifikacija prej na dnevni red ali volivna reforma?

Nemci so nam pa hoteli tedaj pred verifikacijo postaviti glede reforme zapreke, kajti ljubo bi jim bilo, da bi bili mi do čistega nepopustljivi in porabili bi to za svoj namen proti vladi. Hoteli so nas torej strmoglaviti ter zahtevali so predvsem — verifikacijo!

In narodni klub je pred odločilno sejo 6. oktobra sklenil z vsemi proti petim glasovom (dr. Zarnika ni bilo v seji), da verificira volitve in jaz sem moral prevzeti poročanje.

Poročal sem pa prav to in ne besede manj nego kar je poslanec Svetec v sporazumljenju z vsem klubom narodne stranke sestavil.

Tako je govoril Kersnik v Mengšu, sam je poslal svoj govor »Edinosti«, da ga prijavi, »gentleman« je bil od nog do glave, nezmožen laži ali prevare, in v istini, nobenega ugovora niti poprave ni bilo proti njegovi objavi. Najboljši dokaz, da je mož svojim volivcem povedal le golo istino!

VI. poglavje.

»Ljubljanski list«.

V deželnem zboru po oni burni verifikacijski debati idilični mir, stvarno in koristno delo — izvun deželne sobane pa, v slovenski javnosti tem hujši vihar, tem ljutejši boj proti osovraženim »elastikom«! 3. januarja 1884 je izšla prva številka »Slovana«, ilustriranega tednika, kojemu je bil lastnik in izdajatelj Ivan Hribar, glavni sotrudnik dr. Ivan Tavčar. Oba zastopnika radikalne struje v slovenski politiki, oba hrepeneča po tem, da se uveljavita tudi na parlamentarnem polju!

Podoba dr. Tavčarjevo sem uže narisal vsaj v velikih potezah, malo imam še dodati v njegovo označbo. Izboren govornik, dasi se je njegova zgovornost najrajši izkazovala v skrbno pripravljenih, vsekdar minucijozno izpiljenih govorih. Manj srečen je bil v improvizacijah, katerim se je rajši izogibal. Sicer pa ni bil rojen politik in sam je čutil, da politika ni bila baš njegova najjačja stran. Po svoji naravi je bil predvsem pesnik in tu je bil mnogo bolj v svojem elementu nego v zopernem političnem prepiranju in borjenju, akoravno se je toliko in s tako vnemo udeleževal v političnih praskah in borbah.

A kak je bil njegov vrstnik in sobojevnik Ivan Hribar? Nikakor mu ne bi hotel odrekati darovitosti in še nekaterih lastnosti, prepotrebnihs vsakemu politiku. Tudi se ne strinjam z onimi nasprotniki, ki so mu predbacivali nezadostno omiko, češ, saj niti šestega gimnazijskega razreda ni dovršil s povoljnim uspehom. Nasprotno! Istina je, da je z vzorno delavnostjo in hvalevredno energijo sam doprinesel, kar mu je odrekla premalo obsežna šolska izomika. Doprinesel pač bolj po obsegu, globočine in temeljitosti pri njem nisem našel!

Navzlic temu nedostatku bi Ivan Hribar brezdvomno lahko mnogo koristil svojemu narodu, da niso bile dobre lastnosti njegove več nego paralizovane po slabih njegovih svojstvih. Pred vsem je bil tipičen doktrinarec v politiki in možje tega kova navadno škodujejo neprimerno več nego koristijo. Ljudje te baže si ustvarjajo svoje nazore a priori ter po njih hočejo urediti svet, ne meneč se za dejanske razmere, z lépa ali s silo. Hribar je bil v početkih svoje politične dobe »zarukan« radikalec, ter je pobijal in preklinjal slehernega, kdor se ni, uverjen o nemogočnosti radikalne zmage v tedanji Avstriji, slepo po-

koraval njegovemu diktatu. Svoje omejene radikalne nazore je zastopal baš tako fanatično kakor — dolgočasno. Še ga vidim pred seboj, kako se je v deželnem zboru, kamor je bil prodril l. 1889, z naštudirano pozo angleškega parlamentarca z levo roko v boku, v gladkem ali skrajno enoličnem govoru zaletaval v svoje neradikalne nasprotnike. Tedaj sem ga imenoval v uvodniku, objavljenem v praški »Politiki«, »den Robespierre in der Westentasche«. Ako sem s to primero komu krivico delal, je bil to sigurno oni veliki francoski revolucionar, a ne suhoparni vodja slovenskih radikalcev!

Druga Hribarjeva napaka je bila njegova zaljubljenost v lastno osebo. Označujoča poteza njegova je — nečimernost, tembolj nevarna, ker slabo vpliva na bistroglednost dotičnika ter ga naravnost smeši v očeh resnih opazovalcev. Ali treba dokazov za to mojo trditev? Od spominskih plošč, kjer se potomstvu zabičuje, da je ta ali ona zgradba bila izvršena, ko je vladal cesar Fran Josip in županoval Ivan Hribar, do one fantastične, z zlatom preobložene uniforme, s katero se je kot kraljevi namestnik sprehajal križem slovenske domovine ter očaroval malomestne filistre po naših mestecih in trgih, sami znaki nečimernega politika, ki so se javljali tem bolj pogostoma v onih letih, ko uže starost odvrča možaka od nečimernosti tega sveta!

Iste nazore, isti radikalizem sta tačas zastopala Tavčar in Hribar, a vendar kolika razlika med tema nejednakima družabnikoma! Prvi kljub svoji poljanski robotosti in kljub svoji viharini temperamentnosti vendar skozi in skozi ljubezniva prikazen, simpatična celo zagrizenemu nasprotniku, pravi »Naturbursche« v politiki, drugi odbijajoč, izzivajoče pust in dolgočasen, politični pedant najhujše vrste. Dalje, dr. Tavčar vzor nesebičnosti, nad vse požrtvovalen in neoporečen, — kaj naj rečem o njegovem sodruhu? Skoraj ne bi hotel ugovarjati onim hudomušnim ocenjevalcem, kateri trdijo, da je Hribar pričel svojo karijero kot agent zavarovalne banke in da agenta tudi tedaj ni bil popolnoma slekel, ko je bil župan stolnega mesta in naše kraljevine minister in poslanik v zlati Pragi.

Zakaj se mudim toliko časa pri Hribarjevi karakterizaciji? Ker se vsa ostrina medsebojnega boja narodne-napredne stranke, razdeljene na »elastike« in »radikale«, ne da razumeti in pojasniti drugače kakor iz svojstev Hribarjeve osebnosti, ki je bil pravi predstavnik radikalne stranke.

Mojim radikalnim nasprotnikom Iv. Hribarju, dr. Tavčarju in sodrugom je priskočil na pomoč prof. Jesenko, ki je začel objavljati naenkrat v »Slov. Narodu« pod naslovom »Časnikarstvo in naši časniki« brezkončno vrsto podlistkov, ki so se vleкли od 4. decembra 1883 do 29. januarja 1884. Svojega imena ni podpisal, temveč se je skril pod psevdonomom, s kojim je velik angleški nepoznanec zaznamoval v drugi polovici XVIII. veka sloveča

»Juniusova pisma«. Njegova skromna označba je bila tedaj »Stat nominis umbra«. In mož je v istini prinašal toliko novega in animivega blaga, da sem se nehote moral vprašati, odkod mu prihaja toliko znanja in modrosti. Posebno hudo je zbadal nas »elastike« in z nami združeno tržaško »Edinost«. Ali dotično slovstvo sem vendar nekoliko že poznal. Obrnem se tedaj na ljubljanskega bibliotekarja dr. Muysa ter ga vprašam, nima li v knjižnici Wuttkeja zgodovino časnikarstva? In res, imeli so jo! Ko jo odprem, sem se takoj prepričal, odkod Jesenkova stupendna učenost. Večinoma vse preplankano iz nemškega izvirnika, le da ima tam, kjer Wuttke govori n. pr. o »Journal des débats«, Jesenko »Secolo« ali kaj sličnega. Plagijat tedaj najpriprostejše pasme! Otresel sem se nadležneža s tem, da sem v »Edinosti« objavil vrsto podlistkov, v katerih sem mu dokazal nečedno postopanje na neovržen način s tem, da sem v enem predelu postavil Wuttkejevo besedilo, poleg njega pa Jesenkovo skrpucalo. In mož je utihnil!

Nasproti radikalni stranki smo bili »elastiki« radi tega v mučnem položaju, ker nismo razpolagali z lastnim glasilom. Pač je poskušal vit. Schneid, ki je bil vendar politik večjega koncepta, vplivati na »Slov. Narod« ter pridobiti ta list za zmernejšo, bolj nepristransko pisavo. Hotel je »Narodu« postaviti oskrbnikom neki nadzorovalni odbor, ki bi mu moral dajati gotove smernice; toda povsem pravilna ta misel se ni udejestila. Schneid, že hudo bolan na pljučah, se je moral čez zimo preseliti v Gorico ter iz daljave ni mogel urediti ljubljanskih kaotičnih razmer. »Slovenec« pa je igral prečudno vlogo. Pač je poročal svojim bralcem, da na Dunaju desničarji povsem odobravajo zmerno postopanje večine v kranjskem deželnem zboru, da njih voditelji odkrito čestitajo kranjskim državnim poslancem zbog njihove preudarne, modre politike, pač je celo meni privoščil prostor, da se branim proti ljutim napadom protivnikov, toda navzlic temu se je tuptatam brez vsakega vnanjega povoda zlobno zaganjal v mojo osebo. Schneid se je v ogorčenem pismu obrnil na Kluna ter očital njegovemu glasilu neloyaliteto in dvojezičnost, a Klun se je zagovarjal z — Alešovcem, na katerega je odvalil vso krivdo. Jaka Alešovec mu je moral služiti kot »kozel Azazel«!

Ali povsem nemogoča je postala naša pozicija po ustanovitvi »Slovana«, ki je čimdalje bolj s težkimi topovi obstreljeval »elastike«. In tedaj mi je deželni predsednik Winkler na nekem sprehodu razodel svoj načrt, da hoče izdati slovensko prilogo uradne »Laibacher Zeitung« ter v njej zagovarjati svojo in našo politiko. Silil je v mene, naj jaz prevzamem uredništvo. Dolgo sem se obotavljal, predlog mi nikakor ni bil všeč. Dobro sem se zavedal, da bi si mi poslanci, ki smo dejansko imeli vodstvo v deželnem zboru, sami morali ustvariti svoje glasilo ter nikakor ne izpod vladne strehe zagovarjati svoje politike.

Ali baš tu je bilo ono prokletstvo: »Odkod potrebno glavnico za ustanovitev novega lista?« Sedaj sem v prvič čutil bridko posledico onega dejstva, da sem bil v gmotnem oziru siromak, navezan zgolj na svojo borno profesorsko plačo. Kako drugačen bi bil moj položaj, da bi bil mesto reveža uradnika imovit kapitalist! Koliko sumničenja, koliko žaljivih psovov bi si bil prihranil in koliko več bi bila zalegla moja beseda! Vse to mi je rojilo po glavi, toda naposled je zmagalo v meni spoštovanje pred poštenjakom Winklerjem z ene strani in uvidevnost, da moramo dobiti svoje lastno glasilo. Vdal sem se in ustanovil se je »Ljubljanski list«, kojemu sem bil glavni in obenem odgovorni urednik.

Utegne se me vprašati: Ali je »Ljubljanski list« v istini zajemal svojo krmo iz jasli dispozicijskega sklada ter ali so bile utemeljene klevete mojih nasprotnikov, da sem bil »od vlade plačan žurnalist«? Odgovarjam in zastavljam svojo častno besedo kot mož, ki je vedno čuval svoje poštenje kot najdragocenejšo svojo imovino, da so vsa taka očitavanja povsem neosnovana in neutemeljena. »Ljublj. list« nikoli ni dobil niti vinarja iz dispozicijskega zaklada. Privatno podjetje je bil založnik Bamberga, ki ga je vlada podpirala zgolj s tem, da je bil list kot priloga uradnega glasila prost časnikarskega koleka ter da so se mu zastonj dostavljali telegrami korespondenčnega urada. Moja plača je obstojala v tem, da mi je založnik dajal na mesec 80 reci osemdeset goldinarjev, toda ker sam nisem mogel izdelati ogromne tvarine, sem si moral pridobiti pomočnika. Posrečilo se mi je, pritegniti zelo spretnega prijatelja, Ivana Šubica, tačas gimnazijskega suplenta, kasneje ravnatelja na srednji tehnični šoli. Izborna moč, a plačati sem ga moral sam! Od svoje pičle uredniške plače mesečnih 80 gld. sem Šubicu dajal po 30 gld. na mesec, tako da je meni preostajalo celih 50 gld.! In ne dovolj: še ta pičli zaslužek sem moral drago plačati z druge strani. Ker je ves moj čas bil konsumiran od uredniškega dela, sem moral odpovedati prav dobro nagrajeno uro pri izobraženi ljubljanski gospici, sedaj gospej Ant. Schöpplovi, ki je sama na sebi več nesla nego čisti mesečni ostanek mojega uredniškega honorarja.

Pa še nekaj! Marsikdo se je začudil, ko je na robu »Ljublj. lista« čital, da sem poleg glavnega tudi odgovorni urednik. Uganka je kmalu rešena. Ker denarja ni bilo, da bi nagradili slamnatega moža, ki bi moral na zunaj prevzeti odgovorno uredništvo, sem si jaz naložil tudi to breme na potrpežljiva široka pleča!

Jasno je, da sem se naravnost žrtvoval, prevzemši vodstvo »Ljublj. lista«. Ravnal sem iz najčistejših nagibov, toda napravil sem s tem činom vendarle veliko taktično napako. Iстина je sicer, da sem jaz sam določeval smer, pisavo in značaj svojega lista, gola istina tudi, da je bilo Winklerju mnogokrat zelo nepri-

jetno, ko sem pretoplo zagovarjal narodne težnje izvenkranjskih Slovencev, grajal vladno postopanje napram njih opravičenim zahtevam ter izzval ogorčene napade nemškega časnikaštva na kranjskega deželnega predsednika in njegovo glasilo. Jasna istina je to bilo, a domači protivniki se zanjo niti zmenili niso. Zastonj sem slovesno zatrjeval, da je »Ljublj. list« zgolj »zasebno časnikarsko podjetje, vzdržano na lastni riziko od podjetnika lastnika«; zastonj sem poudarjal, da njegov urednik ni imel »ne le nikakršnega gmotnega dobička, temveč precejšnjo materijelno izgubo«, zastonj sem svojim obrekovalcem vrgel »v obraz neovržno resnico, da so infamno laž vedoma trosili po svetu,« zastonj jih izzival, naj tožijo, da »pred sodiščem do pičice izkažem istinitost svoje trditve« — vse ni nič izdalo, otvorjene so bile zatvornice najpodlejšemu obrekovalstvu in s cestnim blatom so ometavali moje neomadeževano ime. »Efijalt«, »plačana duša«, »od vlade kupljeni pisūn« — s takimi priimki so me obsipavali dan za dnevom. Ali morem zameriti občinstvu, da se je naposled vdalo takim obtožbam, da ni moglo verovati v požrtvovalnost politika, ki bi zgolj iz idealnih nagibov, v lastno škodo in gmotno izgubo nase prevzel odij oficioznega glasnika?! Kar je o meni mislil kak I v a n H r i b a r, za to sem se prokletu malo zmenil, a kako sta sodila o meni F r a n E r j a v e c in Š i m e n G r e g o r č i č, to mi ni bilo vse eno in v dušo me je peklo, da sta ta dva, od mene visoko cenjena možaka stala v nasprotnem taboru.

Morda bi se strastna borba v napredni stranki vendar nekoliko ublažila, da ni vmes pljusknila — volitev v notranjskih kmetijskih občinah. Kajti dr. Z a r n i k, ki je bil, razkačen vsled svojega poraza v deželnem zboru, javnost presenetil z odložitvijo svojega deželnozborskega mandata, je znova proglasil svojo kandidaturo v istem okraju, kakor hitro se je razpisala nova volitev. Jasno je bilo vsakomur, da bodi to odločilna preskušnja, ali stoji prebivalstvo na Kranjskem še pod vplivom radikalne frazeologije ali pa so že vkoreninjene ideje, zastopane od zmerne naše stranke. Boj nam je bil vsiljen, za svojo osebo se ga kar nič nisem ustrašil!

Naj tu spregovorim par kratkih besed o svojem načelnem stališču. Nikoli nisem bil načeloma nasprotnik radikalizma. Obratno, celo ugajalo mi je, če je opozicija razpolagala z radikalnim krilom. Le to sem vedno smatral škodljivim, ako se radikalizem polasti krmila ter hoče po svoje voditi usodo narodo. Vsaj v mirnih časih. Drugače v onih katastrofalnih dobah, kadar revolucija v prah zdrobi zastarele državne in družabne oblike — takrat je radikalizem na svojem mestu, takrat mu dajmo prostor, da vrši zgodovinsko svojo nalogo. Ali kadar so se razmere pomirile, nasprotja polegla, tedaj v ozadje z radikalizmom, ki ne sodi več na prvo mesto. To velja splošno, veljalo pa je s podvojeno silo v stari Avstriji in pred vsem za mali vsestransko ogroženi slovenski narod. Težko se je danes pred-

stavljati, v kakem položaju smo bili Slovenci še pred 40 leti. V širokih narodnih masah je bila narodna zavednost še izredno šibka. Kmet po Gorenjskem, čim bliže Koroški meji, tembolj pristopen nemškemu vplivu, Dolenjec v narodnem pogledu bolj apatičen, le na Notranjskem več narodnega ponosa, a tudi tam le v tanki plasti vaške aristokracije in pri socialno nezdravih razmerah. Pač se je v zadnjih letih mnogo zboljšalo v tem oziru, odkar se je Winklerjevi mehki roki posrečilo, ukrotiti najnevarnejšega protivnika slovenske misli, ono zagrizeno nemškutarsko birokracijo. Toda Winklerjeva pozicija na Dunaju nikakor ni bila trdna, nemška levica ga je črtila in neprestano napadala, tudi z druge zelo vplivne strani se je delalo proti njemu — zmaga radikalizma v notranjskem volivnem okraju bi lahko postala usodna prvemu Slovincu, ki je bil postavljen na čelo deželne vlade na Kranjskem.

Volitev se je vršila 14. julija 1884. Ni bila nerodna poteza, da se je proti Zarniku kot protikandidat postavil državni poslanec Adolf Obreza. Notranjski domačin, posestnik in trgovec, po lastni marljivosti vsestransko naobražen, pošten, delaven in trezen, v vsakem pogledu nevaren tekmeč. Bistrogledi Schneid mi je pisal še 5. julija iz Reichenhalla, kjer je zdravil svoja bolna pljuča: »Auch ich glaube, daß die Wahl Zarniks in Innerkrain sehr gefährdet ist« in v dokaz iskrenosti te svoje sodbe je priložil prepis pisma na Ivana Hribarja, v katerem nujno svetuje, naj se Zarnik odpove kandidaturi, ter dostavlja karakteristične besede: »Sagen Sie ihm, daß ich ihn bitten lasse, in Innerkrain nicht zu kandidieren, wenn ihm nicht die günstige Entwicklung der Dinge gleichgültig ist.«

Moder svet, a niso ga marali slišati! Da so se ravnali po njem, bi dobila vsaj po moji sodbi naša lokalna politika drugo lice. Vsaj za svojo osebo lahko poudarjam, da bi premaganemu protivniku ne bil posvetil nobene nelepe besede!

Čudno vlogo pa je začel igrati poslanec vit. Schneid. Mož nikakor ni bil neumen, niti neroden, toda pod sladkouglaženimi kretnjami se je skrivala nebrzdana njegova čestihlepnost. Veliko vlogo je hotel igrati, vsled tega je zapustil kabinetno pisarno, izstopil iz dvorne službe ter se pridružil slovenski politiki, ki mu je takoj preskrbela državnozborski, potem tudi deželnozborski mandat. A to mu ni bilo zadosti! Naravno, da kot politik večjega obzorja in daljšega pogleda ni mogel z vrtoglavo Zarnikovo tolpo. Pisma njegova, ki jih hranim v miznici, dokazujejo jasno njegovo pripadnost k zmernonarodni stranki, po vsej pravici sem ga smel šteti med svoje pristaše. Kmalu pa se je pokazalo, kateri stranski nagibi ga vodijo. Uvidevši, da se pozicija Winklerjeva, ogrožena po divjem sovraštvu ustavotvorcev ter zmajana po nerazsodnosti naših radikalcev, čimdalje bolj maja, se mu je zahotelo po — deželnem predsedništvu. Da doseže ta cilj, v to svrhu je trebalo, popolnem izolirati

Winklerja. Spravil se je nadme. Zelo presenečen sem bil, ko me doleti nekega dne vljudno povabilo, naj ga vendar obiščem na daljši »plausch« v njegovem gradiču Zaprice pri Kamniku. Drage volje sem ugodil povabilu, do Trzina mi je prišla naproti njegova kočija in pozno v noč ter še ves drug dan so se vršili intimni razgovori. Sproga vit. Schneidova bila je hči dunajskega vinskega veletržca, vsled tega je bila njegova klet bogato preskrbljena s finimi vini. Med intenzivnimi razgovori me je vedno spodbujal k pijači, nikakor se nisem obotavljal, ali belokranjska moja kri je zmagovito prenašala velike porcije alkohola in, — čim več sem pil, tem bolj trezen sem postajal. Schneid je hotel, naj se ločim od Winklerja, toda vsa njegova prikupljiva zgovornost ni nič opravila! — Malo mesecev kasneje ga je zadela smrt, kri se mu je ulila na cesti, prerano nas je zapustil nadarjeni mož, ki je vsekako daleč prekašal vse svoje tovariše »talmi-slovence«!

Zarnik ni imel sijajnega odhoda iz politične karijere. Pri volitvah niti enega glasu ni dobil. V zadnjem trenutku so njegovi pristaši, videč, da ž njim nikakor ne morejo prodreti, zedinili svoje glasove na popularnega Hinka Kavčiča (»Nanosa«). Obreza je prodril proti Kavčiču.

Razburljivo uredniško delo, neprestana borba proti sovražnikom, ki so me neprestano napadali z otrovanim orožjem, je skoro omajalo tudi moje trdne živce. V tem duševnem razpoloženju me je presenetil baron Winkler z novico, da gre deželni šolski nadzornik P i r k e r, spreten šolnik, a nevaren nemškutar v pokoj ter da namerava mene predlagati njegovim naslednikom. Odkrito rečeno, baš to mesto ni bilo posebno po mojem okusu, vendar, otvoril se mi je večji delokrog in — kaj bi tajil? — tudi za mojo številno rodbino bi bilo boljše poskrbljeno. Hvaležno sem sprejel ponudbo in moj pokrovitelj je v istini vse storil, da me spravi na nadzorniško mesto. Sam se je peljal na Dunaj, osebno priporočal moje imenovanje ter se vrnil v Ljubljano, povsem uverjen, da nihče drug ne postane deželni šolski nadzornik kakor jaz. In v istini, predlog za moje imenovanje ni bil samo spisan temveč od ministrstva uže odposlan na kabinetno pisarno, kar se pripeti nekaj izrednega. Slovenski državni poslanci s Kranjskega se oglase skupno pri naučnem ministru ter odločno ugovarjajo mojemu imenovanju. Minister C o n r a d se vdá njihovemu ugovoru, predlog se še pravočasno umakne iz kabinetne pisarne, predno ga je cesar dobil v podpis in 9. dec. objavijo ljubljanski listi veliko novico, da je deželni predsednik propal s svojim varovancem ter je dež. šolskim nadzornikom imenovan gimnazijski ravnatelj Jak. S m o l e j, njegovim naslednikom pa prof. Š u m a n z Dunaja. Kak vrišč je nastal po Ljubljani, se da težko popisati! Moji pristaši potrti in zbegani, mnogoštevilni protivniki obradoščeni in zmagepolni! »Slovan« mi je v svoji številki z l. 1885 v divjem zmagoslavju napisal poli-

tični nekrolog, poln strastne pretiranosti, tako označevalen za taktične metode tedanjih »radikalcev«, da ga dobesedno objavim v »Dodatkih«.* O duševni depresiji pa, ki se je polastila mojih prijateljev, jasno pričuje drastičen uvod Levčevega pisma dne 11. decembra poslanega Kersniku:

Kranjska klobasa
Elasticiteta + Vogelnigg
Ljubljanski List
Requiescant in pace!

V pismu se nahaja odstavek: »Šukljeja danes nisem nič videl, obiskati ga nisem utegnil. V srce se mi smili, trpeti mora strašne muke! In kaj bi jih ne? Uničeno je življenje njegovo!« V teh besedah se zrcali vsa iskrena ljubezen, ki je vezala našo prijateljsko trojico, ob enem pa tudi vsa mehkoba Levčevega značaja, prešibkega za valovanje političnih borb!

Morda sem jaz, dasi v prvi vrsti zadet od usodnega udarca, še največ ohranil duševne jakosti. Močna, včasih divja energija je tipična za moj značaj. Takoj, ko sem izvedel porazno novico, sem sklenil sam pri sebi, da v Ljubljani ne ostanem na noben način. Nemudoma sem se odpravil na Dunaj, kamor je ob istem času odpotoval tudi baron Winkler. Najprej se oglasim pri naučnem ministru, kateremu sem odločno povedal, da v Ljubljani nečem več službovati. Ponudil mi je ravnateljsko mesto v Kranju. Nič kaj vesel nisem bil te ponudbe, toda odkloniti je nisem mogel. Ko sem pa bil še isti večer sprejet pri ministrskem predsedniku, nisem več prikrival svojih želj. Taaffe me vpraša: »Also Sie möchten als Direktor nach Krainburg?« Jaz pa naravnost: »Aufrichtig gesagt, Excellenz, nein! Ich würde den Lehrposten an einem Wiener Gymnasium weitaus vorziehen.« Na to Taaffe: »Also vielleicht am akademischen Gymnasium?« Z velikim veseljem sem pristal na to ponudbo, potolažen se vrnem v domovino in uže par dni kasneje je prinesla uradna »Wiener Zeitung« moje imenovanje »iz službenih ozirov« — povsem izredna stvar! na prvo gimnazijo avstrijske monarhije.

Sedaj mi nikakor ni bilo več žal, da nisem bil dosegel nadzornikovega mesta. Odkrito rečeno, da bi smel voliti med profesuro na dunajski akadem. gimnaziji in ljubljanskim inspektoratom, bržkone bi se odločil za prvo. Morda je nekaj slutil prijatelj prof. Wiethaler, ko je na moji odhodnici, poslavljajoč se od kolega in somišljenika, v svoji napitnici dejal o meni, da so »ribo vrgli v vodo!« Istina in — plavati znam dobro!

25. januarja 1885 sem odšel z rodbino na Dunaj. Razmere na akademični gimnaziji so mi močno ugajale. Izbran učiteljski

* Glej stran 183, »Dodatki« štev. VI.

zbor, visoko naobraženi kolegi, nadarjeni in dovtetni učenci. Marsikateri izmed poslednjih zavzema danes znamenito mesto med učenjaškim svetom. Dasi sem kot tujec in iz političnih razlogov prišel med nje, so me fantje kmalu vzljubili. Najboljši učenec, kar sem jih sploh imel, je bil neki sedmošolec, danes mož svetovnega glasu, znan kot učenjak in kot politik, profesor dunajskega vseučilišča, dr. Jožef Redlich. Vprav ponosen sem bil, ko mi je mož, ki je potem sam postal sloveč zgodovinar in jurist, kot moj kolega v poslanski zbornici nekdanj dejal v prijateljskem razgovoru, da se je pri meni v enem semestru na gimnaziji več naučil povestnice nego kasneje v vseh letih na univerzi.

In v tem blaženem miru na akad. gimnaziji je nastalo v meni resno vprašanje, ali ne bi sploh bolj kazalo, da dam slovo nehvaležni razburljivi politiki ter se posvetim zgodovinski vedi? Čutil sem v sebi poklic in moč odlikovati se na tem polju. Več mojih tedanjih kolegov je poučevalo ob enem z značajem univerzitetnih docentov na visokih šolah. Zakaj se jim ne bi pridružil i jaz? Vse vire sem imel na razpolago, mlad sem bil in vaje trdega vztrajnega dela, manjkal mi je le en rigoroz, da si pridobim neobhodno potrebni doktorat, rigoroz iz filozofije in zanj sem bil tako pripravljen, da bi se odmah lahko z mirno vestjo vsedel pred izpraševalno komisijo. Dolgo sem ugal, naposled je odločila izjava najzvestejših mojih deželnozborskih volivcev, Metličanov. Imenovali so me svojim častnim meščanom ter ob enem pozvali, naj pri bližajočih se državnoborskih volitvah nastopim kot njihov kandidat. Vdal sem se častnemu pozivu, saj sem znal, da se na svoje belokranjske rojake lahko zanašam. Ostal sem pri politiki. Danes, ko je od tega poteklo več kot 40 let, se mi dozdeva, da bi druga alternativa vendar bila bolj umestna!

Svojih zvez z »Ljubljanskim listom« pač nisem pretrgal. Izhajal je dalje pod vodstvom mladega političnega uradnika, bivšega mojega učenca dr. Frana Zbašnika, ali list ni bil več isti. Gotovo njegov novi urednik ni bil brez sposobnosti, toda prenovozen je bil za časnikarski posel in prenapeto delo je bilo prehudo za njegove rame. Potem pa še eno! Jaz sem si nasproti deželnemu predsedniku in še bolj nasproti impetuoznemu njegovemu prezidijalnemu tajniku vit. Schwartzu vedno ohranil popolnoma proste roke. List je bil »de facto« moj, povsod se je poznala moja individualnost. A jaz sem to zmogel, ker sem stopil na čelo lista ne kot gimnazijski profesor, temveč kot deželni poslanec in politik, dočim je moj naslednik bil zgolj politični uradnik, kateremu se je od zgoraj zapovedalo: »Piši v tem zmislu, grajaj to, hvali ono!«

Že večkrat sem tekom svojega spisovanja navajal dr. Ivana Prijatelja prezanimivo delo: »Janko Kersnik, njega delo in doba.« Dozdeva se mi, da mi Slovenci mnogo premalo čislamo znamenito to knjigo. Spisal jo je literarni zgodovinar, ki pa po svoji bistroglednosti in akribiji v sebi združuje svojstva večšega splošnega povestničarja. Očividno si resno prizadeva, biti vsekdar pravičen in nepristranski. Ako se mu to semtertja ne posreči, ne tiči krivda v pomanjkanju njegove dobre volje, temveč v nezadostnih informacijah ter v dejstvu, da tudi najmarljivejše preštudiranje knjig, časnikov in suhoparnih aktov nikoli ne nadomešča impresij, zadobljenih iz živahnih razgovorov z osebami, ki so bile svedoki ali celo soudeleženci onih minulih zgodovinskih dob, katerim je pisatelj posvetil svoje pero.

Dr. Prijatelja treba tedaj tupatam dopolniti, tupatam popraviti. Naj mi bodi dovoljen tak popravek baš v moji oceni, ki jo čitamo na strani 290 njegove knjige. Govoreč namreč o novoustanovljeni zmerni stranki prihaja Prijatelj do zaključka: »In tu se mora odgovoriti, da je bila zlasti Šukljietova oseba na nepravem mestu. Mož s tolikšno impetuoznostjo in strastnostjo brezdomno ni sodil na čelo zmerne stranke. Njegova izpremenljivost značaja in osebnost boja sta vrgli senco na stranko.« Temu nasproti naj navedem tole:

Očitek izpremenljivosti značaja odklanjam, navzlic temu, da je na videz utemeljen. Dr. Prijatelj zamenjava očividno značaj s taktiko. Pri politiku obstoja značajnost v tem, da se neomajno drži glavnih načel, ki si jih je bil postavil. Cilj, po katerem teži, je zvezda vodnica, ki daje smer njegovemu političnemu delovanju. Zame je bilo v tem pogledu vedno cilj in načelo: »Blagostanje slovenskega naroda, svoboda njegova in napredek!« Nikoli se nisem izneveril tej smernici, toda ker je politika sama na sebi »umetnost onega, kar je mogoče v državi«, čestokrat nisem mogel naravnost proti svojemu cilju, moral sem vpoštevati dane razmere, kajti slab politik, kdor se nanje ne ozira. Pred 40 leti pa se slovenska politika ni vozila s parnikom, ki tudi pri razburkanem morju lahko mirno zasleduje svojo črto. V majhni slabotni jadrnici smo se peljali in tu je trebalo navigirati. Cilj sem videl pred seboj, dasi v daljavi: da se mu bližam, moral sem včasih kreniti na levo in kreniti na desno. Mar je Prijatelj, ki se je toliko vestno in uspešno bavil z zgodovino teh polpreteklih časov, do dobrega pojmlil tedanji položaj Slovencev? Osovraženi smo bili in prezirani, naravnost zaničevani, sleherna vlada nas je imela le za nadlogo, nobena za podporo, celo naše delo v centralnem parlamentu je obstojalo v tožbah in jadikovanju radi neizvršene narodne enakopravnosti. Boj za jezik, v njem se je izčrpala naša politika, pri tem pa smo popolnoma prezirali, da se s čudovito naglico razširja gospodarski propad našega ljudstva ter da je njegovo osiromaščenje mnogo nevar-

nejši sovražnik slovenskemu narodu nego »Laibacher Tagblatt«, Dežman in Schrey in vsi birokratje počenši od Kalteneggerja doli do zadnjega nemškutarskega davčnega praktikanta!

Potem pa moram pribiti enkrat za vselej neoporečno dejstvo, da sem zdavna že prenehal biti liberal ec, še predno sem l. 1883 stopil v parlamentarno življenje. Napaka vseh mojih protivnikov in tudi mojega ocenjevalca dr. Prijatelja je bila, da so me vedno še sodili po mojih dijaških časih in mojem nastopu v prvih letih po absolvirani univerzi! Baš ker se je notranji prevrat v meni vršil v oddaljenem Wr. Neustadtu, niso zapazili sodobniki te velike spremembe. V šestih letih svojega prognanstva, oddaljen od domovine in vsakdanjih njenih prask in malostnih preprirov, sem mnogo študiral in premišljeval. Baval sem se intenzivno z zgodovino in narodnogospodarsko vedo, s Kantom in filozofijo. In ko sem začel prodirati v jedro svetovne povestnice, sem uvideval, da se je liberalizem že preživel, da je že spolnil svojo zgodovinsko nalogo ter se mora umakniti drugim primernejšim tvorbam. Kantov kritikizem pa me je najprej rešil onega plitvega materijalizma, ki sem ga prinesel seboj iz nezrelih dijaških let. In čim dalje več sem se pečal s političnim vedami, tem bolj mi je postajalo jasno, da je liberalni pretirani individualizem direktno poguben za narodni blagor. Ko sem l. 1881 zapustil Wr. Neustadt, sem bil pač demokrat, ali liberalca sem uže bil vrgel pod mizo. Ni bila moja krivda, da slovenska javnost tega dejstva ni spoznala, da so me proglasili za »oberliberalca« in brezverca še v časih, ko sem uže redno prejemal sv. zakramente, in da je »Slovenec« moje besede, da visoko spoštujem versko prepričanje, da se spoštljivo klanjam veliki svetovnozgodovinski prikazni papeža Leona XIII., tolmačil le kot izrazito »hinavščino«. V vseh mojih mnogobrojnih javnih nastopih, pa tudi v intimnih pismih n. pr. na prijatelja Kersnika boste zaman iskali izpoved mojo k liberalnemu programu. Naprednjaštvo po mojem uverjenju nikakor ni identično z liberalizmom. Naprednjak sem bil, liberalca odločno odklanjam!

To naj blagohotno uvažuje tudi pisatelj ugledne knjige, »Janko Kersnik, njega delo in doba«. Apelujem »od slabo poučenega dr. Prijatelja na onega, ki bodi bolje poučen« »ab Amico male informato ad melius informandum«. Saj sem nehoté napisal cel govor »pro domo«, toda ne toliko z ozirom na lastno svojo osebo kakor resnici na ljubo. In iskati in udejestviti golo in istinito resnico, je in ostane sveta dolžnost resnemu zgodopiscu!

Sicer pa, bilo je nekaj, skoro bi rekel, ironično tragičnega v moji tedanji politični usodi. Sigurno sem jaz po svojem temperamentu in svoji preteklosti med vsemi slovenskimi poslanci bil najbolj revolucionarna narava. Rojen puntar, ne le z besedo, marveč, ako treba, tudi z orožjem v desnici, bi bil bolje sodil na kako barikado — mesto tega pa ustanovitelj in dejanski

vodja zmerne stranke! Vse zgolj radi tega, ker me je hladna pamet uverila, da z jurišem na utrjene protivne pozicije zmagati ne moremo ter da se moramo poslužiti druge, mnogo bolj počasne, dolgotrajne in mukotrpne metode. Preslabotni kakor smo bili, smo morali z malimi uspehi ojačiti nedostatne svoje sile, šolati svojo vojsko za večje boje. »Ništa za to,« ako smo tem načinom le počasi mogli napredovati, glavna stvar je le bila, da smo Slovenci sploh napredovali!

VII. poglavje.

Kandidat in državni poslanec.

Pred mojim odhodom na Dunaj mi je »Slovan« še posvetil laskavo odhodnico, v kateri se med drugimi cvetkami nahaja še ljubeznivo zagotovilo, da je »sedaj naš Francek Velikanski za vse večne čase ubit in mrtev!« Ali prognoza je bila povsem napačna, kajti kmalu je po vsej deželi završala novica, da se med drugimi kandidati za državni zbor oglašam tudi jaz.

Volilna agitacija se je pričela razmerno zgodaj in tudi jaz nisem držal rok križem. Pač mi dela dr. Prijatelj očitno krivico, ako pravi: »Da bi opozoril volivce nase, je začel Šuklje... pisati zlasti o dolenjski železnici. A o tem predmetu dokaj nesrečno, ker je nasvetoval, da ne gre čakati na vlado, ampak da je treba graditi železnico na občinske in deželne stroške.« Pri tem je pisatelj popolnoma prezrl, da sem bil uže zastopnik Dolenjske, njen poslanec v deželnem zboru ter da mi ni trebalo stoprav obzirov na volivce, da sem se oglasil o vprašanju, katero je bilo življenske važnosti za dolenjski svet. Deželni poslanec sem bil, kot tak imel sem dolžnost, delati za pridobitev dolenjske železnice, nič manj pa tudi dolžnost, o uspehih storjenih korakov obvestiti svoje Dolenjce. Skoraj pa je videti, da dr. Prijatelj ni bil dovolj skrbno čital dotičnih mojih člankov. Sicer ne bi bil mogel napisati, da sem hotel zgradbo dolenjske železnice naprtiti zgolj občinam in deželi. Nasprotno, jasno je razvideti iz mojih uvodnikov, da sem le prispevke hotel dobiti od imenovanih faktorjev, dočim sem glavni delež pri pokritju stavbenih stroškov prisodil državi. Gola istina je, da se je kasneje uresničenje teh železnic vršilo baš na oni način, ki sem ga jaz v »Ljubljanskem Listu« priporočal dolenjskim rojakom.

Novica o mojem nastopu kot kandidatu pri predstojećih državnoborskih volitvah je spravila na plan vse politične stranke v deželi. Stari poslanci so mi bili neprijazni, deloma iz ljubosumne zavisti, ker je bil moj vpliv izdatno zmanjšal njih veljavo pri deželnem predsedniku, deloma iz komoditete, ker so slutili, da jih moja izvolitev utegne izvabiti iz njihove udobnosti. »Konservativce« so se zvali, hoteli so v prvi vrsti konservirati svoje mandate. Nemci so mi nasprotovali, dobro uvidevši, da je moja taktika za njih nadvlado mnogo nevarnejša nego jalove demonstracije in votle fraze naših radikalcev. In

»Slovenčevci«? Imeli so me vedno še za prikrita liberalca, kateri bi naposled mnogo mogel škodovati njihovemu ugledu. Da je »Slovan« s svojo tolpo kar besnel in rohnol proti meni in moji kandidaturi, je bilo umevno samo po sebi.

V bratski slogi so me tedaj napadala glasila vseh treh velikih strank v deželi, »Slov. Narod«, »Slovenec« in »Laibacher Wochenblatt«. Nasproti tej strahoviti koaliciji sem se mogel pač zanašati na krdelo zvestih prijateljev in somišljenikov, v prvi vrsti na Janka Kersnika, Levca, novomeškega dr. Poznika, katerim sta se kmalu pridružila okrajni sodnik Višnikar in ravnatelj Senekovič, dalje iz dunajskih slovenskih krogov dr. Pavel Turner, dr. Fric Babnik in drugi prijatelji, vsekako lepo krdelo najboljših naših ljudi, toda premalo številni v primeru s sovražnimi masami. Gotova mi je bila dalje dobra volja in prijateljska naklonjenost bar. Winklerja, toda priznati se mora, da mi je vladna podpora skoro več škodovala nego koristila. Končno pa mi je bila glavna podpora izrazito zaupanje velike večine mojih slovenskih volivcev. Pred vsem sta stali za menoj kakor en mož belokranjski mesti Metlika in Črnomelj. Stvari niso tedaj zame preslabo stale, zlasti če se pomisli, da sem po svoji gibčnosti in hitrosti precej prekašal svoje nasprotnike.

A kar naenkrat me zadene udarec, ki bi bil skoraj postal usoden za mojo kandidaturo, da, celo za mojo politično existenco. Pod naslovom »Kdo mu je kos« prijavi namreč »Slov. Narod« dne 25. aprila 1885 nad vse zlobno daljšo notico, v kateri pravi: »Prof. Šuklje... sedaj smrtno ranjen leži v globokem moraličnem breznu.« In dalje pripoveduje, da so bili slovenski poslanci pri grofu Taaffeju ter se pogovarjali z njim o dolenjski železnici. Tekom razgovora da nekdo izmed njih omenja Šukljegovih člankov. »A grof Taaffe ves osupnen odvrne, če prav se dobro spominja pogovora s prof. Šukljejem, vendar on s prof. Š. »nikdar nobene besedice ni govoril o dolenjski železnici.« — Tako sem bil postavljen na sramotni oder kot lažnik in slepar!

Kaj je pomagalo nasproti temu pojavu državnozbornske delegacije dejstvo, da sem imel v tem pogledu najčistejšo vest, da bi bil lahko prisegel na absolutno istinitost vsake besede svojega poročila? Ogrožena je bila moja čast, mučil me je dvom, se bode-li ministrski predsednik še spominjal najinega razgovora, me bode-li pooblastil, da naravnost na laž postavim svoje obrekovalce, bodem-li sploh mogel do njega, preobloženega z najmnogovrstnejšim delom? Več dni sem v istini zastonj skušal priti k njemu. A nekega dne meseca maja sem za to imel izdatno priliko, razjasniti Taaffeju celo intrigo. Takoj začetkom mi je zagotovil, da je državnim poslancem le to zanikal, da bi bila moja članka od njega naročena. Potem si izprosim dovoljenje, da mu smem predstaviti svoja uvodnika. Pazno me je poslušal, večkrat prikimal in pritrdil; ko sem pa prišel do onega mesta,

kjer dokazujem potrebo, da se i prebivalstvo dejansko ter s prispevki udeleži pri dobavi glavnice, takrat mi seže v besedo in jasno in živahno izusti nastopno: »Jetzt glaube ich erst recht, mit Ihnen die Sache besprochen zu haben. Das sind ganz meine Ansichten. Und wenn ich es Ihnen damals nicht gesagt habe, so hätte ich es Ihnen sagen können, denn anders läßt sich die Sache überhaupt nicht durchführen.« Zaprošil sem ministrskega predsednika za izrecno pooblastilo, da smem najin razgovor izročiti slovenski javnosti in dobil sem to pooblastilo. Nad vse vzradoščen zapustim ministrsko palačo. Grda intriga, s katero so me hoteli moralno ugonobiti, se je izjalovila, in otrovana puščica je, odskočivši od mene, ranila zlobnega strelca.

Kako pa je izgledalo tedaj po onih dolenjskih mestih in trgih, kjer je takrat razsajala divja volivna borba med mojimi pristaši in med privrženci grofa Margherija? Jedro mojih volivcev sta bili belokranjski mesti Metlika in Črnomelj, temu nasproti je bila velika večina Krčanov odločno za nemškega grofa. Tamkaj je vodil protiagitacijo okrajni sodnik Vencajz in sicer pod zastavo slovenskega radikalizma. Tudi v Novem mestu se je delalo na žive in mrtve, da bi se podkopala tla moji kandidaturi. Hudomušen dopisnik »Ljubljanskega Lista« iz Novega mesta se je pošalil, da je sladko prepeval veseli pičček

„Auf Langer Stange des Fischers Nachtigall,“
namreč kolovodje Margherijancev gg. Maks pl. Langer, gimn. prof. Stanger, strasten, a zelo nadarjen nemški nacionalec, gimn. ravnatelj Fischer in gimn. prof. Nachtigall. Tedaj po narodnosti dva Nemca, en pokvarjen Čeh in en Slovenec! Uže iz teh dejstev se lahko razvidi, da o kakem vladnem pritisku v prid moji izvolitvi niti sledu ni bilo. Saj so najhuje rovali proti moji kandidaturi nekateri c. kr. uradniki!

A nad vse častno sta se zame borila novomeški župan, nepozabni prijatelj dr. Poznik in prejšnji moj zoprnik, vplivni advokat dr. Slanc. Med drugimi razlogi so učinkovala nanj zlasti topla priporočila dunajskih prijateljev, ki so odločno podpirali mojo kandidaturo. Tako se je tudi dr. Pavel Turner, eden mojih najljubših tovarišev iz akademičnih let, pismeno udeležil agitacije ter nagovarjal bivšega sošolca, novomeškega profesorja, naj zame pridobi tovariše na ondotni gimnaziji.

Višnja gora je zbog svojega maloštevilnega prebivalstva manj prišla v poštev, vendar je bilo tudi tam dokaj glasov zame esiguranih. Ostane še kočevsko-ribniška skupina. V kočevskem mestu nemški volivci odločno proti meni; njih kandidat je bil odvetnik plem. Wurzbach, a ta je bil postavljen zgolj pro forma, v naprej se je vedelo, da ne zadobi večine, pri ožji volitvi naj pa vsi nemški glasovi odpadejo na mojega tekmeča. Peščica Slovencev in par nemških meščanov je bila za me.

Čim dalje hujše je vzplamtela volivna borba v dolenjskih mestih in trgih, domače časopisje je glasno odmevalo od hrupne agitacije, jaz pa provzročitelj in predmet bojnega meteža, oddaljen na Dunaju, na šolo priklenjen! Kar dobim nekega dne nujno poročilo od prijatelja Poznika, da bo v nedeljo volivni shod ter se na njem postavi kandidat. Vest me je spravila na noge. Nič mi ni bilo na tem, ako osrednji volivni odbor zavrže mojo kandidaturo. Ves vpliv je bil zgubil, sicer javnost itak tudi drugega ni pričakovala od njega. Ali da se mi na volivnem shodu proglasi Margheri kandidat, ta je bila povsem druga in to je trebalo preprečiti na vsak način. Teda, doli z Dunaja med volivce! Ker je bil petek ter sem bil v soboto zaposlen v šoli, sem si moral preje izprositi od svojega ravnatelja tridnevni dopust. Drugo jutro me je uže brzovlak tiral na jug v domovino. Svojega svaka, tedaj sodnega adjunkta v Trebnjem, sem bil uže brzojavno naprosil, naj mi pride naproti do Litije. Ob 5. uri popoldne sem jo mahal preko litijskega mostu do Koblarjeve krčme, kjer sem našel svaka z izpočitimi konji. V največji naglici kozarec vina in uže smo bili na vozičku in hajd! čez Wagenšperk in njegovo razvpito strmino v Trebnje. A med tem časom sta sedela pooblaščenca centralnega volivnega odbora dr. Vošnjak in Luka Svetec pri pogrnjeni mizi ter tuhtala načrte o jutrajšnjem volivnem shodu. Mirno njih posvetovanje je prav neprijetno motil stari gospod Koblar, ki je pridrvel z nepričakovano novico: »Baš sedaj se je preklicani Šuklje odpeljal proti Novemu mestu!«

V Trebnjem mi je bilo malo počitka. Ob petih zjutraj sem se uže vozil mimo sv. Ane in skozi Mirno peč v Novo mesto, kamor sem došel ob 7. uri zjutraj. Nemudoma na delo! Obiskal sem svoje pristaše, premagal njih malodušnost, vžgal jim odločnosti. Organiziral sem jih v vsej naglici, ob desetih je stalo naše krdelo uže v mestni dvorani. Shod je bil zelo dobro obiskan. Videti je bilo mojega protikandidata, grofa Margherija, okolo njega njegova nemška garda, pod vodstvom prof. Stangerja in Maksa vit. Langerja. Sedaj šele sta dospela ljubljanska odposlanca in razgovor se je pričel. Prvi sem govoril svoj kandidatni govor jaz, za menoj Margheri. Potem se je z divjo strastjo v mene, zakadil nemški govornik Stanger ter izjavil, da bodo Nemci pri prvi volitvi pač glasovali za svojega »števnega kandidata« Wurzbacha, ako bi pa prišlo do ožje volitve, bodo vsi kakor en mož glasovali proti meni in za mojega nasprotnika. Končno poprime besedo starosta Luka Svetec imenom centralnega odbora. Skoraj bi mislil, da je na starega narodnjaka kaj neugodno vplival strastni in ošabni nastop nemške stranke. Menda se mu je vendar vest oglašala, da vodi boj proti slovenskemu politiku v zvezi s smrtnimi sovražniki slovenske ideje in za kandidata, v katerem je bilo pač proketo malo slovenske zavednosti. Svetec je govoril dolgo, dolgovezno in dolgočasno, opoldne je

uže zdavna odzvonilo, Margherijeva večina se je jela silno krčiti, ker juha je uže bila na mizi, eden za drugim so se izgubljali Margherijevi pristaši, dočim so moji stali kakor stebri in — facit je bil čisto nepričakovano dejstvo, da se na shodu sploh ni postavil noben kandidat! Negativen rezultat, a za me največje važnosti! S svojo hitrostjo in odločnostjo sem prekrizal načrte protivnikov, kajti da nisem bil osebno posegel vmes, sem uverjen, da bi na shodu z velikim tamtamom slovesno proglasili grofa za kandidata dolenske metropole!

Takoj po kosilu zopet na voz in v Kostanjevico, kjer so bili moji privrženci uže brzojavno obveščeni o mojem prihodu. Do zadnjega moža so bili zbrani, na improviziranem shodu so me določili za svojega kandidata. Do dobrega sem jih podkuril: ko sem se pozno po noči spravil v posteljo, sem imel zavest, da bo večina v Kostanjevici glasovala za me.

Drugo jutro se peljem skozi Krško na videmsko postajo. Tam muditi se ni kazalo, Margheri je tu razpolagal z veliko večino. V ponedeljek zvečer sem bil uže zopet na Dunaju, zelo zadovoljen z uspehi svojega agitacijskega potovanja.

In prišel je 2. junij, dan volitve! Le pet glasov mi je manjkalo do nadpolovične večine, ali po veljavnem avstrijskem volivnem redu je moralo priti do ožje volitve. Napovedana je bila na 13. junija. Sedaj so se sklenile sovražne stranke proti meni tudi v formalnem pogledu ter je bila izdana nemškimi volivcem parola, naj se drže mojega protikandidata. »Margheri vorziehen, weil weniger gefährlich« — tako se je glasil telegram strankinega vodstva! Šlo je »na nož«, morda še Slovenija ni videla tako razgretega volivnega boja.

Pri ožji volitvi sem zmagal s pičlo večino 5 glasov. Razbeljeni protivniki so se po svojem porazu sicer tolažili z upanjem, da se moja volitev v parlamentu razveljavi, češ uložili smo protest in ta se bo gotovo uvaževal, toda dejstvo je bilo vendarle, da se osovraženi vodja zmerne stranke navzlic temu, da ga je radikalni »Slovan« tako slovesno bil mrtvim proglasil in pokopal, sedaj šopiri kot član avstrijskega parlamenta.

Da so moji prijatelji kar noreli od veselja in prekipevali v svojem zmagoslavju, je po takem boju povsem umevno. Izliv tega zmagoslavja je med drugimi oni telegram, iz Črnomlja poslan uredništvu »Lj. L.«, ki ga dr. Prijatelj popolnoma napačno tolmači: »Zmagali katoliški Slovenci, avstrijski Slovenci! Bog je z nami!« Dr. Prijatelj vprašuje: »Ali je bil ta telegram samo ironija, ali si je hotel (scil. Šuklje) ž njim položiti most do klerikalcev ali le pomiriti Kluna, da bi na Dunaju ne protestiral zoper njegovo volitev?«

A dotični telegram je povsem nedolžen. Niti vedel nisem zanj in ko sem ga čital v »Lj. L.«, se mi niti sanjalo ni o umetni interpretaciji, s kojo je zaslužni pisatelj iskal in pogodil tam visokopolitično izjavo, kjer dejansko ni bilo drugega nego pojav

veselja nad nepričakovano zmago pri obskurnem, meni osebno niti znanem volivcu.

Došel je mesec oktober in parlament se je otvoril. Kot novo izvoljen poslanec sem vstopil v Hohenwartov klub. Pri mojih slovenskih tovariših je bilo mnenje o meni razzdvojeno. Odločno za me bili so poslanci Nabergoj, Obreza, Jak, Hren, goriški dr. Tonkli in nepozabni Božidar Raič. Še z večjo odločnostjo pa sta mi nasprotovala vplivna dr. Poklukar in kanonik Klun, ki sta zastopala stališče, da je moja volitev neveljavna ter da jo je prosto razveljaviti in na moje mesto pozvati propalega Margherija. Videč ta položaj je bil storjen moj sklep. Le enkrat kot govornik nastopiti v kaki veliki debati, potem pa prostovoljno odložiti mandat in podvreči se novi volitvi!

Prilika za govorniški nastop se je kmalu ponudila. Po parlamentarnem običaju je morala zbornica odgovoriti na prestolni govor z adreso. Njeno besedilo je zložil grof Hohenwart, vse stranke so hotele v debati naglašati svoje stališče. Naval govornikov je bil ogromen, glede njih uvrščenja je razsodil — žreb! Tudi jaz sem potegnil svojo številko, smolo sem imel, bila je izmed zadnjih, nič upanja, da pridem do besede. A tu me reši tovariš Hren, ki je bil kakor jaz proti volji osrednjega volivnega odbora prodril v trebanjskih kmetskih občinah. On je bil pri vabljanju potegnil številko 1., bil je tedaj prvi govornik in je svoje mesto drage volje odstopil meni. Komaj se je to izvedelo, pride k meni vodja češke delegacije Rieger ter me naprosi, češ da bi rad on otvoril vrsto pro-govornikov. Ker je on imel štev. 3., sem takoj ugodil slavnemu parlamentarcu. Še isti dan sem prišel do besede tudi jaz. Deviški govor na takem mestu — kdo bi trdil, da ga je govoril povsem mirno! Zlasti v mojem položaju, ko je toliko bilo zame odvisno od uspeha tega govora!

Uspeh ni bil neugoden. V gostih gručah so me obdajali poslanci, saj se je v zadnjih dveh letih toliko pisarilo o meni in moji politični vlogi, da je bila zlasti med Nemci radovednost splošna.

Nemška levica je pričakovala od mene, od razvpitega »narodnega izdajalca«, da padem v hrbet svojim slovenskim tovarišem, kakor je to nekdanj bil storil užaljeni Karel Deschmann. Debelo so gledali, glasno so ugovarjali, ko sem i jaz branil oni kardinalni točki desničarskega programa: narodno enakopravnost in avtonomijo. Desnica je zadušila z glasnim odobravanjem sovražni odpor — uspeh je bil na moji strani, prva bitka bila je dobljena!

Po seji je stopil — tako sta mi pravila meni naklonjena Obreza in dr. Tonkli — Rieger k Poklukar-Klunovi dvojici ter ju začel obdelavati. »Poslušal sem Šukljeta, on je govornik, desnica govornikov nima v izobilju, svetujem vama, pustite mržnjo proti njemu, naj ostane v zbornici!« Ali zastonj, niti tako imeniten zagovornik ni nič opravil pri teh trmah! Zelo

simpatično so o meni pisali češki listi. »Narodni Listy« so dejali: »Šuklje je častno zagovarjal pravice svojega naroda ter se v adresni debati pokazal tako zgovornega in spretnega poslanca, da bi desnica pri nedostatku izdatnih parlamentarnih sil nerada videla, ako bi morala Šukljeta izgubiti.« Riegrov organ »Pokrok« se je izjavil o meni: »Svojo nadarjenost, svojo resno voljo, svojo veliko omiko in široki svoj razgled je pokazal prof. Šuklje v adresni debati.« A vse skupaj ni nič zaleгло!

Sprevidel sem, kaj me čaka in takoj sem ukrenil, kar je trebalo. Nemudoma po sklepu adresne debate obiščem grofa Hohenwarta, se mu zahvalim za izkazano mi blagonaklonjenost ter ga presenetim z izjavo, da pridem jemat — slovo od njega! Sprva mi je hotel ugovarjati. »Protestirana volitev to ni nič! Verifikacije se vrše tako počasi, da boste še lahko nekaj let v zbornici, predno pride na vrsto vaša izvolitev!« »Pri meni pa ne bo tako, levica je vsa proti meni in moji nasprotniki med slovenskimi tovariši se bodo potrudili, da se uniči moj mandat »jure statario,« s prekim sudom. A sedaj Hohenwart: »Nemara imate prav. V tem slučaju pa Vam svetujem, delajte urno!« Zapustil sem ga, uverjen po srčnosti sprejema in razgovora, da je odlični državnik, največja duševna moč na desnici, odločno zame. Nemudoma sem šel k ministrskemu predsedniku. Prizor s Hohenwartom se ponovi pri Taaffeju. Tudi tu početkoma odsvetovanje, potem pa pritrdilo in direktna pomoč! »Ako sodite, da je mandat resno ogrožen, potem izročite takoj svojo odpoved in j a z r a z p i š e m t a k o j n o v o v o l i t e v !«

In tako se je tudi zgodilo. Zopet sem prehitel svoje nasprotnike ter jim s svojo naglostjo do dobra zmešal štreto. Nič ni jim pomagalo, da so se tolažili po svojih glasilih, češ neveljavna bila je volitev, neveljaven je tudi odstop in verifikacijski odbor bode vseeno zbornici predlagal, naj se razveljavi moj mandat ter mesto mene pokliče grof Margheri! Nova volitev se je razpisala na dan 12. decembra.

Ali za ta novi volivni boj bili smo drugače pripravljeni. Agitacijo je vzel v roke dr. Slanc ter jo vodil velikopotezno. Mož, original svoje vrste, vsekako zasluži, da ga narišem v velikih potezah. Dober jurist in cenjen odvetnik, imovit in na vse strani nezavisen, dokaj spreten žurnalist, za časnikarski posel posebno usposobljen po obširnem znanju, dasi čestokrat ni vsega prebavil, kar je zajemal iz bogate svoje literarnosti, bil je političen »amateur«. Lahko bi bil dobil kak mandat, toda niti na misel mu ni prišlo, vstopiti v parlamentarno življenje, zato pa se je s tem večjim ognjem zakadil v volivne borbe. Politika mu je bila »sport« kakor ježa, agitacija naravnost telesna potreba. Ali priznavati se mu mora, da tudi v najhujšem boju ni zatajil »gentleman« ter ga strastni temperament nikoli ni zapeljal v mlakužo preprostosti in podlosti. Podpora takega moža je bila zame v tedanjem hudem boju naravnost neprecenljivega pomena!

Slančeva misel je bila, da smo si baš za volilno kampanijo ustvarili svoj poseben list z naslovom »Resni glasovi«. Prva številka je izšla 15. julija 1885, dvakrat na mesec je izhajal list. Vsega skupaj deset števil, zadnja je zagledala luč tega sveta dne 1. januarja 1886. Ko sem bil izvoljen v drugič ter so se bile pomirile politične razmere v domovini, je nehala listu njegova »raison d'être« in ustavili smo ga. Vsekako so »Resni glasovi« bili zanimiva žurnalistična prikazen. Pač so jih nasprotniki hoteli smešiti, krstivši jih »Besni glasovi«, toda pisan je bil list sveže in temperamentno, glavni sodelavec Slanc je poznal svoje občinstvo, pisava je ugajala in vidno se je skrčilo v volilnem okraju število mojih nasprotnikov.

A prevrat se je raztegnil tudi na napredno stranko. Po mojem govoru v adresni debati mi niso več mogli očitati, da sem »vladi prodal« svoje narodno prepričanje, niti niso več mogli vzdržati svojega očitjanja, da sem bil izvoljen zgolj vsled vladnega pritiska. To naltolcevanje je bilo neosnovano samo po sebi, — Winkler, personifacija mehkega in pravičnega človeka, pa terorist! — postalo pa je popolnem nevzdržno, ko sem prosto-voljno odložil mandat ter se iznova skliceval na narodno voljo. Janko Kersnik in ljubljanski prijatelji so šli zopet zame v ogenj in dosegli so velik uspeh, da se je »Slov. Narod« in ž njim narodnonapredna stranka proglasila kot nevtralna v borbi za mandat dolenjskih mest in trgov. V seji 2. decembra 1885 je sklenil klub narodnih dež. poslancev, da ne postavi nobenega kandidata v dolenjskih mestnih občinah, marveč prepusti odločitev volivcem. Sedaj so se moje šanse silno zboljšale; Margheriju so ostali zvesti le večina nemških volilcev in katoliško konservativni glasovi. Dan volitve, 12. december, je videl mojo sijajno zmago!

Zmagal sem z večino nad sto glasov, sedež moj v državni zbornici je bil tedaj popolnem varen. Sedaj me je pa čakala še težavnejša naloga, dokazati volivcem in slovenskemu narodu sploh, da nisem v svojih volilnih govorih zgolj otrobe vezal, temveč da sem bil sposoben za resno delo.

A kak je bil 1. 1885 drugi Taaffejev parlament? Pred vsem moram konstatovati, da se je tedanja poslanska zbornica odlikovala po obilici velikih govornikov in sijajnih talentov. Skoraj bi sodil, da mu ga ni para v parlamentarni zgodovini bivše Avstrije. Nemška levica je bila zastopana po Herbstu in Sturmju, Ed. Suessu in Ernst Plenerju, prof. Beeru in Tomasčuku, Vikt. Russu in Maks Mengerju, Neuwirthu in Mauthnerju. Mnogo raznovrstnega talenta, vse polno učenosti in strokovne izomike, a pri vseh teh lepih darovih absolutno pomanjkanje državniške modrosti in vse preveč narodne strasti, ki je možem jemala jasen pogled in razum za dejanske razmere in potrebe. Na skrajni levici so zavzeli svoje prostore novoizvoljeni dunajski poslanci, med njimi Lueger, Pattai in originalna osebnost Krona-

wetrova. Vsi so takrat še nastopali kot demokratje, toda zvest tej zastavi je ostal le Kronawetter, tipus dunajskega predmestnega demokrata. Njih mejaši v zbornici so bili nemški »mladini«, najznamenitejša v tej skupini Steinwender in Derschatta. Med nemškimi veleposestniki se je odlikoval po svoji nadarjenosti in politični zmernosti Baernreither, v Coroninijevem klubu je sedel naš rojak Schwegel, čislan kot velik strokovnjak v trgovinsko političnih vprašanjih, upoštevan tudi kot poznavalec železniških in finančnih zadev. Kot govornik se pa mož, ki je nadvladal v kranjski deželni sobani s svojim govorniškim darom, v veliki neakustični dvorani dunajskega parlamenta nikoli ni mogel uveljaviti.

In sedaj vladna večina, desnica zbornice! V govorniškem pogledu so bili levičarji močnejši, kajti nekatere najboljše sile na desnici so opešale vsled bolehnosti in starosti. Pač sta še z menoj skup sedela fevdalni Henrik grof Clam-Martinic in tirolski Pater Greuter, a niti senca nista več bila svoje sijajne parlamentarne preteklosti. A kar je desnici manjkalo zgovornosti in posebne erudicije, to je bilo več nego kompenzirano po železni disciplini moštva in državniški nadarjenosti vodstva. Kasnejši rodovi ne morejo niti več pojmiti, kolika sila je bila združena v izvrševalnem odboru desnice in kako trdno je bil zveržen glasoviti »železni obroč«!

Na čelu te organizacije je stal njen predsednik Karel grof Hohenwart, na njegovi strani tipične osebnosti češki Rieger, poljski Kazimir Grocholski in nemškoklerikalni Lojze princ Lichtenstein. Duša vsega pa je bil vsekako Hohenwart. Oglejmo si ga nekoliko bližje!

Ko sem se seznanil z grofom Hohenwartom, je bil uže prekoračil šestdeseto leto. Postave je bil dokaj velike, vitek, lahko upognjen, obraz podolgast, lasje gosti, lahko valoviti, oči duhovite, totalni vtis: tip finega aristokrata najboljše pasme. In v debati? Mnogo sem slišal znamenitih govornikov tekom svoje dolge parlamentarne dobe, a nikogar ne, ki bi nadkriloval, da celo nikogar, ki bi bil enakovreden s Hohenwartom. Izredno svojo govorniško silo je obelodanil uže l. 1876 v debati o upravni reformi, v sijajnem govoru polnem državniške modrosti. Isto nenavadno zgovornost je ohranil ves čas svoje parlamentarne dobe. Saj ta zgovornost ni bila rezultat mukotrpnih priprav in prečutih noči, temveč izliv je bila plemenite globoke duše! »Pectus facit dissertum«, »notranji ogenj dela govornika«! Hohenwart je bil zares eden izmed pičlega števila istinitih državnikov, kar jih je sploh rodila maloproduktivna stara Avstrija.

Čaru njegove zgovornosti se je vdajala tudi protivna mu levica. Kadar se je on zglasil k besedi, so obkolili osovraženega »Fundamentalgrofa« levičarji, zbiral je okolo sebe celo zbornico, poslušali so ga z napeto pozornostjo, zavladata je v sicer tako hrupni dvorani nenavadna tišina, prekinjena le tupatam po

srditih vzklikih, kadar je s pekočim sarkazmom bičal razvade in krivice nemških liberalcev in njihovih voditeljev. Govoril je vedno povsem prosto, brez vsakih pripomočkov, v dovršeni obliki, zmeraj zanimiv, nikoli ne banalen. Razdivjana in osurovela sedanjost takih mojstrov zgovornosti niti več ne pozna!

Pri nas so mu nekateri zamerili, da ni nič Slovenca v njem ter da se prokleta malo meni za nadloge in težnje onega naroda, ki mu je od l. 1873 do 1897 bil poveril poslanski mandat. Tem klevetnikom nasproti konstatujem in to bodem še dokazoval iz svoje korespondence s Hohenwartom, da se je vedno z vso vnemo in s polnim svojim vplivom zavzemal za vse naše narodne zadeve, kakor hitro jih je spoznal za opravičene in izvršljive. »Pravico je ljubil,« vsled tega se je, dasi Nemec po svojem pokolenju, vedno boril za ravnopravnost vseh avstrijskih narodov.

Korenjak je bil, svojega prepričanja ni zatajeval nikdar, niti pred cesarjem ne. Vsled tega nikakor ni bil »persona grata« pri avtokratičnem Franc Josipu. Menda je vladar, vaje le svojih kimavcev, težko prenašal možato odkritosrčnost Hohenwartovo.

Vsi slovenski poslanci so bili združeni v njegovem klubu. Povsem jasno, da sem se jim moral i jaz pridružiti. Mogel sem to storiti navzlic temu, da sem bil prežet demokratskega nazoranja, ker je Hohenwart pač bil konservativec, nikakor pa ne reakcionar, za kojega so ga razkričali liberalni nemški časniki. Saj je bil prepameten, da ne bi spoznaval, da nobena sila ne more več življenja vdahniti družabnim in državnim oblikam, katere so se preživele tekom zgodovinskega razvoja. Sicer pa je znana istina, da zmeren konservatizem in zmerno naprednjaštvo nikakor nista predaleč eden od drugega.

Predolgo sem se mudil pri oceni grofa Hohenwarta, tem krajši bom moral biti pri označbi drugih voditeljev njegove skupine. Podpredsednika klubova sta bila tedaj Tirolec baron Nace Giovanelli in Dalmatinec dr. Nik. Klaić. Kak razloček med obema! Giovanelli, po naravi izredno grd, poleg istrskega Hrvata dr. Dinko Vitežića telesno gotovo najgrši človek med 353 poslanci, fanatičen katoličan, pri vsem tem pa zelo izobražen v vsakem pogledu. Svoje grške in latinske klasike je znal na pamet, o zgodovini je govoril kakor kak strokovni profesor, malobeseden je bil v zasebnem občevarju, še bolj v parlamentu. Če se je kak tovariš količkaj večkrat oglasil k besedi, je izustil svojo zaničljivo sodbo: »Ein heilloser Schwätzer«! Ali z druge strani moram priznavati, vsaka beseda iz njegovih ust je bila tehtna in nikoli ni mlatil praznih otrob.

Kako drugačen Niko Klaić! Visokostasen, vitek, z obrazom kakor si predstavljam rimske legionarje, obraz duhovit in oko plamteče, podoba moške kreposti, prežete od južne ognjevitosti! Svoj doktorat je napravil v Padovi, kakor njegov veliki rojak Tomaseo je bil sestavina iz jugoslovanske silnosti in italijanske

naobraženosti. Vodja in glava je bil dalmatinski delegaciji, bolj-šega si misliti niso mogli.

Z nami ozko združeni so bili tirolski konservativci in nekaj štajerskih pod vodstvom kanonika Karlona. Druge nemške pripadnike katoliške miselnosti sta zbrala okolo sebe princa Alfred in Alojz Lichtenstein v poseben klub, dasi še v okviru desnice. V češkem klubu je bila skoraj izključno zastopana staročeška stranka, pod vodstvom velikega narodnega tribuna Frant. Lad. Riegerja. Sijajen mož, rodoljub nad vse požrtvovalen, oče narodov! Drugače bolj simpatična osebnost kakor naš »očka« Bleiweis! Na širokih plečih levja glava, glas blagodoneč in močan, tako da je obvladal slabo akustiko ogromne zbornice, naravna izredna zgovornost — to so bila svojstva, ki so dičila njegovo osebnost. S prvega početka sem se mu bil prikupil in dokler je živel, mi je ohranil svojo blagonaklonjenost. Vprav ponosen sem bil, ko me je več let po Riegrovi smrti njegov zet, prof. dr. Braf, ko je prišel kot poljedelski minister v zbornico, pozdravil z besedami: »Moj ranjki tast je na Vas vedno veliko držal!«

Sicer pa češka delegacija v Riegrovih časih ni bila baš prebogata na izrednih talentih. Iz velikega števila več ali manj neznatnih političnih borcev sta se dvigala dva moža, mali telesno slabotni dr. Matuš, mož kristalno jasne pameti in nenavadne delavnosti, in mladi vseučilišni profesor dr. Josip Kajzl. Ž njim sem se bil seznanil že l. 1883 na Bledu, kamor je s svojim stricem odvetnikom vsako leto zahajal. Dve leti kasneje sva se že pozdravljala kot tovariša v dunajskem parlamentu. Najino razmerje je postalo bolj intimno, kar se razvidi iz sledečega dejstva. Tedaj se je avstrijski parlament še odlikoval po finem tonu in tudi v ostrih debatah se je varovala akademična oblika zgovornosti. Da se vežbava v tem pogledu, sva se dogovorila med seboj, da ko se eden izmed naju oglasi k besedi, mora drugi sesti k njemu, kritično zasledovati njegov govor ter ga potem opozarjati na formalne hibe. Večkratno ponavljanje istih besed, jecanje in enaki nenaravni zvoki, padanje z glasom koncem stavka, pomanjkanje efektnega zaključka koncem govora itd., to so bile nepravilnosti, koje sva si bila zavezala, med seboj si očitati. To prijateljsko uslugo sva si delala eden drugemu precej časa, dokler naju ni v tem pogledu izučila parlamentarna izkušnja in govorniška rutina.

Izvestno več darovitosti nego pri Čehih se je našla tačas v poljskem klubu. Po tedanjem volilnem redu je prevladoval v tedanji poljski delegaciji plemenitaški živelj. Kaj malo je bilo med poljskimi poslanci priprostih meščanskih imen brez aristokratskega prislova, kmetiski stan pa skoraj ni bil zastopan. Vsled tega uglajeni nastop, izbrano skretanje, mnogo sijajne zgovornosti in dokaj stvarnega znanja. Načelnik »poljskemu kolu« je bil stari Grocholski, mož, ki je tudi v svoji narodni

noši predstavljal poljskega plemenitaša, pravi avtokrat v klubu, v katerem je vzdrževal železno disciplino. Okolo njega njegov namestnik in kasnejši naslednik Apolinarij Jaworski, grof Adalbert Dzieduszycki, Bilinski, Abrahamowicz, Madeyski in dokaj drugih znamenitih parlamentarcev. Po ugledu in bogati osebni zgodovini je pa pač nadkriljevala častitljiva osebnost dr. Smolke, ki ga je bila po usodnem letu 1846 krutost avstrijske vlade uže na smrt obsodila. V retoričnem oziru se je pa odlikovala zgovornost učenega poslanca Otona Hausnerja.

In slovenski poslanci? Vprav boli me, da mora biti moja sodba o tedanji slovenski delegaciji precej neugodna. Pač so bili sami možje poštenjaki, nekateri med njimi tudi prebrisani in naravno nadarjeni, ali vsi skupaj so se premalo zavedali svojih poslanskih dolžnosti, niso pojмили, da ne zadošča, ako ljudski zastopnik marljivo obiskuje javne in odsekov seje, temveč da mu treba neprestano študirati in vežbati se v političnih vedah. Sedaj sem razumel ranjkega Schneida, ki mi je mnogokrat tožil, da med našimi poslanci ni bilo dobiti niti enega specialista in baš takih strokovnjakov moderni parlament vedno bolj potrebuje. V to svrho pa so neizogibne resne študije in do tega naših gospodov ni bilo moč pripraviti. Veliko rajši so popivali pri »Weberju« ali kvartali pri »Landtmannu«! In preobilna pijača in vedno posedanje v zakajenih zaduhlih gostilniških prostorih jim je zamorila ob enem duševno silo in telesno zdravje. Ogromna večina izmed njih ni dočakala visoke starosti!

Enega znamenitega moža so pač imeli med seboj, a mož, dasi talent in govornik, v dunajskem parlamentu ni bil na svojem mestu in parlament ga je kmalu uničil. Božidar Raič, kako ga je bilo škoda! Morda je bil najsijajnejši govornik za prosto ljudstvo, kar sem jih sploh kdaj slišal. Ali parket ni bil zanj in za zbornico ni bil ustvarjen. Nisem še bil državni poslanec pol leta in umrl je, vsled očitnega parlamentarnega neuspeha. Prav tik njega sem sedel pri onem nesrečnem govoru, ki ga je imel Božidar 19. marca 1886 v budžetni razpravi o proračunu naučnega ministrstva!

Kako je prišlo do tega poloma? Raič menda v istini ni obvladal nemščine v toliki meri kakor svojo panonsko slovenščino. Vsled tega si je napisal svoj govor ter ga čital. Po pravilniku je čitanje govorov bilo dovoljeno zgolj vladnim zastopnikom in poročevalcem, zabranjeno pa vsem drugim poslancem. Sicer so se govorniki kaj malo menili za to prepoved, komaj 15% poslancev je zares prosto govorilo, vsi drugi so čitali od prve do zadnje besede, a znali so to več ali manj prikrivati, tem lažje, ker je vsaj do l. 1910 vsak govornik govoril s svojega sedeža in ne z govorniškega odra. Toda Raič je imel svoj govor zapisan z velikimi črkami na celih polah, te je vihtel v svoji orjaški levici, preočividno je bilo njegovo čitanje in eden izmed levičarskih poslancev je bil dovolj nekolegijalen, da ga je šel ovaditi državno-

zborskemu predsedniku. Stari Smolka opozori sedaj Raiča, da je branje govorov prepovedano. Zastonj! Raič nadaljuje svojo neprevidnost, Smolka ga posvari v drugič in ker to nič ne izda, mu pod glasnim posmehom levice odtegne besedo! Ne da se popisati, kako je ta ukrep potrl nesrečnega Raiča. Njemu, proslavljenemu govorniku ljudskih taborov, ljubljencu ljudskih shodov vzeti besedo — to je smatral za smrtno žalitev, te sramote njegova moška duša ni strpela! Bilo je v večerni seji, po njenem sklepu sva ga spremila v gostilno jaz in njegov ožji rojak, tedanji privatni docent dr. Matija Murko ter sva se na vso moč prizadevala da bi zvedrila njegovo potrto dušo. A naše prizadevanje je bilo brezuspešno, svojega poloma ni mogel preboleti. Malo dni kasneje je zapustil Dunaj, podal se k nečaku v Ljubljano in uže 8. junija so ga nesli ven na pokopališče k Sv. Krištofu. Nehote so volivci in čestilci njegovi Raiča poslali v smrt s tem, da so ga počastili z državnozborskim mandatom!

Še nekega drugega tovariša in ljubega prijatelja naj omenim, vodjo tržaških Slovencev Janka Nabergoja! Če ste videli njegovo lepo visoko postavo ter gledali inteligentni njegov obraz, ki so ga dičile marcijalične brke, ne bi nihče mogel soditi, da pred vami stoji priprost poljedelec iz tržaškega teritorija. Bil je nadarjen in razumen mož, poleg slovenske materinščine je gladko govoril in dobro pisal italijanski, nemščina seveda mu je vedno delala težave. Vsled tega tudi nikakor nisem bil osupnjen, ko me je nekdanj naprosil, naj mu jaz sestavim govor za budgetno debato. Drage volje sem mu ugodil, on mi je narekoval misli, tedaj vsebino in jaz sem to izražal v nemških besedah ter vsemu skupaj dal primerno vnanjo obliko.

In kaj se zgodi? Nabergoj dobi besedo, okolo njega smo sedeli slovenski poslanci, da ga podpiramo, oziroma branimo pred sovražnimi ugovori. Saj po nespisanih predpisih, ki so pa bili pravokrepni kakor »križevački štatuti« za hrvatski stol, je bila dolžnost slehernega slovenskega govornika, da svojim tovarišem po končani seji pri »Weberju« plača toliko in toliko litrov. Nabergoj spregovori prve stavke, napreduje, kar se oglasi poleg mene sedeči Poklukar, češ, »kaj pa govori ta osel? Saj sem mu napisal nekaj čisto drugega!« In mahoma je bilo pri meni vse jasno. Prefrigani Janko si je naročil kar dva govora o istem predmetu in ker mu je moj bolje dopadel, se je odločil za mojo varijanto in odklonil Poklukarjevo. Pri tem pa je tudi ostalo. Odslej sem bil in ostal edino jaz dobavitelj za vse Nabergojeve govore in niti enega ni govoril v državni zbornici, ne da bi mu jaz bil dal nemško obliko. Še enkrat pa naglašam, da je jedro govorov vedno bilo Nabergojevo.

Kar se tiče mojega nastopa v parlamentu sem moral biti početkom zelo previden. Svojo posetnico sem bil oddal uže v adresni debati in moja premiera je bila dokaj srečna. Potem sem se nekaj časa držal bolj v ozadju. Trebalo je najprej dobro se-

znaniti se v terenom, udomačiti se na parlamentarnih tleh. Iz moje rezerviranosti me je izvabil najprej zelo oster napad znamenitega levičarja Tomaščuka, moža slovanskega pokolenja, a povsem nemške miselnosti. Zadiral se je v barona Winklerja, s črnimi bojami naslikavši mučeništvo kranjskih Nemcev pod trinoškim kranjskim deželnim predsednikom. Prijateljska dolžnost mi je velevala, da razpršim izmišljotine o »zatiranih ljubljanskih kazinotih«. Večji uspeh sem imel v naučni debati, ko sem zagovarjal slovenske zahteve na naučnem polju. Naravno, da sem pri tej priliki v živo zadel občutljivo živce levičarskih poslancev. Ali vobče sem namenoma izprva ostal bolj v zatišju.

O moji delavnosti se vendar izraža dr. Prijatelj v svoji knjigi: »...v resnici je prinesel Šuklje v slovensko delegacijo živahnost, čeprav ne nove taktike«. Na pol pohvale, napol skrite graje! Prvo hvaležno sprejemam, drugo odločno odklanjam. Vedno sem poskušal biti resnim politikom, kot takemu pa mi je bila pot odkazana sama po sebi. Saj bi bilo sila lahko, z radikalnim nastopom, torej z »novo taktiko« razpršiti desnico in strmoglaviti Taaffejevo vladu. Morda bi na ta način izval navdušeno pritrjevanje »Slovanovih« politikov, toda kmalu bi se izkazalo, da sem s cenanim junaštvom le levičarjem pomagal do toliko pogrešane in vroče zaželjene vlade. Pogubne posledice take spremembe bi pred vsem smrtno zadele probujajoči se slovenski narod. Ko danes, po preteku dolgih štiridesetih let hladnokrvno kot zgodovinar premišljam tedanji položaj, se mi vriva neomajna sodba, da kot poslanec po svoji odgovornosti napram volivcem nisem mogel niti smel postopati drugače. Pridobiti slovenski delegaciji večjo veljavo, dvigniti njen ugled v parlamentu in pri vladi, po tem cilju sem moral stremiti!

Pač sem zamudil najlepšo priliko, mahoma postaviti slovensko delegacijo v središče parlamentarnega boja. Prilika se je nudila marca 1886 pri prvem čitanju Schar Schmid-Wurmbrandovega predloga o uvedbi nemščine kot državnega jezika. Baš to vprašanje sem čestokrat premotrival in pri njegovem študiju mi je postalo jasno, da boleha zbornična desnica na notranjem protislovju, ki jo bode moralo razgnati prej ko slej. V jedni sapi smo namreč zahtevali razširjenje deželne avtonomije in narodno ravnopravnost. Ta kombinacija je pač zelo ugajala Poljakom, ki so ž njo pritiskali na svoje maloruske sodeželane, istotako mogla je zadovoljiti Čehe, ako so namreč prezrli bedo svojega in poljskega prebivalstva na Šlezkem, toda za avstrijske Jugoslovane je pomenilo razširjenje deželne avtonomije naravnost življensko nevarnost. Sam za svojo osebo sem bil od nekdanj vnet pristaš avtonomije, toda trebalo bi »pari passu« obdati jo s takimi narodnimi kavtelami, da bi se ob enem izvedla in osigurala narodna enakopravnost. Kajti oni ominočni člen XIX decemberske ustave, ki jamči enakopravnost, je bil »lex imperfecta«. Izražal je zgolj načelo, manjkalo pa je izvršilnih določb. Lepo se je čital, v

istini pa je ostal na papirju in na Štajerskem in Koroškem, na Primorskem in v Šleziji se živ krst ni zanj zmenil.

To sem hotel pojasniti in radi tega sem se bil oglasil kot govornik v debati o Scharschmidovem predlogu. Nemški državni jezik sem odločno odklanjal, izrabiti pa sem hotel razmotrivanje predloga v odseku, da bi tam izdelovali določila, potrebna v dejansko izvršitev člena XIX. Pa z vseh strani so pritisnili name Čehi in Poljaki, naj se odpovem besedi. Tudi med Slovenci je bila večina poslancev za to, da se Scharschmid-Wurmbrandov predlog »a limine« odkloni. Naposled sem se vdal ter se izbrisal iz govorniškega seznama. Ne tako tovariš Hren, ki je govoril v debati. Govor njegov pa je bil tak, da bi tudi po moji sodbi bilo bolje, ako se nikoli ne bi bil govoril.

Tekom te velike razprave se je pripetil slučaj, iz kojega se je jasno razvidelo, koliko več zaleže v parlamentu dovtipni humor nego vznešena emfaza. Bridko je to občutil poslanec *Lienbacher*. Glasovit birokrat še pod *Schmerlingovo* vlado, pod katero je kot državni pravdnik izumel tako zvano objektivno postopanje v časnikarskih pregreških, je bil po svojem verskem naziranju prepričan katoličan. Solnograjske kmetske občine so ga poslale v parlament, bil je tam včlanjen v *Liechtensteinovem* klubu ter je ž njim vred pripadal desničarski večini. Ali v srcu je bil vedno kos nemškega nacionalista in pri narodnih vprašanjih je večkrat izskočil ter jo potegnil z nemško levico. Po svoji vnanjosti je bil pravi tipus avstrijskega birokrata. Velik in suh, na sklonjenem vratu nerazmerno majhna glavica, velika okrogla očala ter za njimi bodeče oči, dober jurist in spreten govornik, ki si je pri vsakem nastopu priboril pozornost zbornice. Naravno, da se je z vso razvnetostjo potezal za nemški državni jezik. In ko je definiral ta pojem, je vzkliknil emfatično: »Gospoda moja, državni jezik je — jezik države!« Levica je kakor besna pritrjevala njegovim izvajanjem.

Ali njeno veselje ni trajalo dolgo. Takoj za *Lienbacherjem* dobí besedo dovtipni staročeski poslanec *Emanuel Tönnner*, mož majhen in okrogel, visoko naobražen, po svojem poklicu mnogozaslužni ravnatelj češke trgovske akademije v Pragi. »Definicija *Lienbacherja* o državnem jeziku« — tako je umoval — »je povsem priprosta in prepričevalna. Ko sem jo slišal, sem se spomnil dobrega prijatelja rojaka, ki uže mnogo let prebiva na Dunaju ter ga pozna skoziinskozi. Pred kratkim sva šla skup v dunajsko krčmo. Vzajem v roke jedilni list in ga vprašam nemški: »Freund, erkläre mir, was ist das: »*Naturschlegel*?« On pa: »Odgovor je sila lahek, kajti »*Naturschlegel*« je »*der Schlegel der Natur*!«

Na to persiflažo *Lienbacherjevo* vsa desnica v bučen smeh in ves uspeh njegovega modrovanja je bil mahoma uničen! Dober dovtip je pač mnogo nevarnejše orožje v parlamentarni debati nego najbolj blesteča fraza in najsilnejša navdušenost.

Uže sem povedal, da desnica glede strokovnega znanja in obilice specialistov nikakor ni dosegala levece, sedaj pa moram poudarjati, da je baš Hohenwartov klub l. 1885 v tem pogledu bil prava »Sahara«. To je bila velika nedostatnost, katere nihče ni bil bridkeje občutil nego sam načelnik Hohenwart. Kar se mene tiče, bi se iz mene sčasoma dal napraviti dokaj dober strokovnjak. Zlasti me je mikalo v obširno okrožje finančne vede, za kojo sem prinesel seboj teoretično podlago: narodnogospodarsko izomiko. Mlad sem bil, krepak in vztrajen ter se nisem zbal nobenega dela. Da se iz mene ni izcimilo toliko, kolikor bi se smelo pričakovati od moje darovitosti in marljivosti, je zakrivil v prvi vrsti — grof H o h e n w a r t s a m. In sicer s tem, da mi je, kakor hitro se je uveril o moji porabnosti, naprtil najmnogovrstnejša bremena. Pošiljal me je v nebroj odsekov in nič ni pomagalo, da sem se včasih upiral z vso močjo. Tako mi je nekdaj naznanil, da bom moral v odsek za borzni davek in ko sem ugovarjal, da sem uže v preveč odsekih, se je odrezal, češ, Vi morate, ker drugega nimam! Naposled sem se vdal in klub tudi v zbornični debati, nikakor ne nečastno, zastopal.

Posebno me je zanimalo delo v carinskem odseku. Čudna naključba je bila, da sem bil uže l. 1886 izvoljen v odsek za avtonomni tarif skupnega avstrogrskega ozemlja ter odsihmal do l. 1910 v vse odseke, ki so se sploh imeli baviti s prevažnim predmetom carinske politike. Žalibog so še dandanes o avtonomnem carinskem tarifu pri nas razširjeni čisto napačni, včasih naravnost smešni nazori, ne le med občinstvom, temveč celo v časnikařtvu, in sicer vseh strank. Ta tarif pa je vsled tega posebno važen, ker se morejo le na njegovi podstavi izvršiti primerne trgovske pogodbe z drugimi državami. Znamenitost avtonomnega tarifa sem takoj pogodil, ali ko začnem študirati vladno predlogo, se mi je v glavi zavrtelo, bila mi je zapečatená knjiga, nisem je razumel! Razpredelitev blaga po raznih tarifnih postojankah in vrstah, na pr. bombaževega prediva po gotovih razredih od štev. 12—20, 20—50 itd., vsaka s posebnimi nastavki mi je bila španska vas. Take knjige, kakor je Matlekovicseva »Grundsätze der Zollpolitik« takrat še ni bilo in zastoj sem iskal v državno-zbornski knjižnici primerni slovstveni pripomoček, da me uvede v tajnosti carinskega tarifa. Ali znal sem si pomagati iz te zagate. V carinskem odseku je sedel ugleden levičar, predsednik brnske trgovske zbornice poslanec Teodor Gomperz, sam velik tekstilni tovarnar, mož prileten, vljuden in zmeren tudi v narodnopolitičnih vprašanjih. Nanj sem se obrnil in drage volje je pomagal političnemu in narodnemu nasprotniku do razumevanja carinske vede!

Sčasoma sem sam pogodil težkoče dobrega carinskega tarifa, bodisi avtonomnega, bodisi pogodbenega. Morda je največja težava, zadeti pravo rzmernje carinskega obdačenja med surovino, polfabrikatom in končnim izdelkom istega blaga. Saj

je od pravilnega carinskega nastavka včasih odvisna usoda cele obrtne stroke! Če si na pr. odmeril preveč zaščitne carine surovemu železu, si lahko smrtno rano prizadjal vsej strojni industriji! In baš v tem pogledu sem bridko pogrešal informacij ljubljanske trgovske zbornice! Natančno sem znal za želje in težnje dunajske, praške, brnske in plzenske zbornice, na široko razložene in dobro utemeljene v tiskanih obširnih poročilih, le od ljubljanske nisem izvedel nič ali vsaj veliko premalo. Temu se naposled ni bilo preveč čuditi. Saj je bila skozi nekaj desetletij vsa trgovska zbornica ljubljanska — njen tajnik g. Janez Murnik. Mož gotovo ni bil neumen, ali toliko najrazličnejših mest je družil v svoji osebi, da celo mnogo silnejši duh nego je bil njegov, ne bi bil mogel zadostovati tolikim poslom. To kumuliranje funkcij v jedni sami osebi je bilo sicer označujoče za vso tisto dobo.

Istina pa je, da je carinski odsek l. 1886 zavzemal znamenito pozicijo ter skozi nekaj tednov obvladal ves politični položaj. Šlo se je za zacarinjenje petroleja. Tukaj namreč se je ugnjezdila zforaba, da so reški rafinêrji zelo na škodo gališki petrolejski industriji, nič manj pa tudi na škodo avstrijski državni blagajni rusko uže očiščeno olje, ki so ga le onečistili s težkimi mineralnimi olji, uvažali pod nižjim nastavkom kot surovo olje, potem odstranili tisti primesek, ki je sam po sebi imel nemalo vrednost, ter si tako na krivičen način pridobivali neprimerne velike dobičke. Ogrska vlada jih je podpirala pri tej slepariji iz jednostavnega razloga, ker je ta kupčija pri tedanjem načinu zaračunbe carinskih dohodkov tudi njej donášala izdatne koristi. Sleparija je bila evidentna in levičarji, na čelu jim posl. Ed. S u e s s so po pravici napadali vlado, ki je z Ogrom dogovorila očitno prenizko carino za ruski petrolej. Tudi v poljskem klubu je vrelo. Ogrožena je bila edina velika domača obrtnost po nelojalni konkurenci ruskega mineralnega olja in rojak-minister Dunajewski je moral zagroziti s svojo ostavko, da je končno vendar ugnal opozicijo v lastnem klubu. Naposled je zmagal stari klubov načelnik Grocholski s svojim predlogom, da se zviša carina na q petroleja od 2 for. 10 kr. na 2 for. 40 kr. v zlatu, sicer pa naj ostane vladna predloga nespremenjena, kakor je bila dogovorjena z ogrsko državno polovico. Obe vladi sta pristali na ta spreminjevalni predlog in v glasoviti ponočni seji 18. jun. 1887 je bil carinski tarif sprejet s 160 glašovi proti 154. Dejstvo, da so bili v pičli večini šest glasov nič manj nego štirje glasovi oddani od ministrov poslancev, je izvabilo dokaj dovtipov v zbornici. Ne da se pa zanikati, da je moralna zmaga v tej burni debati ostala leviči!

Naj navedem še nekaj spominov iz petrolejske kontroverze! Po vsej pravici se je pred glavno razpravo v odseku sklicala enkêta, kateri so prisostvali v prvi vrsti strokovnjaki zastopniki gališke petrolejske obrtnosti. Med njimi je zbudil splošno pozornost mladi izvedenec inženir S c z e p a n o w s k i s svojim duho-

vitim nastopom. Kmalu potem je bil uže izvoljen v zbornico in takoj se je visoko dvignil nad svojimi tovariši. Vedno sem bil tega uverjenja, da se po krivici prisoja prva vloga v parlamentu juristom. Sczepanowski mi je bil živ dokaz za istinitost moje trditve. Po svojem poklicu je bil kemik. Usoda ga je spravila na Angleško, kjer je bil več let zaposlen v »Foreign office«, v ministrstvu vnanjih zadev. Tudi v Vzhodni Indiji je prebival nekaj let. Vrnivši se v domovino je postal tam ustanovitelj petrolejske industrije. V zbornici pa je kmalu bil med najboljšimi govorniki ter se je posebno odlikoval kot poročevalec. Poverili so mu najtežavnejše referate, katere je mojstrsko zastopal. Tako na pr. nad vse težavni referat o ureditvi valute. Bil sem ž njim v zelo dobrih odnošajih in srce me je bolelo, ko sem čez mnoga leta čital, da je mož poln najčistejšega idealizma in ustvarjajoče podjetnosti na zadnje materijelno propadel. Njega ni več, ni doživel preporoda svojega naroda, ki ga je ljubil tako žareče, ali Poljska sigurno ne bo nikoli pozabila enega najboljših svojih sinov!

V carinski debati sem se oglasil i jaz ter zahteval večjo zaščitno carino za naš gorenjski feromangan. Moj predlog je bil povsem umesten, ali prekasno sem ga bil stavil v carinskem odseku, ker nisem pravočasno dobil potrebnih informacij in le iz tega razloga bil je odklonjen.

Tako je minulo prvo leto mojega državnega poslanstva. Končni »saldo« je bil, da je bila moja pozicija v zbornici kakor v domovini popolnem varna. S kolegi sem se bil sprijaznil, z veseljakom Klunom sva se uže dobro razumela in celo doktor Poklukar ni več jeze kahal. Pred vsem sem si pridobil v volivnem okrožju trdno zaupanje svojih volivcev, dragoceno pridobitev, kajti stoprav ona daje poslancu možnost uspešnega delovanja! To vse pa ob času, ko so se domá pripravljale globoko segajoče spremembe v ljudskem mišljenju, ki so predrugačile obzorje slovenskega naroda ter deloma še danes vplivajo na njegovo dušo!

VIII. poglavje.

V deželnem zboru. — Knezoškof Missia in Krutorogov.

Uže precej let predno sem vstopil v parlamentarno življenje, sem bil trdno uverjen, da jezikovno vprašanje nikakor ni identično z narodnim, temveč da je le en del in morda celo le podrejeni del narodnega vprašanja. Čimbolje sem spoznaval človeško povestnico, tem globokeje mi je postalo prepričanje, da je gmotna stran, materijelni položaj kakega naroda največje važnosti za njegov obstanek in razvoj. In s tega stališča sem moral obsojati postopanje tedanjih slovenskih politikarjev. Jezik jim je bil vse, na želodec so pozabili! Usodna zmota! Le za to so se borili, da se uresniči nebulozni člen XIX decemberske ustave, prokleta malo pa so se brigali za žalostno dejstvo, da se je po Sloveniji rapidno razširjal pavperizem, da je zlasti na Dolenjskem grozno propadal kmetski stan, da je na javnih dražbah boben neprestano pel smrtno pesen samostojnim kmetским posestnikom ter je ljudstvo, preobremenjeno z dolгови in oderuskimi obrestmi kar trumoma bežalo preko širokega morja iz domovine, katera mu ni več dajala možnosti bornega životarjenja. Tupatam kak pameten članek v tem in onem listu, vobče pa pri vodilnih politikih, pri zakonitih predstavnikih narodne volje nobenega razumevanja za znamenja bližajoče se gospodarske katastrofe.

Ko sem v prvič prestopil prag deželne sobane l. 1885, sem bil prešinjen dolžnosti, posvetiti svoje sile resnemu delu za zboljšanje gmotnega položaja našega naroda. Ta misel pred vsem me je gnala v to, da sem se tako izpostavljal v burni verifikacijski debati. Narod je bil uže sit neplodnega prepira, zaželel si je tvornega dela in predpogoj temu je bil, ako ne trajni mir, vsaj premirje v jezikovnem boju. Mislim, da s tem nisem krenil po napačni poti.

Stavil sem v deželnem zboru celo vrsto samostojnih predlogov. Začetek sem napravil s predlogom, naj se v sredini najbolj ogrožene Dolenjske ustanovi vinarsko-sadjarska šola. Predlog stavljen v seji 5. oktobra 1885 se je l. 1885 rešil na ta način, da se je vinarska šola z vipavskega Slapa prenesla na Grm pri Novem mestu. Naglašati pa moram, da stvar nikakor ni šla tako gladko, kakor bi človek sodil. Odpor sprva ni bil majhen in prav malodušno je prišel k meni poslanec Karel Rudež, graščak

iz Gracarjevega Turna, ter tarnal: »Saj ne bo nič, saj vidijo, kako so vsi proti nam Dolenjcem!« In vendar je šlo in danes, pod razumnim vodstvom sedanjega ravnatelja uresničuje grmska šola one nade, katere sem pred štiridesetimi leti stavljal v njeno osnovo.

Največjo pažnjo sem posvečeval zboljššanju prometnih občil. Jasno je bilo, da pri tedanjih brezupnih komunikacijah ni bilo spasa dolenjskemu gospodarstvu. Saj današnji rod niti pojma več nima o tačasnih prometnih sredstvih! Nobene železnice in kake ceste! Povsod, na državnih cestah baš tako kakor po okrajnih najhujše strmih, 18% do 20% vzpona ni bilo nič nenavadnega. Grozovite ceste čez Gorjance in čez Bogenšperk, čez Bončar in čez Lužarje in nešteto drugih klancev — promet zlasti po zimi je umiral na teh vratolomnih potih. Nemogoče svoje pridelke spraviti na bolj oddaljeni važnejši trg, vsled tega popuščanje kmetske marljivosti in otrpnjenje vsake podjetnosti, to so bile naravne posledice cestne mizerije. Dobro sem to seznan in že 1885 sem stavil samostojni predlog, s katerim sem pozval vlado, naj nemudoma preloži državno cesto čez Gorjance v tiru Novo mesto—Metlika. Predlog je bil sprejet in deželnemu predsedniku Winklerju moram biti hvaležen in njegovemu toplemu priporočilu, da se je zgradba te ceste takoj pričela in tako energično izvrševala, da smo že na jesen l. 1885 mogli praznovati slovesno otvoritev cestnega oddelka od znožja Gorjancev pri takozvanem »Zajcu« do »straže«. Velika dobrota za prebivalstvo in vendar, kdo bi si mogel misliti, da so še v istem letu pobijali mojo kandidaturo v državni zbor med drugim tudi z očitanjem, da sem »Dolenjcem železnico snedel s tem, da se potegujem za preložitev obstoječih cest!« Reveži na duhu niti tega niso pojмили, da je zboljšanje dovoznih cest prvi in neizogibni predpogoj za pridobitev in rentabilnost železniške zveze!

Zanimiva je tudi sledeča povsem resnična dogodba, ki je važna radi njenih za nas zelo neugodnih posledic. Leta 1886 sem stavil samostojni predlog, naj se zopet v stan spravi zapuščena, a sicer dobro zgrajena cesta, katero je bila v petdesetih letih zgradila domêna verskega zaklada v Kostanjevici po pobočju Gorjancev proti Žumberku. Nasvetoval sem resolucijo, naj se deželnemu odboru naloži, da do prihodnjega zasedanja deželnega zbora izdela predlogo, s katero se ta cesta uvrsti med okrajne ceste. Pri utemeljevanju svojega predloga sem poudarjal gospodarsko važnost tega občila, katero bi pritegnilo zapadni del Žumberka na Kostanjevico ter omogočilo promet med Kranjsko in med zanimivo pokrajino žumbersko. Stvar bi se dala tem lažje urediti, ker je bila dotična cesta sama na sebi zgrajena povsem solidno in razumno ter jo je bila le graščina kostanjeviška svoje dni opustila radi vzdrževalnih troškov. Moja resolucija je bila soglasno sprejeta, dež. odbor je prejel jasno naročilo, toda — njegov cestni referent je čisto nanj pozabil! Nekaj let preteče,

g. referent je uže bil med tem postal deželni glavar, meni pa je pošla potrpežljivost in lepega dne stopim v deželni dvorec ter posetim tedanjega predstojnika dež. stavbenega urada, starega pošteniaka W i t s c h l a ter ga povprašam, kaj je vendar s to cesto? Witschl najpreje zatrjuje, da še nikoli nič ni slišal o takem nalogu, da se bržkone jaz motim itd. Ali ko na mojo zahtevo pogledamo v deželnozborska poročila, se uveri mož na lastne oči, da imam prav. Vzklikne, da je akt sigurno pri g. referentu, dež. glavarju. In v istini, kmalu se prikaže na pragu glavarjeve sobe ter zmagoslavno vihti zaprašen akt, ki ga je bil našel med kupom nerešenih uradnih spisov g. poročevalca! Stvari nisem potem dalje zasledoval, med tem časom sem namreč uže bil odložil svoj deželnozborski mandat, potem je potres z l. 1895 zrušil stari deželni dvorec in nakopičilo se je dež. stavbenemu uradu toliko gromadnega nujnega dela, da se nekaj let ni utegnil baviti z izvršitvijo cestne zveze Kostanjevica—žumberška meja. Ali povsem nedopustno je bilo, kar se je godilo par let kasneje. Proti koncu zadnjega desetletja minulega veka se je obrnila kraljeva hrvatska zemaljska vlada na kranjski dež. odbor z dopisom, češ da hoče ona graditi cesto od občinskega sedeža Kalje do naše meje pod pogojem, da mi v stan spravimo omenjeno cesto na Kostanjevico. Ali naš referent, sicer baš z ozirom na cestno omrežje zaslužen gospod, je stvar prezrl, dež. odbor niti reagiral ni na hrvatski poziv, in Hrvatje so potem izpopolnili svoje ceste, na veliko škodo Kostanjevičanom in Metličanom, prav sistematično v smeri proti Karlovcu in Jastrebarsku z ene, proti Samoboru z druge strani!

Zamudila se je ugodna prilika za primerno zvezo z Žumberkom, čigar ozemlje je nekdaž pripadalo deželi kranjski. Škoda, povzročena po hipni brezbriznosti deželnega odbora, se žalibog bržkone ne bode več dala poravnati!

S samostojnim predlogom, stavljenim v seji dne 9. dec. l. 1885, naj se uredi spodnja Krka počenši od Bele cerkve do izliva v Savo ter naj se reši pokrajina pri Kostanjevici vsakoletnih periodičnih poplav, tudi nisem dosegel zaželenega uspeha. Pač je bila sprejeta resolucija na cesarsko vlado, kakor sem jo predlagal, ali kaj pravega se ni storilo v tem pogledu. Do zaželenega projekta ni prišlo. Dežela sama si še ni bila omislila potrebnega tehničnega osebja: v deželnem stavbnem uradu sta bila zgolj dva tehnika. Moralo se je torej naprositi ministrstvo, naj ono po svojih tehnikih izdela potrebni projekt in troškovnik. Ali slabo smo naleteli. Pač je vlada odgovorila, da je pripravljena v to svrho dati svoje strokovnjake, vendar le s pogojem, da jih plača dežela. V seji 29. sept. 1888 je sklenil deželni zbor, naj prevzame dežela polovico teh stroškov. Obravnave so se pričele, ali regulacijski načrt še do danes ni izvršen.

Največjega pomena pa je bilo za dolenjsko stran, da celo za vso deželo vprašanje dolenjske železnice. Temu delu sem posvetil

vse svoje sile. Odkar sem vstopil v politično življenje, sem neprestano in neumorno deloval v tem smislu, da pridobimo dotično železnico. S članki in peticijami, z govori v deželnem zboru in v dunajskem parlamentu, celo v privatnih razgovorih z merodajnimi osebami sem se neprenehoma trudil v dosego ustvaritve železniške zveze, katera edina je mogla rešiti Dolenjsko pogina ter pomagati ji iz njene prometne izolacije. »Chi dura, vince«, veli Italijan in naposled se je tudi meni posrečilo, da sem dosegel svoj cilj. Kako? O tem prevažnem predmetu hočem govoriti v posebnem poglavju, kjer bom naslikal zgodovino dolenjske železnice.

Ali vsa gospodarska zboljševanja so zahtevala svoje pokritje in gospodarski napredek, prepotraben bednemu prebivalstvu siromašne Kranjske, je postal nemogoč, kakor hitro se ne posreči pomnožiti deželnih dohodkov. V Avstriji je bilo tedaj vprašanje deželnih financ popolnem zanemarjeno. Pomagali so si povsod z deželnimi dokladami na cesarske neposredne davke. Sama po sebi slaba davčna sistema, zlasti ker je dokladna podstava državni direktni davek bil po svojem bistvu surov »prinosen davek« (Ertragsteuer) ter s svojimi priveski, dokladami avtonomnih korporacij, tega posameznega davkoplačevalca prehudo zadeva, onemu preveč prizanaša. Na vsak način je trebalo za deželo izumiti nove vire dohodkov. S temi davčnimi problemi sem se začel intenzivno baviti, tem bolj ker sem se uže več nego deset let s pravo vnemo bavil z »davkoslovjem«. Z veseljem sem torej pozdravil misel posl. dr. Vošnjaka, obdačiti porabo žganih opojnih tekočin. V prvič se je deželna naklada na žganje uvedla l. 1884, seveda še v zelo surovi obliki, z jednotnim nastavkom 3 gld. na vsak hektoliter užitega žganja. Glede dviganja te davščine, pomnožene l. 1885 na 6 gld., se je sprejel kot najprikladnejši, ali bolje rečeno najkomodnejši način oddaja zakupnikom. L. 1886/7 pa je deželni odbor sprevidel, da je z obdačenjem zgolj po količini zaužitega alkohola združena velika nedostatnost, da so z enakim bremenom zadevali najmočnejše in najslabotnejše žgane tekočine. Vsled tega je deželni odbor predložil deželnemu zboru predlogo, izdelano po koroškem vzorcu, vsled katerega naj se uvede »škala« od 1—10 gld. za žganje od 10—100% alkoholovine, tedaj v odstavih od 10—10%. Finančni odsek je mene izbral za poročevalca in jaz sem takoj sklenil, ovreči ta predlog, kateri se je meni na prvi hip dozdeval povsem neumestnim. Kajti jasna posledica take tarifne škode bi morala biti — dejal sem v svojem deželnozbornem poročilu — »da bodo praktičen pomen imele le končno maksimalne številke. Nikomur se ne bode več zljubilo, omisliti si na pr. 31 % žganje; sleherni bo segel po 40 %, od katerega je plačati isto naklado ter ga bode potem primerno razredčil.« Torej bi efekt take ureditve moral biti »jako občutno znižanje deželnih dohodkov«.

Kaj tedaj postaviti na mesto predlagane ureditve? In tu sem zgolj na teoretični podlagi našel primerno sredstvo. Vprašal sem se, kaj je pravzaprav davčni objekt? Odgovor moj je bil: odstotek čistega alkohola. Tedaj sem prišel v svojem poročilu do zaključka, »da je davčni objekt pri tem konsumnem davku v zadnji instanci vendar le alkoholna vsebina. Eruirati to vsebino in primerno obdačiti opojne žgane tekočine po njih dejanski alkoholovini, koja se najde s pomočjo 100 delnega alkoholometra, se vidi najbolj pravično in jedino pravilno obdačenje tega davčnega objekta.«

Imel sem zadoščenje, da je moj predlog obveljal soglasno brez debate. Na ta uspeh sem bil ponosen, tembolj ker je leto kasneje državni zbor sprejel nov državni zakon o špiritnem davku, ki je bil zasnovan na isti podlagi.

Toda vedno še se je pobirala kakor v prvih letih njenega obstanka samostojna naklada na žgane opojne tekočine po zakupnikih. V tem pogledu smo baš na Kranjskem imeli bogato prakso. Suho dejstvo je bilo, da so skoraj vsa velika premoženja, ki so se v siromašni deželi bila nakopičila v slovenskih rokah, rastala več ali manj iz »ibljatarstva«. Naši slovenski kapitalisti so bili davčni zakupniki. Imena Kalister, Goriup, Hožhevar in dolga vrsta drugih potrjujejo istinitost te trditve. Interes takih zakupnikov se seveda ni mogel strinjati niti z interesom deželnega zaklada niti s koristmi konsumentov. To naravno nasprotje se je posebno jasno pokazalo, ko so dotični gospodje poskušali, zvišanje državnega špiritnega davka izkoriščati v svrhu znižanja zakupnine za deželno zaklado. Poročevalec deželnega odbora Murnik mi je bil povedal, da hočejo one zakupne tvrdke pod to pretezo izdatno manj ponuditi pri predstoječi dražbi. »Dobro,« — odgovorim »potem uvedemo takoj lastno režijo ter sami po svojih organih poberemo deželno naklado!« Črez nekaj dni me zopet poišče ter mi z radostnim obrazom naznani, da »lastne režije ne bo treba, ker so se zakupniki premislili ter bodo dali toliko kakor lansko leto!« Jaz na to: »Tedaj premislili so se! Sedaj pa še le prav vztrajam pri svojem predlogu, kajti sedaj sem celo uverjen, da napravimo dobro kupčijo z lastno režijo!«

In tako se je tudi zgodilo. Posrečilo se mi je, da sem pridobil ves slovenski klub za svoj predlog. V finančnem odseku sem prodrl s svojim predlogom ter premagal odpor nemškega veleposestva. Čudno se mi je pač dozdevalo, da se je celo v finančnih vprašanjih sila verzirani Schwegel protivil mojemu nasvetu, toda — liberalec je bil pristnega kova in manchesterskih načel tudi pri tej priliki ni mogel zatajiti!

V zbornici sem poročal o tej stvari ter zastopal svoj predlog o uvedbi lastne režije. Schwegel je ugovarjal imenom svoje stranke, medlo in netočno. Eden izmed njegovih ožjih tovarišev, višnjanski baron Tauffere je zahteval glasovanje po imenih.

Moj predlog je bil sprejet z veliko večino, lastna režija je bila uvedena in že prvo leto njenega obstanka se je izkazalo nad 50 %no zvišanje dotičnih nettodohodkov. Čisti dobiček je sčasoma tako narastel, da je budžetna postavka iz samostojne deželne naklade na žgane opojne tekočine postala naravnost hrbitišče deželnih financ. Ali že v prvih letih smo pridobili tem potom večjo prožnost v deželnem proračunu.

Sedaj pa treba, da se nekoliko bližje ogledam razmerje v narodnem klubu. Še smo bili na vitez združeni v enotni deželnozborški skupini, toda navzlic temu ni bilo več nekdanje sloge in čimdalje bolj so se med narodnimi poslanci kazale načelne razlike. Njih vnvanji znaki so bili »konventikli«, v katerih smo se shajali pristaši Klunovi in moji prijatelji. Brezdvomno smo razpolagali s klubovo večino, toda našim možem je manjkalo parlamentarne vzgoje in sigurnosti nastopa. »Šolati« jih je trebalo in »učitelja« sva bila jaz in kanonik Klun. Skrbno smo predelali vsa vprašanja dnevnega reda, še predno se je počelo njih obdelovanje v klubovi seji. Tam smo nastopali skupno, z razdeljenimi vlogami, mirno in brez hrupa. Nemo goč vsak odpor, kar je bil sklenil »konventikel«, merodajno je bilo tudi v klubu, na veliko jezo tako oblastnih gospodov, kakor je bil na pr. cesarski svetnik M u r n i k. Nikakor ne rečem, da je bilo tako postopanje idealno. Očitati se mu da celo neka prikritost, neka nelojalnost, ali v praktičnem pogledu se je obneslo in na ta način smo vsaj na zunaj še za nekaj časa ohranili klubovo jednotnost. Kmalu se je pa le pokazalo, da so bili šteti dnevi solidarnosti v narodni stranki. Prišlo je do ločitve duhov, povod k temu dala je z jedne strani velikanska nerodnost »Slov. Naroda«, z druge pa naval M a h n i č e v in mogočna roka knezoškofa dr. Jak. Missia.

Kako se je to udejstvovalo?

Po smrti nepozabnega J u r č i č a se je kmalu poverilo uredništvo naprednega glasila uredniku I v. Ž e l e z n i k a r j a. Mož, svoje dni lep fant in dobro nadarjen, se je bil ponesrečil na univerzi. Navzlic svoji darovitosti ni dovršil akademičnih študij, »skrahiran študent« brez državnih izpitov si je moral kot »divji koncipijent« kruh služiti pri raznih podeželnih odvetnikih in notarjih. Ker je razpolagal z dokaj spretnim peresom, bi sigurno obvladal uredniški posel, toda dvojna ovira mu je to preprečila: pomanjkanje izdatne duševne podpore od sodelavnikov in — lastna lenoba njegova! Le z največjo težavo je mogel za silo vsak dan napolniti predala svojega lista, vsled tega kar nič ni bil izbirčen pri oceni dopisov, sprejel v je »Slov. Narodu« vse, kar se mu je poslalo. In tu sta bila pred vsem dva marljiva sodelavca, ki sta mu določila svoje članke in dopise, z Dunaja G o r i č a n P o d g o r n i k pod psevdonimom Yporej in z Ruskega H o s t n i k pod psevdonimom Krutorogov. Slednjega nisem osebno poznal; ko je prišel na vseučilišče, sem bil že v

profesorski praksi. Takrat je Rusija sanjala o tem, da bi se mogla razširjanju nihilističnega gibanja med uččo se mladino najboljše s tem upirati, da uvede nego klasičnih jezikov na svojih gimnazijah. Hotela je torej dobiti iz Avstrije potrebno število klasičnih filologov slovanske narodnosti, kojim bi poverila srednješolski pouk iz teh predmetov. Posredoval je na Dunaju arhimandrit ruskega poslaništva Rajewski in kmalu je ta gospod celo krdelo tudi slovenskih študentov pridobil za sveto Rusijo. Tako so se v mojih časih odpravili na Rusko s carskimi ustanovami Jernej Brezovar in Celestin, Širok in Klemenčič, Kramarič, iz Gradca Štifter in drugi. Kasneje je za njimi šel še Hostnik, ki je počenši od l. 1886 začel pridno zalagati »Slov. Narod« kot »Krutorogov« s svojimi članki. Vsi spisi njegovi so bili prežeti s sovraštvom proti katoliški cerkvi in tako fanatično propagando za pravoslavje, da se je vsaj meni nehotе vrivala misel, da njegova pravoslavna gorečnost ne izvira iz golega prepričanja, temveč da so nanjo izdatno vplivali tudi drugi ne preveč idealni nagibi.

In Krutorogov je čimdalje bolj ljuto pisaril, »Slov. Narod« in njegov urednik pa sta brez pomisleka vse prijavila, kar je med svet pošiljal najeti pravoslavni agent. Ali 18. sept. 1887 čitali smo v »Narodu« gorostasni stavek: »Naše narodne sile rastó a ne pojemajo, kri mučnikov daje obilno plodov in mi pokažemo našim tlačiteljem Italijanom, naj se pišejo Crispi ali Pecci (papež Leo XIII.), Nemcem in Madjarom, da nas je dovolj, da bi se uprli tem iz vrgom človeštva.«

Svojim očem nisem hotel verjeti, ko sem čital ta stavek. Nikakor se takrat še nisem mogel prištevati pristnim katoličanom, ali toliko je uže bilo v meni objektivnosti in smisla za zgodovinske veličine, da sem v Leonu XIII. spoštoval in občudoval eno največjih in najplemenitejših prikazni, kar jih pozna svetovna povestnica. In z vseh strani se je javila reakcija proti taki podivjanosti! Cesar je očital pri delegacijskem sprejemu rusofilstvo »Slov. Nar.«, v »Laib. Ztg.« se je javil Winkler z ostrim napadom na tako pisavo, deželni zbor kranjski je v soglasni čestitki papežu ob petdesetletnici mašništva javno desavuiral »Slov. Narod«, mestni odbor ljubljanski se je pridružil, od vseh strani so deževali protesti in obsodbe, 19. decembra pa je sklenil vrsto občni zbor delničarjev »Nar. tiskarne«, na katerem se je sklenilo, da se postavi varuh »Slov. Narodu« v nadzorovalnem svetu, v katerega sva bila izvoljena — tudi jaz in Kersnik. Ironija usode! Komaj sta pretekli dve leti, odkar so mene in najdražjega mojega tovariša v glasilu slovenske inteligence obkidal z golidami gnojnice in sedaj sva bila izbrana osovražena »elastika« v nadzorovalni svèt, ki bodi merodajen za smernice in pisavo »Slov. Naroda«!

V svojem znamenitem delu je dr. Ivan Prijatelj posvetil obsežno poglavje pod naslovom »Klerikalizem in liberali-

zem« nasprotstvu obeh glavnih struj, ki so takrat že razdvajale celokupno narodno stranko. Po moji sodbi je to poglavje eno najboljših v celi debeli knjigi, a tudi tu moram udejestviti, da Prijateljeva sodba o predmetu nikakor ni dovolj temljita in izčrpna ter da ocenjevalca tupatam zapušča nepristranost, ki bodi poglavitni cilj in namen slehernega resnega zgodopisca.

Trezni ogledavec je mogel že takrat udejestviti neko korenito spremembo v razmerju med posvetno inteligenco in duhovščino, zlasti na Kranjskem. Vedno manj jih je bilo, onih prijetnih, nad vse gostoljubnih duhovnih gospodov iz dobe »očeta« Bleiweisa«. V šestem desetletju minulega stoletja je bil župnik središče narodnega gibanja, kaplan pa najbolj gibčni agitator za narodno stvar. »Nemškutarski« duhovni so bili sila redka izjema, navzlic temu da naslednik velikega ljubljanskega knezoškofa Ant. Alojz Wolfa, Jarnej Widmar nikakor ni bil pristaš slovenske ideje. Skoraj na prstih ene roke si mogel naštetih duhovne, ki niso bili prešinjeni slovenskega rodoljubja. Kanonik Sawaschnigg, njegov tovariš plem. Premerstein, kasneje olomuški kanonik, prof. theol. Lenard Klofutar, katehet Globočnik, tupatam kak župnik, ki so še simpatizirali z nemškim gospodarstvom — vse drugo je gorelo za slovenstvo. Ali prišla je mladoslovenska doba, vročevrtni mladini smo se zaganjali v Bleiweisovo duhovsko gardo, politična borba je naravno morala vplivati in je dejansko tudi vplivala na družabno razmerje. Grešilo se je pač z obeh strani, ali žalostna posledica je bila, da so se polagoma duhovniki jeli umikati iz čitalnic in drugih narodnih osnov, deloma ker se niso marali izpostavljati zabavljam in neslanim dovtipom maloizobraženih posvetnih »psevdointeligentov«.

In v te razmere so padli z ene strani Krutorogovi bedasti dopisi, z druge pa nad vse ostre Mahničeve razprave, priobčene najprej v latinskem glasilu primorske duhovščine, nadaljevale potem po raznih slovenskih listih. Osebnost nisem poznal bojevitega Mahniča. V Gorici sem kot suplent poučeval na realki in učiteljišču, dočim je on tedaj dokončal gimnazijo. Prijatelj Levec mu je še bil učenik. Ali čital sem nekaj njegovih spisov, v kojih se je predvsem strastno zaganjal v Jos. Stritarja in dunajsko šolo, h kateri smo smeli prištevati Šimen Gregorčiča. Nikakor se nisem mogel strinjati z njegovimi nazori in metodami, priznaval sem pa logično sklenjenost njegovih umovanj ter uvaževal njihovo pomembnost. V polemiko se nisem podajal, previdno sem molčal, tudi se nisem udeleževal onih raznih večerij in slavnostnih poedin, s kojimi so kratkovidni »naprednjaki« hoteli uničiti »klerikalno« stranko z njenim glasnikom Mahničem skupaj. In zakaj ne? Sigurno ne iz strahopetnosti, saj sem bil vaju boja, temveč poglavitno radi tega, ker sem se bil v svojem srcu že zdavna ločil od liberalizma.

Obširno obdeluje prof. dr. Prijatelj načelno borbo Mahničovo proti liberalnim načelom, ali po mojem mnenju se je preveč

zagledal v izrazito podobo goriškega teologa ter precenjeval učinkovitost njegovega nastopa. Tako se je zgodilo, da je premalo uvaževal delavnost knezoškofa Missie, kateri se je izzvan po Krutorogovi bedastoči dvignil iz svoje rezerve ter hipoma razvil katoliško bandero, kličeč na odločni boj zoper liberalce in lažiliberalne potuhnjenice. Vsi smo sodili, da je zadnja označba merila name in na ozki krog mojih pristašev. In da je bil Missia dober vojskovodja, je prav kmalu občutila narodna napredna stranka.

Malo prej se je izpraznil sedež deželnega glavarja, grof Gustav Thurn je umrl in cesar je imenoval njegovim naslednikom dr. Jos. Poklukarja. Njegovo imenovanje sem pospešil s tem, da sem v praški »Politik« pisal o njem prav ugodne članke.

V državnem zboru je bila moja pozicija čim dalje bolj utrjena. S svojimi slovenskimi tovariši sem se popolnem pobotal in lepa sloga je zavladala med nami. Ker večjih uspehov nismo mogli doseči, smo se tem bolj poprijeli narodnega »drobiža« ter zlasti pri uradniških imenovanjih skušali pomnožiti vrste narodnih uradnikov. Naj se nam nihče ne posmehuje, češ pulili so se za take malenkosti ter v nemar puščali velika načelna pitanja! Kdor tako sodi, kaže jasno, da premalo pozna merodajni vpliv, ki ga je takrat imela birokracija na usodo slovenskega naroda. Eden najizrazitejših in obenem najnevarnejših naših nasprotnikov je bil v oni dobi predsednik graškega nadsodišča plem. Waser. S preudarnim doslednim postopanjem se nam je posrečilo, ovreči njegove imenovanjske predloge ter pri ministru Pražaku prodreti z našimi kandidati. Sila veliko nam je v tem pogledu koristil naš rojak, tedanji ministrski tajnik Albert Levičnik. Navzlic njegovemu relativno podrejenemu činu v birokratski hierarhiji je užival polno zaupanje ministra Pražaka. Drastično mi je to pri neki priliki izjavil Pražak, ko me je vprašal, ali sem že govoril o dotični zadevi z Levičnikom, češ, njemu povsem zaupam. Brezdvomno je imel Levičnik svoj delež na Pražakovih jezikovnih odredbah, ki so kolikor toliko vsaj v sodnih uradih varovale naše jezikovne pravice. Jaz vsaj sodim, da slovenski narod mnogo premalo čisla znamenite zasluge, ki jih je pridobil Levičnik v dobi našega preporoda za slovensko domovino!

Včasih sem uže poudarjal, da je dr. Prijatelj čestokrat pisal na podlagi nezadostnih ali nezanesljivih informacij ter vsled tega zagrešil tupatam očitne krivice. Tako na pr. se čita pri njem sledeče: »Šuklje si je prizadeval, da bi se prikupil Gautschu in je mnogo delal na to, da se je ministru dovolil neki sekcijski načelnik. Mislil je, da pojde Gautsch vsled tega Slovencem na roko.« Popolnem napačno! Kako je bilo s to epizodo?

Takrat je naučno ministrstvo imelo le enega sekcijskega načelnika, očitno veliko premalo za veliki ta organizem. Po-

vsem naravno tedaj, da je vlada zahtevala od parlamenta dotični kredit v državnem proračunu za l. 1887. Toda Gautsch je bil takrat zelo nepriljubljen pri desnici, še manj prijazno pa smo gledali ministerialnega svetnika Hermannna, ki je bil odločen za novega sekc. načelnika. Zlasti pa ga je mrzil tedanji poročevalec budgetnega odseka za proračun naučnega ministrstva Evzebij Czerkawski. Meni se vidi, da je bila ta mrznja narekovana po narodnopolitični antipatiji. Kajti Hermann, tip avstrijskega birokrata starega kova, sicer vesten in spreten uradnik, eden izmed dušnih očetov avstrijskih liberalnih šolskih zakonov, je bil rodом Poljak iz vzhodne Šlezije. Sam mi je večkrat pravil, da ni znal niti besedice nemške, ko je začel hoditi v nemške šole. Toda tam se je popolnoma ponemčil, docela se je navzel ptujega duha ter postal končno zagrizen nemški liberal. Ni čudo, da ga je razvnet Poljak, kakor je bil stari Czerkawski, vsled tega mrzil ter nikakor ni bil voljan, pomagati mu do zaželenega mesta sekcijskega načelnika. V istini je Czerkawski v budžetnem odseku kot poročevalec predlagal, da se vladna zahteva glede ustanovitve mesta drugega sek. načelnika odkloni. Predlog njegov je sicer obveljal v odseku, toda vlada je napolnala vse svoje sile, da od zbornice zadobi, kar jej je odrekel budžetni odsek.

Razpravljali smo stvar tudi v Hohenwartovem klubu. Samoposebi je bila potreba take službe očitna, navzlic temu sem v klubu ne le glasoval, temveč celo govoril proti Gautschovi terjatvi s to utemeljitvijo, da je politika naučnega ministra naravnost kvarna desničarskim interesom ter da ošabnemu gospodu nikakor ne bode škodovala mala lekcija.

Klubova seja je bila končana, ali nekaj poslancev nas je še ostalo v klubovi posvetovalnici, med drugimi načelnik Hohenwart, ki se je z menoj in z dalmatinskim Klaićem pri oknu razgovarjal o parlamentarnem položaju. Kar se odpro duri in k nam pristopi načelnik »Českega spoleka« dr. Rieger s presenetljivo vestjo, češ, češki klub dovoli drugega sekcijskega šefa in tisti desničarski govornik, ki je prvi oglašen k besedi o proračunu naučnega ministrstva, naj imenom desnice prevzame nalog, spreminjevalni predlog staviti in utemeljevati. Slučajno sem bil jaz prvi »pro« govornik na govorniški listi. Razun mene ni bil noben Slovenec vpisan, ker so bili tovariši meni poverili nalogo, formulirati in zagovarjati naše šolske zahteve. Še enkrat naglašam, budgetna razprava l. 1887 se je vršila dogovorno z opozicijo, seznam govornikov je bil določen, stal sem tedaj pred alternativo, ali odpovedati se besedi ali pa vgrizniti v kislo jabolko ter ugoditi želji čeških poslancev. Zastonj sem se branil na vse pretege, zastonj sem se skliceval na grofa Hohenwarta, češ, naj on potrdi, da sem neposredno prej celo govoril proti dovolitvi, Rieger je vztrajal na svojem stališču ter poudarjal potrebo skrajne discipline in najstrožje solidarnosti.

Ž njim sedaj potegne tudi Hohenwart ter z istimi razlogi vpliva na me. Njunemu skupnemu pritisku sem se naposled vdal ter pač »contre coeur« prevzel nehvaležno nalogo takega spreminjalnega predloga.

Ali stvar s tem še ni bila opravljena. Iz neznatne kreditne postojanke za Gautschovega sekc. šefa je nastalo čez noč važno politično pitanje. To se vidi najbolj iz dejstva, da sem moral ne le besedilo predloga, temveč celo utemeljevanje spisati ter ga predložiti v odobrenje »najvišjim bogovom« parlamentarne desnice. Zbrali so se klubovi načelniki Hohenwart, stari Grocholski, Rieger in za nemške konservativce princ Lojze Liechtenstein. Čital sem jim svoj koncept. Grocholski je večkrat pohvalno prikimal s svojo karakteristično glavo, tudi drugi so se strinjali in brez vsake spremembe je bil moj načrt sprejet.

V državnem zboru sem ga stavil 9. maja 1887, in brez ugovora mu je zbornica pritrdila.

Toda zakaj se toliko časa mudim pri tej epizodi, ki je bila pač zanimiva za tedanje čase, danes pa, ko se je v vihri svetovne vojne zrušila cela avstro-ogrska monarhija, skoraj niti zgodovinskega pomena več nima. Zakaj tedaj? Gotovo ne radi lastne svoje osebe, temveč deloma zavolj tega, da na posameznem slučaju dokažem, kako opreznim treba biti proti nadrobnostim celo tako dobre knjige, kakor je brezdvomno Prijateljeva knjiga, potem pa, da nasproti sedanjim politikom naglašam absolutno potrebo stroge discipline zlasti v strankarskem in parlamentarnem pogledu. Skozi celo sesijo dunajskega državnega zbora, od l. 1885—1891 je shajala desnica z minimalno zanesljivo večino 6, reci šest glasov in kako intenzivna je bila naša zakonodajna delavnost! To pa je bilo mogoče zgolj radi tega, ker je v desničarskem »železnem obroču« nadvladala železna disciplina!

Približno ob istem času je bilo, da sem slovenskemu narodu preskrbel trajno znamenito pridobitev. Saj deloma še danes izdatno precenjujemo pomembnost gimnazij za narodno vzgojo, takrat pa se je vse stremljenje naših zastopnikov po višji ljudski izomiki osredotočilo po zahtevi novih gimnazij in kvečjemu še realk! In vendar leži bodočnost našega ljudstva v njegovi darovitosti za obrt in trgovino! Zaprimo polovico naših srednjih šol, a preje jih moramo nadomestiti z dobrimi strokovnimi šolami! To misel sem izražal pri vsaki umestni priliki, zlasti pri govorih o naučnem proračunu. In tu sem imel uspeh, ki mi ga nihče ne more odrekati. Bilo je nekega dne pri naučnem ministru Gautschu, ko mi le-ta pove, da bi rad kaj storil v povzdigo obrtnega pouka ter da misli na ustanovitev lesne strokovne šole v Ljubljani. Zaprošil me je za mojo podporo; odšel sem zamišljen; ministrove besede so mi rojile po glavi.

Malo dni kasneje sem moral v Ljubljano na zasedanje deželnega zbora. Grd zimski večer je bil, stopal sem po slabo

razsvitljeni ulici skozi Gradišče po neznanski »plojdri« do tržaške ceste, obiskat svojega ravnokar oženjenega prijatelja Ivana Š u b i c a, tačas suplenta na ljubljanski gimnaziji. Njegove mlade gospe ni bilo doma, tembolj nemoteno sem si ogledal stanovanje in njegovo opremo. In tu sta me posebno v oči zbadali dve prelepi postelji, nekaj posebnega, nikakor ne tisto moderno in ceneno blago, kakor si ga omislijo še dandanes za nevestino »balo«. »Odkod pa imaš te postelje?« Šubic mi pove, da je načrte sam narisal, neki mizar pri Stari Loki jih je izvršil po njegovi risbi. Za tisti hipec nisem več besede črnil o stvari, kmalu se poslovim ter grem k »Slonu« večerjat. Tam dobim pri mizi J u r i j a Š u b i c a, uže slavnega slikarja ter ga takoj vprašam, zna-li njegov bratranec risati? »In še kako!« se mi odzove Jurij, — »le škoda, da ni ostal v akademiji umetnosti, kamor je uže zahajal ter da ni postal slikar!« Za tedaj sem vedel dosti.

Precej ko se vrnem na Dunaj, obiščem Gautscha ter mu pokličem v spomin, da je bil želel mojo podporo v zadevi ljubljanske strokovne šole. S katerim učnim jezikom jo neki misli ustanoviti? »Naravno s slovenskim,« se glasi odgovor. »In odkod ravnatelja?« »Baš to sem hotel izvedeti od Vas, kajti to je glavno vpražanje. Mari znate Vi za kako primerno osebo?«, se Cautsch odzove. In jaz: »Gotovega pač še nimam, vem pa za moža, iz katerega bi se dalo v najkrajšem času napraviti prav sposobnega voditelja strokovne obrtne šole.« Sedaj mu začenjam praviti o Šubicu ter razkladati, da bi on, iz umetniške rodbine ter sam risar, če se ga nekaj mesecev pusti šolati še na več podobnih zavodih, utegnil postati dober ravnatelj. Ministru je moja misel vidno ugajala; takoj je bil pripravljen, dati mu dopust ter poslati ga na razne zavode, da se seznani z njih uredbo. In ko sem ga opozoril na okolnost, da si je Šubic ravnokar naložil zakonski jarem ter ne bode maral, za toliko časa ostaviti svojo mlado ženko, je bil takoj pripravljen, odmeriti mu tolike dnevnine, da bi mogel shajati z mlado svojo zakonsko celo na tujem.

Seveda z najinim razgovorom stvar še ni bila izvršena. Trebalo je nekaj, kar se je moglo priložiti aktu. Da to dobim, sem se po dogovoru z referentom v ministrstvu odmah obrnil na trgovsko zbornico, oziroma na njenega takrat vseмогоčnega tajnika ces. svetn. Janeza M u r n i k a, češ naj zbornica nemudoma vloži prošnjo za tako strokovno šolo. A kako dolgo smo morali čakati na to prošnjo, dasi mi je g. Murnik z vračujočo se pošto obljubil, da se dotična vloga čim najhitreje odpošlje ministrstvu! Ali mož vsled svoje vsestranske zaposlenosti dane obljube ni mogel izpolniti. Bližala se je uže spomlad, ko sem z neznansko grobim telegramom pripravil imenitnega gospoda ces. svetnika do tega, da je vendar ministrstvu vposlal zaželeno prošnjo. Sedaj je bil Šubic pozvan najprej na Dunaj. Tam je več tednov pohajal v tehnološki muzej, potem so ga napotili v Chrudim na ondoto česko strokovno šolo, odtod na Moravsko na slični zavod z nem-

škim učnim jezikom. Ženka je šla povsod ž njim, morda je tej okolnosti pripisati, da je Šubic tako kmalu postal povsem kos svoji nalogi.

Še tisto jesen se je otvorila obrtna šola v Ljubljani, njeno rojstvo sem ravnokar opisal. Skoraj pa bi se moglo vprašati, kdaj in s kakimi avspicijami bi se bil zasnoval ta zavod, da nisem jaz pravočasno bil videl — postelj Šubičeve zakonske dvojice?

Z intenzivnim delom, z mnogokratnimi nastopi v javnih sejah in odsekovnimi debatami sem si naposled vendar le priboril ugled v parlamentu in pri vladi. Jasno se je to videlo, ko mi je desnica l. 1888 poverila težko nalogo, fungirati kot generalni govornik v generalni debati o državnem proračunu. Stvar je bila taka:

V tedanjem avstrijskem parlamentu je bila ukoreninjena navada, vsako leto ob priliki budžetne razprave si dovoliti veliko, finančno in politično debato, ki se je vršila kot generalna debata o državnem proračunu. Trajala je običajno pet do šest sej. Ko je bil končno sprejet predlog, naj zbornica prestopi v nadrobno razpravo, se je pričela specijelna debata, ki se je vlekla brez konca in kraja skozi par mesecev.

Upisan sem bil med »pro«govorniki. Skozi dve seji se je zbornica uže bavila z budžetom. Tretji dan sem šel mirno v parlament, trdno računajoč na to, da pridem na vrsto še ta dan. Pri takih prilikah je kakor na lovske »štant«. Tam lovec tudi premišlja, s katere strani utegne priti zajec, baš tako tudi debater« računa s svojimi predgovorniki ter ugiblje, s kakimi argumenti bodo isti zagovarjali stališče svoje stranke. Tistih govorniških »porodnih bolečin« itak nisem poznal, svoje živce sem obvladal, poleg tega sem državni proračun dovolj temeljito preštudiral, tedaj sem bil v tem pogledu dokaj miren. Komaj pa stopim v zbornico, mi pove klubov načelnik grof Hohenwärt, da postanem — generalni govornik desnice! Živahno odklonim to čast, češ premlad poslanec sem, niti član budžetnega odseka nisem, kako bi se mogel meriti z izbranim govornikom levice, s samim Plenerjem! V celi zbornici namreč so bili uverjeni o tem, da je ta vodja nemškoliberalne opozicije nedosežen mojster budžetarne kritike. Ali Hohenwärt se ne zmeni za moj ugovor; naglašajoč, da je izvrševalni odbor desnice baš mene izbral za to nalogo, mi pove, da je bil sprva določen v to svrho poljski knez Czartoryski, da mu je pa sin v Parizu težko zbolel ter da je moral nagloma odpotovati k bolniku. Pozval me je tedaj, naj se vdam sklepu izvrševalnega odbora. Kaj mi je preostajalo? Vdal sem se!

Pride dan 17. aprila, ko bi morala govoriti oba generalna govornika, najprej Plener kot »contragovornik«, potem jaz. V zbornici je bil pri besedi baš poslanec, ki ga ni trebalo poslušati, hodil sem tedaj gori in doli po kuloaru ter pušil svojo ljubljeno smotko. Kar mi zakliče Lojze princ Lichtenstein, tačas še

član desnice, ki je tam posedal s finančnim ministrom Dunajevskim: »Danes Vas bom poslušal, se uže veselim na Vas.« »No, pravega vruga boste slišali,« se mu odrežem. Tu pa se oglasi Dunajevski: »Za Vas se ne bojim, uverjen sem, da boste dobro rešili svojo nalogo!« Odkrito bodi povedano, da mi je pohvala tako uglednega strokovnjaka neznansko dobro storila ter izdatno povečala mojo samosvestnost.

Plener dobi besedo, jaz sedem v njegovo bližino ter začnem delati svoje beležke. Toda kmalu mi stopi mrzel pot na čelo, kar zavrtelo se mi je po glavi. Kaj se je zgodilo? Mnogo sem se bil bavil z državnim proračunom, ki sem ga bil proučil na edino dopustni način, na podlagi centralnih računskih zaključkov, izdanih od najvišjega računskega dvora, kateremu je bil baš Hohenwart predsednik. In česa se je lotil Plener v svojem govoru? Napadal je istinitost in zanesljivost računskih zaključkov, navajal eno postojanko za drugo ter prišel do porogljive zabavljalice: »wie leicht es möglich war für den der Regierung so befreundeten Präsidenten des Obersten Rechnungshofes, das Jahr 1886 mit einem Überschusse von 2·7 Millionen zu schließen.«

Naravno, da je levica kakor besno ploskala temu strupenemu napadu!

Plener je končal svoj dvourni govor, sedaj je bila vrsta na meni. Ni ga bilo človeka na božjem svetu, da bi mogel odmah ovreči Plenerjevo kritiko računskih zaključkov. Pri rokah jih nisem imel, poleg tega so to debele knjige, sestavljene iz golih števil! K vsej sreči je govoril Plener tako dolgo, da je naš predsednik, častitljivi Smolka izrekel za me odrešilno besedo: »Z ozirom na pozno uro zaključujem današnjo sejo, prihodnja bo jutri, na dnevnem redu nadaljevanje današnje debate!«

Iz parlamenta takoj v fijakar, domov in računske zaključke v roko! Niti dotaknil se nisem jedi, dasi še opoldne nisem kosil, prerazburjen sem bil. Zarijem se v dolge kolone števil, jedno postojanko za drugo pregledam, na enkrat veselo vzkliknem. Zadel sem na točko, kjer se je bil levičarski kritik očitno grdo zmotil. Predbacival je namreč vladi, da najema posojila pri hranilnicah za uradna poslopja ter jih beleži med dohodke. S to udejstvitvijo je provzročil vihar nejevolje med svojimi pristaiši, ki so vznikli kričali: »Neverjetno, škandal itd. Ali pri tem pa je popolnem spregledal, da so iste svote zaznamovane tudi med izdatki, da ima torej ta postavka zgolj značaj prehajalnega kredita, da se potrebščina in pokritje povsem krijeta, torej da je vse skupaj za proračun docela irrelevantno. In sedaj sem spoznal, da se tudi Plenerju more priti do živega!

Delal sem do pozne noči, dokaj sem še staknil točk, kjer sem mogel ovreči Plenerjeve trditve. Drugi dan sem govoril z velikim uspehom. Da uspeh ni bil nezaslužen, se razvidi morda iz končnega govora generalnega poročevalca dr. Mattuša, ki je svojo razpravo glasom stenografičnega poročila pričel z besedami:

»Ich muß vor allem dem geehrten Herrn Generalredner der rechten Seite des hohen Hauses meinen Dank für seine gehaltvolle Rede aussprechen, welche mir das Schlußwort außerordentlich erleichtert, indem ich mich auf wenig, sowohl was den budgetären als was den politischen Theil der Auseinandersetzungen betrifft, beschränken kann.« Na to priznanje sem bil ponosen tembolj, ker je Ma t t u š veljal splošno za enega izmed najglobokejših in najtehtnejših poslancev ne le češkega kluba, temveč cele zbornice.

Istina je, da sem s srečnim svojim nastopom mnogo zadobil na parlamentarnem ugledu, istina pa tudi, da sem pred svojim govorom in vsled njega preživel take ure, ki silno razburjajo živčevje in ki si jih nikoli ne želim nazaj!

V sestavi slovenske delegacije se je bila med tem izvršila sprememba po smrti dveh tovarišev, s katerima sem jako dobro shajal, Božidara Raiča in Adolfa Obreze. Na njih mesta sta bila izvoljena dr. Lavoslav Gregorec in dr. Andrej Ferjančič. Ne bi govoril istine, ako bi trdil, da smo si bili posebni prijatelji. Zlasti Ferjančič mi ni bil nikoli prav simpatičen. Poznal sem ga še z univerze, saj je maturiral le eno leto kasneje nego jaz. Drage volje priznavam, da je mož prinesel s seboj v parlament marsikatero naravne darove, zelo ugodne baš za državnega poslanca. Krepka visoka rast, izrazit obraz z lepimi potezami, polnodoneč mehak bariton, vse te vnanje prednosti združene z naravno razsodnostjo — in koliko trajnega sadu je vzrastlo iz te obilice ugodnih predpogojev? Ferjančiča je čisto absorbiralo jezikovno vprašanje, tako da je hudomušen tovariš o njem izkuhal dovtip, češ, večja nesreča ne bi mogla zadeti Ferjančiča, kakor da bi se našla avstrijska vlada, ki bi v istini do pičice izvedla člen XIX decemberske ustave, kajti v istem hipu ne bi pod milim nebom našel tvarine, o kateri bi mogel govoriti!

V drugi polovici julija 1888 je bilo, da sem pričel žurnalistično razpravljati vprašanje, ki je bilo velepomembno za celo tedanjo desnico v dunajskem parlamentu. Vedno sem hrepenel po jasnosti političnih smernic in tedaj mi ni moglo biti po godu očitno protislovje desničarskega programa in dejanskih koristi slovenskega naroda. Tudi mi slovenski zastopniki smo bili »zapriseženi« na načelo deželne avtonomije, z drugimi desničarskimi parlamentarci smo tudi v adresi na cesarja in drugih skupnih izjavah zahtevali razširjenje oblasti deželnih zborov in odborov in vendar smo vedeli, da bi nam povečanje deželne avtonomije moglo koristiti edinole na Kranjskem, dočim bi po vseh drugih deželah, kjer prebivajo Slovenci, pomnoženo področje deželne avtonomije našemu plemenu moglo biti le v škodo. Pod tem naravnim protislovjem je trpela vsa akcija slovenskih poslancev in pomanjkanje notranje zveze, načelne solidarnosti je moralo neugodno vplivati na veljavo cele desnice. Bridko sem to občutil

zlasti v našem razmerju nasproti vladi, katera nas je dejansko izkoriščalo, a se vedno obotavljala, kadar se je šlo za to, da ugotovi upravičenim terjatvam večine. Vsled tega sem v praški »Politik« dne 26. julija 1888 priobčil uvodnik pod naslovom »Gegensätze und Lösungen«. Pridružil sem se zahtevi po razširjenju deželne avtonomije, toda zgolj s pogojem, da se prej po državnem zakonu zavarujejo plemenskim manjšinam v mešovitih deželah pravice materinega jezika. Nasvetoval sem tedaj, odstraniti dejanska programatična protislovja po kombinaciji avtonomistične in narodne ideje.

Ta članek je zbudil povsod nenavadno zanimanje in časopisje vseh strank se je začelo baviti z njegovo vsebino. »N. Fr. Presse«, takrat še vodilni organ leve, ga je hotela izkoristiti proti desnici v uvodnem članku objavljenem na prvem mestu nedeljske številke. Glasilo fevdalnega veleposestva, dunajski »Vaterland«, je tudi ugovarjalo s svojega stališča, dočim se je organ nemškoštajerskih konservativcev, »Grazer Volksblatt«, vobče pridružil mojemu umovanju ter si izgovoril le nekatere pogoje zlasti z ozirom na šolsko zakonodajstvo. »Slov. Narod« tudi ni bil popolnem zadovoljen z mojo pisavo, a temu se nisem čudil. Saj je bil »Narod«, odkar je Jurčič zatisnil oči, le bolj redko pristopen — kaki politični misli!

V obrambo svojega nasveta sem objavil v istem listu, kateremu sem bil v tem času zelo marljiv sotrudnik, še dva članka. V onem, ki ga je »Politik« objavila pod naslovom »Zur Abwehr« dne 4. avgusta, sem si pošteno privoščil »N. Fr. Presse« ter sem norce bril z levičarsko stranko. V drugem, naslovljenem »Zur Verständigung«, natisnjenem 7. avgusta, sem pomirljivo odgovarjal graškemu »Volksblattu« ter nasproti njegovi zahtevi, naj se v skupni strankarski program sprejme tudi reforma ljudske šole in socialnopolitično zakonodajstvo, izrečno izjavil, da načeloma nikakor ne odklanjam takih terjatev. Zaključil sem dotični uvodnik s spodbudo, naj se desnica na podstavi skrbno izdelanega, jasnega, od protislovij očiščenega skupnega programa bolj tesno zveže in trdneje organizuje. Na ta način bi desnica pridobila več inicijative v svojem postopanju, več sile v obrambi, več uspeha v svojem stremljenju. In zopet sem svarilno kazal na vlado, češ mi poslanci izkrvavevamo v vladni podpori, volivci pa so začeli zdvajati nad nami ter so omajeni v svojem zaupanju.

Ko je bil jeseni zopet zbran državni zbor, se mi je v istini posrečilo, da so se zastopniki onih štirih klubov, ki so tedaj bili združeni v desnico, posvetovali o mojem načrtu. Toda ugovarjali so — Poljaki! V njih imenu je govoril M a d e y s k i. Odličen govornik, kakor je bil, nikakor ni bil v zadregi za argumente, s katerimi je utemeljeval svojo odklonitev. Seveda glavni nagib je bil čisto drugi, Poljaki so nasprotovali jednostavno radi dejstva, ker niso marali privoščiti zakonsko zaščito Malorusom, polovici gališkega prebivalstva, ki so jih hoteli imeti vedno pod

svojimi vajeti. Cela stvar je padla v vodo, ker se tudi Čehi niso ogreli za mojo idejo. Šele po dolгих 24 letih je K r a m a ř l. 1910 stavil nujni predlog, naj se izdela zakon o varstvu manjšin, toda predlog, stavljen v dobi parlamentarne obstrukcije, niti v razpravo ni prišel in Avstrija je prej razpadla, predno je bilo zapričeto to važno vprašanje.

Praktičnega uspeha moja časnikarska inicijativa tedaj ni imela, vendar bo morda zanimalo tega ali onega častitih bralcev, če v »Dodatkih« objavim besedilo teh treh člankov.* Še danes sem namreč tega mnenja, da v njih sprožena ideja nikakor ni bila napačna.

Pol leta kasneje mi je bila dana prilika, v obširnem govoru obračunati z jako nevarnim nasprotnikom slovenskih teženj. Bil je to tedanji zastopnik celovške trgovske zbornice, Armand Baron D u m r e i c h e r, svoje dni sekcijski svetnik v naučnem ministrstvu in načelnik oddelka o obrtnem šolstvu. Nemški liberalci so ga slavili kot očeta avstrijskega obrtnega pouka; tudi jaz drage volje priznavam, da je mož na tem polju uspešno deloval ter ima v tem pogledu neoporečne zasluge. A še več, D u m r e i c h e r je užival na levici poseben ugled in, kakor je P l e n e r veljal za bodočega finančnega ministra, tako je D u m r e i c h e r bil predestinovan kot bodoči naučni minister, kakor hitro bi se posrečilo nemški opoziciji, dobiti v svoje roke vladno krmilo. In česa bi v tem slučaju Slovenci mogli pričakovati od takega načelnika naučne uprave, je pokazal mož jasno v generalni debati o proračunu naučnega ministrstva. V zelo učinkovitem govoru je strupeno napadal kulturno stremljenje našega naroda, ljuto se zaganjal v slovensko šolstvo, napadal vlado radi imenovanja okrajnih šolskih nadzornikov ter med drugim raztrgal na kosce tudi mojega srčnega prijatelja L e v c a in njegov leposlovni list »Ljubljanski zvon«. Kar je bil prejel lažnjivih informacij iz ljubljanske kazine, vse je bil z veliko spretnostjo združil v jedno samo zgovorno obtožbo proti slovenskemu narodu in proti vladni sistemi, ki nas že zdavno ni bila uničila. Ne treba še posebej povedati, da je D u m r e i c h e r za svoj govor žel burno pohvalo od strani cele nemške opozicije.

Kot generalni govornik desnice sem odgovarjal ošabnemu nemškemu baronu. V kolikor so moje besede zadevale slovenske razmere ter bile obramba proti sovražnemu napadu na naš narod in njegove zaslužne može, naj izvoli posneti blagohotni čitatelj iz »Dodatkov«,** kjer so dotični odstavki mojega govora z dne 26. marca 1889 po stenografičnem besedilu. Učinek v zbornici je bil zame časten. Prišli so k meni čestitat mi in roke stiskavat poslanci, s katerimi se sicer niti pozdravljaj nisem, tako med drugimi star Poljak, vit. S m a r z e w s k i, ki mi je čestital z besedami: »Gratuliere, aber Sie haben mit Ihrer heuti-

* Glej pag. 184. »Dodatki« br. VII.

** Glej pag. 192. »Dodatki« br. VIII.

gen Rede ein Ministerportfeuille zerschlagen.« Posebno vesel me je bil Gautsch, saj se je vedno bal Dumreicherja kot nevarnega konkurenta za svoj ministrski resort. Sicer pa je v istini bilo videti, da sem Dumreicherju enkrat za vselej sapa zaprl. Vsaj ga potem ni bilo več slišati v državni zbornici!

V teh časih se je pripetila ona dogodka s knezoškofom Missia, ki je nekaj mesecev razburjala slovensko javnost. Ministra Pražaka ni bilo več v justičnem ministrstvu in bridko smo občutili v prvi vrsti mi Slovenci odstop tega nam srčno naklonjenega državnika. Na njegovo mesto je stopil grof Frid. Schönborn, po rodu Nemec, po mišljenju češki fevdalec, mož visoke naobraženosti, osebno dostojen in pravičen, toda veliko premalo poučen zlasti o slovenskih razmerah in preveč dostopen vplivom svojih večinoma nemškoliberalnih uradnikov. Kmalu po svojem nastopu je odstranil Pražakovega zaupnika »in jugoslavice«, rojaka Levičnika, torej nismo poslanci nikogar več imeli, da bi mu mogli zaupati svoje želje in težnje. Trebalo je večinoma naravnost k ministru. In tako sva se nekega lepega dne mi dva, jaz in kolega Ferjančič po nalogu slovenskih kolegov podala k ministru pravde, pojasnit mu nerednost, da se slovenske vloge pri nekaterih sodiščih vedno še rešujejo v nemškem jeziku ter zahtevati od njega postavne remedure o tem nedostatku in sličnih drugih. Na moje začudenje nisva bila sprejeta z ono vljudnostjo, katere smo bili sicer vajeni poslanci pri občeivanju z ministri. Trebalo je celo nekaj časa, da je naju Schönborn povabil, naj sedeva. Ferjančič je precej obširno utemeljeval našo zahtevo, kar naju preseneti minister z besedami: »Die slovenische Sprache! Vor wenigen Tagen ist Ihr Fürstbischof hier gesessen und hat mir erzählt, Ihre Sprache stehe noch so wenig fest und die Mundarten seien so verschieden, daß seine Geistlichen Mühe haben, auf der Kanzel von den Gläubigen verstanden zu werden.« Odločno sva ugovarjala; zlasti jaz sem poudarjal, da poznam celo slovensko ozemlje, ki sem ga prepotoval peš, da sem se povsod posluževal pismene slovenščine ter da me je priprosto ljudstvo povsod popolnem razumelo. Oba sva ga opozarjala na dejstvo, da naše Mohorjevo društvo broji nad 70.000 članov iz vseh slovenskih pokrajin, da razpošilja vsako leto 4 do 5 knjig, pisanih v čisti slovenščini v tej ogromni izdaji, sigurno najboljši dokaz, da se pismena slovenščina v istini povsod po Sloveniji dobro razume.

Poslovila sva se, komaj sva zapustila ministrovo sobo, sva natančno udejsvila besedilo Schönbornove izjave o njegovem razgovoru s knezoškofom.

Nekaj časa potem sem sedel v neki ljubljanski gostilni v družbi s tremi politiki, z dr. Samcem, Kersnikom in dr. Slancem. Razgovor preide na razmerje slovenskih poslancev do vlade. Opisaval sem težave, ki jih imamo z novim justičnim

ministrom in v ilustracijo sitnega položaja sem kot strogo zaupno povedal Schönbornovo epizodo. Kako sem bil tedaj vznejevoljen, ko sem par dni po indiskreciji dr. Slanca v »Slov. Narodu« čital črno na belem stvar, ki sem jo v prijateljskem krogu pravil kot strogo zaupno, poleg tega pa še potvorjeno in povečano!

Kako je »Slov. Narod« poročal o tej zaupni zadevi? V njegovi številki z dne 15. julija 1889 se je čitalo v uvodniku: »Kje je nevarnost« tudi to-le:

»Vendar pa sta dva odlična slovenska politika in državna poslanca menila, da grof Schönborn ni dobro poučen o slovenskih razmerah. Ojunačila sta se ter se nekega dne podala v justičnega ministra palačo, da bi si ondi izprosila avdijenco. To se jima je posrečilo in vzprejel jih je justični minister dasi s prav mrzlim obrazom. Če tudi jim grof Schönborn niti sedeža ni ponudil, se vendar nista dala otresti in pričela sta z obupnim pogumom političen razgovor.

V teku tega razgovora dotaknila sta se tudi vprašanja o slovenskem uradovanju.

Ironično jim je odgovoril minister: »Kaj hočeta, gospoda, saj Slovenci nimate niti jezika, ki bi bil sposoben za uradovanje. Književnega vašega jezika ljudstvo samo ne ume, tako da je s slovenskim odlokom ravno toliko ljudstvu pomagano kakor z nemškim.«

Ko sta začudena poslanca ponižno vpraševala, s katerega vira je g. minister to modrost zajel, začula sta sledeč odgovor: »Ravno na tem stolu sedel je g. knezoškof ljubljanski, ki me je pred kratkim obiskal, in trdil je z vso odločnostjo, da slovenskega jezika takorekoč ni, da se pri vas skoroda vsake dve uri govori drug jezik in da ljudstvo njegovih pridigarjev, ki z lece v slovenskem jeziku govore, niti ne ume!«

Na prvi pogled se vidi, da se objava »Slov. Naroda« ne strinja z zaupnim mojim poročilom, temveč da je najmanj po dveh tretjinah pristen pridelek dr. Slančeve preživahne fantazije ter povsem netočna, pretirana in pokvarjena.

Toda recimo tudi, da bi bil inspirator »Slov. Naroda« zares pisal golo istino, da bi bil jaz dejansko isto trdil, kar je »Narod« poročal, bi zahtevala vsaj časnikarska razsodnost, da se s tako rečjo ne stopi v javnost. Saj je slična indiskretnost mogla le škodovati in nikakor ne koristiti slovenski stvari. In v istini, komaj je glasilo narodnonapredne stranke zblebetalo vest o razgovoru knezoškofa z justičnim ministrom, so padli nemškoliberalni listi kakor lačni volkovi na to mastno kost ter jo izkoriščali na vso moč proti slovenskim zahtevam. Večje usluge »Slov. Narod« ni mogel storiti liberalnemu Izraelu nego s potvorjenim svojim poročilom! Dolžnost moja je bila tedaj, da resnici na ljubo takoj popravim to veliko nerodnost. Storil sem to v praški »Politik« s člankom, objavljenim v 197. številki tega lista. Radi

tedanje važnosti dotične zadeve sodim, da ne bode odveč, ako svojo popravo dobesedno uvrstim med dodatke. Storim to v slovenskem prevodu, ki ga je »Slovenec« priredil dne 22. jul. 1889, zgolj iz tega razloga, ker nemškega izvirnika slučajno nimam pri rokah. Prevod je bržkone napravil tedanji urednik »Slovenca«, Nace Žitnik.

Od njega, pozneje mojega tovariša v parlamentu in dobrega prijatelja, ki ga imam še danes v živem spominu kot enega izmed najpoštenejših in najiskrenejših ljudskih zastopnikov, sem prejel takrat pismo, ki ga objavljam v dodatkih.* Iz tega lista se najbolj razvidi, sem-li poročal golo istino ali ne. Odločilna sta sledeča odstavka Žitnikovega pisma: »da se je pa stvar vršila, kakor ste mi jo opisali, mi je slučajno znano.« In dalje: »Čital sem namreč strogo »s u b r o s a« (trikrat podčrtano od Žitnika), dvoje Schönbornovih pisem, v katerih minister izraža voljo, da na previden in primeren način v kakem oficijoznem listu vse potrdi, kar ste pisali Vi v »Politiki« in smo mi pojasnili v »Slovencu« ...»Minister sam trdi, da je bil v t i s (podčrtal Žitnik) nanj tak, a dostavi, da je kriva nesporazumljenost (Mißverständniß) ali slab spomin«. A knezoškof, da tega ni zahteval, ker je hotel konec storiti škodljivi polemiki.

V istini je prenehal hrup, ki ga je izzvala ta zadeva. Ali pri tej priliki si ne morem kaj, da ne bi opisovalcu te dobe dr. Prijatelju nekaj ugovarjal. On piše namreč dobesedno sledeče: »Da je njegova oseba kot informatorja prišla v javnost, ni bilo šukljetu neljubo samo zaradi klerikalcev, ampak tudi zaradi vlade; zakaj pisal je 24. julija Kersniku: »O moji lojalnosti se nikjer ne sme dvojiti.« Oprosti naj gospod profesor, ali pomen teh besed je docela zgrešil. Beseda »lojalnost« znači v tej zvezi toliko kakor »poštenje« ali »iskrenost«, nikakor pa ne »dinastično« ali celo »vladno udanost«, v katerem zmislu se tudi semtertja rabi. Prevečkrat sem hudo kritikoval vlado ali posamezne ministre v govorih ali v političnih člankih, da bi mi kdo mogel očitati klečeplastvo pred ministrstvom, ki sicer nikakor ni bilo prizadeto pri celi zadevi. A na tem mi je bilo, da se očistim sumnje ali predbacivanja, da širim pogovore drugače, nego so se vršili v istini. Lojalnost v tem zmislu je dolžnost vsakega poštenjaka, pred vsem pa se je mora držati vsak poslanec. Kajti kdo bi mu še kaj zaupal, ako izroči javnosti to, kar je slišal, v p o t v o r j e n i obliki!

L. 1889 je potekla deželnemu zboru volivna doba in pričelo se je gibanje za nove volitve. Med kandidati sta bila tudi dr. Tavčar in Ivan Hribar. Prvi je bil izvoljen brez posebnih težav, pri drugem ni šlo tako gladko. Najprej je Hribar poskušal svojo srečo v kmetskih občinah ljubljanske okolice, a tu je propadel proti Franu P o v š e t u, ki se je bil po svoji preselitvi

* Glej pag. 210, članek v. Politiki in Žitnikovo pismo. »Dodatki«, br. IX, pag. 211.

iz Gorice nastanil v Ljubljani ter se posvetil političnemu delu. Ker ga tudi trgovska zbornica ni marala, se je Ivan Hribar odločil za mesto Ljubljano, dasi je bil osrednji volivni odbor tam za kandidata postavil dosedanja zastopnika, župana Grassellija in dr. Alfonza Moschéta. In glej čuda, njegovi žilavi delavnosti se je posrečilo, priti z Moschétom v ožjo volitev.

Nobenega dvoma ni, da bi naposled vendar le zmagal Mosché, da ga ni porazila pretirana njegova samozavest. Pred šestimi leti je bil izvoljen soglasno; ponašal se je z ureditvijo deželnega dolga za kranjsko zemljiško odvezo, ki je tudi ljubljanskemu davkoplačevalcu nekoliko olajšala davčno breme, tudi sicer ni zanemarjal svojih poslanskih dolžnosti, — vsled tega se mu je zelo za malo zdelo, da bi se moral še v ožji volitvi puliti za svoj mandat. In mesto da bi se pošteno upiral gibčnemu svojemu tekmecu, ga je podcenjeval ter se na dan volitve ostentativno odpeljal na Vrhniko, češ, saj Ljubljančani itak drugega ne morejo voliti kakor mene!

To se je maščevalo, pri ožji volitvi je z nezatno večino prodril Ivan Hribar, ki se je opiral pred vsem na obrtni stan. Ni treba naglašati, da njegove izvolitve nikakor nisem bil vesel. Takrat sem napisal članek v praško »Politik«, kjer pravim o Hribarju »Ž njim pride živelj razpora v kranjski deželni zbor, same je padlo v zemljo, samo vprašati se mora, ali bo vzrastlo v klasje.«

Pri tej priliki pa si ne morem kaj, da ne bi pojasnil neke verzije, ki me dolži, da sem Hribarja hotel spraviti ob kruh pri njegovih delodajalcih, pri zavarovalni banki »Slaviji« v Pragi. Hočem stvar pojasniti, baš kakor sem to bil v svojem času storil l. 1894 v klubu narodnih deželnozborskih poslancev, ko je gospod Hribar sam mi to očital. Vajen sem bi celo življenje, sam nositi odgovornost za svoje čine vsekdar, in proti komur si bodi. Vedno sem ljubil resnico in zaničeval laž, kakor nekaj nečastnega, zaničljivega, moža nevrednega. Golo istino govorim tudi v tem slučaju ter postavljen pred sodišče kot priča, bi se pod prisego ne mogel izraziti nič drugače, kakor sedaj povem:

Pred deželnozborskimi volitvami l. 1889 je bilo, ko me naprosi tedanji sekcijski načelnik v notranjem ministrstvu grof Kielmannsegg, naj ga posetim v nujni zadevi. Odzval sem se povabilu in on poižveduje pri meni, kak bode pač rezultat bodočih deželnozborskih volitev na Kranjskem. Odgovoril sem mu, da če biti vse v redu, sicer zadobi dr. Tavčar svoj mandat, a ž njim se bo dalo shajati, edini Hribar med kandidati utegne delati zgago. Sicer pa, ako je vladi na tem, da se možu zabrani politikovanje, saj si v tem slučaju lahko pomaga! Na to Kielmannsegg pomenljivo s kazalcem pokaže v neki smeri, ne da bi spregovoril besedico. Razumel sem ga, mislil je na predsednika banke »Slavije«, grofa Jana Harracha, ki je imel svojo palačo na Freiungi. »Da,« rečem, »naj mu bančna uprava dá

razumeti, da ne more biti v njenem interesu, ako se njen generalni zastopnik tako izpostavlja v naši lokalni politiki.« Kielmannsegg je pogodil moje mnenje, ta del najinega razgovora je bil končan.

Očitno priznavam, da sem to storil, a niti pičice več. Za to prevzamem popolno odgovornost. Saj je več nego 42 let, odkar se je nehalo moje pobratimstvo z g. Ivanom Hribarjem, odkar sem bil uverjen, da njegova politična delavnost ni v korist niti deželi niti slovenskemu narodu. In če bi bil tudi vladi nasvetoval, naj doseže njegovo premestitev iz dežele ali celo njegovo odstavko, naposled, v boju sva bila in tu velja: »A la guerre come à la guerre.« Ali nikdar nisem šel tako daleč in moja želja je bila le ta, da se Hribarju ustavi politikovanje na Kranjskem, za kar bi zadostovala resna beseda od njegovih krušnih gospodarjev.

Za drugo se nisem brigal. Izvedel sem pač, da je deželna vlada zahtevala več, menda pod vplivom vročekrvnega prezidijalnega tajnika vit. Schwarza, ali to ni bila moja stvar. Pač pa sem nekdaš skoraj oštel baron Winklerja, ko mi je, bridko se pritožujoč nad Hribarjevimi spletkami, dejal: »Tukaj na tem stolu je sedel in se pred menoj jokal, pa sem pomislil, da ima mož ženo in otroka! Sedaj pa imam to v zahvalo!« Pač je bila največja napaka blagega Winklerja, da je imel v svojih prsih — premehko srcé!

Ivan Hribar je prišel tedaj v deželno zbornico, naravno da sva se večkrat »sivo pogledala«!

Kakor na Kranjskem so se vršili l. 1889 tudi na Češkem deželnozborske volitve. In njihov rezultat je bil velepomemben in presenetljiv ter je imel velevažne posledice za celo avstrijsko državo. Podlegel je namreč Fran Lad. Rieger, njegova stranka, Staročehi, so bili hudo poraženi in mladočeški protivniki Riegerove zmerne politike so zaseli mnogo sedežev v češki deželni zbornici.

Kako je prišlo do tega prevrata? Rieger je bil po svojem bistvu, svoji zgodovini, svoji neoporečni požrtvovalnosti gotovo osebnost, kakor ustvarjen za vlogo narodnega voditelja. Uže s svojim možatim nastopom si je moral pridobiti srca svojih rojakov. Na mogočni postavi znameniti obraz, skoraj bi rekel, podoben levovi glavi, glas poln in čist kakor od bronastega zvona, zgovornost izredna, izomika obširna, — nikoli ga ne pozabim, saj me je počastil naravnost s svojim prijateljstvom! Ali kakor naš dr. Bleiweis imel je tudi Rieger tisto napako, ki jo čestokrat nahajamo pri starih merodajnih politikih, da je hotel neokrnjeno vzdržati svojo oblast, da je ljubosumno odvrčal mlade talente, boječ se, da bi utegnili zmanjšati njegovo veljavo in tako je provzročil nezadovoljnost proti svoji vladi. Dokaz za mojo trditev je bilo postopanje s poslancem prof. Kajzlo m. Le-ta, sigurno najsijajnejši talent v Riegerjevem klubu, je bil tako zapostavljen, da je mandat odložil in se vrnil

k svoji profesuri. L. 1891 je bil zopet izvoljen, a na podlagi — mladočeškega programa! In kar je še bilo bolj usodno, sčasoma je Rieger izgubil stik z narodom. Narod češki pa je bil od nekdaj — priča vsa njegova zgodovina, — preveč pristopen radikalnim tokom v svoji politiki!

In isto nepoznanje javnega mnenja v lastni domovini ste našli tudi pri najboljših Riegrovih pristaših. Saj znamenitih mož nikakor ni bilo preveč med staročeškimi državnimi poslanci. Najglobokejši med njimi je bil gotovo dr. Mattuš, čislan v parlamentu kot izredna moč, jasna glava, odličen in temeljit delavec, a uže po svoji vnanjosti, po slabotnem telesu nikakor ne osebnost, ki bi mogla navduševati široke mase. Poleg njega stari gospod Otokar Zeithammer, prvi podpredsednik drž. zbornice, sigurno pameten in izkušen politik, toda tudi on brez poznanja novih struj v narodu. Najbolj se razvidi desorientacija Zeithammrova iz dogodbe, ki sem jo sam doživel. Evo je!

Malo dni pred češkimi deželnozborskimi volitvami se srečava — državni zbor je bil uže odgoden — na hodniku parlamenta. Pozdraviva se, potem sva v razgovoru šetala po koridoru. Vprašam ga: »No, g. predsednik, kako bo kaj pri volitvah?« »Kako« — se glasi njegov odgovor »koliko imate Mladočehov v tej zbornici? Par mandatov več bodo morda dobili, sicer ostane vse pri starem!« A volitve pridejo in par dni kasneje je sam Zeithammer propadel v lastnem svojem volilnem okraju!

Z izidom teh volitev za svojo osebo nikakor nisem bil zadovoljen. Mladočeške zmage nisem bil vesel. Kar je bilo Mladočehov v zbornici, mi nikakor niso imponirali. Pač sem občudoval imenitno zgovornost dr. Eduard Gregra, a pogrešal sem pri njem stvarnosti; v tem pogledu je bil slaboten. Izredni talent dra. Herolda, ki je menda l. 1888 po neki dopolnilni volitvi prišel v parlament, se takrat še ni kazal v vsej svoji svetlobi, ostali mladočeški poslanci pa so bili pod srednjo mero. Stari dr. Trojan — parlamentarni dovtip ga je bil krstil za »trojanskega konja« — se mi je zdel skoraj kot star brbljač. Vašatý mi je bil naravnost zopr in grof Lažanský, skrahiran aristokrat ter bivši gledališki igralec po malih nemških odrih, je napravil na me vedno le komičen vtis, če je dolgokrak primarširal v zbornico, »podčbradko« na glavi. Izjema je bila za me zgolj čestitljiva oseba prof. Tilšerja, ki se je pa le redkokrat oglasil k besedi.

Ali zmaga Mladočehov pri deželnozborskih volitvah je imela dalekosežne posledice: bila je peripetija Taaffejeve politike. Saj so bili Staročehi najzanesljivejša in najzvestejša »garda« njegovega kabineta! Kdor je bil sploh količakaj razumen politik, je moral vedeti, da je mladočeški uspeh vidno znamenje prevrata v češkem javnem mnenju. Vsled tega je moralo biti jasno tako premetenemu državniku, kakor je bil Taaffe, da treba počasi predrugačiti smer svoje politike, ako se hoče še

vzdržati. Do tja je vladal brez levice, oziroma proti levisi. Odselej mu ni kazalo drugega, kakor približati se opoziciji, skušati, da potolaži nasprotnike ter vsaj zmernejši del levičarjev z Ernestom Plenerjem pritegne na svojo stran. Skoraj bi trdil, da neke meje je bila mladočeska zmaga obenem uspeh avstrijskega nemštva!

Sodba o tej stvari je ozko združena s splošno oceno Taaffejeve vlade z ozirom na slovenske interese. Gospoda okolo »Slov. Naroda« so se iskreno radovali staročeskega poraza in pričakovali bogve kake dobrote za našo slovensko stvar. Jaz za svojo osebo pa nikoli nisem bil uverjen o politični dalekovidnosti teh politikov in njih časninarskega glasila. In še danes, ko se je stara Avstrija za vselej pogreznila, ko pripada vse to uže zgodovini, bi si upal trditi, da zlasti Slovencem nikakor ne bi bilo škodovalo, ako bi bila Taaffejeva prva doba, katere pravi nositelj in predstavnik je bil njegov finančni minister Dunajewski, še trajala nekoliko let dalje. Le primerjajmo, kako lice je kazala l. 1879 naša Slovenija in koliko se je poboljšal naš položaj v desetletju do l. 1889!

Lehko je zabavljati na malodušnost tedanjih slovenskih poslancev v Hohenwartovem klubu, lahko nam očitati, da smo bili Taaffejevi podrepaniki — razsodni povestničar nam bode ozirajoč se na dejanske razmere, morda priznaval, da naša politika ni bila tako neumestna in narodu škodljiva!

Dodatki.

I.

»Unschuldige Reime von Satanasius.« Sicer je te epigrame že objavil »Illustrir. Slovenec« o priliki, ko je svojim čitateljem prinesel sliko prvega deželnega zbora kranjskega (1862—1866), toda številke časnika se veliko laglje izgube nego objava v knjigi, potem pa podajam tu tudi komentar, ki je za razumevanje teh stihov tembolj potreben, ker nas od te dobe že loči časovna razdalja nad 60 let.

Kdo je ta »Satanasius«? Nihče drug kakor tedanji deželni poslanec Strahl, dež. sodn. svetnik in posestnik graščine v Stari Loki. Dobro sem ga poznal osebno, ker smo več let stanovali v njegovi hiši na Bregu (sedaj dr. Tavčarjevi), v prvem nadstropju, tam kjer je sedaj češkoslovaški generalni konzulat. Plemenita narava je bil, duhovit in vnet zlasti za umetnost, o čemer še danes pričajo bogate zbirke v starološkem gradu. Nemec po rodu, izvoljen v veleposestvu je sicer pripadal tedanji nemški večini, bil pa vedno umerjen v svojih narodno-političnih nazorih. Svojo nepristranost je pokazal tudi v svojih epigramih. Nič žaljivega ali zlobnega ni najti proti političnim nasprotnikom, lahko se celo trdi, da je najhuje zbadal lastne pristaše, kakor posebno Deschmanna in druge.

Priobčim epigrame po alfabetičnem redu ter pristavim pri vsakem kratko razjasnilo, kolikor to zmorem.

Unschuldige Reime von Satanasius.

Politisch allerdings
Enkrat rechts, enkrat links. (Ambrosch.)

Epigram zadeva tedanjega ljubljanskega župana dr. Mih. Ambroža, moža z imenitno parlamentarno preteklostjo izza l. 1848—49, ko je s dr. Kavčičem in dr. Kranjcem branil slovensko stvar v dunajskem, kasneje kromerižkem državnem zboru. Strahl zbada njegovo politično nezanesljivost, ker je Ambrož včasih le hodil svojo pot.

Mein Nacken trägt kein Joch —
Tory bin ich aber doch. (Abfaltrern.)

Baron Apfaltrern, bivši drž. pravdnika substitut, je bil podedoval krasno križko graščino pri Kamniku, postal je na

ta način »prost uradniškega jarma«. Do svoje smrti je bil deželni poslanec, nič manj nego 40 let. Sila ošaben aristokrat je bil, ima pa le svoje zasluge za deželo. Zlasti kar se tiče ureditve zemljiškega davka.

Europas Herz ist mir zu klein —
Germania muß größer sein. (Ant. Auersperg.)

Anton Aleks. Auersperg, znan kot nemški pesnik pod psevdonimom »Anastasius Grün«.

Mein Herz am rechten Fleck,
Aller Wohl mein heilig Zweck. (Gust. Auersperg.)

Mokriški grof, častitljiva prikazen z mogočno svojo brado v istini pa tudi časti vredna osebnost! Morda edini potomec najstarejše in najslavnejše kranjske plemenitaške rodbine, Turjačanov, ki je v sebi imel nekaj čuta za slovensko narodnost.

Löwe oder Katze
Fürchte meine Tatze. (Bleiweis.)

Dobro pogodil! Bleiweis je le bil politična potenca!

Petersilie, Herzerl mein,
Muß in jeder Suppe sein. (Brolich.)

Brolich, vzorec tedanje nemškutarske birokracije, dasi je bil kmetskega pokolenja. Bil je dež. sod. svetnik, izbran potem v državni zbor od nemške deželnozborske večine, tam se je kot slep privrženec Schmerlingov čestokrat blamiral. Na stara leta je otvoril odvetniško pisarno v Ljubljani. Strahl ga očitvidno ni maral.

Voll Anstand —
Noch Landstand. (Codelli.)

Baron Codelli, tačas imenovan dež. glavarjem. »Landstand«, pripadnik starega stanovskega plemstva v nekdanjem stanovskem zboru.

Ehrlich und derb
Keineswegs herb. (Derbitsch.)

Derbitsch, okrajni predstojnik, »bezirksvorsteher« v onih mešovitih uradih, kjer je združeval predstojnik v sebi posle okr. glavarja in okrajnega sodnika. V dež. zboru ni delal nobene škode, ljudstvu na kmetih pa je odločno pomagal.

Ich bin ein Mann, durchaus kein Knäblein,
Morgens Slave, abends Schwäblein. (Deschmann.)

Pikra beseda na slovenskega odpadnika!

Slovenski golobček, ich glaube,
Taugt niemals als Frankfurter Taube. (Golob.)

Golob, imovit kmetski posestnik z Gorenjskega, menda iz
šenčurske župnije.

Ich dürste nach Ehre, so viel ich kann,
Und bleibe dabei ein guter Mann. (Gutmann.)

magistratni svetnik v Ljubljani, med dolгим brezvladjem na
ljubl. »rotovžu«, od smrti župana dr. Burgerja do Ambroževe
izvolitve poslovođja na magistratu, v istini srčno dober, a ni-
kakor ne duhovit možak.

Auf ja und nein —
Geschwiegen muß sein. (Jombart.)

Jombart, Francoz, ki je v loteriji dobil izsrečkano lepo
grajščino Klevevž pri Mokronogu. Ista je danes še last nje-
gove hčere, omožene z g. Ulm om.

Die Kapellen in Krain
Sollten slovenisch sein. (Capelle.)

Zastopnik belokranjskih kmetskih občin, upravitelj nem-
škega reda v Metliki, veliko ni založil v politiki, ima pa le
zaslugo, da je prvi govoril v deželnem zboru za dolensko
železnico.

Iz dolenskih ravnin
Klementiče sem sin. (Klemenčič.)

oče znamenitega slovenskega fizika s Kamnega potoka pri
Trebnjem.

Die Ehre hängt an jedem Haare,
Vorher gib Recht, dann spare. (Koren.)

Koren iz Planine, iz bogate hiše, ki je pa sčasoma »na
kant« prišla.

Ohne Haß, ohne Neigung,
Grad aus mit Überzeugung. (Kosler.)

Janez Kosler, graščak z Orteneka ali po domače »s Peklar.
Pošten a tih možakar.

Zur Ordnung, Herr oder Pfaffe! —
Sonst donnern meine Paragraphe. (Kromer.)

Kromer, sin slovenske hiše, stric kanonika Kluna, naposled
dvorni svetnik pri najvišjem sodišču na Dunaju. Strasten nem-
škutar!

Ein langer Mann auf fester Bahn
Bringt Wort und Tat für Brüder an. (Langer.)

Langer vitez Podgoro, graščak v Poganicah pri Novem mestu. Veseljak, ki je po svojem gostoljubju in iskrenem veseljaštvu vidno ugajal Strahlu.

Ein ehrlich Gesicht
Verlockt doch nicht. (Loker.)

imovit posestnik iz kranjske okolice.

Handelskammer
Macht keinen Katzenjammer. (Luckmann.)

tedanji predsednik trgovske zbornice, stari oče sedanjih Luckmannov.

Kein Fuchs, kein Wiesel,
Ein Demant im Kiesel. (Mulley.)

prej »bezirksvorsteher«, potem notar na Vrhniki. Epigram vendar le predobrohoten, vsaj kolikor ga imam v spominu, vse prej nego demant!

Vorerst Pferde, dann Bäume,
Endlich — Landtagsträume. (Obresa.)

Vrhnisk nemškutar; sprva je trgoval s konji, potem je bil lesni trgovec, končno se je podal v politiko ter zapravil precej celo svoje imetje.

Maulwurf hin, Maulwurf her,
Wenn ich von Gottschee schon wär! (Pinter.)

»bezirksvorsteher« v Kočevju, ki so ga naposled sami kočevski Nemci izgriznili iz Kočevja.

Allerdings das is a Schmarn,
Wer Geld hat kann schön fahren. (Recher.)

bogat žitni trgovec iz Ljubljane, nemškutarijo je bolj ljubil nego delo v deželnem zboru.

Tevtonije ne zmagam,
Le vendar nekaj vagam. (Rosmann.)

»Urekarjev Joža«, trebanjski mesar, vedno v narodni noši, velik in sila močan človek, a le s pestjo, nikakor ne z »uma svitlim mečem«!

Ich liebe hienieden
Nichts so wie den Frieden. (Rudesch.)

Fran Rudesch, brat kasnejšega poslanca, narodnjaka Karla Rudescha, graščaka s Tolstega vrha in Teodorja Rudescha, ribniškega graščaka.

Mož, ki pride izza gore
Med nemškuto malo more. (Sagorz.)

In vendar je isti Zagorc, imovit posestnik iz Šent Jerneja na Dolenjskem, čez dobrih 12 let pribežal v nemški tabor!

Ich denke viel, ich schreibe viel,
Bin klug dabei und mäuschenstill. (Skedl.)

novomeški odvetnik, po domače »Bundrov Janez«, dolenski dobrovoljček, narodni stvari s svojo nemškutarijo vseeno ni škodoval.

Der Freiheit wahrer Strahl
Bescheine Berg und Tal. (Strahl.)

Zložil na samega sebe.

Der Wahrheit Freund,
Des Rechtes Hort,
Für uns erschallt
Dein männlich Wort. (Suppan.)

Dr. Jos. Suppan, kasneje državni poslanec, župan ljubljanski in ravnatelj kranjske hranilnice, sila dostojen človek, pač nasprotnik Slovenstva.

Völker Österreichs sei'n frei und gleich,
Für mich will ich kein Königreich. (Toman.)

Kakor se vidi, je »Satanasius« prav milostno postopal s Tomanom. O »Königreich« govori radi tega, ker so takrat nemški listi porogljivo govorili o »Königreich Tomanien«.

Auf Kanzeln geht das Wort nie aus,
Der Landtag ist kein Gotteshaus. (Dekan Toman.)

Dobrodušni Toman, dekan v Moravčah, ni bil poseben govornik v deželnem zboru.

Erfolge wollen sich nicht zeigen,
Drum will ich schweigen und schweigen. (Vilhar.)

Kot poslanec se pač Miroslav Vilhar nikakor ni skazal. Ali Anastasius Grün s svoje strani tudi ni pustil veljati Vilharja kot pesnika. Dobro se še spominjam epigrama, ki ga je nanj zložil Anast. Grün, ki slove:

»Was sollst du, Krain, nicht über tiefe Wunden klagen,
wenn solche Nachtigallen in deinen Hainen schlagen!«

Jehova hat Slaven zu Slaven gemacht,
Zu Affen gewiß nicht, auch nicht bei Nacht. (Widmer.)

Bartholomäus Widmer je bil ljubljanski knezoškof, uže ortografija njegovega imena kaže, da nikakor ni bil narodnega mišljenja.

Du feurige Freiheitskanone,
Brumme nicht, Patron der Patrone. (Wurzbach.)

pl. Wurzbach, kasneje deželni glavar in kmalu deželni predsednik. Kot tak je bil baroniziran. Odkrito priznavam, da intimnosti tega epigrama ne razumem.

Du guter, edler treuer Michel
Über unsere Rechnung ja kein Strichel. (M. Zois.)

Oba Zoisa, Michel in njegov brat Angelo sta vedno molčala v deželnem zboru, eden od njiju je veljal za Slovenca.

An deine erhabenen Ahnen
Wird wahrlich Niemand dich mahnen. (A. Zois.)

Meni se vidi, da Angelo!

Am lauen Bache im März 1863.

Tedanja etimologija »Laibach« in »lauer Bach«! In vendar ni mlačna niti Ljubljanka niti Gradaščica!

Satanasius.

II.

Prvi slovenski članek, ki sem ga sploh spisal. Uprav tipičen je za tedanje mišljenje mladih akademičnih krogov.

Dolenjske mestne volitve in dobri nauki iz njih.

Na Dolenjskem 24. okt. (Izv. dop.)

Ker se Vam bode od druge strani poročalo o volilnem boji novo-meške okolice, Vam hočem le kratko popisati vršenje volitev v dolenjske mestni skupini. Brez vsake dvombe so bila dolenjska mesta, deloma nemška, deloma zasedena od ubogega nevednega meščanstva (kakor Višnja Gora, Kostanjevica, Krško itd.), deloma napolnjena od kruhoborne birokracije, iz prvega začetka zelo nevarna tla za vsakega narodnega kandidata. Vendar bi bili imeli nado v volilnem boju zmagati, ako bi bil obče spoštovani dr. Bučar, priljubljen kakor zdravnik, cenjen kakor značajni, svobodomiselní narodnjak, pri svojej kandidaturi obstal. Toda on je odstopil v zadnjem trenutku in narodna stranka v veliki zadregi za kandidata, postavila je nam ljubljanskega g. Horaka. Bila je to jako nesrečna misel: Horak je tukaj nepoznan, brez politične veljave, brez potrebnega talenta, potem še sumljiv kakor mož, ki je do sedaj preveč se udal klerikalnemu uplivu. Tako se je polastila obupnost in letargija narodnih krogov, med tem ko je ustavoverna stranka po uradnikih in dacarjih na vse kriplje agitovala; tako je prišel dan volitve i tako se je začel volilni boj, za nas brez zmagovalne nade. Nekateri volilci, ki so hoteli voliti à tout prix, katerim pa Horak ni dopadal, volili so, dasiravno kolikor toliko narodni, nasprotnega kandidata, mnogo drugih se ni poslužilo volilne pravice, in ostali niso zadovoljili, paralizirati glasove uradniških kohort, nemškutarskih Krčanov in nemških Kočevarjev! — Izid te volitve, žalosten toda pričakovan, nas nij iznenadil; ali ko je solnce zatonilo za kočev-

skimi gorami, dobili smo telegrafično vest, da je tudi na ljubljanskem volilnem bojišču in v gorenjsko-notranjske skupini narodna zastava padla i srca so nam krvavela, vidočim, da bodo belo Ljubljano in starodavni Kranj in cela vrsta drugih čisto slovenskih, poprej na videz skrajno narodnih mest, sedaj zastopana od privrženecv glasovite mladonemške stranke, katera v nemštvu prekosi »N. Fr. Presse« i Herbsta, katerim je »Deutsche Zeitung« evangelij in Bismarck — malik!

Da smo premagani i hudo premagani, to stoji; ali t u d i i z g u b a lahko koristi, ako se iz nje učimo, ako se oziramo na uzroke ter ob enem resno preudarimo, na kak način bi bilo mogoče celiti skeleče rane na truplu našega narodnega življenja. Toda ne dajmo se slepiti pri tem tako važnem i tako potrebnem poslu onim mehkužnežem, kateri dosedaj navajeni na politični »dolce far niente« pod Bleiweis-Costovo komando, zdajci »vladno pritiskovanje« črtijo, niti onim nedoločnežem, katere strahuje vsaka politična borba i kateri sedaj razporu narodnoliberalnih in klerikalnih pripisujejo vse naše hibe!

Res je, da ima v vseh konstitucionalnih državah vladna stranka velikanski i nevarni aparat v svojej oblasti ter da se ga posebno pri nas poslužuje na postavni i nepostavni način; res je, da je vlada hudo, ljuto pritiskovala na volitive: toda sè svojim pritiskovanjem pri nas ni motila nevednega, strahopezljivega, naravno konservativnega kmeta, temuč »inteligentno« narodno, zavedno, neodvisno meščanstvo! Trebamo še katerih drugih dokazov, da je prebivalstvo naših mest i mestic dosedaj večinoma vtopljeno v filistejstvu, v političnej nevednosti i nezrelosti, da se v javnem življenju klanja enkrat farju, enkrat uradniku, zopet potlej bogatinu, grdo zanemarjaje vse, kar je idealnega, vzvišenega? Trebamo še dokazov, da se dosedaj nobena stranka ne more zanašati na enako evfemistično zvano »inteligencijo«, pri katerej so prevrati mišljenja »wolfeil wie brombeeren«?! Trebamo li še dokazov, da v naših mestih vlada politična korupcija, katerej se je večina mestnih prebivalcev udala in katero moramo iz života iztrebiti, predno bodedo mogli v mestih zmagati ter s temi zmagami se pred svetom ponositi?!

— Vsaj tudi ne more tam drugače biti, kjer so far in birokrat, grajščak in vojak viribus unitis brez značajnost širili! Naše meščanstvo je politično dete in tako dolgo so ga »roženkranc i litanije« ugonobile v duhomorno spanje, da ga tudi doneči glas novih liberalnih načel še nij mogel probuditi do novega boljšega življenja!

Tudi razdor mej slovenskimi strankami je morda nekoliko prozročil naš padec, toda tudi naša najboljša volja ga ne bode tako lahko odpravila! To je stanje, s katerim se moramo za dalj časa sprijazniti. Vsaj nam ne gre za nekatere ohole osebnosti, temveč za vekovite ideje, vsaj se nijsmo zarad tega ločili od klerikalne stranke, ker starega Bleiweisa ali nemškega žonglerja Costo nijsmo trpeli, temveč ker nečemo služiti za sredstvo krvavej evropejskej reakciji, ker nečemo biti členi one verige, s katero namerava klerikalni in »legitimistični« fanatizem udušiti kulturo našega veka! Spominjali smo se, da je naš narod uže pred tremi stoletji energično otrsela jarem cerkveni, predno mu ga nijsta jezuitska predrznost in Ferdinandov krvavi despotizem zopet naložili; spominjali smo se tudi naše mladine ter smo pogumno razrušili sramotilno zvezo s klerikalizmom in svobodno stopili med čestitelje in branitelje modernih idej. Naša stranka lahko reče o sebi možate besede Luthrove: »hier steh' ich und kann nicht anders, so war mir Gott helfe«; zatajiti kar smo storili, se ne da, in ko bi se dalo, bila bi narodna poguba, uže zaradi mladine, vnete za svobodo ravno tako kakor za narodnost, katera nove nazadnjaške politike nikdar ne bi trpela. Ko bi se zopet udali klerikalstvu, bi sicer si pridobili »duhovne posode« zelo-

tičnih kaplanov, toda mesto enega Dežmana bi cele vrste enacih talentiranih močij germanskemu molohu vrgli v odprto žareče naročje!

Samo eno mora tedaj slediti za našo liberalno-narodno stranko iz žalostnih volilnih dogodeb v mestnih skupinah: neprestrašeno, odločno delati v narodovo korist. Delajmo vztrajno, bodimo marljivi na političnem, narodno-gospodarskem in posebno na tako zapuščenem liberalnem polji, pišimo, organizirajmo, žrtvujmo domovini čas in denar, um in srce, fizično in moralično moč in naša mlada stranka bode o svojem padcu mogla reči:

»Es ward mir zum Heile,
er riß mich nach oben.«

III.

Iz hude dobe narodnega boja proti preširnemu nemštvu in ž njim združeni vladi!

Kratek odgovor

na članek »Tagblattov«, die Mittelschulen in Krain und der deutsche Sprachunterricht.

Velika važnost, katero imajo srednje šole za državo in družbo, sili novinarstvo, da se pogostoma bavi s temi zavodi ter izraža svoje misli in nazore o njihovem stanju in delovanju. Celo razumljivo nam je tedaj, da se tudi »Laib. Tagblatt« v daljšem članku ozira na naše srednje šole ter kot organ nemške stranke na Kranjskem s posebno pazljivostjo gleda uspehe pouka iz nemščine kot učnega predmeta. Razumljivo in naravno, pravimo — in gotovo bi vsakteri izmed nas radostno čital omenjeni članek, ako bi bil pisan mirno in stvarno — »sine ira et sine studio«.

Pa kaj je napotilo g. pisatelja tega članka, da piše tako pristransko, tako strastno in neresnično? Ne bomo se motili, ako pravimo, da ga kot privrženca nemške stranke srce boli videti, kako stranka njegova kljub vsej agitaciji, kljub vsej podpori in kljub vsem donečim frazam vendar le peša, vendar brezupen boj bije, ker nima narastaja, ker inteligentna mladina zapustivša učne zavode skoraj brez izjeme druga pota hodi. Kako pa bi moglo drugače biti? V šoli slavimo stare Grke, ki so pri Maratonu in pri Termopylah branili očetnjava, občudujemo Rimljane in se ogrevamo popisujoči Winkelriede in druge junake — in mladi človek naj ostane neobčutljiv, nem?!

V nemški literaturi povzdigujemo Lessinga, ki je uničil pretirani upliv tujstva in slavimo Körnerja, ki je s pesmijo in z mečem boril se za idejo narodne svobode — in mladostne duše ne bi prešinila misel na domovino in borni trepci narod?

Razlagamo kar ponosno povdarja Rimljan »dulce et decorum est pro patria mori« in ponavljamo kar prepeva Schillerjev genij v onej drami, katera je povsem dithyramba na domovinsko ljubezen — »ans Vaterland, ans teuere schließ dich an«, in v mladem, od egoizma nepopačenem srcu, katero se še ogreva za ideale, zlate ko zarja mladostnih let — v tem mladem srcu ne bi vzplamtel plamen, ne neplemenitega protivja do drugih narodov temveč ljubezni do lastnega roda?!

Toda g. pisatelj »Tagbl.« to vidi, in vidi, da isti mladeniči dovršivši univerzitetne študije stopijo v javno življenje ter pomnožujejo vedno rastočo narodno falango in v svojej svetej jezi zgrabi peró in piše v svojem članku, da naše šole hirajo, da se v njih znanost sploh,

zlasti pa znanje nemškega jezika in slovstva zanemarja, da so temu najbolj krivi hujskajoči narodni učitelji in da je za slavno vlado skrajni čas poprijeti se stvari ter meje staviti jednacemu podjetju.

V istini, jako zaslužen mož, pravi »pater patriae«, ta g. pisatelj, ki take skeleče rane razkriva, v istini hude pomenljive pritožbe, ki zelo kompromitirajo nadzorništva, ravnateljstva, zlasti pa narodno učiteljstvo! Pa zakaj je bil g. pisatelj tako nagel ali tako pohleven, da namesto posameznih gotovih fakt navaja le neutemeljena sumničenja in prazne fraze, o katerih bi kak hudomušen človek sedaj lahko trdil, da so zelo zlobne laži ali celo nesramne, zaničevanja vredne denunciacije!

Tako je na pr. g. pisatelj »laudator temporis acti« ter pravi, da so naše srednje šole, zlasti pa ljubljanska gimnazija pred desetimi leti dokaj bolj uspešno delovale nego sedaj. Ubogi, obžalovanja vredni učitelji! Kaj koristijo vsa vladna priznavanja, vse pohvale itd. v očigled tej merodajnej sodbi osornega »Tagblattovega« pedagoga!

Vendar nam bo g. kritik morda pritrdil, da se delovanje gimnazij najbolj razvidi iz materijala, kateri oni univerzam dajo?

Tu se pa moramo čuditi, da ravno v zadnjih letih nahajamo toliko slovenskih, zlasti ljubljanskih študentov na univerzah, kateri se kljub »slabemu poduku« na domačih srednjih šolah drznejo stopiti pred izpraševalne komisije ter tam častno, dostikrat z odliko napravljati svoje izpite.

Veselo se množi število naših mladih zdravnikov, doktorjev prava, sodnikov itd., posebno bogat pa je učiteljski naraščaj, kajti če nam »Tagblatt« ponavlja ono staro smešnico, da nemamo slovenskih profesorjev, mu absolutno nevednost njegovo najložje s tem dokazujemo, da je samo v zadnjih 18 mesecih na Dunaju in v Gradcu 15 slovenskih kandidatov napravilo profesorski izpit za celo gimnazijo ali realko, mej tem, ko je bil v oni dobi, ko g. pisatelj naslikuje kot »aurea aetas«, novo izpitan slovenski učitelj — bela vrana!

Pa g. pisatelj »Tagbl.« članka posebno trdi, da pojemlje znanje nemščine na naših srednjih šolah v obče, posebno pa na ljubljanskej gimnaziji. V tolažbo naj bode povedano, da imata nemški podnik na višjeji gimnaziji izključljivo nemška profesorja strokovnjaka, katera se gotovo trudita, katera ne spadata »unter die ängstlichen und leisetreter« in se vendar ne pritožujeta zaradi slabega napredka svojih učencev. Povedano naj mu bode, da se mej našo mladino, dasiravno se ne uči po kazinskih parketih »die nötige gewandtheit und eleganz des ausdrucks und die feinheit der umgangsformen« nahajajo mnogi nemškega jezika popolnem zmožni in marsikateri izmed njih, kateremu je zibelka tekla v priprostej slovenskej koži, bi celo g. pisatelju lahko podčrtal in popravljaj one sitne slovnične in stilistične napake, katere tako pogostoma prestrežejo monotonijo njegovega članka.

Pa morda je g. pisatelj pravo zadel, ako trdi, da naša mladež, »der lecture deutscher Geisteswerke durch die nationale Hetze gegen alles deutsche systematisch entfremdet«, ne čita več klasičnih proizvodov nemškega slovstva. In vendar so sobane lycealne biblioteke dan za dnevom polne ukaželjnih dijakov in bibliotekarji lahko izpričujejo, da naša mladina ne čita premalo, — da morda celo preveč čita, več kakor je sem ter tja dobro z ozirom na njena leta in njeno izobraženost.

Slovenski profesorji pa gotovo le pospešujejo to ukaželjnost, to hrepenenje po vedi! Oni znajo iz zgodovine, da so veliki kulturni narodi otrpeli in poginoli, ker so se obdajali s kitajskim zidom in ošabno se ustavljali vsemu, kar nij bilo izvirno narodnega, oni vedó, da je slovenski narod maloštevilen in slab, in da ga v borbi za obsta-

nek ne bode rešila fizična moč temveč razum, duševna prostost in omika in torej bodo slovenski profesorji prvi pozivali našo mladino: slovstvo naše je skromno, ono vam ne more ponujati vsega, česar potrebuje vaš duh, da zadostuje hrepenenju po resnici, torej segajte po drugih literaturah, čitajte posebno marljivo dela nemških literarnih velikanov ter porabite sad svojih študij v prid slovenskemu zanemarjenemu narodu!

Slovenski profesorji bodo nemške klasike gotovo vselej priporočali: če se isto morda ne bode godilo nasproti »Laib. Ztg.« in »Tagblattu«, naj jim g. pisatelj ta greh velikodušno prizanaša, kajti pedantični možje se bojé, da ne bi mladina pri tem berilu ne pozabila nemške slovnice, — katera oba ona lista tolikokrat z uprav turško krvoločnostjo mučita — ali pa da bi branje nekaterih spisov, (na pr. branje monstroznih feuilletones g. Sime) popolnem uničilo estetične pojme, pridobitev drugih literarnih študij.

Morda nam bode g. pisatelj sedaj priznaval, da se je motil, da je bil slabo podučen, morda nam bode spravljivo in prijateljsko ponudil desnico!

Toda — kako bi to bilo mogoče! Če je bilo vse besedovanje sovražnega nam lista gola prazna ničvredna fraza, — nekaj je bilo vendar istinitnega resnega, namreč zlobni namen, poënta celega članka, perfidna denunciacija narodnih učiteljev!

In tu smemo reči: »es ist methode in dieser niedertracht«!

Komaj je minulo nekoliko tednov, kar je »Laib. Schulzeitung« ovadila slovenske ljudske učitelje, komaj smo nehali čuditi se ciničnej drznosti, s katero je neki »homunculus« pridigoval učiteljem kamniškega okraja, da je prvi pogoj za učitelja »ustavovernost« to je sovraštvo do slovenske narodnosti (kajti v pravem pomenu ustavo-verní so vsi naši učitelji) — in uže se jima pridruži — plemenita trojica — »Laib. Tagblatt« ter hripavim glasom policijo hujska na narodne profesorje srednjih šol, češ da oni pačijo, zapeljujejo, korumpirajo izročeno jim mladino!

Spavajte mirno, g. pisatelj, na lavorikah sykofantizma — slovenskih profesorjev vendar ne boste prestrašili! Neoziraje se na vaše ovadbe in grozitve bodejo mirno svoj pošten pot hodili, katero jim velevala poštenost in možato prepričanje, svesti si dolžnosti do države, katera jih je postavila na častno mesto, do vede, katerej so posvetili svoje delovanje in do milega naroda, ki jim je izročil svoj najbolj dragoceni zaklad — nado prihodnosti, mladino slovensko!

Fr. Šuklje.

IV.

Znamenito Jurčičevo pismo, eno zadnjih, kar sem jih dobil iz rok tega iskrenega prijatelja in jasnega politika. Le enega Jurčiča je imel narod slovenski! Kako skromen je bil ta veliki mož, vidi se najbolj iz onega odstavka tega pisma, o kojem govori o »šarmantnosti« svojih »gospodov denarnih, upravnega sveta »Nar. tiskarne«, ker so mu nameravali dati za potne troške v Italijo, kjer si je po komaj prestani težki bolezni iskal zdravja, celih — 200, reci dvesto gold.!

Pismo slove:

Dragi prijatelj!

Tvoj prvi članek je vzbudil bil pozornost in vprašali so se uže, kaj bi in kako in kje vlado v tem oziru prijeli. V praksi je stvar pa težja z rešenjem: kaj in kakó. Dobro je, da je stvar sprožena, več

novinstvo ne more. — Drugič, če kaj enacega zlasti nepolitičnega pišeš, pa če misli ne boš opustil v politiko vreči se, podpiši se s celim imenom. Ne?

Dalje pa: Daj se predstaviti v Ljubljano nazaj. Kadar bo štemajer naučno ministrstvo pustil, in to bo vsekako kmalu, je precej mogoče. Uže zadnjič, ko sem začul o Tvojej kandidaturi, bila mi je prva misel: škoda, da nij tu, iz tujine domu se da težko politikovati in kandidirati. Premisli. Saj lahko kar s Zehetom »aus Dienstesrückichten« menjajo, pa je.

— — — — — Sicer je pa zdaj vsejedno. Saj si še le komaj 30 let star, do 70 leta se boš še vsega »nadelal«.

Z mojim zdravjem nijsmo še na čistem. Še ne smem iz sobe nič ven, dokler bo mraz. Še mi »eksudat«, ki mi je po tifusu ostal, nij popolnem resorbiral se, temuč bom moral kadaver svoj nesti takó okolo konca prihodnjega meseca v Italijo, da se oporavim. Mislil sem pa uže to jesen in zimo, da me bo vzelo. Zdaj imam upanje, da bo vendar še dobro spet. Pol dne delam, pol dne ležim še zmirom. In v vseh zadnjih 4 mesecih sem bil samo enkrat (pred 14 dnevi, ko je bil en močno topel solnčen dan) za $\frac{1}{4}$ ure zunaj, iz špitala ven. Kajti zdaj se »Narod« redigira v špitalu, za hiralce sv. Jožefa v Kravji dolini, prav tik tam, kjer ob sejmeih ciganje konje prodajajo.

Vidiš do tukaj sém sem pisal uže pred enim tednom, nekdo me je motil in nadaljevanje sem odlašal. Denes me je Tvoj drugi članek, ki pride v torek, domislil, da Ti je treba odgovoriti, ali začeto pismo dovršiti in poslati.

Bral sem še v bolezni, da si se me bil na Dunaju spomnil in veselilo me je, ne zavoljo »hvale« temveč, ker sem iz Tvojih izrazov bral prijatelja besedo, in zdaj mej boleznijo sem bolj nego kdaj spet videl, da človek, dokler živi, prijateljstva ne more preceniti. Dakle hvala.

Kar se tiče situacije, kaže se, da je dobra. Vošnjak je bil včeraj tu in pripoveduje, da pojde. Ustavovercev se nij skoro več batí. (Reakcije pa tudi ne takovšne ali podobne, kakor si Ti v pismu na L. mislil, zdaj še nikakor ne, a v bodočnosti se pa zopet vse druge konstelacije naredé.) Kaltenegger — za strah uradnikom in za razrušenje agitatorne klike — in Pirker, korumpator učiteljev, pojmeta v kratkem. To je uže obljubljeno.

Dež. zbor bo tudi razpuščen, če prav bode morda še eno sesijo prejel, da se vnani »povod« naredi. Potlej bo pa važno »predstavljanje« vaše in enako. — Kakor rečeno, na Dunaju imajo dobro upanje. Cesar je Smolki rekel »le vkup držite avtonomiste, pa boste vse dosegli«. — Hohenwartu je cesar naučno ministrstvo ponujal, ta ga pa nij hotel, ker hoče še le potlej vstopiti ko bode ministerstvo brez koalicijskih in posredovalnih muh in brez Stremajerjev.

To se vé, jaz si ne delam gradov v oblake, — prej bomo mi še umrli predno vse dosegli v tej Avstriji, ali kdor je prebil čase, ki so Ti znani, ker so Te iz rojstnega mesta pahnili, zadovoljen je, če doživi le nekoliko poboljška.

»Slovenca« in »Novic« Ti ni nič treba. »Tagbl.« pa še menj. Ko bi kateri kaj rekel, da bi za Te ali zoper Te bilo, bom uže poslal Ti jaz, po navadi so pa ti listi še groznejše bolj suhi kot moj.

V Italijo, tja kam h Genovi pojdem kakor bom slišal ali bral, da je kaj bolj toplo. Zdaj, letos je tudi doli mraz. Torej šparaj se za drugega meseca drugo polovico in prvo pol. marca, tačas bo Tvojih člankov treba še bolj. Da li ga bova pa kaj fest še »pila« — to je vprašanje. Kajti kakor je ribniški konj mrvo jedel, oves pa pustil, ker ga »nij poznal«, tako je moj želodec zgrešil zdaj vino in se mu tako odvadil, da se kar punta, če ga hočem zopet nanj navaditi. Ravno tako mi cigara smrdi, ki sem jo prej tolikanj obračal zvečer

pri glažku. Tudi sem se navadil, zvečer ob devetih uže zaspati in zjutraj ob 4 nič več spati moči. Če to vse ostane, kakov cel filisterček bom postal, če prav nimam 4 otrok, s katerimi se ti pohvaliti moreš.

Moji gospodarji denarni, upravni odbor »Nar. tiskarne« — so bili šarmantni. V Benetke sem mislil iti le s svojim malim prišparanim krajcarjem, pa slišim, da so mi sklenili za to še posebno remuneracijo 200 fl. dati, za katere niti prosil nisem.

Da se Ti dobro godi me veseli. Le glej, da se vrneš v svojega rojstva kraj, v Ljubljano. Če še Erjavca (namesto Pirkerja) spravimo, kar je upati, in nekaj drugih naših fantov namesto Nemcev, pa bi bilo tu vse lepše življenje.

Pisalec o »franc. gosp.« je res Štajerec. Zato pa nema humorja, in kar je hotel humoristično ali le primeroma povedati o n. plugih, jemlješ ti resno. Sicer je pa članek boljši kot ga Ti obsojaš. Nekateri reči — no, — tendenca in zrno sta vendar dobra. Le ne bodi v »dnevnej« literaturi zmirom prekritečen. Ein Schelm etc.

Za ta teden napravljam s pomočjo prijateljsko članek, v katerem boste vsi profesorji Slovenci naštet, kar Vas mej Nemci kulturo troši in mej Hrvati.

Malokdaj pišem pismo, to je res, pa kakor vidiš, kadar ga, je pa tačas večje. Zdravol!

V Ljubljani, 24. jan. 80.

Jurčič.

V.

Priobčujem tu sedem pisem Schneidovich, pisanih na moj naslov v dobi od 31. decembra 1882 do 3. julija 1884. Značilna so za njegovo oceno: mož sigurno ni bil brez darovitosti, toda častihlepnost njegova je še prekašala njegov talent! V naše vrste ga je gnala baš njegova častilakomnost; hotel je s pomočjo Slovencev igrati politično vlogo ter visoko splezati po uradniški lestvici. Bil je pravi »Gefälligkeitsslovene«, ali gotovo izvemši Coste najbolj nadarjen med temi »politiki«. Visoko je stal nad možmi kakor dr. Mosché, Gödel-Lanoy ali »reichsritter« Berkser.

Čudno vlogo je igral v borbi »radikalov« z »elastiki«. Sprva odločen pristaš tudi Winklerjeve lokalne politike mu je skušal kasneje tla izpodkopati, ga prisiliti do odstopa ter na izpraznjeno mesto postaviti — samega sebe. Vsaj naša trojica, Levec, Kersnik in jaz smo bili trdno prepričani o tej nakani. Po Zarnikovem porazu na notranjskem volišču je začel jasneje kazati svojo barvo, pred vsem se je na vso moč prizadeval, pridobiti mene ter me ločiti od deželnega predsednika. Ni se mu posrečilo, ker sem bil uverjen o poštenem rodoljubju barona Winklerja.

Verehrter Herr Professor!

Meinen herzlichsten Dank für Ihre gütigen Wünsche aus Anlass des Jahreswechsels, die ich aufrichtig erwidere. Es drängt mich schon lange an Sie zu schreiben, weil ich grossen Werth auf Ihre Auffassung der dermaligen Verhältnisse in Laibach gelegt hätte.

Ich kann mich einer gewissen Beklemmung nicht erwehren, welche hervorgerufen wird durch die häufigen und akuten Symptome

von Spaltungen und persönlichen Differenzen, deren Entstehen in dem Augenblicke da unsere Partei sich der wichtigsten Positionen bemächtigt hat, jedermann peinlich berühren muss.

Ich hatte gehofft, dass nach Beilegung der Differenz in der Landwirtschaft Gesellschaft und nach dem Aufhören der höchst tadelnswerthen Correspondenz über den Narodni dom, die Ruhe wieder eintreten werde, zumal die grossen Aufgaben des nächsten Jahres dringend daran mahnen, die Einigkeit nicht zu prostituiren.

Aber ich finde, dass sich jetzt eine neue Polemik in unseren Zeitungen entwickelt, welche in der Regel die Quelle ausserjournalistischer Streitigkeiten zu sein pflegt und beklage diese Tatsache auf das Tiefste. Vielleicht lege ich, aus der Entfernung die Dinge betrachtend, den streitenden Erscheinungen zu viel Gewicht bei und ich hoffe fest darauf, dass Sie, geehrter Herr Professor, meine Ansicht corrigiren werden.

Wenn ich nochmals ins öffentliche Leben treten will, möchte ich es gerne thun in der Erwartung, nicht für eine verlorenen Sache zu kämpfen, wiewohl ich nicht vom Platze weichen werde, wenn uns auch der Sieg entrinnen wird.

Mein Wirkungskreis war stets ein bescheidener, ich bin nicht über meine Kräfte hinausgegangen und habe mich darauf beschränkt, dem slovenischen Volke zu nützen, indem ich meinen Glauben und mein Vertrauen an dasselbe auf Andere zu übertragen und bei Anderen zu festigen suchte.

Wenn heute wieder ein so beklagenswerther Streit ausbräche, wie im Jahre 1872/3, würde meine Zuversicht wankend.

Ich glaube aber, dass die geistige Vorhut dieses edlen Volkes die Wiederkehr solcher Zustände mit Weisheit und Ruhe abwenden wird; mögen Sie, verehrter Herr Professor, hierbei Ihren massgebenden Einfluss üben.

In der Hoffnung, bald etwas von Ihnen zu hören, verharre ich mit besonderer Hochachtung

Euer Hochwohlgeboren ergebener Diener

Görz, 31. Dezbr. 1882.

Schneid.

Hochverehrter Herr Collega!

Ich bedauere sehr, dass Dr. Zarnik aus unseren Reihen geschieden ist und setze voraus, dass nun, da er nicht mehr aktiver Politiker ist, auch das ihm vielfach dienende Organ freiere Hand haben dürfte.

Ich glaube, dass jetzt also der Zeitpunkt wäre, in welchem das Preßkonsortium des slov. Narod in Betreff der ferneren Haltung des Blattes anzugehen ist.

Herr Dr. Papež im Vereine mit Kušar und anderen dem Consortium angehörenden Persönlichkeiten werden auf das Zustandekommen einer Generalversammlung der Interessenten dringen und bei denselben unsere Politik vertreten müssen.

Wir können ihnen, wenn sie das Blatt unserer Leitung überlassen wollen, (jedoch einer Leitung, die jeden anderen politischen Einfluß ausschließt), Garantien in Betreff der Hebung desselben und seiner materiellen Förderung in Aussicht stellen.

Dieser Versuch muß vorher gemacht und in allem Ernste und mit Nachdruck von allen in Laibach anwesenden Collegen unterstützt werden, bevor wir uns auf die Suche nach einem anderen Organe begeben.

Sie sind gegen den »Slovenec«, dem in That mancherlei Momente die Exclusive geben, aber ich denke, dass wenn der »Narod« nicht erworben werden kann, schließlich nichts übrig bleibt, als auf den »Slovenec« zu greifen, welcher ein Tagblatt ist, einen namhaften Abon-

nenstock besitzt und dessen Farbe von dem Augenblicke, als wir uns seiner bemächtigen, die der slovenischen Volkspartei sein muss.

Bis Samstag lassen sich die Dinge wohl nicht fertigstellen, aber die Versammlung der Narod Interessenten kann bis dahin einberufen sein.

In Betreff des Executiv Comité — nennen wir es lieber politisches Comité — bleiben meine Anschauungen die gleichen, wie ich sie Ihnen bereits eröffnet habe und ich staune nur darüber, dass nachdem wir der Zustimmung unserer übrigen Collegen sicher sind, das Comité sich noch nicht constituirt und seine Funktionsübernahme den Collegen angezeigt hat.

Es ist kein Bedenken dagegen zu erheben, dass Herr v. Grasselli, Dr. R. v. Bleiweis, kais. Rath Murnik, Klun und Sie, geehrter Freund, sofort eine constitutive Aktion vornehmen und ich glaube, dass dieselbe mit Wissen und Billigung der Regierung eingeleitet, von keiner Seite einen Widerspruch erfahren dürfte.

Nach Vollzug und vertraulicher Anzeige dieser Tatsache an die einzelnen Herren Abgeordneten ist, wie mir scheint, erst der Moment zu definitiven Entschlüssen gekommen.

Mit ausgezeichnete Hochachtung Ihr

Görz, 25. Oktober 1885.

ergebenster College Schneid.

Lieber Freund!

Wäre unsere Bevölkerung und unsere Intelligenz genügend weit voran, so müsste die Mandatsniederlegung des Dr. Schrey ausreichen, den gestrigen Artikel des Narod zu widerlegen.

Da das nicht der Fall ist, dürfen wir die Hände nicht in den Schoß legen.

Ich habe dem Vošnjak geschrieben und ihm Vorwürfe über die unehrliche Haltung des Narod gemacht, welcher der Bevölkerung Dinge verschweigt, die sie wissen müsste, um unsere Haltung beurtheilen zu können.

Ausserdem habe ich auch an Klun geschrieben und ihm vorgestellt, in welcher unwürdigen Weise sich Slovenec zu uns verhalte.

Ich habe ihn aufgefordert, den Artikel des »Slovenski Narod« in objektiver, ruhiger und sachlicher Weise zu widerlegen und jeder persönlichen Gehässigkeit auszuweichen sowie auch Recriminationen zu unterlassen. Zugleich ersuchte ich ihn Vorkehrungen zu treffen, dass etwaige Artikel von Ihnen oder Kersnik sofortige Aufnahme finden, sofern sein Artikel nicht dazwischen käme; was übrigens auch nichts machen würde, wenn das Thema zweimal behandelt wird.

Das schrieb ich ihm und ich bitte Sie nun, publizistisch unsere Sache zu vertreten vor Allem im Slovenec und in den Novice, der Sie gütigst eine kurze Skizze einsenden wollen.

Es wird Ihnen vielfach die Mandatsniederlegung Schrey's und die Eröffnung der Neuen Freien Presse im Montagsblatt (29/10) hiebei zu Statten kommen.

Ihren werthen Brief kann ich heute noch nicht ausführlich beantworten und bin sehr gespannt auf Nachrichten, die sie mir jetzt, wo Alles nach Laibach zurückgekehrt sein dürfte, nicht vorenthalten werden.

Verehrungsvoll

Görz, 30. Okt. 1885.

Schneid.

Vertraulich.

Verehrter Herr Collega!

Ich habe soeben an Klun geschrieben und ihm meine große Verstimmung über den geradezu unerhörten Mißbrauch Ihres Vertrauens

ausgedrückt. Ich weiß nicht, wie er reagieren wird, aber ich nehme unter allen Umständen an, daß er an der Ihnen widerfahrenen Bosheit ganz schuldlos ist.

Ich vermuthete übrigens auch aus anderen Gründen, daß er selbst jenen Einfluß beim »Slovenec« nicht besitzt, den wir ihm imputiren. Es wäre sonst nicht möglich, daß ein Angestellter des Organes es wagen könnte, auf eigene Faust so vorzugehen.

In Betreff Ihrer Andeutungen wegen der Versammlung am 25.ten erlaube ich mir zu bemerken, dass ich Herrn v. Murnik, der mir dieser Tage schrieb, meine Auffassungen über die politische Situation dargelegt habe und daß er sich vielleicht bestimmt finden dürfte, davon Gebrauch zu machen. Über Dr. Kersnik und Ihre Rede in Mannsburg war ich sehr erfreut, obgleich der Bericht im Narod boshaft und compromittirend ist.

Das Ganze war eine sehr schöne und für uns erfolgreiche That, wofür wir Alle Ihnen und Dr. Kersnik verpflichtet sein müssen.

Nun sollen endlich einmal Dr. Dev, Pfeifer u. die anderen außer Laibach gewählten Herren dasselbe tun.

Erst später die Laibacher.

In Betreff der Laibacher Zeitung bin ich nicht ganz Ihrer Auffassung, weil ich das enorme Geschrei fürchte, welches sich wieder gegen B. Winkler erheben würde, wenn er eine Änderung in der alten »Laibacher Zeitung« einführt. Es wäre damit erst nicht viel gewonnen, dagegen aber Winkler einer neuen Verlegenheit ausgesetzt.

Eher möchte ich dafür sein, anlässlich der Erneuerung des Vertrages mit Bamberg einen Aderlaß zu appliciren, der eine Bluttransfusion ermöglichen würde.

Wollen Sie nicht die Güte haben, an die Südost. Post unter der Adresse: Ivan Dečko Advokaturskopciat Marburg bei H. Advokaten Dr. Orosel eine sehr kurze Notiz über die Mannsburger Wählerversammlung mit Anführung des vollen Inhaltes der von Cerar beantragten Resolution zu senden? — natürlich als Correspondenz aus Laibach u. mit Beziehung auf meine Bitte.

Verehrungsvollst

Görz, 22. Nov. 1883.

Schneid.

Verehrter Herr Collega!

Sie haben meinen letzten Brief ganz mißverstanden, ich war in demselben offenbar undeutlich.

Meine Mittheilungen haben Sich nicht auf die Partheibildung, sondern auf das Arrangement gegen die Sparkasse bezogen.

Ich entwarf einige Erklärungen und hatte nur das Bedenken, ob Erklärungen von Sparkasseeinlegern im Ljublj. List gut zu veröffentlichen wären. Die Sache ist unterdessen gegenstandslos geworden, da hier sich mittlerweile Einflüsse geltend gemacht haben, die der Publikation solcher Proteste hinderlich sind. Die meisten Sparkassenbüchelbesitzer, obwohl dem Beschlusse der Sparkasseredaktion äusserst feindlich gestimmt, fürchten sich nämlich vor einer Kundgebung unter der Nummer ihres Sparbuchs und vor Nennung der Nummer, da sie die fiskalischen Nachforschungen wegen der Einkommensteuer sonst zu gewärtigen hätten.

Um die Aktion der Regierung zu unterstützen, halte ich es allerdings für notwendig, dass von unserer Seite etwas geschehe. Ich habe deshalb angeregt, dass Gemeindevertretungen auf Grund gefasster Ausschussbeschlüsse zu dem Akte der Sparkasse Stellung nehmen sollen. Ich weiss nicht, in wie weit meine Anregungen auf fruchtbaren Boden gefallen sind und es wäre mir angenehm, vertraulich zu erfahren, ob in dieser Richtung gearbeitet werden soll.

In Bezug auf die Parteibildung, Pardon, dass ich davon später rede, ist eine naturgemässe Stockung eingetreten.

Ich bin zu der Überzeugung gelangt, dass die Regierung in Wien in einer politischen Aktion begriffen ist und es wäre nicht angezeigt, sie in dem Augenblicke zu stören, als sie eben Fühlung mit der Gruppe der Gemäßigten nimmt. Da es Gf. Taaffe ist, der die Verschiebung der dermaligen Partheiverhältnisse als notwendig erkannt hat und sie durchführen wird zum Besten unseres Vaterlandes und zum Besten Jener, die wir vertreten, so möchte ich doch lieber den Juli abwarten und beobachten, wie die Gruppierungen in den Landtagen sich bilden, um nicht etwa der grossen Aktion zu schaden.

Der zu rasche Versuch, die Slovenen unter eine einheitliche Partheileitung zu bringen, könnte auf die Bildung conservativer Fraktionen in Klagenfurt und Graz einen hemmenden Einfluss üben, oder Empfindlichkeiten wachrufen, die gerade jetzt recht unangenehm würden.

Ich habe übrigens auch noch Auseinandersetzungen mit Partheigenossen zu pflegen, bevor die Sache spruchreif wird und die publistische Bewegung beginnen darf, bei der ich, offen gestanden, auf Ihre Hilfe rechne und baue.

Dass unsere Hauptsorge und Hauptbemühung angesichts der sich vorbereitenden grossen Partheidiffusionen und Neubildungen dahin gerichtet sein muss, den Slovenen das Gepräge eines compromissfähigeren Faktors zu geben, brauche ich Ihnen nicht erst weiter auseinanderzusetzen.

Aber zum Ausdrucke bringen muss ich die ergebene Bitte, nach Möglichkeit auf die Milderung der vorhandenen persönlichen Gegensätze hinzuwirken.

Derjenige, welcher sich mit Politik beschäftigt, muss die grösste Unerkennlichkeit Jener ertragen lernen, für die man mit Aufopferung wirkt und deren Ideen man zu verwirklichen strebt, um wie viel leichter wird es, persönliche Angriffe, ja sogar Beleidigungen hinzunehmen, die uns von notorisch feindlich gesinnten Personen widerfahren!

Mit wahrer Hochachtung Ihr ergebenster College

Steinbüchel, 17. Juni 1884.

Schneid.

Lieber Freund!

Ich habe auf der Post vergeblich um ein Schreiben von Ihnen nachgefragt, jedoch, da ich eben abreise, veranlaßt, daß mir ein solches eventuell nach Reichenhall nachgesendet werde.

Ihren Brief würde ich, wenn er unter den von uns besprochenen Voraussetzungen mir Anhaltspunkte bietet, dazu benützen, die gewünschten Erklärungen anzuregen.

Mit den herzlichsten Grüßen Ihr ergebenster

Klagenfurt, 25. Juni 1884.

Schneid.

Verehrter Herr College!

Auch ich glaube, dass die Wahl Zarniks in Innerkrain sehr gefährdet ist und, wie Sie aus dem anruhenden Concepte eines an Hribar gerichteten Briefes ersehen mögen, verwende ich mich dahin, dass Zarnik der Candidatur entsage.

So sehr ich bedauere, dass Jenes unmöglich erscheint, was, wie ich meine allein im Stande wäre, den Riß in unserer Parthei zu verhüllen, — d. i. die Wiederwahl und Aufnahme Zarniks in den Klubverband —, so möchte ich doch die Behandlung der Fragen von einem strengeren Gesichtspunkte nicht vereiteln und wünsche nur, daß ein

anderer als der von mir vorgeschlagene Weg eher zur dauernden Pacificirung der Gegensätze und zur Stärkung unserer Parthei führe.

Gelingt dies, so wird Niemand eine größere Freude darüber empfinden, einem Irrthum entsagt zu haben, als ich.

Sie sehen also, daß Gründe zu einer sachlichen Differenz zwischen den Absichten des Herrn Landespräsidenten und meinem Vorgehen nicht bestehen.

Ihre Annahme, daß die Unterbrechung der persönlichen Beziehungen zur h. Landesregierung für die Entwicklung unserer Sache nachtheilig sein könnte, wird niemals zutreffen, weil ich das heutige Regierungssystem wie bisher, so auch fernerhin in gleich hingebender Weise unterstützen werde.

Ich möchte aber niedere Heucheleu üben, wenn ich gleichgültig darüber scheine, oder es etwa nicht benützen sollte, daß Baron Winkler trotz äußerlich verbindlicher Formen seit den Julitagen vorigen Jahres eine mir keineswegs freundliche Gesinnung bekundet hat.

Lassen Sie sich indes, lieber Freund, durch diesen auch von mir schmerzlich empfundenen Umstand nicht abhalten, mir fernerhin Ihr Vertrauen zu schenken und seien Sie überzeugt, daß ich Ihnen eben so wenig je etwas zumuthen würde, was Ihren persönlichen Gefühlen für den Landespräsidenten leidig wäre, als ich jemals mit einem Worte oder einer Zeile gegen ihn illoyal war.

Mit den herzlichsten Grüßen und der Bitte um sofortige Vernichtung des beiliegenden Conceptes verharre ich als

Ihr ergebenster College

Reichenhall 3. Juli 1884.

Schneid.

VI.

Koncem l. 1884 sem bil, kakor sem pojasnil v tekstu, na svojo lastno željo imenovan profesorjem na akademični gimnaziji na Dunaju. Ob priliki mojega odhoda na novo službeno mesto mi je posvetil »Slovan« (15. jan. 1885) poseben članek kot odhodnico. Saj smo si bili ves čas, počenši od »Slovanovega« rojstva izraziti sovražniki, vendar pa je omenjeni članek tako karakterističen za oznako tedanjega časnikarskega »rovrtarstva«, da ga privoščimo zlasti čitateljem, ki sami niso doživeli tedanje dobe.

Nikakor ni čudno, da v boju proti takim nasprotnikom tudi jaz nisem bil preveč izbirčen v svoji obrambi.

Skupil jo je! Gospod profesor Francek Velikanski, tudi energični imenovan, jedini in prvi politik slovenski, ki se še zviija pod težko pestjo gospoda barona Conrada, ter nikakor ne more preboleti usodne ministrove brce, katera ga je iz blatnih ulic ljubljanskih vrgla čez kamniške planine na trdi tlak pred dunajskim akademijskim gimnazijem, porabil je zadnje trenutke smešnega življenja v slovenski domovini, da je — ker si ni upal izliti srda nad ministrom, ki ga je zlasal, kakor je profesor Francek Velikanski nekdaj lasal mladino po šolskih klopih — vso jezo izlil na radikalce, kakor da bi bili ti zakrivi, da genijalni Francek nima zmožnosti za šolskega nadzornika! Taki ljudje imajo samo z radikalcem pogum, z ministrom in drugimi velikimi gospodi pa so kakor krotke ovčice, ki z roke zobljejo ter ti ližejo pest, če si jih tolkel ž njo! Zategadelj se je Francek energični pred ministrom stisnil v kot ter se potem zakadil v nas radikalce, češ sedaj pa bodete vi radikalci, rusofili itd. plačali račun za barona Conrada,

kateri je bil tako slep, da ni spoznal v meni tistega duševnega velikan, o katerem sem prepričan, da živi, diha in dela v meni! In grozno nas je razmesaril! Jeden mu je Falstaff, debelotrebušnik, drugi Schwächlich, tretji Bullenkalt! Francek Velikanski je tedaj dokazal z znano »bistrostjo«, da so vsi tepci v dramah velikega Angleža bili — slovenski radikalci! Prijatelji so nas drezali, naj kaj odgovorimo, in so nas spominjali na imenitnega španskega viteza, na njega slugo in na živinče, katero je moralo nositi tega slugo ter trdili, da bi se ta trojica dala krasno porabiti za primeren odgovor! Ali mi smo rajši molčali, češ, mož je padel iz visočin v globočino in gotovo ga boli vse telo, če tudi ima Leonida Korka lastnosti! Smilil se nam je in dasi nas je poskušal oglodati, dejali smo: le glodaj, saj so ti izbili zobe in to, kar imaš še v čeljustih, so škrbine, ki nam tako ne morejo pregledati kože! In »odlični politik« je glodal, a mi smo molčali. Kar pa z glodanjem ni mogel doseči naš tužni junak, to je dosegel s prav navadno — denunciacijo. Ovajal je — tako mimogrede v uvodnem članku — svojega tovariša v Gorici, da se je med vrstami dalo čitati: visoka vlada, da mož je baje v dotiku s »Sočinim« uredništvom, odsekaj mu glavo! V odgovor pa je goriška »Soča« v svoji zadnji številki pograbila po dolgonožnem političnem sifofantu ter si ga potisnila v svoje stope, kjer se mu je potem stolkla in razdrobila koščica pri koščici, tako da je sedaj naš Francek Velikanski za vse večne čase ubit in mrtev! Kakor Marzija nekdanj moral je občutiti divje muke, ko se mu je meso košček za koščkom trgalo iz elastičnega telesa! No od sedaj si pač ne bode upal javno ovajati slovenskih poštenjakov, katerim, kar se tiče zaslug za narod in narodnost slovensko niti do pasa, kaj pravimo do pasa, niti do kolena ne sega; »Soči« pa moramo biti hvaležni za moško obsodbo, s katero je uničila človeka, ki je v našem narodnem življenju sila tožna prikazen! Upajmo torej, da je bil Francek Velikanski prvi in zadnji svojega plemena!

VII.

Tukaj prijavljam one tri članke, v katerih sem v »Politiki«, nemško pisanem glasilu staročeske stranke v Pragi, julija in avgusta 1888 zahteval sestavo enotnega političnega programa, ki naj združi državnozbornsko desnico. Ne le, da bi na ta način bolj trdno zvezal preveč razcepljeno večino, ojačil bi njeno pozicijo zlasti nasproti vladi. Poskus se je razbil nad poljskim odporom, po mojem mnenju zelo na škodo ne samo desnice, temveč avstrijske države sploh. Kajti pomanjkanje skupnega programa je bila rak-rana na desničarskem organizmu. Sicer pa je gotovo sreča za avstrijske slovanske narode, da se je opustil eksperiment, ki bi morebiti še mogel podaljšati obstoj notranje nagnite države!

Gegensätze und Lösungen.

Nicht ohne gerechtfertigtes Selbstbewußtsein vermag die Majorität des Abgeordnetenhauses auf den verflossenen Sessionsabschnitt zurückblicken. Unter den ungünstigsten Auspicien begonnen, hat er dennoch, dank der Opferwilligkeit und dem gesunden politischen Sinne der Rechten, den klarsten glänzendsten Nachweis geliefert über den Ernst, mit welchem die gegenwärtige parlamentarische Mehrheit an die Lösung ihrer schwierigen Aufgabe herantritt, und über das Geschick, welches sie in der Behandlung wichtiger staatlicher Probleme an den Tag gelegt hat. Gleichwohl wäre es ein verhängnisvoller Fehler, sich

in eitel Retrospektiven auf die errungenen Erfolge zu ergehen und durch das Behagen über die glücklich umschifften Klippen sich hinwegzutäuschen über die tatsächlichen Gefahren, welche die Situation in ihrem Schoße birgt. Und sagen wir es rund heraus; wir erblicken diese Gefahren nicht so sehr in den ungestümen Angriffen einer wenig wählerischen Opposition — so weit wir auch entfernt sind von leichtfertiger Unterschätzung des Gegners — als vielmehr in der zu losen Cohärenz der einzelnen Fraktionen, aus denen die Rechte des Abgeordnetenhauses sich zusammensetzt.

Was hält sie zusammen, in welchem Gedanken eignen sich die disparaten und divergierenden Elemente, welche gemeinsame Idee bildet das Rückgrat dieser großen politischen Partei? Man hat sie wohl als konservative bezeichnet gegenüber der sich deutsch-liberal nennenden Opposition; wie uns dünkt, nicht mit vollem Rechte. Von den jungczechischen Separatisten wollen wir hier vollkommen absehen. Die Majorität hat seit geraumer Zeit auf das Vergnügen verzichtet. »Politiker« vom Schlage eines Grafen Lažansky zu den Ihrigen zu zählen, und die jüngsten Alluren des Herrn Vašaty können natürlich nur dazu beitragen, auch den geselligen Verkehr mit derlei Gentlemen in Hinkunft auf ein Minimum herabzudrücken. Indes selbst unter den ernstesten Männern, welche auf der rechten Seite des Hauses sitzen — von den Parlamentskomikern unter Grégrs Führung sei nicht mehr die Rede! — gibt es so zahlreiche, von fortschrittlichen Ideen durchtränkte Elemente, und wir finden dieselben ebenso in den großen nationalgeeinten böhmischen und polnischen, wie in dem Hohenwartklub, daß von dem Konservatismus als dem leitenden Prinzip der Rechten füglich nicht die Rede sein kann. Andererseits vermag auch die Nationalitätsidee diese Funktionen nicht auszufüllen, so sympathisch dieselbe auch den Böhmen und Slovenen, den Ruthenen und Dalmatinern sein mag.

Es ist ja ganz natürlich und erklärt sich zur Genüge aus dem von Niemandem bedrohten, in sich gesättigten Volkstum der Deutschkonservativen, daß sie diese Idee kühl läßt, während andererseits unsere polnischen Alliierten zwar der Welt das leuchtende Beispiel eines zu jedem Opfer bereiten Stammesgefühles geben, dagegen aber den nationalen Bestrebungen der übrigen slavischen Stämme ziemlich unbewegt gegenüberstehen. Blicke somit als Bindemittel das autonomistische Princip, fußend auf den geschichtlich gegebenen historisch-politischen Individualitäten der Monarchie, dahin abzielend, unter Wahrung des einheitlichen Staatsgedankens gleichwohl das Teilleben der einzelnen Königreiche und Länder kräftig zu entwickeln, was seinen konkreten Ausdruck in der Erweiterung der Kompetenzsphäre der Landtage und in der Vermehrung ihrer legislativen Befugnisse finden muß. Allein so vielen Anklang dieses Princip auch bei der böhmischen und polnischen Delegation findet und so rühmenswert die Treue ist, mit welcher insbesondere die deutschkonservativen Abgeordneten aus Tirol unter dieser Fahne ausharren — so darf doch nie und nimmer übersehen werden, daß eine unbesonnene Verwirklichung dieses Grundgedankens für die slavischen Minoritäten zahlreicher gemischtsprachiger Länder eine Verschlechterung ihres nationalen Existenzkampfes mit sich führen müßte. Am fremdesten stehen jedenfalls der Länderautonomie gegenüber die Slovenen. Sie wissen nur zu wohl, was die Vergrößerung der Rechtssphäre der Landtage für ihre Kompatrioten in Kärnten, Steiermark und dem Küstenlande zu bedeuten hätte! Sehr prägnant zeigte sich dies in der publicistischen Diskussion des Liechtensteinschen Schulantrages, soweit wir dieselbe in den slovenischen Blättern verfolgt haben. Gerade Dasjenige, was in Böhmen kaptivierend wirkte zu Gunsten dieses Gesetz-

entwurfes, die Zuweisung nämlich zahlreicher Schulanlagen an den Landtag als beschließende Körperschaft, gerade diese autonomistische Seite des Antrages war es, welche unter den Slovenen die lebhaftesten Befürchtungen erweckt hat! Somit Gegensätze unter den Fraktionen der Rechten mehr als genug. Je lebhafter aber in jeder großen politischen Partei das Bestreben sein muß, sich durchzuringen bis zur völligen Klarheit über Richtungen und Endziele, sich zu gliedern und zu organisieren auf dem sicheren Grunde eines gemeinsamen leitenden Principis, alle Sonderstrebungen dem führenden Motiv unterzuordnen und alle Maßnahmen einzurichten unter Hinblick und in Beziehung auf dasselbe — desto intensiver gestaltet sich das Bedürfnis für die derzeitige parlamentarische Majorität, eine gedeihliche Lösung der unzweifelhaft vorhandenen latenten Gegensätze herbeizuführen. Mit einer Vogel-Strauß-Politik ist da nicht geholfen, solchen Fragen soll fest und offen ins Auge geschaut werden.

Es ist somit die Forderung nach einem gemeinsamen Programme der Rechten, welche wir hiemit, allerdings nicht zum erstenmal, erheben. Und auf welcher Grundlage ließe sich ein solches Programm vereinbaren, wie könnten die Interessen und ihre Gegensätze ausgeglichen werden? Bei reiflicher Überlegung wird sich finden, daß eine solche Basis nur dann geschaffen werden kann, wenn es gelingt, ausgehend von dem autonomistischen Prinzip, dasselbe zu kombinieren mit der Nationalitätenidee, es zu umgürten mit Schutzbestimmungen zu Gunsten der Minoritäten in den gemischtsprachigen Ländern, den Mißbrauch der Länderautonomie zur nationalen Vergewaltigung unmöglich zu machen oder wenigstens auf das äußerste zu erschweren, derart, daß auch jene Politiker und jene Bevölkerungsschichten, welche das historische Recht derzeit nicht anerkennen wollen, da es für sie stets eine Quelle des Unrechts gewesen, die sich ihm gegenüber stets auf das natürliche Recht ihres nationalen Daseins berufen, diesen negativen Standpunkt verlassen und den Boden der historisch-politischen Individualitäten als gemeinsame Grundlage acceptiren. Man täusche sich darüber nicht, die Zeit ist nicht dazu angetan, um in Österreich ein Gruppensystem, gebildet aus national abgegrenzten Verwaltungsgebieten, durchführen zu können. In dem Jahre 1848, als ganz Europa in Fluß geraten zu sein schien, konnte allerdings selbst ein so tiefblickender Historiker wie Franz Palacky den vorübergehenden Gedanken fassen, eine Gruppierung der Monarchie nach nationalen Administrativgebieten wäre an sich ein Ding der Möglichkeit! Heute hingegen sind die Verhältnisse gefestigt, die Königreiche und Länder sind einmal die geschichtlich gegebenen Formen für unsere Entwicklung, der 1867er Ausgleich hat einen gewaltigen Riegel vorgeschoben allen Versuchen, das Kaisertum zu organisieren auf rein nationaler Basis, und noch eines darf nicht übersehen werden: in dem Momente, in welchem von Seite unserer Gegner der Ruf nach der Zweiteilung des glorreichen Königreiches Böhmen erschallt, in welchem landesverräterische Hände zum Schaden des Reiches und der Krone sowie zum Untergange des böhmischen Volkstums an der geheiligten, geographisch und durch eine 1000jährige Geschichte gegründeten Einheit Böhmens rütteln, in diesem Momente wäre es am wenigsten geraten, auf die Suche auszugehen nach neuen Entwicklungsformen. Ganz im Gegenteile, gerade jenen destruktiven Tendenzen gegenüber ist die Stärkung der Länderautonomie die einzig richtige Antwort! Freilich müßte das notwendige Correlat zu dieser Erweiterung der Autonomie gefunden werden in reichsgesetzlichen Bestimmungen, welche das Recht der Muttersprache den Minoritäten in den sprachlich gemischten Ländern schützen und schirmen. Die Sache würde sich praktisch nicht einmal so schwer

durchführen lassen! Von einem förmlichen Sprachengesetze könnte sogar Umgang genommen werden: denn der weitaus wichtigste Punkt betrifft die Volksschulgesetzgebung, und durch die Aufnahme eines einzigen richtig stilisirten knappen Paragraphs in das Reichsschulgesetz ließe sich die überwiegende Anzahl jener Bedenken zerstreuen, welche gerade von einzelnen kleineren Fraktionen der Rechten entgegengehalten werden. Die Institution nationaler Landtagskurien wäre allerdings das radikalste Mittel der Abhilfe; indes wir sind weitaus nicht so optimistisch veranlagt, um von unseren »superioren« Kulturnationen die Nachahmung jenes Anerbittens zu erhoffen, welche das »unversöhnliche gierige Cechentum« an seine erbitterten Gegner, bisher vergebens, gerichtet hat. Dem sei wie ihm wolle, ist nur die Schule einmal gesichert, so ziemlich auf allen anderen Gebieten des autonomen Lebens wird sich die Achtung der sprachlichen Eigenart, wenn nicht anders, so durch das Klagerecht vor dem Reichsgerichte erzwingen lassen!

So sind wir denn der Überzeugung, daß lediglich in der Kombination der autonomistischen und der nationalen Idee die Möglichkeit einer befriedigenden Lösung der existenten Gegensätze gefunden werden kann. Die Besorgnisse der sprachlichen Minderheiten würden hiedurch zerstreut, dem konservativen Gedanken durch die Anlehnung an geschichtlich Gebotenes, andererseits dem fortschrittlichen Drange durch die Aussicht auf freiheitliche Entwicklung der autonomen Lebenstriebe Befriedigung verschafft werden. Ermöglicht würde der engere Zusammenschluß sämtlicher Parteien der Rechten, ermöglicht auf dieser Basis auch das Zustandekommen eines präzisen Aktionsprogrammes, dessen Mangel bisher empfunden wurde. Grund genug, um diese Frage der ersten Erwägung aller berufenen Faktoren angelegentlichst zu empfehlen.

Wien, 24. Juli 1888.

Ein Abgeordneter.

Zur Abwehr.

(Von einem Abgeordneten des Hohenwart-Klub.)

Wenn es in der Tendenz jedes Zeitungsartikels liegt, den Widerspruch herauszufordern, die Diskussion zu entfesseln und hiedurch den von seinem Verfasser vertretenen Ideen Beachtung zu verschaffen, so kann der Autor des Artikels »Gegensätze und Lösungen« nur höchlich zufrieden sein mit dem erzielten Erfolge. Von rechts und von links wird uns geantwortet. Das konservative »Grazer Volksblatt« hatte die Freundlichkeit, unseren Artikel zuerst vollinhaltlich abzu drucken, um dann tags darauf an leitender Stelle, teilweise polemisch, teilweise zustimmend auf ihn zurückzukommen; die »N. Freie Presse« aber betrachtete ihn als erwünschten Anlaß, um ihren schartig gewordenen Witz an der Majorität und ihrem Programmsucher zu üben. Zuviel der Ehre! Wir werden bemüht sein, nichts schuldig zu bleiben, und da bei derlei Gelegenheiten der Vorrang nun einmal der geehrten Opposition gebührt, so dürfte das Organ aus dem verbündeten konservativen Lager nichts dagegen einzuwenden haben, wenn wir zunächst in etwas bei der »N. Fr. Presse« und ihrer brüchigen Logik verweilen, bevor wir dazu kommen, den Bedenken unserer politischen Alliierten mit vollster Offenheit zu antworten.

Die Herren in der Fichtegasse zerbrechen sich eben wieder mit gewohntem Tiefsinne den Kopf wegen der Programmlosigkeit der Rechten, und nachdem sie dieselbe durch geschickte Interpretation aus unserem Artikel herauskonstatirten, wird auf Grund dessen sofort Standrecht gehalten und jure statario der Majorität die Existenzberechtigung abgesprochen. Gemach, ihr Herren! Wenn parlamenta-

risches Regime überhaupt undenkbar sein sollte ohne festes Parteiprogramm einer in sich geeinten Mehrheit — die jüngsten Erfahrungen des Parlamentarismus in anderen europäischen Staaten sprechen nicht dafür — dann hättet Ihr ja geradezu ein vernichtendes Verdikt gefällt über jene Partei, der Ihr selbst angehört und die vom krankhaftem Heimweh erfüllt ist nach den Freuden des verlorenen Regierungsparadieses! Es ist eine Behauptung gewagtester Sorte, heute noch, angesichts der zunehmenden Abbröckelung und Zerklüftung innerhalb der Opposition von einem »klaren Programme« der deutschliberalen Partei zu sprechen. Laborirt die Rechte an dem von uns zugegebenen und beklagten Mangel klarbewußter und allgemein gebilligter Endziele, so krankt die gegnerische Partei an dem ungleich bedenklicheren Übel der mannigfaltigsten einander schnurrstracks entgegengesetzten Programme und Richtungen. Eine pathologische Erscheinung, unheilvoll für jede Opposition, geradezu tödtlich für jede zur Regierung berufene Partei! Man versuche es nicht, sich durch billige Fiktionen über diese politische Herderkrankung hinwegzutäuschen! Dieser klaffende Zwiespalt hemmt unsere Gegner auf Schritt und Tritt und vereitelt das Gelingen der einzelnen Aktion. Er tritt zu Tage in den wirtschaftlichen Fragen, wo der von dem Deutschösterreichischen Klub mit anerkannter Zähigkeit festgehaltenen altliberalen Doktrin des abgewirtschafteten ökonomischen Individualismus der nach reichsdeutschen Vorbild gemodelte Staatssozialismus der äußersten Linken entgegensteht. Er spielt greifbar mit in den konfessionellen Fragen, und so oft irgend einer der alten Philosemiten vom Schlage eines Haase eine Philippika gegen antisemitische Intoleranz losläßt, zieht Prade seine Denkerstirne in krause Falten und Wentzlitze kehrt verachtungsvoll den biedereren teutonischen Rücken. Und wenn sich Chlumecký abmüht in heißem Bestreben, die Gloriole der Regierungsfähigkeit um sein Haupt zu winden, — flugs erhebt sich der Prophet von Villach, Abg. Steinwender, und erklärt feierlich urbi et orbi: »Nicht regierungsfähig zu sein ist das Ideal, welchem jeder wahre deutsche Patriot in Österreich nachstreben muß!« Wahrlich, diese Verkörperung der Widersprüche, dieses Urbild der Zerfahrenheit, dieser Rattenkönig der einander ausschließenden Gegensätze, als welches sich die reichsrätliche Opposition darstellt, ist am wenigsten dazu angetan, um ihre Preßorgane zu Anwürfen zu berechtigen, wie sie die »N. Fr. Presse« in Erwiderung unseres Artikels vorgebracht hat.

Es ist keine Hyperbel, wenn wir behaupten, daß zur erfolgreichen Bekämpfung eines derart innerlich gespaltenen Gegners die Reichsratsmehrheit fürwahr nicht Not hätte, auf die Suche nach einem klar formulirten Programm auszugehen. Sie findet ihr reichliches Auslangen mit der bisherigen Gepflogenheit, und der Fehler, welche die Gegenpartei tagtäglich begeht, gibt es so viele, und dieselben sind so schwerwiegend in ihren Konsequenzen, daß die Rechte es getrost darauf ankommen lassen könnte, der unterstützungsbedürftigen Gegenseite den positiven Gewinn einiger neuzuerwerbenden »jüngtschischen« Mandate zu gönnen, stünde nicht bei jeder solchen Wahlkampagne der politische Ruf des böhmischen Volkes und damit das Préstige eines so hochwichtigen Faktors, wie es die böhmische Delegation ist, auf dem Spiele. Wie ist den die Rechte in den Besitz der Mehrheit gelangt? Die deutschliberale Parteiherrschaft hatte sich ausgelebt, die Unzufriedenheit mit den Ergebnissen derselben war allgemein, der Staat herabgekommen in seinem Kredite, zerrüttet in seinen Finanzen, geschwächt in seinem politischen Ansehen, die produzierenden Bevölkerungsklassen ausgeliefert einer rücksichts- und gewissenlosen Spekulantenclique, die Völker Österreichs verbittert durch die Fülle nationaler

Vergewaltigung und konfessioneller Drangsalierung — da nützten auch die Deiche und Schutzbauten der zu Parteizwecken ausgeklügelten Wahlordnung nichts mehr und das System der soidisant Verfassungstreuen fiel, weil es seine ethische Berechtigung eingebüßt hatte! Die Rechte erfüllte ihre Aufgabe, indem sie durch volle neun Jahre alle mit Geschick und Vehemenz unternommenen Versuche, den alten Zustand oder etwas ihm Ähnliches herbeizuführen, vereitelte. Ihrer Opferwilligkeit ist es zu danken, wenn der Staat aus der finanziellen Zerrüttung, dem unseligen Vermächtnisse der »liberalen« Ära, sich endlich herausarbeitet, wenn sein Kredit gefestigt, seine Stellung im Völkerrate gekräftigt worden ist. Das ist das bleibende Verdienst der Koalition jener Faktoren, welche die parlamentarische Majorität ausmachen, und mit diesem Hinweis erledigt sich von selbst die naive Frage der »N. Fr. Presse«: »Was umschließt denn sonst der berühmte eiserne Ring?« Sie haben es zu gut an sich selbst erfahren, als daß wir den Herren gegenüber noch auf eine separate Beantwortung uns einlassen sollten!

Aber es ist nicht minder klar, daß eine vorwiegend defensive Rolle eine große Partei auf die Dauer nicht zu befriedigen vermag. Trägt sie anders den Halt in sich, so muß sie darnach trachten, mit ihrem Geiste die Formen des Staates zu erfüllen, ihr Gepräge den staatlichen Institutionen zu verleihen, mit ihren Anschauungen die Exekutive zu durchtränken. Dazu aber ist ein unerläßliches Requisite Klarheit in Beziehung auf die anzustrebenden Endziele, Klarheit in Bezug auf die einzuschlagenden Richtungen und Wege, mit einem Worte das, was wir unter einem einheitlichen Programme verstanden wissen wollen.

Die Hast, mit welcher sich das Hauptorgan der Gegenseite der kaum aufgeworfene Frage bemächtigt hat, kann als Fingerzeig dafür gelten, daß eine gedeihliche Lösung dieser Frage unseren politischen Gegnern nichts weniger als gleichgiltig ist. Diese Überzeugung ermuntert uns, dem Gegenstande noch weiter nachzugehen. Und indem wir uns heute auf einige Worte der Abwehr beschränken, behalten wir uns vor, in einem besonderen Artikel auf die Ausführungen des »Grazer Volksblatt« des Näheren einzugehen, geleitet von dem loyalen Bestreben, durch ehrliche Diskussion dahin zu gelangen, wohin es alle Angehörigen der Reichsrats-Majorität ziehen muß: Zur Verständigung unter einander!

Wien, 2. August.

Zur Verständigung.

(Von einem Abgeordneten des Hohenwart-Klub.)

Das deutschkonservative »Grazer Volksblatt« hat an Spitze einer Beantwortung unseres Artikels »Gegensätze und Lösungen« den Satz gestellt: »Ein gemeinsames Programm wäre unter allen Umständen zu empfehlen«. Trotz seiner Einfachkeit und Knappheit enthält dieser Fundamentalsatz ein solches Eingehen auf das Grundmotiv unserer Anschauung, daß wir für dieses Entgegenkommen dem Grazer Organe nur unseren wärmsten Dank aussprechen können. Die ganze Differenz dreht sich eigentlich nur um Formfragen, sowie um ein mehr oder minder in Bezug auf den sachlichen Inhalt des auch vom »Grazer Volksblatt« als wünschenswert anerkannten einheitlichen Programms. Wir werden versuchen, soweit es an uns liegt, auch diese Differenz beizulegen und eine Verständigung herbeizuführen. Auf das Vergnügen, gleichzeitig mit dem Ideologen des »Vaterland« zu polemisieren, müssen wir leider verzichten. Einem Opti-

mismus gegenüber, welcher in dem gegenwärtigen Zustande den Superlativ der Vollkommenheit, den Gipfel der erreichbaren Perfektibilität erblickt, erklären wir uns eben im Vorhinein für entwaффnet!

»Acu tetigisti«, rufen wir ferner dem »Grazer Volksblatt« zu, wenn es die Forderung aufstellt, daß das Programm »einmal angenommen, mit Energie auch der Regierung gegenüber eingehalten werden« müsse. Ja, wir gehen noch einen guten Schritt weiter! Ohne alle Umschweife sei es gestanden: Gerade das Unbefriedigende, welches aus dem Verhältnisse der Rechten zur Regierung resultirt, gerade das Verlangen, die Aktionsfähigkeit der Majorität zu steigern, hat uns zu dem vielberufenen Artikel veranlaßt, der ohne diesen Beweggrund sicherlich niemals das Tageslicht erblickt hätte. Man rekapitulire doch einmal in aller Kürze die parlamentarischen Geschehnisse des abgelaufenen Trienniums! Was werden wir finden? Der allzulockere Verband unter den einzelnen Gruppen der Rechten hat die Initiative derselben auf ein Minimum herabgedrückt; die Regierung aber ihrerseits, welche nur die »membra disjecta« der Majorität vor sich sah, glaubte sich der Mühe enthoben, selbst in Fragen von ausschlaggebendster Bedeutung sich vorher der Zustimmung der Mehrheit, beziehungsweise ihrer Vertrauensmänner zu versichern, bevor sie an deren parlamentarische Lösung heranschrift. So erging es der Parlaments-Majorität mit den Ausgleichsvorlagen, so und nicht besser war es bestellt mit dem Zolltarife und mit den wichtigsten Steuergesetzen. In allen diesen Fällen stand die Rechte fertigen Vereinbarungen gegenüber, die Lösung war stets: »C'est à prendre ou à laisser«, die Zwangslage war geschaffen, und willig oder widerwillig mußte sich die Majorität vor derselben beugen. Und nicht genug damit! Gerade das Bewußtsein, in der Mehrheit des Abgeordnetenhauses keinem einheitlichen geschlossenen Körper, sondern lediglich einer Verbindung ziemlich inkohärenter Gruppen zu begegnen, mußte auf gewisse autoritativ veranlagte Naturen, wie sie hin und wieder und unter jedem System auf der Regierungsbank gedeihen, stimulirend wirken. Die Hoffnung lockte, gegebenenfalls die eine Fraktion gegen die andere ausspielen zu können, die Rücksicht auf die Position der eigenen Anhänger und die Besorgnis vor dem Rückschlag auf die öffentliche Meinung schwanden gleichzeitig, der Grossmannskitzel trug den Sieg davon, und so konnten jene merkwürdigen Ferien-Impromptus gewisser Minister entstehen, jene müßigen Ferialeinfälle mit ihrer verheerenden Rückwirkung auf den Zustand des öffentlichen Geistes, welche sicherlich unterblieben wären, sobald eine feste Parteiorganisation der Rechten, geschaffen auf Grund eines klar formulirten einheitlichen Programmes der ministeriellen Laune die natürlichen Grenzen gezogen hätte! Nein, wer sich zur Politik der Reichsrats-Majoritäts bekennt, der kann die Möglichkeit, er kann die Durchführbarkeit eines gemeinsamen Parteiprogrammes bezweifeln, bestreiten oder schlechthin negieren, an der Ersprießlichkeit desselben ist ihm der Zweifel nie und nimmer gestattet!

So weit wäre auch das »Grazer Volksblatt« mit uns wohl eines Sinnes. Seine Austellungen beginnen dort, wo wir uns eine Andeutung der Grundlagen dieses gemeinsamen Programmes erlaubten. Es wirft uns zunächst vor »etwas kindische Scheu vor einer konservativen Terminologie«. Dieses Fehlers sind wir uns zwar nicht bewusst, im Gegenteile, ist uns so sehr um die Sache und nur um die Sache zu tun, dass wir in Beziehung auf die gewählten Ausdrücke zu den weitgehendsten Koncessionen jederzeit gerne bereit sind. Wenn wir den Ausdruck »autonomistisches Prinzip« gewählt haben, so lässt sich derselbe freilich ganz gut verteidigen durch den Hinweis auf die 1885er Adresse, in welcher ausdrücklich nur von »der organischen Ent-

wicklung«... der Autonomie der Königreiche und Länder gesprochen wird, wie denn dieser Gedanke auch in der grossen, wirklich staatsmännisch gedachten Rede des damaligen Majoritäts-Berichterstatters Zeithammer zum vollen Ausklänge gekommen ist. Auch in jenem zweiten Kardinalpunkte, wo wir die Kombination der nationalen Idee mit dem autonomistischen Prinzip verlangten, trennen uns eigentlich nur — Worte! Bereitwillig geben wir zu, dass sich die deutsch-konservativen Abgeordneten im Reichsrath — Lienbacher ausgenommen — den nationalen Beschwerden gegenüber stets gerecht erwiesen und an der guten Kameradschaft trotz aller gegnerischen Insulten mannhaft festgehalten haben. Aber bei aller Anerkennung dieser Haltung und ungeachtet unserer aufrichtigen Hochschätzung jenes recht evangelischen Prinzips, aus welchem diese Haltung erfließt, können wir darin doch nicht die genügenden Garantien vor nationaler Vergewaltigung, welche je von ganz anderer Seite droht, erblicken. Hier handelt es sich namentlich um den Schutz jener wenig zahlreichen Volksstämme, deren Vertreter schon wegen ihrer numerischen Schwäche sich bisher erfolglos abmühen, dem verfassungsmässigen Grundsatz der nationalen Gleichberechtigung auch für ihre Committenten Geltung zu verschaffen. Auf sich selbst angewiesen, verhallt ihre Stimme wirkungslos; ganz anders muss sich die Situation gestalten, sobald sich die gesammte Majorität für die Verwirklichung dieser Postulate einsetzt und die Berücksichtigung massvollster nationaler Forderungen zu einem Angelpunkte ihres Programms erhebt!

Da »Grazer Volksblatt« postulirt ferner die Einbeziehung der Schulreform und der sozialen Reform in das zu entwerfende gemeinsame Parteiprogramm — ein Gedanke, dem gegenüber wir uns keineswegs a priori ablehnend verhalten. Die Notwendigkeit, das Unterrichtswesen und dessen Gesetzgebung, insbesondere so weit letztere das Gebiet der Volksschule betrifft, einer Reform zu unterziehen, hat sich jedem sachkundigen und objektiven Beobachter schon seit geraumer Zeit aufgedrängt. Trotz dem korybantischen Treiben der gegnerischen Parteipresse schwindet unter den Fachmännern die Zahl der naiven Bewunderer der Neuschule faktisch immer mehr dahin, die Schulfrage wird ernst in Angriff genommen werden müssen, eine Verständigung halten wir für erzielbar, die programmässige Basis derselben für in hohem Grade wünschenswert. Leichter noch wird sich prinzipiell die Verständigung gestalten in Bezug auf die sociale Reform, beides freilich nur unter der Voraussetzung, dass auch für die Konservativen vor Allem eine Erkenntniß ausschlaggebend sein wird, die Erkenntnis nämlich, dass im Strome des geschichtlichen Lebens keine Welle zurückrinnt, dass der Kreislauf der historischen Entwicklung Wiederholungen nicht mit sich bringt und der Zeiger der Zeit stets nur auf die Zukunft weist!

Fassen wir das Angedeutete nochmals und abschliessend zusammen! Es ist ein gemeinsames einheitliches Programm, welches wir für die Rechte reklamiren, ein Programm, geeignet, um als Aktionsbasis zu dienen, ein veritables Programm, keineswegs ein inhaltsloser Schemen oder gar eine bloße Aufzählung von Schlagworten, wie es z. B. jene Dreizahl von Phrasen ist, mit welcher sich die »N. Fr. Pr.« in ihrer heutigen gegen uns gerichteten Polemik lächerlich macht. Die Schwierigkeiten, ein solches Programm zu bilden und durchzuführen, sind uns bekannt, allein wir halten dieselben nicht für unüberwindbar. Wenigstens wäre der anzuhoffende Gewinn ein so reichlicher, dass er die ernstlichsten Anstrengungen rechtfertigte. Die wohlthätigen Konsequenzen einer strammeren Organisation der Rechten auf Grund eines solchen Programms würden sich nach allen Richtungen hin geltend machen. Selbst die Regierung führe besser dabei, denn, wenn sie auch einerseits genötigt wäre, der fester geeinten

Majorität mehr Rücksicht angedeihen zu lassen, so hätte sie dafür andererseits einen sicheren Rückhalt an derselben und gewisse drangsalvolle Abstimmungen blieben ihr erspart. Die Parlamentsmehrheit selbst gewänne durch eine straffere Zusammenfassung mehr Initiative beim Vorgehen, mehr Kraft in der Abwehr, mehr Erfolg in ihren Aktionen. Aber zunächst auf die öffentliche Meinung müßten sich die wohlthuenden Wirkungen einer solchen Umwandlung erstrecken! Man täusche sich nicht über eine leidige Tatsache! Mit unglaublicher Selbstverleugnung hat die Rechte Jahre hindurch den Interessen des Staates gedient, Opfer über Opfer gebracht, die Finanzen gestärkt und die Wehrkraft erhöht ohne für die der Bevölkerung aufgebürdeten Lasten irgend ein nennenswertes Entgelt einzuheimsen. Insbesondere heuer wird es kaum einen Abgeordneten der Rechten geben, der befriedigten Gemüts und leichten Herzens vor seine Wähler träte, um ihnen seinen Rechenschaftsbericht zu erstatten. Es ist schwül geworden unter den Wählerschaften, nur in dieser Atmosphäre wird es erklärlich, wenn in Böhmen die politischen Zahnbrecher mit ihrer Jahrmarktseloquenz, selbst an die integrale Persönlichkeit eines Dr. Mattusch ungestraft sich wagen dürfen! Eine kräftige Rallirung der Rechten wird leichter zur Befriedigung begründeter Wünsche führen, damit aber wird das Handwerk jenen Toren gelegt sein, welche der Nation zu dienen vorgeben, indem sie den Glauben derselben in ihre bewährten Vorkämpfer untergraben. Und mit dieser Gesundung des öffentlichen Lebens ist unsere Zukunft aufs innigste verbunden — in dieser Überzeugung schließen wir für unseren Teil eine Diskussion — von der wir nur wünschen, sie möge betrachtet werden als das, was sie ihrem Ursprunge und ihrem Wesen nach stets gewesen ist: als der Ausfluß einer zwar rein subjektiven, dabei jedoch starken und lebendigen Überzeugung!

Wien, 5. August 1888.

VIII.

Objavljam tu svoj govor iz seje 26. marca l. 1889. Naj uveri čitatelja, da tedanja slovenska delegacija nikakor ni bila mlačna v obrambi narodnih teženj, celo ne v odbijanju tako nevarnega sovražnika, kakor je bil baron Dumreicher. V svesti sem si, da smo storili svojo dolžnost v polni meri ter da nismo zaslužili nepovoljne kritike, ki jo še dandanes semtertja čujemo o svojem delovanju.

Opozarjam posebno na one odstavke svojega govora, ki se bavijo z razmerjem cerkve do ljudske šole. Morda se najbolj s to izjavo ovrže ona čisto napačna domneva, da sem bil še v tistih letih liberalni šampijon, ki se je toliko let kasneje l. 1903, radi mandata izneveril liberalnemu programu.

Moj govor slove:

Nach der großen Rede, mit welcher die letzte Sitzung geschlossen hat, dürfte vielleicht im gesammten hohen Hause die Empfindung vorgeherrscht haben, daß die Entgegnung auf diese Rede von den Bänken der Slovenen fallen sollte. Dem ist so geschehen und ich fühle mich deshalb zu doppeltem Danke jenen zahlreichen mit mir zugleich eingezeichneten Rednern verpflichtet, deren ehrendem Vertrauen ich die Aufgabe verdanke, heute auf die Rede des Herrn Generalredners contra entgegen zu können.

Eines nur bedauere ich. Im Parlamente sollte es eigentlich zu-
gehen wie auf dem Fechtboden, der gegnerische Angriff sollte sofort
parirt und nachgeschlagen werden. Das ist das einzig Richtige, das
ist dasjenige, was frischen Zug, was Unmittelbarkeit in die parlamen-
tarische Behandlung bringt. Ich hätte sehnlichst gewünscht, bereits
neulich zum Worte zu gelangen, und wie leicht wäre dies möglich
gewesen!

Allen Respekt vor der oratorischen Leistung des verehrten Herrn
Abgeordneten der Kärntner Handelskammer. Nach ihrer Art, in ihrer
Glätte und sorgfältigen Durcharbeitung ist sie ja ein wahres Cabinet-
stück gewesen. Aber demungeachtet wird der verehrte Herr Abgeord-
nete selbst zugeben müssen, daß vieles von dem, was er vorgebracht
hat, zum Beispiel das, was über die Reichrathswahlordnung für Kärn-
ten und den Antrag Ferjančič, was über slovenische Grundbuchs-
eintragungen und über die kärntnerischen Auscultantenstellen gesagt
wurde, was erzählt wurde über die Beziehungen Ungarns zu Kroatien
und über die Thätigkeit des Bischofs Stroßmayer, daß dies alles in
einem außerordentlich losen Zusammenhange nicht bloß mit dem Titel
»Schulaufsicht«, sondern mit dem ganzen Unterrichtswesen steht. (Sehr
richtig! rechts.)

Es wäre nur notwendig gewesen, diese überflüssigen Partien zu
streichen, und ich hätte nicht durch volle zwei Tage das Vergnügen
entbehren müssen, mich ausführlicher mit der Rede meines geehrten
unmittelbaren Herren Vorredners zu beschäftigen.

Er hat einen Ausspruch Royer Collard's citirt: »Jeder hat die-
jenige Ehrlichkeit, die mit seiner Intelligenz vereinbar ist.« Ich accep-
tire den Ausspruch dieses bedeutenden französischen Staatsmannes
unbedingt, ich stelle mich auf denselben und von dieser Basis aus will
ich den strikten Nachweis erbringen, daß alles dasjenige, was der
verehrte Herr Abgeordnete Baron Dumreicher in zwei vollen
Stunden über slovenische Verhältnisse dem hohen
Hause zum besten gegeben hat, mit den tatsächlichen
Dingen im Widerspruche steht und nichts wei-
ter ist, als der Ausfluß einer krankhaften Partei-
leidenschaft.

Es versteht sich von selbst, meine Herren, daß ich nur die Haupt-
punkte hier in Betracht ziehen kann. Ich erbitte mir jedoch die ge-
neigte Aufmerksamkeit des hohen Hauses und etwas Geduld.

Als den ersten dieser Punkte fasse ich die bewegliche Klage des
Herrn Abgeordneten Dumreicher auf, dahin gehend, daß »im Cen-
trum dieser slavischen Bewegung im Herzogthume Krain der Landtag,
der Landesausschuß, der Landesschulrat, die Handels- und Gewerbe-
kammer, die Landwirtschaftsgesellschaft, der Gemeinderat der Landes-
hauptstadt slovenisirt ist«. Die Sache widerlegt sich einfach durch den
Hinweis auf die Volkszählung des Jahres 1880 und niemand von den
Herren wird doch behaupten wollen, daß die Ziffern dieser Volks-
zählung etwa durch die Thätigkeit dieser Regierung oder gar durch
die Thätigkeit des derzeitigen Landespräsidenten von Krain zustande
gekommen sind. Das System Taaffe wurde im Jahre 1880 von den
liberalen Deutschen in Österreich nur als eine vorübergehende Epi-
sode aufgefaßt, und der Landespräsident von Krain, der war unmittel-
bar vor der Zählung erst ins Amt getreten.

Nun, meine Herren, nach dem Ortsrepertorium für Krain ist das
numerische Verhältnis zwischen beiden Nationalitäten folgendes: Slo-
venen gibt es 447.000 — ich runde ab —, Deutsche 29.000 (Hört! rechts.)
Von diesen 29.000 Deutschen wohnen überdies circa 20.000 in der
abseits gelegenen, mit ganz eigenartigen Verhältnissen ausgestatteten
Spracheninsel Gottschee. Es stehen daher im Lande de facto nicht
mehr als 9000 Deutsche gegen die kompakte slovenische Bevölkerung

von 447.000. (Hört! Hört! rechts.) Wie will da der Herr Abgeordnete für Kärnten das Kunststück zustande bringen, in einem konstitutionellen Staate mit freien Wahlen, in den Vertretungskörpern dieser minimalen Minderheit zur Mehrheit zu verhelfen? Es wäre nur eine Möglichkeit hiezu und auch dieses Mittel würde heute nicht mehr verfangen, wenn sich nämlich irgend eine Regierung entschlosse, bei den Wahlen das zu thun, wofür der Franzose den bezeichnenden euphemistischen Ausdruck hat: »Corriger la fortune.«

Übrigens, wie kann der Herr Abgeordnete Dumreicher behaupten, dass die Deutschen in Krain verkürzt sind? Im krainischen Landtage sitzen unter 36 gewählten Abgeordneten zehn Abgeordnete der deutschen Partei (Hört! Hört! rechts), im Landesausschusse gehört von vier Beisitzern einer dieser Partei an, im Abgeordnetenhaus sitzen von den zehn Abgeordneten für Krain, zwei auf den Bänken der Opposition; etwas ähnliches ist im Landesschulrathe der Fall; in der Handelskammer gehören zwei Sectionen der deutschen Partei an und wenn man von der Landeshauptstadt Laibach spricht, so sollten die Herren, wenn sie gut unterrichtet sind, doch wissen, dass die Slovenen in Laibach selbst ein Compromis wünschen und dass dasselbe nur aus dem Grunde nicht zustande kommt, weil die verehrte deutsche Partei in Laibach es leider nicht haben will.

Wenn also der Herr Dumreicher aus diesen thatsächlichen Verhältnissen die Schlussfolgerung zieht, das Deutschthum in Laibach werde bedrängt und verfolgt, wie das Deutschthum in den russischen Ostseeprovinzen, so muss ich sagen, über den Geschmack lässt sich zwar nicht streiten, aber ich komme dann zu der ganz berechtigten Conclusion, dass die Kenntnisse des verehrten Abgeordneten über russische Zustände und Vorgänge derzeit entschieden noch außerordentlich mangelhaft sind und einer gründlichen Aufbesserung dringend bedürfen. (Heiterkeit rechts. — Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Gerade die socialen Verhältnisse sind sehr ähnlich!)

Der zweite Punkt, über den Beschwerde geführt wurde, ist die Ernennung der Bezirksschulinspectoren in Krain, die um die Wende des vorigen Jahres vollzogen wurde. Der Herr Abgeordnete Dumreicher hat hier zweierlei auszusetzen: Erstens, dass kein deutscher Bezirksschulinspector ernannt wurde; in zweiter Linie griff der Herr Abgeordnete einzelne der ernannten Bezirksschulinspectoren persönlich an, indem er ihnen Deutschenhass, nationalen Fanatismus und kirchliche Unduldsamkeit vorwarf, lauter Eigenschaften, von denen ich vorweg zugebe, dass mit ihnen, wenn sie sich erweisen lassen, die Qualification der Betreffenden für diesen Posten in der That wegfällt.

Was den ersten Gegenstand betrifft, so wundert es mich, dass der Herr Abgeordnete für Kärnten nicht bemerkt, in welch flagrantem Widerspruche mit seiner eigenen Theorie er sich befindet. Wie hat er in seiner vorjährigen Rede die Unterrichtsverwaltung hier angegriffen unter dem Vorwande, dass sie die Schule den Nationalitäten Preis gebe, und heute verlangt er von derselben Unterrichtsverwaltung, dass sie nicht nach der fachmännischen Eignung entscheide, sondern dass sie gewisse Posten ausschließlich für Angehörige einer bestimmten Nationalität reservire. (Sehr gut! rechts.)

Soweit wie der Herr Abgeordnete Dumreicher geht, gehen bei uns, den inferioren Slovenen, nur Leute, von denen man sagen muss: Sie sind verbohrt Querköpfe. Wir gemäßigten Leute, wir bescheiden uns damit, dass der betreffende staatliche Functionär neben der vollen sachlichen, auch die volle sprachliche Eignung besitzt.

Nun darf aber der Abgeordnete für die Klagenfurter Handelskammer doch das Eine nicht übersehen: Es gibt ja keinen Schul-

bezirk in Krain, in welchem die Deutschen die Majorität hätten; in dem Ortsrepertorium finden wir, dass bedeutendere deutsche Minderheiten nur in zwei krainischen Schulbezirken sich vorfinden, nämlich erstens in Laibach-Stadt 18.845 Slovenen und diesen gegenüber 5658 Deutsche, und zweitens im Schulbezirke Gottschee — denn die Sprachinsel Gottschee ist nicht vollkommen mit dem Schulbezirke Gottschee identisch — wo wir 14.647 Deutsche, aber ihnen gegenüber 26.703 Slovenen finden. (Hört! rechts.)

Nun wird mir doch der verehrte Herr Abgeordnete concedieren müssen, dass zu den wichtigsten Unterrichtsgegenständen der Volksschule die Muttersprache gehört. Wie würde nun ein Schulinspector in Krain imstande sein, seinen Posten auszufüllen, wenn er nicht der betreffenden Landessprache in Wort und Schrift mächtig ist? Ich muss aber einfach sagen, es ist weder die Schuld der nationalen Partei in Krain, noch, wie ich glaube, der Unterrichtsverwaltung, dass unter jenen Deutschen, die allenfalls für derartige Posten sich sonst eignen würden, sich kein einziger vorfindet, welcher die sprachliche Qualifikation in ausreichendem Maße besitzt.

Aber, meine Herren, es ist auch über Persönlichkeiten gesprochen worden. Ich bitte, versichert zu sein, dass ich dieses Gebiet nur außerordentlich ungern betrete. Wenn Sie mir gegenüber gerecht sind, werden Sie mir das Zeugnis nicht vorenthalten dürfen, dass ich, seitdem ich in diesem hohen Hause sitze und so oft ich das Wort ergreife, stets bemüht war, nur über sachliche Dinge und sachlich zu sprechen. (Bravo! rechts.) Sie können, wenn Sie gerecht sind, auf mich die bekannten Worte Juvenal's über die »Gracchen, die sich über den Aufruhr beschwerten«, nicht anwenden. Ich bedaure, wenn so viel in Personalien gemacht wird; die Discussion wird hiedurch nicht gefördert, sie wird dadurch sehr häufig nur vergiftet.

Ich gebe allerdings zu: es gibt Gegenstände, die man nicht leicht berühren kann, ohne gewisse Personen zu treffen. Aber gerade in einem solchen Falle ist es Pflicht eines jeden anständigen Menschen, und doppelte Pflicht eines Parlamentariers, sich genau darüber zu informieren, wie die Quellen beschaffen sind, aus denen er seine Nachrichten geschöpft hat; Sie werden sofort sehen, wie der verehrte Herr Abgeordnete Dumreicher dieser Pflicht nachgekommen ist.

Er hat einen Mann angegriffen, der mit mir — ich mache da eine persönliche Bemerkung — seit meiner frühesten Kindheit durch innige Freundschaft verbunden ist, und für dessen wissenschaftliche und persönliche Tüchtigkeit und Ehrenhaftigkeit ich mit derselben Entschiedenheit einstehe, wie für mich selbst.

Er hat jenen Mann den »berüchtigten Redacteur einer slovenischen Zeitung«, des »Ljubljanski Zvon« genannt. Ich wiederhole dabei, was ich bereits einmal im hohen Hause vorzubringen die Ehre hatte, dass der »Ljubljanski Zvon« eine belletristisch-wissenschaftliche Monatsrevue ist, die sich in ernstesten wissenschaftlichen Kreisen unterschiedener Anerkennung erfreut. Der Abgeordnete Dumreicher vertritt einen kärntnerischen Wahlbezirk. Ist ihm den jenes Feuilleton entgangen, welches ungefähr vor drei Jahren in einem großen Residenzblatte zu finden war, ein Feuilleton, gezeichnet von dem bekannten Schriftsteller Heinrich Noë, in welchem er sich über die literarische Indolenz der Deutschen Kärntens beschwert und ihnen kein besseres Muster aufzustellen weiß, als — diese »berüchtigte Zeitschrift »Ljubljanski Zvon?«

Über Anastasius Grün habe ich bereits gesprochen und seinerzeit die Sache aufgeklärt. Jene Schauermäre aber, die hier von der angeblichen Darstellung der Genesis der Deutschen erzählt wurde, sie ist, meine Herren — Sie verzeihen mir den Ausdruck — eine Ent-

stellung. Ich kenne die betreffenden Aufsätze sehr wohl, es ist aber darin nirgends von den Deutschen (Nemci) die Rede, sondern ausdrücklich wird gesprochen von nemškutari, das sind jene gebürtigen Slovenen, welche im nationalen Kampfe sich auf die Seite der Gegner stellen, und Sie selbst haben ja den Beweis dafür des öftern erbracht, wie wenig sich derartige Leute, nationale Abtrünnige, Renegaten der Sympathie des betreffenden Volkes erfreuen.

Noch mehr aber hat mich Wunder genommen das, was hier erzählt wurde über die Anschauungen dieses Schulinspektors von der Reformation, dem Protestantismus, Wunder genommen deswegen, weil die betreffende Erzählung vor mehreren Monaten wörtlich veröffentlicht worden ist in einer deutschen Zeitschrift — manchem der Herren wird sie bekannt sein — nämlich im »Brünner Beobachter«. Und niemand hat den mindesten Anstoß daran genommen, er hätte sich auch in seinem ästhetischen Urtheile die bedenklichste Blöthe gegeben, wenn er es gethan hätte. Es ist dies eine Erzählung, die den Titel führt: »Vita vitae meae«. Sie spielt in der Reformationszeit, im 16. Jahrhundert.

Sie wissen, daß wir ja sehr heftige Religionswirren in Krain hatten. Wir standen in enger Verbindung mit Württemberg, die slovenischen Bücher wurden in Tübingen gedruckt, unser Land war auf dem besten Wege, lutherisch zu werden. Die Gegensätze waren außerordentlich stürmisch, und auf diesem Untergrunde baut nun der Erzähler sein geschichtliches Zeitbild auf. Wer kann daran Anstoß nehmen, wenn der betreffende in einer geschichtlichen Novelle die handelnden Personen, in denen die feindlichen Gegensätze sich verkörpern, so sprechen läßt, wie es der historischen Treue entspricht? Es tritt darin auf als Vertreter des Protestantismus ein von Glaubenseifer erfüllter protestantischer Prädicant — von dem hat der verehrte Herr Abgeordnete nichts zu erzählen gewußt — auf der anderen Stelle der Bischof von Laibach, der Pfleger der bischöflich freising'schen Stadt Bischoflack und dessen Landsknechte. Und da steht wirklich im »Ljubljanski Zvon« Folgendes. Der Bischof fragt seinen Pfleger, »ob sich denn mit guten Worten nichts ausrichten lasse?« Und die Antwort des etwas temperamentvollen, heißblütigen Mannes ist: »Mit guten Worten? Bischöfliche Gnaden! Mit dem Pfahle auf den Kopf, oder mit der Hellebarde in die Rippen, das ist für diese Satansnachfolger das beste Wort.«

Sie sehen, etwas, was natürlich aus der Wechselrede fließt, und kein vernünftiger Mensch kann daran Anstoß nehmen. Jetzt betritt der protestantische Prädicant die Scene: Von einem Felsen wird er des Gefolges des Bischofs gewahr und vom zelotischen Eifer hingerissen, fängt er an, von der Höhe herab zu zettern. Er apostrophiert sie: »Sünder aus Sodom und Gomorrha! Satanskinder und Brut der Hölle!« Dem Bischof sagt er: »Auch Dich, eines römisch-katholischen unreinen Weibes unreinen Diener wird die Geißel Gottes treffen, daß Du selbst dem Vater der Hölle zur Abscheu wirst!«

Das sind Dinge, die aus den heftigen Gegensätzen jener Zeit sich erklären, und jeder, der die Kraftsprache der religiösen Streitschriften in jenen Tagen kennt, wird mir sagen, daß das Colorit hier richtig getroffen ist. Nun machen sich die Landsknechte daran, ihn zu fangen, und um dies zustande zu bringen, verwickeln sie ihn in ein Gespräch und erwidern seine Schmähungen mit gleicher Münze, während ihn andere von rückwärts umgehen. Und da fällt der Ausspruch, der neulich ihre lebhaftige Entrüstung — die Herren von der Opposition sind außerordentlich leicht in Entrüstung zu bringen — erweckt hat.

Einer dieser Landsknechte ruft: »Du Prophet auf dem Felsen, ich kenne Dich gut, Du und jener Primus Truberus, der dem Laibacher

Bischofe entflohen, und jetzt in der Hölle brät, seid zwei zwinglianische, für Lucifer unverdauliche Ferkel.« Also, meine Herren, nicht der betreffende Professor und Redakteur hat dies geschrieben, nicht seine Ansicht ist es, sie ist entnommen aus einer historischen Erzählung und ergibt sich mit Naturnotwendigkeit aus dem Principe, welchem der Verfasser folgen mußte, aus dem Principe der historischen Treue, das er wahren mußte.

Ich dränge die Empfindung zurück, die in mir persönlich hiedurch erweckt wird, ich appelliere auch nicht an die Majorität, ich übergebe meinem geehrten Gegner die ganze wortgetreue Übersetzung (Heiterkeit und Bravo! rechts) und ich überlasse dem Urtheilsvermögen der geehrten Opposition die Beantwortung der Frage, ob denn auch diese Methode Anspruch hat auf die Bezeichnung »Ehrlichkeit« (Bravo! rechts.)

Auch Deutschenhaß wird dem betreffenden Realschulprofessor vorgeworfen.

Wir sind ja nach Ihren Darstellungen im krainischen Landtage außerordentliche Fanatiker und in diesem unseren blinden Wüthen gegen das Deutschtum haben wir es glücklich so weit gebracht, daß nicht blos in allen vierklassigen Schulen des Landes die deutsche Sprache obligater Unterrichtsgegenstand ist, sondern daß wir aus Landesmitteln noch einen besonderen Betrag schon seit einer Reihe von Jahren zur Dotierung des unobligaten deutschen Unterrichtes an den zwei- und dreiklassigen Volksschulen votieren! (Hört! Hört! rechts.) Sie werden mir zugeben, das ist ein sprechendes Beispiel für unseren nationalen Fanatismus!

Der betreffende Bezirksschulinspektor aber, von dem die Rede war, hat durch drei Jahre in einem oberkrainischen Bezirke, in dem lebhafter Fremdenverkehr stattfindet, funktioniert, somit in einem Bezirke, wo die deutsche Sprache ein praktisches Bedürfnis für gewisse dortige Bevölkerungskreise ist.

Was hat er nun gethan?

Als er hinkam, fand er eine einzige zweiklassige Volksschule mit unobligatem, deutschem Unterrichte. Seiner Initiative ist es zuzuschreiben, daß binnen drei Jahren in zwei weiteren zweiklassigen Volksschulen dieser Unterricht eingeführt wurde und außerdem noch in der einklassigen Volksschule in Lees.

Schließlich, meine Herren, muß man doch auch ein gewisses Gewicht legen auf die Äußerungen der vorgesetzten Behörde über die amtliche Thätigkeit dieses Mannes. Ich habe mir viele Dokumente darüber verschafft, es war mir dies ja möglich gewesen. Ich citiere daraus nur eines, das Enthebungsdekret, welches ihm ausgestellt wurde am 10. Jänner 1889 von dem Bezirkshauptmann und Vorsitzenden des Bezirksschulrates in Radmannsdorf. Ich berufe mich hier auf Seine Excellenz den Herrn Baron Schwegel, er wird dem betreffenden staatlichen Funktionär das Zeugnis nicht versagen, daß er ein fähiger Beamter ist und daß er nicht zu unseren nationalen Parteigängern gehört.

Und was schreibt dieser Bezirkshauptmann? Er sagt (liest):

»Bei diesem Anlasse gedenke ich Ihrer dreijährigen hingebungsvollen Bethätigung in diesem Bezirke, ich anerkenne mit Befriedigung ihren anregenden und fördernden Einfluß auf das Schulwesen des Bezirkes und danke Ihnen als Vorsitzender der k. k. Bezirksschulrathes für Ihre ausgezeichnete führende Wirksamkeit in dieser Körperschaft nicht minder, wie ich Ihnen für die rege und taktvolle Mitwirkung bei der Durchführung der Beschlüsse des Bezirksschulrathes zu danken verpflichtet bin. Pietät für seine Majestät und Allerhöchst dessen Regierung, weise Unterordnung gegenüber den gesetzlichen und admini-

strativen Anordnungen, allgemeine Bildung, Kenntniss aller Details des Unterrichtswesens, ein humanes und objektives Urtheil kennzeichnen Ihre eingreifende Wirksamkeit.« (Hört! Hört! rechts.)

Es hat der Herr Baron Dumreicher recht, wenn er sagt. Seine Excellenz der Unterrichtsminister ist nicht unbedingt gebunden an die Vorschläge des Landesschulrates.

Ich stelle mich bereitwillig auf denselben Standpunkt und sage: Der Fall vorausgesetzt, daß dieser Funktionär von dem Landesschulrath nicht vorgeschlagen worden wäre, so wäre es nur in der Ordnung gewesen, wenn auf Grund derartiger Äußerungen und auf Grund einer vieljährigen wirklichen verdienstvollen und wissenschaftlichen Leistung des Betreffenden der Herr Unterrichtsminister auch gegen den Vorschlag des Landesschulrathes ihn ernannt hätte. (Sehr gut! rechts.)

Auch der Bezirksschulinspektor von Gottschee ist angegriffen worden. Ich finde es begreiflich. Es kann namentlich dem deutschen Schulverein nicht angenehm sein, daß in der letzten Zeit eine seiner Aktionen in Gottschee Fiasco gemacht hat. Wir hören so oft von diesem Schulverein, daß er sich lediglich die Aufgabe stellt, deutsche Kinder vor Slavisierung zu bewahren. Ich muß gestehen, wenn dies wahr wäre, wäre ich der erste, der diese Thätigkeit vollkommen anerkennen würde; indes scheint es hiebei nicht ohne gewisse Ausnahmen abzulaufen. So ist es in jüngster Zeit versucht worden, einen neuen Schulsprengel in Gottschee in der Gemeinde Obergraß zu bilden. Die kommissionelle Erhebung fand statt, es wurde den Bewohnern von Obergraß bekannt gegeben, dass der Schulverein eine Spende von 1500 fl. unter der Bedingung zu geben bereit sei, daß sie den deutschen Sprachunterricht in der Volksschule einführen.

Meine Herren! Wer die Verhältnisse von Obergraß, dieser entlegenen, hoch oben im waldigen Berglande befindliche Ortschaft und die außerordentliche Armut derselben kennt, der weiß, was 1500 fl. für eine Summe sind und der wird Respekt vor den Männern bekommen müssen, welche der Versuchung widerstanden haben. Obergraß hat, nach dem Repertorium allerdings, 141 Deutsche, aber 540 Slovenen (Hört! rechts) und alle Achtung vor diesen Männern, die es offen herausagten: Wir brauchen die Spende des Schulvereines nicht, wir wollen nicht den deutschen Sprachunterricht, wir wollen einen utraquistischen Sprachunterricht haben. Nun wurde von Seite des deutschen Schulvereines oder wenigstens von Seite der Parteipresse dem betreffenden Bezirksschulinspektor vorgeworfen, er habe die Leute beeinflusst. Er stellt es entschieden in Abrede, aber auch wenn er es gethan hätte, verdiente er meinerseits die vollste Anerkennung gerade vom pädagogischen Standpunkte.

Ein dritter Umstand hat den unmittelbaren Vorredner sehr unangenehm berührt; er hat ihn so in Aufregung gebracht, daß er den Muth fand, selbst daraus, weil unsere Nationalität wie jede andere ihre arme studierende Jugend unterstützt, eine Waffe gegen uns zu schmieden. Er hat behauptet: »Verwerfliche Agitation seitens der nationalen Partei, Schwäche der Regierung gegenüber diesen Aspirationen.« Er fährt weiter fort: »Aus den untersten Lagerungen der Gesellschaft werde der Nachwuchs zur mittleren Gelehrtschule herbeigezogen.« (Abgeordneter Jahn: Sehr demokratisch!) So spricht der Herr Abgeordnete der Klagenfurter Handelskammer. Meine Antwort darauf kann sehr kurz sein. Ich kenne die Mittelschulen Krains, an denen ich durch volle sieben Jahre gedient habe, ich kenne die Kulturgeschichte unseres Landes und ich antworte daher dem Herrn Abgeordneten, der alle diese Dinge nicht kennt, folgendermaßen: Unser Land ist ein demokratisches, unser Volk ist ein echtes Bauernvolk, der Großgrundbesitz in Krain besagt wenig, denn er liegt wirtschaftlich zu sehr darnieder, zu einer regeren städtischen

Entwicklung haben wir es bis nun infolge der Ungunst der Verhältnisse und der Schuld der Regierungen nicht gebracht, unsere ganze Hoffnung, unsere ganze Zukunft wurzelt in unserem kräftigen intelligenten Bauernstande. Jeder, der die Verhältnisse kennt, wird mir zugeben müssen, dass das bauerliche Material in unseren Mittelschulen dem städtischen weitaus überlegen ist. (Ganz richtig! rechts.) Sehe sich einmal der Herr Abgeordnete Dumreicher doch unsere Culturgeschichte etwas genauer an! Es gibt eine Reihe glänzender Namen aus Krain.

Jene Geistesheroen, die es zu europäischem Rufe gebracht haben, aus welchen Schichten, welchen Lagerungen sind sie denn hervorgegangen? Unser Mathematiker Vega ist ein Bauernsohn; jener Kopitar, dem Jakob Grimm den ehrenden Beinamen »monstrum scientiarum« gegeben hat und welcher unter den Wiener Arkaden ruht, ist gleichfalls ein derartiger Bauernjunge gewesen.

Unser Dolliner, Miklosich, ein steirischer Slovenc, sie alle rangirten einmal unter jene Bauernjungen, denen der Herr Abgeordnete Freiherr v. Dumreicher in der Weisheit seiner Unterrichtspolitik am liebsten die Thore vor der Nase verschließen möchte. (Heiterkeit und Beifall rechts.)

Und ich könnte, meine Herren persönlich werden, ich könnte Ihnen einen Mann anführen, dessen Wiege in einem slovenischen Bauernhause gestanden ist, der auf Ihrer Seite sitzt, Ihrem Club angehört, welcher den ungeheuren Weg zurückgelegt hat vom slovenischen Bauernjungen bis zu den höchsten Vertrauensposten und Ehrenstellen des Staates; ich thue es nicht, obwohl ich den Mann für geistig viel zu bedeutend halte, als dass ich annehmen könnte, er würde sich durch diese Erinnerung an seine bauerliche Abstammung im mindesten verletzt fühlen.

Nun, meine Herren, ich übergehe zu einem weiteren Hauptpunkte, der besonders erheiternd auf mich gewirkt hat.

Da hat uns der verehrte Herr Abgeordnete Freiherr v. Dumreicher die Methode in unserem nationalen Vorgehen so hübsch geschildert. Er hat gesagt: die erste Etappe ist Krain; Krain ist gewonnen, jetzt mit dem Überschusse künstlich gezüchteter nationaler Intelligenz nach Untersteiermarkt. Da ist die zweite Etappe. Er sagt: »Aufwühlung Untersteiermarks« und fährt dann fort (liest): »Man trachtete in die Städte und Märkte selbst national gesinnte Laien aus Krain zu verpflanzen und so das deutsche Gepräge dieser Culturstätten u. s. f. von innen heraus zu zerstören.«

Meine Herren! Der Plan wäre außerordentlich schlau; alle Anerkennung den strategischen Fähigkeiten des Herrn Abgeordneten Freiherrn v. Dumreicher. Nur, meine Herren, bedaure ich, dass er im flagrantesten Widerspruche zu den Thatsachen steht, dass er — einfach ganz unwahr ist! Ich werde das an Beispielen zeigen. Nehmen Sie ganz einfach — es sind vor allem Juristen angeführt worden — die Notare. Der Cillier Kreisgerichtssprengel, der das ganze slovenische Untersteiermark umfasst, hat 26 systemisirte Notarenposten. Nach der Theorie des Herrn Abgeordneten Freiherrn v. Dumreicher müssten Sie annehmen, dass ein sehr starker Procentsatz von krainischen Slovenen unter diesen steirischen Notaren sich findet.

In Wahrheit aber sind — ich citire nach dem neuesten Status — von 26 Stellen zwei unbesetzt, zwei sind mit Kärntnern besetzt, 21 von Steirern und nur ein einziger Krainer befindet sich darunter (Hört! Hört! rechts) und selbst dieser hält es mit der deutschen Partei. (Lebhafte Heiterkeit rechts.)

Jetzt drehen wir aber einmal den Spiess um und sehen uns die Notarstellen in Krain an. Im Sprengel Laibach gibt es 20, im Kreisgerichtssprengel Rudolfswerth 15 Notariate, in Summa 33 Stellen, davon sind zwei unbesetzt; dann haben wir einen Kärntner, einen Küstenländer, 12 Krainer und 17 Steirer (Hört! Hört! rechts), also nicht weniger als 17 Notare aus Steiermark gegenüber 12 einheimischen.

Dasselbe findet bei den Lehrern, den Mittelschullehrern statt. Ich stelle dem Herrn Abgeordneten Freiherrn v. Dumreicher, wenn er es wünscht, ein Exemplar des österreichischen Professorenkalenders für das Schuljahr 1888/89 zur Verfügung. Es ist dort die Provenienz jedes Einzelnen angegeben, sein Geburtsland und Geburtsort. Und was wird er finden? An sämtlichen Mittelschulen Untersteiermarks lehren zwei Mittelschullehrer aus Krain. (Hört! Hört! rechts.) In Krain dagegen finden wir aus Steiermark drei Gymnasialdirectoren und 20 Professoren und Supplenten. (Hört! rechts.)

Gegenüber derartigen Thatsachen wundere ich mich, dass Abgeordneter Baron Dumreicher solches Gefallen an dem Ausspruche Royer-Collard's hat. Ich würde ihn warnen, denselben nicht zu oft im Munde zu führen; es könnte sich ereignen, dass das Renommé seiner Ehrlichkeit, möglicherweise auch seiner Intelligenz — sie stehen ja nach dieser Theorie in so inniger Verbindung — in ganz entschiedenem Misseredit kommen könnte. (Sehr gut! Bravo! rechts.)

Es ist weiter auch erzählt worden von dem Priesterhause in Marburg, wo der ohnehin spärliche Nachwuchs der deutschen Priester in den letzten Jahren beträchtlich abzunehmen beginnt. Meine Herren, die Sache ist nicht wahr, einfach aus dem Grunde, weil sie unmöglich ist. Man kann sagen: die ältesten Leute wissen sich kaum zu erinnern, dass im Marburger Priesterhause deutsche Theologen sich befanden, das war höchstens alle fünf Jahre einmal der Fall. Da wird also von einem Abnehmen in neuerer Zeit aus dem einfachen Grunde nicht die Rede sein können, weil, wo nichts ist, selbst Abgeordneter Dumreicher sein Recht verloren hat. (Heiterkeit rechts.)

Ein weiterer Punkt endlich, den uns Baron Dumreicher vorgehalten und voraus er sehr weitgehende Consequenzen gezogen hat: Er hat das Wort gesprochen, dass »während der vielhundertjährigen Berührung der Slovenen mit den beiden großen Culturvölkern, den Italienern und den Deutschen kein einziger geistzündender Funke auf die ersteren übersprungen ist«. Wenn dieser Vorwurf einem ganzen Volke gegenüber berechtigt wäre, meine Herren, so wäre er doch unedel und unschön. (Bravo! Bravo! rechts.) Die Namen aber, die ich Ihnen früher angeführt habe, sie zeigen, dass dieser Vorwurf auch unbegründet ist, und wir können es mit gerechtem Stolz sagen: Unsere kleine Nation hat in der Zeit, wo das Geistesleben Österreichs arg darnieder lag, mächtig beigetragen zur Repräsentation unseres Staates auf wissenschaftlichem Gebiete (Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Es war von der Nationalliteratur die Rede!) und was die Nationalliteratur betrifft — ich komme gleich auf die Nationalliteratur zu sprechen, Herr Abgeordneter Dumreicher wünscht es — begnüge ich mich, einen einzigen Namen ihm zu nennen, den Namen eines großen Dichters, der trotz seiner Zugehörigkeit zu unserem Volksthum eines der leuchtendsten Gestirne am Himmel der Dichtkunst ist. Der Name lautet Preßern.

Ich kann vom Herrn Abgeordneten Dumreicher nicht verlangen, dass er ihn kennt (Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Ich kenne ihn!) es könnte mich auch nicht wunder nehmen, wenn er sagen würde: »Das glaube ich nicht, das ist wieder so ein Eigendünkel

eines kleinen slavischen Gerngroß.« Er wird aber vielleicht einem Manne glauben (Abgeordneter Freiherr v. Dumreicher: Anastasius Grün!) ja, Anastasius Grün, der ein Schüler Preserns war, und den Sie zum großen Theile nach seinem eigenen Geständnis unserem Presern verdanken.

Ich werde eine Stelle aus einem Briefe zur Verlesung bringen, welchen Anastasius Grün 1849 geschrieben hat. Sie finden den Brief — ich habe ihn erst heute in der Hofbibliothek excerptirt — in dem »Illirischen Blatt« Nr. 38 vom 12. Mai 1849. Anastasius Grün schickte einen namhaften Beitrag für das Grabdenkmal des Dichters und sagt in dem Briefe wörtlich folgendes (liest):

»Meine Herren! Sie haben das schöne, dankenswerte Geschäft übernommen, die Stelle, an welcher sich die irdischen Fußtapfen eines Unsterblichen in die Geisterwelt verlieren, den Nachkommen zu bezeichnen. Sie sammeln Bausteine für das Denkmal unseres trefflichen Presern. Als ich jenen Aufruf las, fühlte ich mich zu einer doppelten Pflichterfüllung aufgefordert. Ich folge ihm nicht nur als Sohn des Landes, dessen Volkssprache der vaterländische Sänger bereichert und veredelt hat, meinen Obolus für diesen Todten zu steuern, sondern ich möchte auch vor Ihnen, meine Herren, noch ein anderes Todtenopfer in dieses Grab senken, nämlich das des wärmsten, unauslöschlichen Dankes, den ein Schüler dem einstigen Lehrer seiner Jugendtage schuldet.

Wenn jemals der in des Knaben Brust schlummernde Funke zureden Flamme, der unentwickelte Keim zur Blüte wird, so danke ich es ihm vor Allen! Der Mann, dessen odysseeischer Geist »viele fremde Städte gesehen und Sitte gelernt hat«, fühlte es gar wohl, daß eine gebildete Volkssprache der wohlthätige Strom sei, der in seiner Tiefe die Goldkörner jener höheren Gesittung führt, welche allein die in Krämpfen liegende Welt endlich zu beruhigen und neu zu gestalten vermag.«

So urtheilt einer Ihrer großen Dichter. Ich stelle dieses Urtheil, ohne eine weitere Bemerkung daran zu knüpfen, ruhig neben die verletzenden Worte, welche wir neulich aus dem Munde des Abgeordneten der Klagenfurter Handelskammer zu hören bekamen. (Bravo! rechts. — Abgeordneter dr. Pichler: Danken die slovenischen den deutschen Dichtern auch so?) Ich habe etwas zu wenig Zeit, um mich mit Einwendungen zu beschäftigen, die ich sehr leicht widerlegen könnte.

Es ist auch über die Schriftsprache gesprochen worden und da hat uns der Herr Abgeordnete Dumreicher erklärt, die slovenische Schriftsprache und die Mundart der Kärntner Windischen sei etwas Grundverschiedenes. Er behauptet geradezu, daß »diese Mundart von der in Krain neugeschaffenen slovenischen Schriftsprache so stark abweicht« — ich bitte jedes Wort genau zu nehmen — »daß diese jenem Dialekte gar nicht näher verwandt erscheint, als das Deutsche.« (Gelächter rechts.) Nun, meine Herren, ich bemerke sofort, daß, wie ich glaube, Herr Abgeordneter Dumreicher sowohl von der slovenischen Schriftsprache, als auch von der Mundart der Kärntner Windischen gleich gut unterrichtet ist, daß er nämlich von beiden absolut nichts versteht und ich beneide ihn um den außerordentlichen Muth, der dazu gehört, sich über Dinge kategorisch auszusprechen, von denen man sich aus Eigenem ein Urtheil zu bilden nicht imstande ist. Ich wäre, glaube ich, der Mühe enthoben, mit einem derartigen Gegner noch weiter zu polemisiren; indessen werde ich, weil es merkwürdigerweise immer nachgebetet wird — vielleicht kommt das nächstmal der Herr Abgeordnete Foregger damit (Heiterkeit rechts) — weil also das noch immer gedankenlose Nachbeter findet, doch darüber kurz

etwas bemerken. Man hat vor 15 oder 20 Jahren behauptet — und wir haben es im krainischen Landtage von Ihren Gesinnungsgenossen oft hören können — das Krainische und die slovenische Schriftsprache seien zwei grundverschiedene Dinge und die krainische Bevölkerung, der Bauer, verstehe die Schriftsprache gar nicht; heute hat dieses Gerüchte vollkommen aufgehört, im krainischen Landtage ist es still, im Lande wird außerordentlich ruhig slovenisch amtiert und wir hören keine Klage der Bevölkerung darüber, in der Landstube aber ist es still geworden, schon aus dem einfachen Grunde, weil ein homerisches Gelächter die Antwort sein mußte auf derartige Behauptungen und weil sich wohl niemand einem derartigen Gelächter freiwillig aussetzen will, aber in Wien kann man hin und wieder mit derartigem noch debütieren.

So hat im vorigen Jahre in der Budgetverhandlung im Herrenhause ein sehr angesehener Mitglied des krainischen Großgrundbesitzes, ein Mann, der entschieden bona fide gesprochen hat, — ich schätze den Mann — Folgendes gesagt (liest): »Es ist in Krain als Landessprache die krainische Sprache zu Hause, amtiert wird aber bei den Behörden im schriftlichen Wege mittels der slovenischen Sprache. Es werden im hohen Hause sehr viele sagen: das ist ein- und dasselbe. Das ist aber nicht der Fall. Die krainische Sprache ist ein seit Jahrhunderten in Krain übliches Idiom, welches mit der in Südsteiermark und in einigen Theilen Kärntens herrschenden Sprache so ziemlich identisch ist, (Heiterkeit rechts), abgesehen von etwas verschiedenen Stimmfällen in den Worten und sonst sehr geringen Unterschieden, so daß sich die Bewohner Krains mit denen Südsteiermarks und Kärntens sehr gut verständigen können« — und er fügt bei — »ich spreche da aus eigener Erfahrung.« Und weiter! »Die slovenische Sprache ist eine neugebildete Sprache, die vielleicht seit drei Decennien sich so nennt, und welche, als ich ins Land kam, beinahe nicht einmal dem Namen nach bekannt war.« Es ist hochinteressant, was ihm entgegnet wurde von einer Seite, der ich in slavicus mehr Kompetenz zuschreiben möchte als dem Herrn Abgeordneten Dumreicher trotz meines Respektes vor seiner ausgebreiteten Bildung. Niemand anderer als der erste europäische Slavist, Hofrat Miklošič, replicierte als Generalberichterstatter (liest): »Die Frade des Unterschiedes zwischen krainisch und slovenisch ist ungefähr gleich der Frage, die auftreten könnte über den Unterschied« — man sollte erwarten zwischen skandinavisch und deutsch — »zwischen schwäbisch und hochdeutsch. (Heiterkeit rechts.) Darüber Reden zu halten, werden mir die Herren wohl erlassen.«

Da läßt sich nichts anderes sagen, ein gewisser Unterschied besteht eben zwischen jeder Schriftsprache und Mundart, und eine der ersten Aufgaben der Volksschule ist, der Schuljugend die Kenntnis der Schriftsprache zu ermöglichen und das ist mit ein Hauptgrund, weshalb wir das Volksschulwesen in Kärnten mit solcher Energie tadeln, weil es dieser Pflicht nicht nachkommt. Darüber brauchte ich mich nicht weiter auszulassen.

Nun komme ich zum letzten Punkte, bezüglich dessen ich nicht einer Meinung sein kann mit dem Herrn Abgeordneten Dumreicher.

Er that nämlich einen ganz eigenthümlichen Ausspruch. Soweit ich seine rednerische Veranlagung kenne, lockt ihn besonders die Antithese, kitzelt ihn das Paradoxe, und diesem Drange, der in seiner Natur steckt, nachgebend, hat er das klassische Wort gesprochen über die österreichischen Slaven: »Sie werden stets unzufriedener, weil man sie befriedigt.« Der logische Schluß ist: »Sie werden am zufriedensten sein, wenn man ihnen alles verweigert.« Speciell dies auf die Slovenen angewendet, bedauere ich, daß wir erst in letzter Zeit der Gegenstand schmeichelhafter Aufmerksamkeit seitens

des Herrn Baron Dumreicher geworden sind, und daß ihm die Entwicklung unseres politischen Lebens in den letzten vierzig Jahren noch eine terra incognita zu sein scheint.

Wenn er slovenisch könnte, würde ich ihm aus unserer 20 fl.-Literatur, wie er sie wohlwollend bezeichnet hat, eine interessante Monographie vorhalten, betitelt: »Slovinci in 1848. leto«, »Die Slovenen und das Jahr 1848«. Es ist ein Werk auf Grund gründlicher Quellenstudien — ich kann dies als Fachmann bezeugen — gewissenhaft und fleißig gearbeitet.

Wenn ich dieses Werk ansehe, finde ich, daß es im Interesse des Herrn Baron Dumreicher und seines Gesundheitszustandes ein wahres Glück war, daß er nicht die Ehre hatte, dem 1848 er Reichstag anzugehören. Jetzt bringt ihn bereits das Verlangen der Slovenen nach kärntnerischen Volksschulen und ein paar armselige Parallelklassen an Untergymnasien in die lebhafteste Aufregung. Was hätte er gesagt, wenn er im Jahre 1848 und 1849 im Wiener und Kremsierer Reichstag gesessen wäre, wo die Laibacher nicht weniger verlangten, als die Errichtung einer slovenischen Universität in Laibach. (Hört! rechts.)

Die Petition ist thatsächlich vorgebracht worden.

Im September des Jahres 1848 war es, daß ein Abgeordneter aus Krain den Antrag gestellt hat, die Regierung aufzufordern, eine slovenische Universität in Laibach zu errichten, und das war, meine Herren, keiner von den wilden Fanatikern, jenen verblendeten Parteiführern, jenen slovenischen Schwarmgeistern, wie uns der Herr Abgeordnete Baron Dumreicher zu nennen pflegt.

Daß der Mann nach dieser Richtung ziemlich unverfänglich sein mußte, das können Sie, meine Herren, daraus entnehmen, daß ihn Schmerling zum Landespräsidenten in Krain gemacht hat (Hört! Hört! rechts), es ist nämlich Dr. Ulepič, der diesen Antrag stellte. Am 5. Oktober 1848 hat in der That die damalige Regierung, die da weiter geht als der verehrte Herr Unterrichtsminister, die positive Zusage gegeben, an die Errichtung einer slovenischen Universität schreiten zu wollen und hat den politischen Verein »Slovensko društvo« in Laibach aufgefordert, Fachmänner in Vorschlag zu bringen, welche sofort mit Vorträgen über Civil- und Kriminalrecht beginnen könnten. Das ist geschehen, und es wird vielleicht den Herrn Abgeordneten Dr. Russ interessieren, daß einige Jahre hindurch in der That von Männern, die sich später zu deutschen Universitätsprofessoren herausgebildet haben — ich nenne Dr. Skedel und Dr. Kranjc in Graz — faktisch solche Vorlesungen gehalten worden sind.

Das ist, wie gesagt, am 5. Oktober 1848 geschehen. Aber noch nicht genug — ich bitte diesbezüglich die Reichstagsverhandlungen des Kremsierer Reichstages, Band 4 bis 5 nachzulesen — hat noch Dr. Ulepič diese Anfrage in Kremsier erneuert und die Antwort auf seine Interpellation wurde ihm durch den Grafen Stadion ertheilt, welcher ausdrücklich erklärte, dass er die Errichtung dieser Universität für nützlich und nothwendig halte (Hört! Hört! rechts) und die Forderung derselben als einen natürlichen Ausfluß der nationalen Gleichberechtigung erblicke. (Hört! Hört! rechts.)

Nun, meine Herren, wie weit, wie epigonenhaft weit, stehen wir zurück hinter den Männern des Jahres 1848/49, wie weit haben wir unsere Ansprüche reduziert, und zwar aus zwei einfachen Gründen. Einmal aus Rücksicht auf die Gesamtlage des Staates und auf die schwierigen staatlichen Verhältnisse, die ja eine gewisse Zurückhaltung und Mäßigung jeder patriotisch denkenden Partei zur Pflicht machen. (Bravo! Bravo! rechts.) Dann aber deshalb, weil wir einfach Realpolitiker geworden sind. So verhalten sich die Dinge. Ich über-

lasse es wieder Ihrem Ermessen, zu beurtheilen, inwieweit Baron Dumreicher richtig und wohl informirt war in seiner letzten Rede.

So könnte ich Ihnen, meine Herren, von Anfang bis zu Ende alles dasjenige, was Baron Dumreicher in zwei langen Stunden über uns Slovenen vorgebracht hat, zerlegen und widerlegen.

Ich tue es nicht. Ich schulde ihm lebhaften Dank für seine Ausführungen. Schon die Ausführlichkeit desselben spricht dafür, dass das, was wir vorbringen, in sich begründet ist. (Abgeordneter Klun: Richtig!) Denn über ungerechtfertigte Sachen ereifert man sich ja doch nicht so sehr. (Abgeordneter Foregger: Das ist ein schlagender Beweis!) Dem Herrn Abgeordneten Foregger habe ich bereits früher gesagt, dass ich auf Zurufe nicht replicieren kann. Ich habe zu wenig Zeit dazu und auf der anderen Seite müßte ich behaupten, dass der Herr Abgeordnete Foregger in meinen Augen nicht jenes Maß von Bedeutung genießt, welches erforderlich ist, um eine derartige Entgegnung auf einen Zuruf zu provozieren. (Bravo! Bravo! rechts.)

Ich verlasse nun den Baron Dumreicher, es ist möglich, daß wir uns später noch treffen und gehe zur großen Schulfrage selbst über.

Gestatten Sie mir, daß ich auf eine merkwürdige Rede in Kürze zurückkomme, welche von dieser (rechten) Seite gehalten wurde, auf eine Rede, die mich geradezu mit Bewunderung erfüllt hat.

Ich muss es gestehen, sie hat mir etwas begreiflich gemacht, was ich an sich für unbegreiflich hielt. Sie hat mir gezeigt, wie es der menschlichen Unzulänglichkeit gelingen kann, aus dem Nichts das Etwas zu erzeugen. Ich meine die Rede des Abgeordneten der Landgemeinden Raudnitz.

Ich habe die Rede aufmerksam durchgelesen und sie analysirt, was finden Sie darin? Keine Spur eines tieferen originellen Gedankens, nicht die Frucht gründlichen, sachlichen Eingehens in Schulfragen, auch nicht den Niederschlag gesättigter praktischer Erfahrung; denn schließlich die immerhin interessanten Wahrnehmungen, die er auf seinen Ferialspaziergängen an zukünftigen Bauern und Bäuerinnen gemacht hat, kann ich doch nicht als derartige Erfahrungen gelten lassen. Nichts von alledem. Die ganze Rede war »tönendes Erz und klingende Schelle, ein wahres Kökenmödding« abgegriffener Gemeinplätze und verbrauchter Schlagworte, aber trotzdem hat sie, getragen von der rhetorischen Kunst diese ausgezeichneten Redners, Dank der gütigen Unterstützung der geehrten Opposition (Sehr gut! rechts), wie ich nicht leugnen kann, einen außerordentlichen äußeren Erfolg gehabt. Eines muss aber dabei doch auffallen: Sowohl der geehrte Herr Redner, als auch die verehrte Opposition, die ihm so stürmischen Beifall zujachte, hat eine Kleinigkeit übersehen.

Der Abgeordnete Grégr vergaß vollständig in seinem feurigen Plaidoyer für die derzeit bestehende Neuschule, dass sein Name unter einem Antrage unterfertigt sei, die eine gründliche Abänderung der Neuschule verlangt, und die geehrte Opposition ist sich dessen im Momente nicht bewusst gewesen, dass der Antrag der Junggehehen von ihr und ihrer Presse seinerzeit mit demselben großen Interdicte belegt wurde, wie der Antrag Lichtenstein.

Selbst ein aufrichtiges Geständnis des Abgeordneten Dr. Grégr wurde übersehen, nämlich das merkwürdige Zwiesgespräch mit Greuter, in welchem Grégr den Anbot machte: »Nehmt Tirol«, lasst uns »Böhmen!« Ich habe mich gewundert, dass die Opposition wenigstens nicht mit dem alten Gebete an den heiligen Florian gekommen ist: »Heiliger Florian, Feuerpatron, verschone unsere Häuser und zünd' die anderen an!« (Heiterkeit rechts.) Die Gelegenheit wäre so ausgezeichnet gewesen. Es ist dies für mich nur ein Beweis, wie häufig

sich selbst in diesen Räumen unter Männern, die doch ernst sein sollten, derartige Comödien der Irrungen abspielen.

Ich habe gesagt, ich halte die Rede des Herrn Abgeordneten Grégr trotz der aufrichtigen Anerkennung, die ich der rhetorischen Kunst des Sprechers zolle, sachlich für recht unbedeutend.

Ich wäre auch nicht darauf zurückgekommen, wenn nicht eine Bemerkung mich nöthigen würde, kurz zu repliciren. Der Herr Abgeordnete Grégr hat ausgerufen, wer an der Neuschule rüttelt, begeht ein Attentat an der Zukunft des böhmischen Volkes, der legt die Axt an das Dasein der böhmischen Nation. Wenn dies für die Böhmen gilt, meine Herren, gilt es in viel höherem Grade für die numerisch viel schwächeren, culturell und wirtschaftlich zurückgebliebenen Slovenen. Jeder bei uns der Augen hat, zu sehen, muss es sich sagen: Wir Slovenen sind verloren, wenn es uns nicht gelingt, mit Bildungselementen die Masse des Volkes zu durchtränken, das Niveau desselben zu heben, aber gerade, weil ich so denke, muss ich die Conclusionen des Herrn Abgeordneten für Raudnitz als verfehlt bekämpfen. Er hat mit solch heiligem Feuereifer gegen die Wiedereinführung der alten Schule, der Concordatsschule protestirt.

Ich bemerke einfach, er hat offene Thüren eingerannt. Wer denkt denn daran, die alte Concordatsschule, die für alle Zeiten abgethan ist, wieder zu restituiren? Er hat sich zum Anwalte der Lehrerschaft aufgeworfen. Ich bemerke, dass ich selbst dem Lehrstande angehöre, mit stolzem Bewusstsein ihm angehöre, dass mein sehnlichstes Verlangen dahin geht, seine sociale Geltung zu heben, seine Unabhängigkeit zu festigen, aber anderseits glaube ich, die Unabhängigkeit des Lehrstandes werde nicht leiden und an socialer Geltung werde er nur gewinnen, wenn gewisse Ausschreitungen, von denen wir neulich gehört haben, in Hinkunft hintangehalten werden. (Beifall rechts.) Wenn auf die Volksbildung hingewiesen worden ist, auf den hohen Wert, den die Volksschule für uns ringende Nationen haben müsse, so verweise ich auf das eine, das ich es gerade deshalb nicht begreifen kann, wie man argumentirt, all dasjenige, was in den letzten Decennien die Erfahrung nachgewiesen hat, das soll und muss spurlos an dem Gesetzgebungswerke der österreichischen Volksschule vorübergehen.

Ich weiß nicht, ob sich der Herr Abgeordnete Grégr neulich die Rede des Generalredners contra angehört hat. Ich bitte ihn darum, diese Rede nicht bloß einfach zu lesen, das wäre zu wenig, sondern sie zu studiren. Die Ausführungen des Baron Dumreicher sind der beredteste Commentar zu jenem Beifallssturm, mit welchem die verehrte Opposition den Worten des jungöechischen Abgeordneten zugejauchzt hat. (Lebhafter Beifall rechts.) Wenn der Herr Abgeordnete Grégr etwas mehr als ein großer Virtuose der Rhetorik ist, wenn in ihm nur ein Äderchen von politischer Überlegung und staatsmännischer Einsicht fließt, so muss ihm die Rede die Augen darüber öffnen, auf welchem Irrwege er sich befindet, wessen Geschäfte er betreibt, wessen Interessen er fördert. (Beifall rechts.)

Ich werde jetzt zum springenden Punkte der ganzen heurigen Unterrichtsdebatte kommen, ich gedenke meine Ansicht über die Reform der Volksschule auszusprechen, und zwar vom Standpunkt des praktischen Schulmannes, der auf eine immerhin vieljährige Thätigkeit im Gebiete des Unterrichtswesens hinzuweisen vermag. Ich verschmähe es, mein Rüstzeug aus der Unterrichtsstatistik und aus ausländischen Gesetzgebungen zu holen, ich bin nicht so geschickt, wie der verehrte Abgeordnete Beer, dem viel reicheres Wissen und Erfahrung zu Gebote stehen, aber ich werde dafür die Verhältnisse vielleicht mit etwas mehr Aufrichtigkeit darlegen, denn um nur eines

hervorzuheben, was der Herr Abgeordnete für Hartberg über die Zahl der gemischten Schulen im Königreiche Preußen, nämlich 517, gesagt hat, halte ich, trotz der Einwendungen die der Herr Abgeordnete Beer gemacht hat, vollkommen aufrecht. Der Herr Abgeordnete Beer hat sich die Sache sehr leicht gemacht; er hielt sich einfach an den Buchstaben der Ausführungen des Prinzen Liechtenstein und wollte den ganz offen liegenden Sinn derselben nicht erblicken.

Die Sache ist so außerordentlich einfach, dass ein einziges Beispiel genügen wird, um Sie über das, was ich meine, aufzuklären. Nehmen wir an eine preußische Gemeinde mit confessioneller Schule. In der ganzen Schule existirt kein einziges andersgläubige Kind. In diese Gemeinde kommt nun ein Jude und bringt einen schulpflichtigen Knaben mit sich. Er hat nicht die Mittel oder nicht den Willen, ihn privat unterrichten zu lassen. Zur nächsten Simultan- oder gemischten Schule ist es zu weit; der Schulzwang besteht, das Kind aber muss er in die Schule schicken, daher schickt er es in die confessionelle Ortsschule. Die Einrichtung derselben bleibt nach wie vor ganz dieselbe.

Jetzt frage ich, welcher vernünftiger Mensch wird aus dem Umstande, dass ein kleiner Israelit in diese Volksschule gekommen ist, zur Schlussfolgerung gelangen: Sie ist zu streichen aus der Reihe der confessionellen Schulen und einzufügen unter die paritätischen oder gemischten Schulen.

Gerade so aber und nicht anders argumentirt der Herr Abgeordnete Beer. Ich halte mich an dieselben Ziffern, die entnommen sind dem Ergänzungshefte 13 des deutschen reichsstatistischen Bureaus.

Die Gesamtzahl der confessionellen Schulen in Preußen im Jahre 1882 betrug 32.523. Nun werden 4678 von diesen confessionellen Schulen auch von Angehörigen anderer Confessionen besucht, und zwar 1811 einclassige Schulen mit einer Minorität unter 10 Schüler, 1181 haben eine Minorität von über 10 Schülern, und von den mehrclassigen Schulen haben 1084 eine Minorität unter 18 und 420 eine solche mit 18 Schüler.

Das, meine Herren, sind nichts weiter als die Consequenzen, welche sich aus den natürlichen Gemengelagen der Bekenntnisse ergeben. Daraus aber die Folgerung zu ziehen, dass die Angabe des Prinzen Liechtenstein unrichtig ist und mit den Thatsachen nicht im Einklange steht, das ist entschieden unrichtig.

Ich kann mich nun sehr kurz fassen in dem, was ich über die Volksschule selbst und ihre Reform zu sagen habe.

Ich erachte eine solche — für unerlässlich, und zwar nach dreifacher Richtung. Zuerst im Sinne der Länderautonomie; das Staatsgrundgesetz weist dem Reichrathe nur die Festsetzung der Grundsätze des Volksschulwesens zu; statt dessen aber erschien das Reichsvolksschulgesetz vom 14. Mai 1869 von Haus aus mit einem organischen Gebrechen, mit einem verfassungsrechtlichen Makel behaftet, indem es ein bis ins kleinste Detail ausgearbeitetes Gesetz ist, ein uniformes Gesetz, welches alle Länder, ungeachtet ihrer culturellen und nationalen Verschiedenheiten und wirtschaftlichen Differenzen gleich behandelt.

Nun, meine Herren, die Sache ist bedenklich und zwar nicht bloß in staatsrechtlicher, sondern auch, und in noch weit höherem Grade in pädagogischer Beziehung. Sie werden mir zugehen müssen, die Schule ist ein praktisches Gebilde, sie hat unmittelbar dem Leben zu dienen; nach einer Schablone ist hier nicht vorzugehen.

Manches, was für eine Volksschule in der Umgebung von Wien oder in Böhmen ganz angemessen ist, das ist einfach unmöglich und

undurchführbar und nicht den ganz verschiedenen Verhältnissen entsprechend für ein galizisches Huzulendorf in den Karpathen oder für einen gottverlassenen dalmatinischen Morlakenweiler.

Es ist daher eine Reform in dem Sinne unerlässlich, dass die Autonomie der Länder in Beziehung auf die Volksschulgesetzgebung erweitert werde.

Ein Anderes, meine Herren, betrifft das Verhältniß der Volksschule zum positiven Bekenntnisse, zur Religionsgenossenschaft.

In einer sehr bedeutenden Rede von jener Seite des hohen Hauses, mit der sich der Herr Abgeordnete Lippert recht gut eingeführt hat, wurden wir auf jenen Widerspruch verwiesen, der da zwischen dem menschlichen Intellecte und seinem Erzeugnisse, dem Wissen und dem Dogma des positiven Bekenntnisses besteht.

Meine Herren! Dieser Widerspruch ist vorhanden — ich will nicht untersuchen, ob er ein bloß scheinbarer oder ein thatsächlicher ist, das ist eine andere Frage — er findet sich bei jedem Bekenntnisse, er drängt, er ängstigt jede tiefere, ernstere Menschenseele, die sich an die Erfassung der höchsten Probleme des Daseins herannähert. Aber wozu diesen Zwiespalt in der Volksschule hineinragen? (So ist es! rechts.) Wozu die Beängstigung dem Kinde aufnöthigen in einer Zeit, wo ihm noch das Fassungsvermögen abgeht, wo es noch nicht imstande ist, aus eigenen Kräften an der Ausgleichung und Versöhnung dieser Gegensätze zu arbeiten?! Namhafte deutsche Pädagogen — ich nenne nur Schrader und Kehr, obwohl ich noch zahlreiche andere anführen könnte — haben in Folge dessen, gerade weil sie die Einheitlichkeit des Volksschulunterrichtes betonten, den Grundsatz aufgestellt, dass der Mittelpunkt des gesammten Volksschulunterrichten der Religionsunterricht zu sein habe, und zwar meinen sie damit nicht etwa eine nebulöse, gewissermaßen in der Retorte erzeugte Schulmeisterreligion, sondern das positive Bekenntnis mit seinen Dogmen.

Ich für meinen Theil gehe nicht soweit; aber ich will aus der Volksschule strenge alles vermieden wissen, was an der Einheitlichkeit des Unterrichtes rüttelt, was in der Jugend die Achtung vor dem positiven Bekenntnisse und den Dienern desselben zu beeinträchtigen imstande ist.

Es hat mich gefreut, dass auch von der Opposition dieser Standpunkt betont worden ist. Ich möchte mir aber doch eine Bemerkung erlauben. Haben denn die Herren vor allem die entscheidende Frage übersehen, jenen Einwand, den man ihnen immer machen kann, ob nämlich in der derzeit bestehenden Volksschulgesetzgebung irgend eine Cautel dafür geschaffen ist, dass diese nothwendige Harmonie zwischen Schule und Kirche, diese nachdrücklich betonte Einheitlichkeit des Volksschulunterrichtes wirklich erhalten und nicht muthwillig gestört werde?

Sie, meine Herren, werden mir mit der Einwendung kommen: Wir haben ja dafür die Schulaufsichtsorgane, die Schulbehörden! Es ist ja richtig, es gibt Ortsschulinspektoren, Bezirksschulinspektoren, Landesschulinspektoren, die walten ja ihres Amtes. Gut! Wie verhält sich aber die Sache praktisch? In der Unzahl der Fälle ist der Ortsschulinspektor der reine niemand, ein masculus pictus. Der Landesschulinspektor sieht sich alle heilige Zeiten einmal die betreffende Volksschule an. Verpflichtet dazu ist er innerhalb dreier Jahre einmal.

Das eigentliche Agens in der Schulaufsicht ist der Bezirksschulinspektor, und wo haben Sie nun die Garantie, dass dieser nicht in demselben Fahrwasser segelt wie jener, nach meiner Ansicht nicht geeignete Lehrer, den er zur Verantwortung zu ziehen hätte? Es sind mir diesbezüglich so viele traurige Beispiele bekannt — ich

bemerke ausdrücklich, nicht aus meinem engeren Heimatlande, sondern aus Niederösterreich — Beispiele, von denen ich nicht reden will, weil ich Persönlichem principiell aus dem Wege gehe, zu viele Beispiele, als dass ich mich dazu entschließen könnte, den Gedanken an eine gesetzliche Regelung ohneweiters von sich zu weisen.

Endlich ist eine Reform auch nach einer dritten Richtung notwendig, nämlich in nationaler Beziehung. Wer entscheidet denn heute über die Unterrichtssprache in der Volksschule?

Es gehört in der That etwas Übung im Gesetzeslesen dazu, um sich diese Frage zu beantworten. Für den Gesetzkundigen ist es allerdings klar. §. 6 des Reichsvolksschulgesetzes in Verbindung mit Artikel 19 des Staatsgrundgesetzes geben die nöthige Directive. Aber trotzdem, meine Herren, finden wir thatsächlich, dass eine ganze Reihe von Landesschulrathen, zum Beispiel jene von Steiermark, Kärnten, Istrien u. s. w., sich um diese gesetzlichen Bestimmungen blutwenig kümmern.

Deswegen, behaupte ich, soll in das neue Volksschulgesetz, durch das eine Reform der Volksschule beabsichtigt wird, eine klare und präzise Bestimmung Aufnahme finden, welche das Recht der Muttersprache in der Volksschule, die Function der Muttersprache als Unterrichtssprache präcisirt und über jeden Zweifel erhebt. (Zustimmung rechts.) Ich betone, wir Slovenen werden jedem derartigen Gesetze unbedingt unsere Zustimmung versagen, falls dieses unser berechtigtes Verlangen durch das Gesetz nicht erfüllt wird. (Sehr richtig! rechts.) Der Herr Abgeordnete Baron Dumreicher wird hier freilich mit mir nicht übereinstimmen. Auch er hat über Kärnten gesprochen.

In der Regel ist es der Herr Abgeordnete Ghon, der uns wohlmeinend belehrt, wenn wir einen Excurs nach Kärnten unternehmen. Ich schätze den Herrn Abgeordneten Ghon außerordentlich, er ist ein lieber College, nur wird er etwas schwierig, wenn wir auf Kärnten zu sprechen kommen. (Heiterkeit rechts.) Aber er wird mir verzeihen, bei aller Hochschätzung seiner Persönlichkeit bin ich nicht imstande, ihn als eine Autorität gerade in Unterrichtssachen gelten zu lassen. Anders ist es mit dem Herrn Abgeordneten Dumreicher, mit einem Manne, der in seinen Kreisen als Autorität in Unterrichtsfragen gilt, meiner innersten Überzeugung nach herzlich mit Unrecht, der mit einem gewissen Applomb in der Unterrichtsdebatte auftritt, und von dem gewisse Leute meinen, dass, wenn uns die Segnungen eines Cabinetes Chlumecki-Plener beschieden sein sollten, wir ihn einmal auch auf der Ministerbank als Vertreter des Unterrichtswesens zu erblicken Gelegenheit haben werden. (Rufe rechts: Oho!) Einen derartigen ausgezeichneten Abgeordneten, dessen Meinung eine viel schwerwiegendere ist, muss ich denn doch fragen, ob ihm das einfache Büchelchen unbekannt ist, betitelt: »Gesetze und Verordnungen, betreffend die allgemeinen Volksschulen in Kärnten«. Aus diesem kann er sich sofort überzeugen, dass an den kärntnerischen Volksschulen das Slovenische nicht einmal Unterrichtsgegenstand ist. (Hört! Hört! rechts.)

Sie haben hier den Lehrplan, sämtliche Lehrgegenstände sind angeführt, von der Religion angefangen bis zum Turnen und zu den weiblichen Handarbeiten; nirgend aber finden Sie die Bezeichnung »Slovenische Sprache«, vom Unterrichte in der Muttersprache ist nirgends die Rede (Hört! Hört! rechts) und nur so nebenbei bei »deutscher Unterrichtssprache« finden wir Folgendes (liest): »Für utraquistische Schulen im ersten Jahre vorbereitender Sprach- und Anschauungsunterricht, anknüpfend an Gegenstände aus der Umgebung des Kindes in slovenischer Sprache« u. s. w. und bei der zweiten Abtheilung wird das Slovenische an den für die Heranbildung der

slovenischen Jugend in Kärnten errichteten und fungirenden Schulen nur insoweit gelehrt, dass der Unterricht im Deutschen auf diese Weise successive ermöglicht wird.

Ich frage den Herrn Abgeordneten Baron Dumreicher, ob denn für ihn keine Grundrechte existiren und ob, wenn er den Muth findet zu einer Apologie der kärntnerischen Schulzustände, er vollkommen vergessen hat auf unser Reichsvolksschulgesetz und unsere Schul- und Unterrichtsordnung? Wenn ihm das Volk gleichgiltig ist, so soll er sich wenigstens um seine vielgepriesene Neuschule annehmen. Die Alternative ist lediglich die: Es bleibt zu wählen zwischen zwei Dingen; entweder ist die slovenische Jugend in Kärnten so außerordentlich begabt und der deutschen überlegen, dass sie imstande ist, trotz der Schwierigkeiten, welche sich aus der Unkenntnis der Unterrichtssprache ergeben, das Lehrziel zu erreichen und ich glaube kaum, dass Sie diesen absoluten und so unendlich weitgehenden Vorzug unserer Jugend ohnweiterers zugestehen werden, oder aber das andere tritt ein, das Unterrichtsziel wird nicht erreicht, die Schule leistet nicht das, was sie leisten könnte und das zu fordern man berechtigt ist.

Indessen wozu denn rechten mit dem Herrn Abgeordneten der Klagenfurter Kammer? Als ich den Schluss seiner Rede gehört habe, ist mir etwas eingefallen. Jedem von uns ist es vielleicht schon passirt, dass bei dem Studium des einen oder anderen Autors irgend eine Stelle auf ihn besonders tiefen Eindruck hervorgerufen, besonders sich dem Gedächtnisse eingeprägt, manchmal eine Richtung angedeutet, einen bestimmten Impuls für lange Jahre hinaus gegeben hat. So ist es mir ergangen als Universitätsstudent, als ich mittelalterliche Geschichtsquellen las, mit jener unschätzbaren Geschichtsquelle des alten Widekind von Corvei. Sie finden darin eine Stelle, die bezeichnend ist nicht nur für das zehnte Jahrhundert, in dem der Mann lebte und dessen Geschichte er schrieb, sondern auch für die Gegensätze, die noch heutzutage uns Slaven und die geehrte Opposition trennen. Widekind von Corvei gibt den Gegensatz folgendermaßen (liest):

»Transeunt sane dies plurimi, his (i. e. Saxonibus) pro gloria et pro magno latoque imperio, illis (i. e. Slavonicis) pro libertate ac ultima servitute varie certantibus.«

Entkleiden Sie die Rede Dumreicher's des oratorischen Beiwerkes, des Flitterstaates, so kommen Sie zu dem Schlusse, dass dieser Ideengang Widekind's auch durchschlägt durch seine ganze Rede.

Er kann sich eben Österreich gar nicht anders vorstellen, als deutsch, und zwar deutsche Herrschaft, Herrschaft seiner Partei; demüthigt gebeugt vor derselben die conservativen deutschen Stammesgenossen, unter den Füßen seiner Partei die besiegten, unterworfenen nichtdeutschen Völkerschaften.

Wir können darauf niemals eingehen, wir werden immer dagegen kämpfen, ebenso sind wir auch nicht dafür, dass die Monarchie ein slavisches Gepräge finde, wir denken uns Österreich weder deutsch, noch slavisch, wir glauben, unser Staat ist groß genug, um seinen eigenen Bedürfnissen zu genügen, den eigenen Impulsen zu folgen, um echte österreichische Politik im besten Sinne des Wortes zu treiben. (Bravo! rechts.) In diesem Sinne ist auch die Volksschule ein wichtiges instrumentum regni. Ich wünsche, dass die Schulreform, die in unverhüllter Weise von der Regierungsbank angekündigt worden ist, wirklich erfolge, dass die Schule umgestaltet werde, dass sie imstande sein wird, tüchtige Bürger dem Staate zu geben, die Religion unserer Vorfahren zu schützen, außerdem ein Bollwerk zu sein für unsere Sprachen und unser Volksthum und in diesem Sinne schließe ich. (Lebhafter Beifall und Händeklatschen rechts. — Redner wird vielseitig beglückwünscht.)

O prezanimivem incidentu minister grof Schönborn — knezoškof Missia objavljam zasebno na me naslovljeno pismo takratnega »Slovenčevega« urednika Naceta Žitnika in članek, ki sem ga jaz bil priobčil v praški »Politiki«. Oboje vprav »signum temporis«!

Članek moj se glasi:

To je danes veselo kokodakanje in kričanje v glasilih častite opozicije! Ljubljanski »Slov. Narod« je bil izjemno uljuden, da je ponudil dunajskim časnikom v žalostni pustinji »saison morte« masten založek, in radostno, na čelu jim »Neue Freie Presse« obdelujejo vrženo jim krmo ter pripravljeno po vseh pravilih umetnosti polagajo na mizo svojim čitateljem. Po teh časniških poročilih je baje kratko rekel justični minister odposlanstvu slovenskih državnih poslancev, »da je vse jedno, če Slovenci dobivajo nemške ali slovenske odloke, ker takozvanega slovenskega pismenega jezika Slovenci itak ne razumejo.« Nekaj podobnega trdi »Slov. Nar.«, ki sicer svoje osti ne obrača proti justičnemu ministru, temveč proti njegovemu, kakor trdijo, poroku knezoškofu ljubljanskemu, dr. Missii.

Takoj priznavamo, z ozirom na strankarsko stališče, katero zavzemajo »N. Fr. Pr.« in njene tovarišice, da bi preveč od njih zahtevali, ko bi pričakovali, da bi natančneje presojali vir takih tatarskih vesti. Okoristijo se s tem, kar jim je podala nerodnost časnikarskega nasprotnika; to je tudi njihova pravica, katere ne moremo tajiti. Ni jim treba biti nič mar, da je glasilo ljubljanske »Narodne tiskarne« že pred letom zgubilo vsako zvezo s slovenskimi državnimi poslanci. Najmanj jih tudi ne moti, da tudi dotični članek ni od poslanca pisan, ni narekovan, da se ne opira na avtentične informacije, da niso poprašali pri poučenih osebah, skratka, da članek ni drugega, kot hud udarec zmedenih valov glasu, katere je temna govorica donesla na slabo urejeni posluh »Slov. Naroda«. Priznamo, da moramo absolutno zavreči pri takem početju edino le ravnanje slovenskega lista. Popolnoma je naravno, da nasprotni časniki porabijo slabo stran in kaznjivo lehkomiselnost nasprotnikovo.

Kako pa je z resnico onih trditev »Slov. Naroda«, ki so dale »N. Fr. Pr.« podlago tako predrznim sklepom? Pogovor med grofom Schönbornom in dvema slovenskima poslancema se je v resnici vršil. Ta dva sta ga obiskala, ko je bil državni zbor že preložen, kot pooblaščenca svojih slovenskih tovarišev, kar je besedam odvzelo zaupni značaj privatnega pogovora in g. ministra moralo takoj opozoriti, da posameznosti pogovora, kolikor niso bila izrecno imenovana kot zaupne ne bodo ostale prikrite širšemu krogu. Neprilichnost torej ni v tem, da je ta ali ona podrobnost razgovora sploh prišla v javnost, pač pa v tem, da je bila objavljena v oni popačeni obliki, katero najdemo v »Slov. Narodu«.

Pred vsem se načelnik justični upravi ni nikoli tako neugodno izjavil o sposobnosti slovenskega pismenega jezika, kakor mu imputira »Slov. Narod« in je vzbudilo v »Fichtegasse« pravo pijanost od veselja. Grof Schönborn niti z besedo ni izjavil dvoma o kvalifikaciji pismene slovenščine kot občevalnega jezika in ne da bi poudarjal enako vrednost nemških odlokov za slovensko prebivalstvo, je celo z vso odločnostjo zatrjeval, kar moramo hvaležno priznati, da bode v slučajih, kjer bodo v mejah slovenskega jezika na slovenske uloge dajali nemške odloke, odločnost storil svojo uradno dolžnost.

Ta izjava je bila popolnoma jasna in lojalna. Drugačne tudi ne bi pričakovali od ministra, ki je še v seji dne 8. maja t. l. tako dobro odgovoril na jalovo kvašenje poslanca Foreggerja. Nemogoče bi se nam tudi zdelo iz ust državnika, ki je član sedanje vlade. Jasno je, da bi morala enaka izjava, kakor jo »Slov. Narod« in njegovi slepi ponavljalci pripisujejo grofu Schönbornu, tudi ko bi bila le privatna, vso slovensko delegacijo prisiliti iz tabora vladne stranke — k brezobzirni opoziciji.

Kako pa se je pri popolnoma pomanjkljivo poučenem »Slov. Narodu« moralo roditi tako napačno razumljenje, in kako je posebno v zvezi s sklicevanjem na avtoriteto ljubljanskega knezoškofa? Gospod justični minister — in to pojasnuje stvar — je mislil na podlagi svojih virov, da je širja »diskrepancija« med posameznimi slovenskimi narečji, katero bi na goratem ozemlju, kjer prebiva slovenski rod, ne bila tako nemogoča. Ko sta pri tem vprašanju dotična poslanca izrekla drugačno mnenje, skliceval se je Nj. ekselencija na ljubljanskega knezoškofa, češ, da po njegovem izreku v marsikaterih krajih ljudstvo ne ume pridigarjev.« Ta izrek, ki se ni tikal slovenskega jezika, temveč le posameznih narečij in njihovih razmer, povzročil je v krogu slovenskih poslancev ravno tako živo kakor ne. prijetno iznenađenje.

Po pogovoru navzoča poslanca sta takoj remonstrirala proti tej informaciji, sklicevala se na to, da dobro poznata deželo in njene jezikovne razmere ter izrekla svoje prepričanje, da v vsakem takem slučaju, če je sploh resničen, ni kriva razlika narečja, temveč le dotični duhovnik, ker je premalo zmožen slovenskega jezika.

To je popolna resnica v stvari, ki je vsled obžalovanja vredne prenašljivosti »Slov. Naroda«, vsled nezanesljivosti njegovega poročevalca in zlobnosti nasprotnikov postala »cause célèbre«. Nočemo tajiti, da so Slovenci doslej prav malo čutili pri eksc. g. justičnem ministru one prijaznosti, do katere imajo pač nekaj pravice kot zvesti in zanesljivi del vladne večine. Napetost je, tega ne tajimo. Toda mi ne dvomimo, da je sporazumljenje mogoče navzlic netaktnosti »Slov. Naroda« in veselemu kriku opozicijskih časniki.

Fr. Šuklje.

Žitnikovo pismo se glasi:

Velepoštovani gospod poslanec, profesor itd.!

Kakor mi vedno velewa moja narava, priznam Vam odkrito-srčno, da me je vradostilo Vaše preprijazno pismo, ker mi je vsaj neka tolažba v tlačanskem boji z našimi »jakobinci«. Oprostite ta izraz, zapisati sem hotel hujšega. Dokler sem bil dijak in pozneje, dok me ni sapa potegnila v Ljubljano na »galejo«, bil sem idejalen, preidejalen. Kdor je le vrstico v kakem listu napisal, tega sem častil in iskal njegove slike za svoj album. A sedaj, ko vidim to početje od blizu in gledam v tukajšnjo politično kuhinjo, krog katere sede dr. Vošnjak, dr. Tavčar, Ivan Hribar, železnikar in par propalih dijakov, ter zrem neumorno množico trabantov, ki se z zavihanimi rokavi sučejo okoli svojih milostnih gospodov, — bolelost mi trga srce in — 32 letnemu možu zalivajo mi čisto solze oko. Raztrgal sem vse podobe mož, ki se narodu vsiljujejo kot jerobi in vsakega pobijajo s kiji, ki vedno ne vleče v njihovem ujesi. Nedostaje mi časa, da bi Vam, veleps. gospod, navel saj nekaj drastičnih vzgledov, ki v slabi luči »narodnega humbuga« osvetljujejo te gospode. Priznam, da mi v razpaljenosti — kajti nesem golobje naravi — večkrat uide izpod peresa beseda, ki ni na pravem mestu, toda s temi ljudmi je vsaka mirna in stvarna polemika nemogoča. »Mi smo mi«, in kar mi rečemo v »Narodu«, to mora veljati! Ko bi jaz imel le jednega dobrega sodelavca, ki pozna vse razmere itd.

in uvažuje tudi proti nasprotniku dostojnost, iztrebil bi iz našega lista vso »Kirchturmpolitik« ter s časom naredil list, da bi ga lahko vsakdo čital. Voljo imam in roke proste — sed desant vires. Sicer pa napredujemo z naročniki v omikanih krogih. Toda ad rem! Ravno sem danes skoval članek »Zdivjane strasti«, ko dobim Vaše velec. pismo. Kaj mi je bilo storiti? Dal sem bil namreč iz sobotnega »Narodovega« članka ponatisniti one vrste, v katerih se pripoveduje o pogovoru v neki tukajšnji krčmi in dotika tudi Vaše velec. osebe ne ravno z rokavicami. Hitro sem črtal toliko, da vsi naši čitatelji, ki »Naroda« ne bero — in teh je dobra tretjina — ne bodo čuli o spletkah »Narodovih«, ki se tičejo Vaše osebe. To bi sicer nikomur ne škodovalo, vendar so »Narodovi« izrazi »predebeli«. Da se je vsa stvar vršila, kakor ste mi jo opisali, bilo mi je »slučajno« znano. Bil sem pri škofu in ga trdo opomnil po njegovem tajniku, naj mi pove resnico, kajti sicer bi naš list moral molčati. Čital sem — naj ostane strogo »sub rosa« — dvojce Schönbornovih pisem, v katerih minister izraža voljo, da na previden in primeren način v kakem ofizioz. listu vse potrdi, kar ste pisali Vi v »Politiki« in smo mi pojasnili v »Slovincu«. A g. knezoškof tega ne bode terjal, ker sam želi, da se ta prepir vendar enkrat konča. Minister sam pravi, da je bil vtis nanj tak, a dostavi, da je kriva nesporazumljenost (Mißverständnis) ali »slab spomin« itd. Velespoštovani gospod, danes sem jaz končal ta prepir, le jutri mislim še vreči kot debelo kapljo po viharji v »Narodovo« tiskarno resen opomin, naj ne razkrivajo takih pogovorov v javnosti, ker mora biti a priori vsacemu jasno, da le škodujejo. Naj bi se bil kdo potrudil k g. knezoškofu in on bi bil drage volje vse pojasnil. Verjemite mi, da se on čuti Slovenca, z vsacim le slovensko občuje, nagovori ga slovenski, ako le sluti, da došlec slovenski ume itd., se ve, Slomšek on ni, kriva je njegova vzgoja itd. Bodite uverjeni, da najinih besedi nihče ne zve. Še nekaj! V Vašem pismu stoje besede: »Toliko lahko-miselen sem, da se zopet s privatnim pismom obračam do urednika protivnega mi lista.« Gospod, ako mislite »Slovenca«, iznenadili ste me. Oprostite mojo naivnost. Spoštoval sem Vas kot profesorja na novomeški gimnaziji, nemal se za Vas kot bogoslovec, ko ste imeli boj s proštom, imenujem Vas sedaj prvega slovenskega poslanca — in list, katerega pišem skoraj sam, naj bi bil Vam protiven? Ne, gospod, take obsodbe od Vas nisem pričakoval. Kar je bilo pred 6 leti, ni več res in mi bi Vas radi — čemu bi tajil — kot moža politika — dobili na svojo stran. Ne bojte se, da bi Vam silili »kuto«, kakor se ponorčava g. dr. Tavčar, ne možu, kakor ste Vi, bi se tudi ne drznil nihče. A mislim, v glavnih načelih se ne razlikujemo in v deželnem zboru našli me bode tam, kjer bode donela odkritosrčna, nesebična beseda za narodov blagor. [Jaz se ne bodem oklepal nikogar, ki je »hyperkatoliški«, temveč poslušal zmerne modre može in stal na »svojih« nogah itd.] Velespoštovani gospod, nađejam se, da mi bode kmalu čast, pokazati se Vam kot moža — četudi sem kapelanček — ki ne pozna hinavstva niti dobrikanja. Zatrjujem Vam, da končam takoj škandalozni prepir in se Vam najodličnejšim spoštovanjem klanjam

Ig. Žitnik.

Seznam oseb.

Abrahamowicz 136.
 Ahazhizh 54.
 Aichholzer 6.
 Aleksander II. 87.
 Aleš 98.
 Alešovec 115.
 Aljaž 49.
 Ambrož 8, 11, 23, 77.
 Ambrožič 78.
 Anastasius Grün 24.
 Andrassy 68, 88.
 Apfaltrern 24, 73, 102, 107.
 Arndts 70.
 Arnstein & Eskeles 6.
 Artelj 56, 80.
 Aschbach 68, 70.
 Auer 12.
 Auersperg Adolf 69, 88.
 Auersperg Ant. Aleks. 24, 30.
 Auersperg Carlos 61.
 Babnik 56, 126.
 Bach 6, 10, 17, 18.
 Baernreither 133.
 Bamberg 116.
 Barbo 72.
 Beer 132.
 Belcredi 30, 46, 47, 61.
 Benedek 35, 37.
 Berger 61.
 Bernbacher 6.
 Beust 46, 47, 61, 68.
 Bežek 82.
 Bilinski 136.
 Bismarck 29, 47, 64, 111.
 Bleiweis 10, 18, 21, 22, 23, 24, 25,
 28, 48, 60, 69, 73, 76, 80, 96, 97,
 100, 101, 108, 135, 150, 164.
 Bleiweis Karel, Dr. 102.
 Boltzmann 92.
 Borgia 78.
 Bossuet 16.
 Braf 135.
 Brestel 61.
 Brezovar 56, 58, 149.
 Bruck 17.
 Bučar 72.
 Büchner 84.
 Burger 11.

Carabelli 7.
 Celestin 56, 62, 149.
 Chorinsky 10.
 Cimadori 25.
 Clam-Martinic 135.
 Codelli 21.
 Colloredo-Mannsfeld 36.
 Coloretto 19.
 Coronini 71, 135.
 Costa 10, 19, 24, 26, 28, 48, 70, 72,
 73, 76, 77, 79, 85.
 Crispi 149.
 Czartoryski 155.
 Czerkawski 152.
 Čad 8.
 Čebular 71.
 Črnivec 82.
 Demšar 26.
 Derschatta 133.
 Desaix 36.
 Deschmann 10, 22, 24, 25, 70, 73,
 76, 80, 86, 90, 102, 105, 123, 130.
 Detela Danče 8.
 Detela Fran 63, 66, 82, 94.
 Detela Oton 100.
 Dev 98, 108.
 Devaux 39.
 Dolenc Hinko, Dr. 25, 96, 97.
 Dolenc Viktor 71.
 Drenik 19, 79.
 Dumreicher 159, 160.
 Dunajewski 156, 166.
 Dzieduszycki 136.
 •
 Einspieler 92.
 Elizabeta, cesarica 50, 51.
 Eppich 77.
 Erjavec 14, 71, 117.
 Esterhazy-Fribert 35.
 Evgen, princ 29, 87.
 Evgenija, cesarica 51.
 Ferfila 71.
 Ferjančič 157, 160.
 Firbas 56.
 Fischer 76, 127.
 »Fischer-Peperl« 7.

- Fleischhacker 57.
 Formacher 38.
 Franc, cesar 28.
 Francelj 80.
 Fran Josip, cesar 7, 8, 10, 12, 17,
 18, 21, 29, 35, 46, 47, 50, 51, 64,
 68, 87, 88, 99, 134, 149, 151.
 Franke 78, 79.
 Fransecky 41.
 Gariboldi 47.
 Garzarolli 19.
 Gauthsch 110, 151, 152, 153, 154,
 160.
 Gertscher 54, 104.
 Giovanelli 61, 134.
 Giskra 61.
 Giulay 10, 11.
 Glaser 69, 80.
 Globočnik 27, 150.
 Glowacki 56, 71.
 Göthe 57.
 Gogala 16.
 Golia 56.
 Goluchovski 21.
 Gomperz 140.
 Gorjup 147.
 Grasselli 54, 98, 99, 102, 103, 108,
 163.
 Gregorčič 117, 150.
 Gregorec 157.
 Gregorič 56.
 Gregr 165.
 Greuter 133.
 Grimm 92.
 Grocholski 86, 133, 135, 141, 153.
 Grünne 17.
 Grünwald 17.
 Gruntar 66.
 Gsiller 32, 39.
 Guttmann 11, 12.
 Habietinek 64.
 Haeusler 58.
 Hafner 63, 66.
 Harmel 53.
 Harrach 163.
 Hasner 61.
 Hauer 15, 51.
 Hauptmann 32.
 Hausner 136.
 Haymann 6.
 Herbst 61, 88.
 Herold 165.
 Hermann 152.
 Herz 132.
 Hicinger 27.
 Hozhevar 73.
 Höfler 82, 83.
 Hönig 17, 49.
 Hohenwarth 64, 65, 68, 69, 72, 73,
 86, 88, 130, 133, 140, 152, 153,
 155, 156.
 Holstein-Glücksburg 36.
 Horak 9, 72, 73.
 Horvat 38.
 Hostnik 148, 149.
 Hren 130, 139.
 Hribar 103, 113, 114, 117, 118, 162,
 163.
 Hrovat 75.
 Hudec 48.
 Hudovernik 75.
 Hus 83.
 Irkič 72, 73.
 Ivanetič 9.
 Jančar 51.
 Janša 99.
 Jaworski 135.
 Jelačić 18.
 Jeran 21, 22, 25.
 Jerica 58.
 Jesenko 99, 114, 115.
 Jireček 64, 65.
 Jožef II., cesar 56, 94.
 Jug 27.
 Jurčič 49, 56, 62, 67, 70, 73, 77, 78,
 80, 84, 88, 90, 95, 108, 148.
 Kaizl 135, 164.
 Kajfež 7.
 Kalan 82.
 Kalina 88.
 Kalister 147.
 Kaltenegger 48, 76, 104, 123.
 Kant 84, 123.
 Karinger 6.
 Karlon 135.
 Katauer 6.
 Kavčič 8.
 Kavnic 28, 67.
 Keesbacher 70.
 Kersnik 9, 25, 62, 63, 66, 78, 79,
 88, 95, 97, 102, 106, 107, 108, 109,
 112, 120, 122, 123, 126.
 Keržič 85.
 Kielmannsegg 163.
 Klaič 57, 134, 152.
 Klavžar 71.
 Klemenčič Ferdinand 149.
 Klemenčič Nace 92, 93.
 Klemenčič Rafael 75.
 Klofutar 27, 150.
 Klun Karel 51, 96, 97, 100, 105,
 107, 108, 115, 129, 130, 142.
 Klun Vinko dr. 47, 48.
 Knoblehar 50, 31.
 Kobler 128.

Kocijančič 66.
 Koller 61.
 Konschegg 12, 13, 99.
 Kopitar 92, 93.
 Kos 58.
 Koseski 17.
 Košmelj 56.
 Kozler 72.
 Kramarič 149.
 Kramař 159.
 Kranjc 8.
 Krašovec 63.
 Krczeczunowicz 61.
 Krisper 9.
 Križek 81.
 Križnar 96, 97.
 Kromer 24.
 Kronawetter 132.
 Kršnjavi 57.
 »Krutorogov« 149, 150, 151.
 Kudlich 8.
 Kuranda 88.
 Kurz pl. Goldenstein 9.
 Lackner 56.
 Langer 127.
 Lasser 69, 76.
 Lavrenčič 99.
 Lavtar 56.
 Lažanský 165.
 Ledenigg 86.
 Ledenik 96.
 Lenče 7.
 Leo XIII., papež 123, 149.
 Lesjak 66.
 Levce 9, 20, 31, 32, 45, 49, 57, 62, 64, 65, 66, 71, 78, 88, 92, 97, 120, 126.
 Levec, Lorenc 9.
 Levičnik 151, 160.
 Levstik 20, 27, 62.
 Liechtenstein, Al. 133, 135, 153, 155.
 Lienbacher 139.
 Ljubič 56.
 Lončar 110, 111.
 Lorenz 99.
 Loserth 91.
 Lueger 132.
 Luschin 55.
 Madeyski 156, 158.
 Mahnič 150.
 Malitsch 5.
 Mandelc 14.
 Mandić 19.
 Margheri 127, 132.
 Marija Terezija 99.
 Marn 17, 30, 31, 45.
 Marno 44.

Mašek 19.
 Matlekowicz 140.
 Mattuš 135, 156, 157, 165.
 Mauer 105.
 Mayer 6.
 Melanchthon 9.
 Mell 100.
 Melzer 15, 17, 21.
 Menger 132.
 Mercier 91.
 Merkun 9.
 Metternich 29, 87.
 Miklavov Francelj 11, 12.
 Milkowicz 100.
 Missia 142, 151, 160.
 Mitteis, univ. prof. 14.
 Mitteis, ravnatelj 14, 20.
 »Mokar« 7.
 Mosche 77, 101, 108, 163.
 Murko 137.
 Murnik 100, 101, 108, 147, 148, 154.
 Muršec 32.
 Muys 115.

Nabergoj 86, 92, 130, 137.
 Nachtigall 127.
 Napoleon I. 36.
 Napoleon III. 10, 11, 12, 18, 51.
 Nečasek 14.
 Nedved 18.
 Nejedly 17.
 Neuwirth 132.
 Nikolaj I. 17.
 Nodier 91.
 Noli 71.

Obreza 118, 130, 137.
 Ogrinec 56, 62.
 Onderka 104.

Pacak 60.
 Pachner 6.
 Pakiž 102.
 Palacký 82, 83.
 Papež 96, 106, 108.
 Pašič 26.
 Pattai 132.
 Pegan 66.
 Pekolj 67.
 Perles 12.
 Perné 20.
 Perona 9.
 Peter z Mladenovic 83.
 Petrino 61.
 Petrovčič 45.
 Petruzzi 14.
 Pfeifer, tajnik 98.
 Pfeifer 51, 72, 73, 86, 108.
 Philipps 70.
 Pirker 77.

Plener 61, 132, 155, 156, 159.
 Plohl 71.
 Podgornik 148.
 Pogačar 16.
 Pogorelc 12.
 Poklukar 72, 73, 100, 107, 108, 109,
 150, 157, 142, 151.
 Polc 66.
 Povše 56, 162.
 Poznik 126.
 Pražak 151, 160.
 Premerstein 150.
 Přemysl Otakar 99.
 Preradović 95.
 Prešeren 8, 15, 17, 20, 63, 71.
 Prijatelj, Ivan Dr. 20, 58, 77, 78,
 81, 88, 110, 111, 122, 123, 125,
 129, 158, 149, 150, 150, 151, 153,
 162.
 Prijatelj, Peter 49, 50, 52.
 Radecky 11, 18.
 Raič 60, 92, 93, 150, 156, 157.
 Rajewski 149.
 Razinger 71.
 Razlag 60, 72, 73, 86.
 Rechbach 71.
 Rechberg 29.
 Redlich 121.
 Rieger 48, 130, 153, 155, 152, 153,
 164.
 Rihar 19.
 Robespierre 114.
 Robič 102.
 Rohrmann Viktor 98.
 Rudež 142.
 Rudolf habsburški 99.
 Rus 7.
 Rus Erwin 63, 66.
 Russ, Viktor Dr. 152.
 Sadar 26.
 Salm-Reifferscheidt 76.
 Samec 25, 60, 97, 102, 108, 160.
 Sauer-Czaky 44.
 Sawaschnigg 150.
 Szczepanowski 141.
 Seidl 75.
 Seneković 126.
 Seume 6.
 Sickel 70.
 Sima 77.
 Skaberne 56, 66.
 Skalicky 45.
 Skene 77.
 Slanc 66, 67, 127, 131, 152, 160,
 161.
 Smarzewski 159.
 Smičiklas 57.
 Smole 8.

Smole Andrej 8.
 Smolej Jak. 16.
 Smolka 156, 157, 155.
 Spevec 57.
 Springer 8.
 Spüring 44.
 Srnc 56, 57.
 Stanger 127.
 Stergar Gustav 56, 66.
 Steinwender 155.
 Strahl 25, 24.
 Stremayr 81, 88.
 Stritar 9, 14, 28, 56, 59, 62, 66, 76,
 150.
 Stritof 82.
 Sturm 88.
 Supan 11, 61.
 Suppan 24, 73, 76.
 Süß 88, 152, 141.
 Svetec 24, 28, 61, 96, 105, 107, 112,
 128.
 Šaguna 29.
 Šantelj 71.
 Šavnik 86.
 Schäffle 68.
 Schaffer 73, 102.
 Scharschmid 158.
 Schmerling 21, 22, 29, 30, 46, 98,
 103, 106.
 Schneid 101, 102, 108, 115, 118, 136.
 Schönaich 57.
 Schönborn 92, 160, 161.
 Schöppl 82, 118.
 Schrey 77, 102, 105, 125.
 Schwarz 121, 164.
 Schwegel (Žvegelj) 102, 153, 147.
 Schwentner 9.
 Schwinger 75.
 širok 63, 64, 149.
 škoda 65.
 škofic 81.
 Šterbenc 73, 108.
 Štifter 149.
 Šturm 95.
 Šubic Ivan 118, 154, 155.
 Šubic Jurij 154.
 šuklje Ana 1.
 šuklje-Grüneis Ana 1, 4.
 šuklje Martin 1, 2, 4, 5, 11, 19,
 51, 52.
 Taaffe 23, 88, 89, 95, 96, 103, 104,
 120, 126, 151, 165, 166.
 Taine 85.
 Taufferer 147.
 Tavčar 6, 62, 66, 67, 97, 102, 103,
 108, 113, 114, 162.
 Thibaudeau 91.
 Thugut 28.

Thun 36, 37.
 Thurn 151.
 Tilšer 165.
 Tomaszuk 132, 138.
 Toman 10, 22, 23, 25, 28, 47, 48,
 61, 62.
 Tomšič 20, 72.
 Tonner 139.
 Trojan 165.
 Turk 26.
 Turner 66, 126.
 Ulaga 73.
 Ullrich 56, 62, 64.
 Umek 19, 20, 30.
 Unger 69.
 Unterluggauer 56.
 Urbas 28.
 Urh 98.
 Valenta 19, 79.
 Vašatý 165.
 Vavken 26.
 Vencajz 127.
 Vesteneck 85, 96, 104.
 Vesque 32, 33, 34, 39.
 Vidic 19.
 Viktor Emanuel 10.
 Vilhar Ivan 48, 72, 73.
 Vilhar Miroslav 19, 27, 54.
 Viljem, kralj 29.
 Virtemberg, vojvoda 34, 39.
 Višnikar 66, 67, 126.
 Vitežić 134.
 Vodnik 10, 14, 49.

Vodopivec 7.
 Vodušek 71.
 Vošnjak 60, 72, 86, 96, 101, 128,
 146.
 Vovk 75.
 Wallenstein 28.
 Waser 151.
 Weichselmann 16, 31.
 Weiglein 14.
 Weyracher 44.
 Widmann 77, 85, 88.
 Widmer 150.
 Wiesthaler 79, 81, 120.
 Winkler 20, 88, 96, 103, 104, 105,
 106, 108, 112, 115, 116, 118, 120,
 126, 132, 138, 149, 164.
 Witschl 145.
 Wolf 150.
 Wurzbach 48, 127.
 Wuttke 115.
 Zagorjan 26.
 Zamida 75.
 Zarnik Val. 60, 73, 87, 96, 101, 107,
 109, 112, 117, 118.
 Zbašnik 121.
 Zeithammer 165.
 Zelenik 56.
 Zindler 104.
 Zupanc 9.
 Zyblikiewicz 61.
 Železnikar 148.
 Žitnik 75, 162.

Cesarjeva soba
ŠUKLJE F.
Iz mojih/1
/1

201403792

COBISS 0

KUJENICA H. JUREČA
Domeničinski oddelček in poseb